

**T.C.
BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

ÖMER SEYFETTİN HİKÂYELERİNDE SÖZ VARLIĞI

Tuncay TÜRK BEN

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Seyfullah TÜRK MEN**

Yozgat 2012

**T.C.
BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

ÖMER SEYFETTİN HİKÂYELERİNDE SÖZ VARLIĞI

**Hazırlayan
Tuncay TÜRK BEN**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Seyfullah TÜRK MEN**

Yozgat 2012

T.C.
BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı 8011050027 numaralı öğrencisi Tuncay TÜRKBEN'in hazırladığı "Ömer Seyfettin Hikâyelerinde Söz Varlığı" başlıklı ~~DOKTORA~~/YÜKSEKLİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 18/07/2012 Çarşamba günü saat 14:00'de yapılmış, tezin onayına ~~OY~~ ÇOKLUĞU / OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Murat KACIROĞLU

Üye : Yrd. Doç. Dr. Seyfullah TÜRKMEN (Danışman)

Üye : Yrd. Doç. Dr. Nilüfer İLHAN

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun 26...../07...../2012 tarih ve 18.. sayılı kararı ile onaylanmıştır.

26/07/2012

Enstitü Müdürü
Yrd. Doç. Dr. Eyyup ECEVIT

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Ömer Seyfettin Hikâyelerinde Söz Varlığı

Tuncay Türkben

Bozok Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

2012: 382 Sayfa

Söz varlığı, bir dile ait sözlerin bütünüdür. Söz varlığının içinde, bir dilin kendi öğelerinden oluşmuş, bunun içine yabancı öğelerinde girebildiği temel söz varlığı, terimler, kalıp sözler, deyimler, atasözleri, ikilemeler vb. öğeler yer alır. Dilimiz söz varlığının içerdiği bu öğeler açısından zengin olmasına rağmen yapılan çalışmalar kısıtlıdır. Bu nedenle söz varlığını belirleme çalışmalarının önemi gün geçtikçe artmaktadır.

Bilindiği gibi her şair ve yazarın, kendine has bir söz hazinesi vardır. Şair ve yazarlar bu söz hazinelerindeki sözcükleri kendilerine özgü bir üslûpla şekillendirir, düzeltir, yontar, onlara yeniden ve sürekli hayat verirler. **Ömer Seyfettin Hikâyelerinde Söz Varlığı** adlı bu çalışmada da yazarın hikâyelerindeki zengin söz varlığını ortaya koymak ve bu doğrultuda yapılan çalışmalara katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda öncelikle “söz varlığı ve kapsamı” ele alınmıştır. Söz varlığının içerdiği öğeler ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Daha sonra, Türk yazınında hikâye türünün yerleşip gelişmesinde oldukça önemli katkıları bulunan Ömer Seyfettin’in hayatı, hikâyeciliği ve fikirleri ele alınmıştır. İnceleme bölümünde hikâyelerdeki söz varlığı öğeleri (atasözleri, deyimler, ikilemeler, terimler, kalıp sözler, lakaplar, argo ve kaba ifadeler) saptanmıştır.

Ayrıca, Ömer Seyfettin'in hikâyelerindeki söz varlığını ortaya koyan bu çalışmayla, dönemin maddi ve manevi kültürü hakkında ipuçları yakalamak ve Türkçenin söz varlığına katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Sonuçta, Türk hikâyeciliğinde önemli bir basamak olan Ömer Seyfettin'in hikâyeleri dil malzemesi bakımından zengin bir söz varlığına sahip olduğunu göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Ömer Seyfettin, Söz Varlığı, Atasözleri, Terimler, Deyimler.

ABSTRACT

Master's Thesis

Set of words in the stories of Ömer Seyfettin

Tuncay Türkben

Bozok University

Institute of Social Sciences

Department of Turkish Language and Literature

2012: 382 Pages

The vocabulary (set of words) is the collection of all the words belonging to a language. In the vocabulary of a language, composed of its own elements which foreign elements can mix with, the basic vocabulary, terms, phrasal verbs, idioms, proverbs, reduplications and etc. Items are located. Our language, in spite of being rich in terms of such elements contained in vocabulary, studies are limited consequently, the importance of studies to determine the vocabulary has been increasing day by day.

As we know, every poet and author has their own word power. Poets and writers form the vocabulary in their word power, emendate, chip, revitalize and give them constant life in their own style. In my study named “**The vocabulary (set of words) in the stories of Ömer Seyfettin**” I aimed at revealing rich vocabulary and contribute to the studies done before.

According to this aim, first, "vocabulary and the scope" were handled. The elements included in vocabulary were handled in detail. Later, I tried to handle the life, ideas, and storytelling of Ömer Seyfettin who has significant contributions to settling and the development of the type of story in Turkish literature. In the review section, the elements of vocabulary (proverbs, idioms, reduplications, terms, phrasal verbs, epithets, slang expressions) in the stories were determined.

In addition, by this study revealing the vocabulary of Ömer Seyfettin stories, I intended to obtain clues about the period clues about the materialistic and spiritual culture of the period and to contribute to the presence of Turkish vocabulary.

Finally, stories of Ömer Seyfettin which form a significant step in Turkish short story writing, demonstrate that they have rich vocabulary in terms of language material.

Keywords: Ömer Seyfettin, Vocabulary, Proverbs, Terms, Idioms.

ÖNSÖZ

Söz varlığı, bir toplumun kültürünü, gelenek-göreneğini yansıtması yanında kavramların başlangıçtan günümüze gelinceye kadar başlarından geçenleri, kazandıkları yeni anlam ve şekilleri anlamak, yorumlamak açısından da son derece önemlidir. Türkçenin söz varlığı ile ilgili çalışmalar sınırlı sayıdadır. Hâlbuki söz varlığı, dil araştırmaları için son derece verimli bir alandır. Bu bakımdan yeni incelemelere ihtiyaç vardır.

Çalışmamızda Ömer Seyfettin'in 150 hikâyesi incelemeye dâhil edilmiştir. Bu çalışma *Söz Varlığı ve Öğeleri*, *Ömer Seyfettin'in Hayatı ve Eserleri*, *Ömer Seyfettin Hikâyelerinde Söz Varlığı* olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır.

Söz Varlığı ve Öğeleri bölümünde, söz varlığı kavramı tanımlanmış ve söz varlığını oluşturan öğeler hakkında bilgi verilmiştir.

Ömer Seyfettin'in Hayatı ve Eserleri adlı bölümde araştırmanın konusunu oluşturan, Türk hikâye sanatının en önemli şahsiyetlerinden, Türk dilinin sadeleşmesi ve milli kimliğin kazanılması konularında çaba sarf eden yazar Ömer Seyfettin'in yaşamı, fikirleri ve hikâyeciliği ele alınmıştır.

Ömer Seyfettin Hikâyelerinde Söz Varlığı bölümünde ise, yazarın bireysel söz varlığı içerisinde yer alan Türkçenin söz varlığı öğeleri (atasözleri, deyimler, kalıp sözler vb.) belirlenip sözlük formunda verilmiştir.

Sonuç bölümünde, çalışma boyunca tespit edilen veriler genel olarak değerlendirilmiştir.

Kaynakça bölümünde ise doğrudan veya dolaylı olarak yararlanılan kaynaklara yer verilmiştir.

Birkaç başlığa da ait olabileceğini düşündüğümüz söz varlığı öğeleri, farklı başlıklar altında tekrarlanmıştır.

Çalışmamızın esas kısmını *Ömer Seyfettin Hikâyelerinde Söz Varlığı* bölümü oluşturmaktadır. Bu bölümde hikâyelerdeki söz varlığı öğeleri ayrı başlıklar halinde verilmiştir. Tarama yöntemiyle belirlenen bu öğeler (deyim, atasözleri, terim, kalıp sözler, ikilemeler, lakaplar, argo vb.), geçtikleri cümlelerle birlikte verilmiş ve bu öğelerin sözlüksel alan çalışması yapılmıştır. Örnek cümleler hikâyelerden aynen aktarılmıştır. Söz varlığı öğelerinin yanındaki sayılar, hikâyelerdeki sayfa numaralarını ifade etmektedir. Örnek kullanımın yanında, söz değerinin tekrar edildiği diğer hikâye adları da yer almıştır ve yine hangi sayfadan alındığı belirtilmiştir. Söz varlığının belirlenmesinde, titiz bir çalışma yürütülmesine rağmen gözden kaçan söz değerleri olabileceği düşünülmektedir. Bu sorumluluk araştırmacıya aittir.

Bu konuyu seçmemizi sağlayan ve çalışmamız sırasında bize yol gösterip teşvik ve desteklerini esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Seyfullah TÜRKMEN ile manevî yardımlarını devamlı hissettiğim anne babama ve eşime teşekkürü bir borç bilirim.

Tuncay TÜRKBEN

Yozgat- 2012

KISALTMALAR LİSTESİ

A. Eser Kısaltmaları

I. Kitap

A	:At
AAP	:Aşk ve Ayak Parmakları
AD	:Aşk Dalgası
AH	:Acıklı Bir Hikâye
An.	:Ant
Ap.	:Apendisit
AS	:Ay Sonunda
BD	:Boykotaj Düşmanı
BK	:Bahar ve Kelebekler
BK	:Beşeriyet ve Köpek
Bom.	:Bomba
BŞİ	:Busenin Şekl-i İptidaisi
ÇH	:Çirkin Bir Hakikat
E	:Elma
EM	:Erkek Mektubu
G	:Gurultu
GBA	:Gayet Büyük Bir Adam
HB	:Hürriyet Bayrakları
İH	:İrtica Haberi
İM	:İki Mebus
İN	:İlk Namaz
KH	:Küçük Hikâye
Kol.	:Koleksiyon
Meh.	:Mehdi
P	:Piç
Pİ	:Pamuk İpliği
PTÇ1	:Primo Türk Çocuğu
PTÇ2	:Primo Türk Çocuğu
S	:Sebat
SK	:Sahir'e Karşı
Ş	:Şimeler
Ta.	:Tavuklar
TET	:Tarih Ezeli Bir Tekerrürdür!
Tu.	:Tuğra
Tz.	:Tenezzüh
YD	:Yaşasın Dolap

II. Kitap

AT	:Ayn Takdiri!
BL	:Beyaz Lale
BŞ	:Binecek Şey
Büy.	:Büyücü
BVŞ	:Başını Vermeyen Şehit
C	:Cesaret
Ç	:Çakmak
ÇS	:Çanakkale'den Sonra
Di.	:Diyet
DT	:Dama Taşları
DZ	:Düşünme Zamanı
Es.	:Eleğimsağma
Fal.	:Falaka
Fer.	:Ferman
FSK	:Fon Sadriştayn'ın Karısı
FSO	:Fon Sadriştayn'ın Oğlu
HBS	:Hafiften Bir Seda
HG	:Hürriyet Gecesi
İG	:İhtiyarlıkta mı? Gençlikte mi?
K	:Kütük
KN	:“Kızılelma” Neresi
Kü.	:Külâh
KY	:Kaç Yerinden?
M	:Muhteri
MD	:Makul Bir Dönüş
MT	:Mermer Tezgâh
Müj.	:Müjde
Na.	:Nadan
PIK	:Pembe İncili Kaftan
Ss.	:Sivrisinek
Ter.	:Terakki
Tes.	:Teselli
Top.	:Topuz
TT	:Teke Tek
ÜN	:Üç Nasihat
V	:Vire
Vn.	:Velinimet
YE1	:Yalnız Efe
YH	:Yeni Bir Hediye

III. Kitap

AK	:Ashab-ı Kehfimiz
AN	:Acaba Ne İdi?
As.	:Antiseptik
B	:Bit

BH	:Bir Hatıra
BKT	:Bir Kayışın Tesiri
Bn.	:Beynamaz
BT	:Baharın Tesiri
BV	:Bir Vasiyetname
D	:Deve
DMU	:Devletin Menfaati Uğruna
ER	:Ezeli Bir Roman
Frs.	:Forsa
Hav.	:Havyar
HİS	:Herkesin İçtiği Su
Hrm.	:Harem
Kaş.	:Kaşığı
KB	:Kesik Bıyık
KC	:Korkunç Bir Ceza
Krm.	:Keramet
MM	:Memlekete Mektup
Mm.	:Mehmaemken
Mür.	:Mürebbiye
N	:Namus
Nak.	:Nakarat
Niş.	:Nişanlılar
NK	:Nasıl Kurtarmış?
NZO	:Niçin Zengin Olmamış?
Pir.	:Pireler
PK	:Perili köşk
R	:Rüşvet
T	:Tos!
TBZ	:Tuhaf Bir Zulüm
TR	:Türkçe Reçete
Tür.	:Türbe
Tüt.	:Tütün
UÖ	:Uzun Ömür
Y	:Yemin
YA	:Yüz Akı
YE2	:Yalnız Efe
YÖ	:Yüksek Ökçeler
ZE	:Zeytin Ekmek

IV. Kitap

½	:½ ¹
AHM	:Açık Hava Mektebi
Az.	:Asilzadeler
BB	:Bilgi Bucağında

¹ Bu hikâyede kısaltma yapılmamıştır.

Bb.	:Birdenbire
BÇA	:Bir Çocuk Aleko
Bh.	:Bir Hayır
Bk.	:Balkon
BTHU	:Bir Temiz Havlu Uğruna
ÇE	:Çirkinliğin Esrarı
DN	:Dünyanın Nizamı
F	:Foya
GM	:Gizli Mabet
H	:Horoz
Hey.	:Heykel
HLK	:Hürriyete Layık Bir Kahraman
İ	:İffet
İC	:İlk Cinayet
İDA	:İlk Düşen Ak
İn.	:İnat
KA	:Kazın Ayağı
KA	:Kurumuş Ağaçlar
Kar.	:Karmanyolacılar
KD	:Kurbağa Duası
Kıs.	:Kıskançlık
LE	:Lokanta Esrarı
Mİ	:Mahcupluk İmtihanı
Mir.	:Miras
Nez.	:Nezle
SS	:Sultanlığın Sonu
Şİ	:Şefkate İman
TG	:Tam Bir Görüş
UK	:Uçurumun Kenarında
YBSB	:Yuf Borusu Seni Bekliyor

B. Diğer Kısaltmalar

Alm.	: Almanca
Ar.	: Arapça
BTS	: Büyük Türkçe Sözlük
C.	: Cilt
Dan.	: Danışman
Erm.	: Ermenice
FA	: Felsefe Ansiklopedisi
Far.	: Farsça
Fr.	: Fransızca
FS	: Felsefe Sözlüğü
İng.	: İngilizce
İt.	: İtalyanca
İTS	: İslami Terimler Sözlüğü
MAS	: Müzik Ansiklopedik Sözlük
MBTS	: Misalli Büyük Türkçe Sözlük

mec.	: mecaz
Osm.	: Osmanlıca
s.	: sayfa
S.	: Sayı
TDET	: Ansiklopedik Türk Dili ve Edebiyatı Terimleri Sözlüğü
TDK	: Türk Dil Kurumu
TS	: Türkçe Sözlük
vb.	: ve benzerleri
Yay.	: Yayınları
Yun.	: Yunanca

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ.....	1
1. SÖZ VARLIĞI VE ÖĞELERİ.....	5
1.1. Temel Söz Varlığı	9
1.2. Atasözleri.....	10
1.3. Deyimler	15
1.4. İkilemeler	20
1.5. Terimler.....	23
1.6. Kalıplaşmış sözler	27
1.7. Kalıp Sözler (İlişki Sözleri).....	27
1.8. Çeviri Sözcükler	29
1.9. Yabancı Sözcükler	30
1.10. Argo	32
2. ÖMER SEYFETTİN'İN HAYATI VE ESERLERİ.....	38
2.1. Ömer Seyfettin'in Hayatı.....	38
2.2. Ömer Seyfettin'in Fikirleri.....	40
2.3. Ömer Seyfettin'in Hikâyeciliği.....	41
2.4. Ömer Seyfettin'in Eserleri.....	46

3. ÖMER SEYFETTİN HİKÂYESİNDE SÖZ VARLIĞI	47
3.1. Atasözleri.....	47
3.2. Deyimler	58
3.3. İkilemeler	176
3.4. Kalıp Sözler (İlişki Sözleri).....	262
3.4.1. Hayır dua ve iyi dilek bildirenler:.....	262
3.4.2. Beddua-ilenç ve küfür bildirenler:.....	265
3.4.3. Duygusal tepkileri dile getirenler:	269
3.4.4. Selamlaşma bildirenler:	272
3.4.5. Ayrılık bildirenler:	273
3.4.6. Bir istek bildirenler:.....	274
3.4.7. Konuşanı veya dinleyeni yüceltme bildirenler:	275
3.4.8. Bir isteği kabul veya reddetme bildirenler:.....	276
3.4.9. Dinî inançları bildirenler:.....	277
3.4.10. Dinleyeni eleştirme, uyarma, tehdit etme bildirenler:	281
3.4.11. Özür dileme bildirenler:.....	282
3.4.12. Minnet, teşekkür bildirenler:.....	282
3.4.13. Sembolik olarak ödüllendirme bildirenler:	284
3.4.14. Töre, gelenek ve kültürel değerleri yansıtanlar:	284
3.4.15. Genel bir davranış veya düşünce bildirenler:	286
3.5. Terimler.....	287

3.5.1. Musikî Terimleri:.....	287
3.5.2. Denizcilik Terimleri:.....	292
3.5.3. Dinî Terimler:	295
3.5.4. Edebi Terimler:	303
3.5.5. Meyhâne Terimleri:	308
3.5.6. Tiyatro Terimleri:	312
3.5.7. Askeri Terimler:.....	314
3.5.8. Spor Terimleri:.....	320
3.5.9. Felsefi Terimler:	321
3.6. Doldurma Sözlür	329
3.7. Lakaplar	335
3.7.1. Köken Adlarından Kurulmuş Lakaplar.....	335
3.7.2. Alışkanlıkları Bildiren Lakaplar	337
3.7.3. Uğraşı ve Meslek Adlarından Kurulmuş Lakaplar	338
3.7.4. Fiziksel Özelliği Bildiren Lakaplar.....	341
3.7.5. Davranış Bildiren Lakaplar.....	344
3.8. Argo ve Kaba Sözlür.....	347
3.9. Özlü Sözlür	360
SONUÇ	365
KAYNAKÇA	375
ÖZGEÇMİŞ.....	382

GİRİŞ

1. Çalışmanın Konusu ve Amacı

İnsan, tüm düşüncelerini, duygularını ve isteklerini ancak bildiği sözcüklerle ifade eder. Diğer insanlarla sağlam ilişkiler kurmak, başarılı bir iletişim sağlayabilmek hep zengin bir söz varlığına sahip olmakla mümkün olmaktadır.

Dünyadaki varlık ve kavramlar dil sayesinde adlandırılmaktadır. Dil olmadan düşüncelerin açığa çıkması mümkün değildir. Düşüncenin bir vasıtası olan dil, çok farklı yönlere sahiptir. “*Dil, bir anda düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, değişik açılardan bakınca başka başka nitelikleri beliren, kimi sırlarını bugün de çözemediğimiz büyüklü bir varlıktır. O gerek insan, gerek toplum, gerekse insan ve toplumdaki ayrı düşünülecek olan bilim, sanat, teknik gibi bütün alanlarla ilgili bulunan, aynı zamanda onları oluşturan bir kurumdur.*” (Aksan 2009a:11)

İnsanın ve uygarlığın en önemli belirtisi ve aracı dildir. Dillerin kendilerine özgü yasaları, eğilimleri, sorunları olduğu gibi bütün dilleri kapsayan ortak yasalar, eğilimler ve sorunlar da vardır. Dil denen bu büyüklü varlığı inceleyen, onun başlıca sorunlarına eğilen bilim dalına dilbilim adı verilmektedir. Dilbilimin en kısa tanımı, “*dili inceleyen bilim, dilin bilimi*” şeklinde yapılabilir. Saussure ile yeni ufuklara, yeni doğrultulara ilerleyen dilbilim, günümüzde büyük önem kazanmıştır (Aksan 2009a: 13–15).

Dilbilimi “öncü bilim” olara nitelendirmeyi yeğleyen Başkan, dilin tüm diğer bilimlerden beslenerek kendi bilimini sürekli yenileyip geliştirdiğini vurgular (Başkan 2006).

Aksan, sözcükbilimi (Leksikoloji) “*dilin söz varlığını, yani sözcüklerini, türetmede görev alan biçimbirimlerini, bileşik sözcük, deyim, atasözü, kalıplaşmış söz gibi öğelerini incelemeye yönelen, bu öğelerin kökenlerini, oluşumlarını araştırarak biçim ve anlam açısından gelişmelerini saptamaya çalışan bir dilbilim dalı*” şeklinde tanımlamaktadır (Aksan 2009c:13). Söz varlığına eğilen sözcükbilim, dilbilimin başka alanlarıyla ilişkili ve bunlardan bazılarıyla iç içedir.

Sözcükbilimin araştırma konusu olan söz varlığı, aynı zamanda bir dilin kimliğidir. Söz varlığı içinde yer alan her bir öge, o dile ait bir niteliği taşır.

Bir ulusun yaşayış biçimi, inançları, gelenekleri, dünya görüşü, çeşitli nitelikleri ve hatta tarih boyunca bu toplumda meydana gelen çeşitli olaylar üzerinde hiçbir bilgimiz olmasa, yalnızca dilbilim incelemeleriyle, bu dilin söz varlığının, söz hazinesinin derinliğine inerek bütün bu konularda çok değerli bilgiler ve güvenilir ipuçları elde edebiliriz.

Bir dilin söz varlığını etkileyen en önemli öğelerden biri o dili kullanarak iletişimsel süreci gerçekleştiren toplumların kültürel yapısıdır. Dil, iletişimsel süreçte kültürün taşınmasını sağlarken aynı zamanda kültür, dilin söz varlığına katkıda bulunma işlevini içerisinde barındırır. Kültür incelemelerinin büyük bir bölümünün, dil incelemeleri üzerine kurgulanmasının da temel nedeni budur (Özkan-Gündoğdu 2011:1134).

Eserlerdeki söz varlığının belirlenmesi, kullanılan dilin özgün yanlarını ortaya çıkarmada, dilin söz varlığı öğelerini belirlemede, dile yeni öğeler kazandırmada, toplumun sosyolojik, psikolojik, tarihsel, dilbilimsel kimliğini saptamada etkili olacaktır. Söz varlığı belirleme çalışmalarının önemli dilbilimsel çalışmalar olduğunun bilincinde olunmalı ve bu çalışmalara dilbilimsel alanda gerek bireysel yazım çıkarımları için gerekse ulusal yazına yönelik çıkarımlar için daha çok yer verilmelidir. Bu çalışmadaki temel amaç, Ömer Seyfettin hikâyelerindeki söz varlığı öğelerini belirlemektir. Hikâyelerdeki söz varlığı öğelerinin Türkçenin söz varlığını, anlam evrenini yansıtması bakımından incelenmesi, dilbilimsel açıdan değerli sonuçlara ulaşılmasını sağlamaktadır. İncelenen söz varlığı öğeleri, Türkçenin gücünü ortaya koyuş bakımından başarılıdır. Söz varlığı belirleme çalışmalarının dilin zenginleşmesine ve gelişimine katkı sağladığı düşüncesinden hareketle araştırmada Ömer Seyfettin'in yazdığı hikâyelerdeki söz varlığı öğeleri belirlenmiştir.

2. Çalışmanın Kapsamı ve Sınırları

Türkçe, çağlar aşan, değişik kıtalara yayılan, değişik topraklarda yeni lehçeler, diller doğuran güçlü, engin bir dildir. Buna rağmen Türkçe söz varlığı üzerine yapılan teorik ve uygulamalı çalışmaların az olduğu görülmektedir. Doğan Aksan'ın *Türkçenin Sözvarlığı* adlı eseri bu alanda en yetkin çalışmadır. Türkçenin söz varlığını, bir başka deyişle söz denizini göz önüne sermek için Aksan'ın diğer çalışmaları da önemlidir. Bu alanda sınırlı da olsa hazırlanmış yüksek lisans ve doktora tezleri bulunmaktadır.

Ön çalışma sonunda, Ömer Seyfettin'in hikâyeleri söz varlığı açısından dikkate değer bulunmuştur. Ömer Seyfettin, hikâye, şiir, makale türlerinde eserler vermiştir. Sade dil akımına öncülük eden Ömer Seyfettin, hikâye türünün büyük bir ustasıdır. Çalışma da bu alanla sınırlandırılmıştır. Yazarın diğer türlerdeki çalışmaları çalışmamızın kapsamı dışında tutulmuştur.

3. Çalışmada İzlenen Yöntemler

Bu araştırma üretilmiş bir yapı üzerinde tarama modelinde betimsel bir araştırmadır. Var olan bir durumu, var olduğu haliyle betimlemeyi amaçlayan bu yaklaşımda, ilişkisel türden bir tarama yapılarak hikâyelerin dilsel bütünlüğü içinde yer alan söz varlığı öğeleri incelenmiştir. Öncelikle araştırmanın kapsamını oluşturan tüm hikâyeler incelenerek, yazarın söz varlığına ulaşılmıştır. Ulaşılan söz varlığı öğeleri listelenmiştir.

Çalışmamızda Dergâh yayınlarından çıkan Hülya Argunşah'ın hazırladığı 'Ömer Seyfettin *Bütün Eserleri*' adlı eser esas alınmıştır. Hikâyelerde tespit edilen söz varlığı öğeleri tanık cümleleriyle birlikte bu eserden alınmıştır.

Daha sonra söz varlığının belirleneceği söz konusu eserler fişlenmiştir. Fişlemede, Türkçenin başlıca söz varlığı öğelerinin (deyimler, atasözleri, kalıp sözler, terimler, ikilemeler) yanı sıra, diğer söz varlığı öğelerine (lakaplar, argo ve kaba sözler, doldurma sözler) de rastlanmıştır. Çalışmada saptanan söz değerlerinin

çeşitliliği ve sayıca fazlalığı nedeniyle, Ömer Seyfettin hikâyelerindeki söz varlığı öğelerinin tamamı sunulmamıştır.

Tespit edilen söz varlığı öğeleri kendi içinde abece sırasına göre dizilmiştir. Her madde başından sonra tanık cümleler verilmiş, bunları geçtiği yerler de kısaltılarak sayfa numaralarıyla parantez içinde yazılmıştır:

Açtı ağzını yumdu gözünü.

“Açtı ağzını, kapadı gözünü... Artık bu kadar kayıtsızlık olur muydu?” (Fer., s.97)

1. SÖZ VARLIĞI VE ÖĞELERİ

Söz varlığı (bir dildeki sözlerin bütünü) terimi Fransızca *vocabulaire*, İngilizcede *vocabulary*, Almancada *Wortschatz* ve *Wortbestand* terimleriyle anlatılan söz varlığı Türkçede *kelime (sözcük) hazinesi, sözcük dağarcığı, sözcük gömüsü* gibi terimlerle karşılanmaktadır.

Aksan söz varlığının içeriğini ve önemini şöyle açıklamaktadır: “*Filoloji ve dilbilim çalışmalarında, bir dilin sözcükleri, terimleri, yabancı dilden gelme öğeleri, atasözleri, deyimleri, insanlar arasındaki ilişkilerde kullanılması gelenek olmuş kalıp sözleri ve kalıplaşmış birtakım özdeyişler, bir bütün olarak sözvarlığı adı altında ele alınır. Bu terimle anılan varlık, aynı zamanda, o dili konuşan ulusun maddi ve manevi kültürünü, dünya görüşünü, yaşam koşullarını ve deneyimlerini de yansıtır*” (Aksan 2006b: 13).

Yusuf Çotuksöken, söz varlığı terimini üstanlambirim olarak ifade ediyor. Bunun altanlambirimlerini de şöyle sıralıyor: *a) sözcük dağarcığı, b) terim dağarcığı, c) kalıp kullanım (kalıp sözler) dağarcığı, ç) deyim dağarcığı, d) atasözü dağarcığı, e) özel deyişler dağarcığı(telmihler, dualar, beddualar gibi)...*(Çotuksöken 1989: 11).

Aksan’a göre söz varlığı, sadece bir takım seslerin bir araya gelmesiyle oluşan simgeler değil bunun yanında o dili konuşan toplumun kültürünün yansıtıldığı bir kesit olarak da düşünülmelidir (Aksan 2006a: 7).

“*Örneğin toplum yaşamında aile ilişkilerinin sıkı olduğu Türk dünyasında bu ilişkiler kavramlaştırılmakta, elti, görümce, baldız, yenge gibi ayrı ayrı kavramlar belirlenmiş bulunmakta, buna karşılık Hint-Avrupa dil ailesinin Roman ve Germen kollarının her birinde bu kavramların tümü tek bir sözcükle anlatım bulmaktadır(Fr. bellesoeur, İng. sister-inlow, Alm. Schwägerin). Aynı biçimde, Türkçede bu dildekinin tersine amca ve dayı ile teyze ve hala yine ayrı kavramlar halindedir. Yeryüzündeki renkler aynı olduğu halde bunların adlandırılışı ve kapsamları dilden*

dile değişir; sayılar dünyanın her yerinde aynı değeri taşıdığı halde adlandırılma yolları başka başkadır.”(Aksan 2006a: 7)

Bir dilin kendi öğelerinden oluşan, kimi zaman yabancı öğelerin de girdiği temel söz varlığı, insanın organlarından ve vücut bölümlerinden başlayarak yiyecek-içeceklerine, en sık kullandıkları araç-gereçlere, doğayla, tarımla ilgili konu ve olaylara, en sık gereksinme duydukları eylem(fiil)lere ve sayı sistemine kadar uzanan bir kavramlar bütününe kapsar. Bilim, teknik, sanat ve zanaat alanlarına ait *terimler*; her dilde, belli bir durumu, olayı, insanların tutum ve davranışlarını belirlemek üzere birden çok sözcükle anlatım bulan *deyimler*; bir ulusun bilgeliğini yaşam deneyimlerini yansıtan ve kuşaktan kuşağı aktarılan *atasözleri* de söz varlığının meydana getiren unsurlardandır. İnsanların toplum yaşamlarında, belli bir kültürün ürünü olarak kullandıkları *kalıp sözler (ilişki sözleri)* ve Türkçede bambaşka bir yer tutan ve anadilimize büyük bir anlatım gücü kazandıran *ikilemeler* de söz varlığı içinde yer alır (Aksan 2006b: 13–14).

Yusuf Çotuksöken’e göre bir dilin söz varlığı iki bölümde incelenebilir: *a) tarihsel söz varlığı, b) kullandığı (güncel) söz varlığı.* *Tarihsel söz varlığı*, bir dilin anlamlı dilsel birimlerinin(diğer deyişle sözlüksel dil birimlerinin) artzamanlı dökümüdür. *Kullandığı söz varlığı* da, o dilin belli bir tarihsel kesitindeki (özellikle de bugünkü) anlamlı dilsel birimlerini eşzamanlı olarak içermektedir (Çotuksöken 1989: 11).

Çotuksöken, dile bakışını şu şekilde ifade etmektedir: “*Dil, kendimizi, çevremizi, geniş anlamda dünyayı tanımamızı, algılamamızı sağlar. Diline egemen olamayan, sağlam bir dil bilinci ve beğenisi edinmemiş bulunan biri hemen her yönden eksiklidir: Kendisini tanıyıp anlayamadığı gibi çevresini dünyayı da anlama olanağından yoksundur. Dünyaya, yaşama anlam veren insandır, dil ise bu anlam verme olgusunda çeşitli anlatım olanaklarıyla belirleyici bir rol oynar. Bu bakımdan, bilinçli insan aynı zamanda dilinin sözvarlığından en geniş ölçüde yararlanmasını bilendir*”(Çotuksöken 1989: 11).

En eski dil ürünleri olan Köktürk yazıtlarından başlayarak Türkçenin söz varlığı incelenecek olursa Türkçenin söz varlığının temel nitelikleri şu şekilde belirtilebilir:

1. Türkçenin yapısından gelen güçlü türetme ve birleştirme yeteneği, ona somut ve soyut, çeşitli kavramları kolaylıkla oluşturma, ayrıntılara inen bir kavramlaştırma gücü vermiştir. Bu güç, en eski kaynaklarımız olan Köktürk metinlerinden bugüne, hiç eksilmeden süregelmektedir. Bilindiği gibi Türkçe, yapı bakımından bağlantılı bir dil olarak hiç değişmeyen bir köke pek çok sonekin art arda eklenmesiyle çok çeşitli, ayrıntılara inebilen bir dildir.

2. Türkler, değişik toplumlarla kurdukları ilişkiler sırasında yabancı etkiye büyük ölçüde kapılarını açmış, çoğu zaman yabancı öğeleri kendi öz sözcüklerine yeğlemişlerdir. Bunun sonucunda birçok yerli ögenin kaybolup unutulması yabancılarının yerleştiği görülmüştür.

3. Kavramlaştırma sırasında Türkçe en çok somut nesnelere, doğaya dayanmakta, böylece kavramları daha canlı olarak dile getirmektedir. Türkçenin güçlü ve doğurgan yapısının yanı sıra, onu anlatım bakımından güçlü kılan bir özelliği ise, kavramlaştırma, adlandırma sırasında doğaya dayanması, soyut kavramları da somutlaştırarak dile getirmesidir.

4. Türkçede ikilemelerin kullanılışı, anlatıma güç veren bir yol olarak çok yaygındır. Bu nitelik ona, tek tek sözcüklerin yanı sıra ayrı bir “kalıplaşmış öğelerden oluşmuş söz varlığı” kazandırmıştır.

5. Daha Köktürkçe döneminde Türkçe sözcüklerin geniş bir çokanlamlılık gösterdikleri göze çarpmakta, bu durum, dilin bir yazı dili olarak çok daha eskilere uzandığına tanıklık etmektedir. Bir dilde bir sözcüğün göndergesel anlamı dışında yeni yeni kavramları anlatır duruma gelmiş olması dilcilikte çok anlamlılık terimiyle karşılanmaktadır.

6. En eski belgelerde bile eşanlamlıların sayıca çokluğu dikkati çekmekte, asıl ilginç olan, bunların bir bölümünü, birbirine anlamca çok yakın eşanlamlılar

oluşturmaktadır. Bugünkü Türkiye Türkçesi eşanlamlılar açısından incelenecek olursa dilin zenginliği kendiliğinden ortaya çıkar.

7. Bugün Türkiye Türkçesi yazı dilinde unutulmuş, yitirilmiş birçok öge – başka dillerde de benzerleri görüldüğü gibi- Türkçenin değişik lehçelerinde ve bugünkü Anadolu ağızlarında yaşamlarını sürdürmektedir (Aksan 2006a: 43–44).

En eski dil ürünlerinden başlanılarak Türkçenin söz varlığı incelenecek olursa Türkçenin ne denli güçlü bir dil olduğu ortaya çıkacaktır. Türkçe dünyanın en eski ve en çok konuşulan dillerinden biridir. Tarih boyunca toplumlar arasındaki ilişkiler o toplumların dilini de etkilemiştir. Bir dilin, başka bir dilden hiç etkilenmeden yaşaması olanaklı bulunmamaktadır. Ama dilimiz varlığını daima korumuştur. Anadilimizi sınırsız gücü ve güzellikleriyle “deniz”e benzeten Aksan, şunları söylemektedir: *“Yazıtlardan Türkiye Türkçesine kadar, dilimizin geçmişi incelenecek olursa, yabancı dillerin etkisine karşın engin bir sözvarlığıyla karşılaşılır. İslamiyetin kabulünden, X. yüzyıldan sonra Arapçanın, özellikle, yazın ürünleri aracılığıyla da Farsçanın güçlü baskısı uzun yıllar sürmüş olmakla birlikte, Türkçe, yapısındaki türetme ve kavramlaştırma gücüyle yaşamaya devam etmiştir. Anadolu’ya geçişten sonra, bu topraklarda bir dönem Arapçanın, bir dönem de Farsçanın resmi dil oluşuna karşın halkın dili hep Türkçe kalmıştır”* (Aksan 2006b: 14–15).

Ülkemizde söz varlığı üzerine yapılan çalışmaları Batı ile mukayese ettiğimizde oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bayram Baş, *Söz Varlığının Oluşumunda Ve Gelişiminde Çocuk Edebiyatının Rolü* adlı çalışmasının “giriş” kısmında şunları söylemektedir: *“Söz varlığı bir dilin ve dolayısıyla o dili konuşan ve yazan bireylerin anlatım gücünü geliştirir. Dilin anlatım gücü, milletin her noktadaki gücüne de tekabül eder. Söz varlığının gücünü koruyabilen ve zenginleştirebilen millet, her daim var olur”* (Baş 2010: 138).

Sonuç olarak, bir dilin söz varlığının tam bir dökümünü yapmak pek mümkün değildir. Çünkü bir dilin söz varlığı özü bakımından değişkendir, devingendir. Dil insanla birlikte sürekli gelişim ve değişim içindedir. Dil, insanla birlikte var

olduğuna göre, dili kullanan insan zaman içinde dille ilgili çok değişik yapıp etmelere başvurabilmektedir. Çeşitli gereksinmeler karşısında yeni sözcükler, deyimler, atasözleri, kalıp kullanımlar vb. türetmektedir, ilişkili olduğu ulusların dillerinden çeşitli dilsel birimler alabilmektedir. Kısaca insan-doğa, insan-insan, insan-toplum, ilişkilerinin alabildiğine gelişmesi, bilim ve teknolojinin göz kamaştırıcı yükselişi gibi olgular dilde de doğal olarak yansımaları buluyor, böylelikle bir dilin söz varlığı bir yandan çeşitleniyor, öte yandan da zenginleşiyor.

1.1. Temel Söz Varlığı

Doğan Aksan yerli sözcüklerin bir bölümünü, *ekirdek sözcükler*, *kalıt sözcükler* ya da *temel söz varlığı* olarak adlandırır. Her dilde kuşaktan kuşağa aktarılan *baş*, *göz*, *kulak*, *el*, *ayak* gibi insan yaşamında birinci derecede önemli olan kavramlar *su*, *buğday*, *et*, *balık* gibi ana besin maddeleri ile yakın ilişki içinde bulunduğu *at*, *inek*, *koyun* gibi hayvanlar, tarım araçları, insanların en çok kullandıkları, somut eylem gösteren *almak*, *vermek*, *yemek*, *içmek*, *gitmek*, *gelmek* gibi sözcüklerle *bir*, *iki*, *beş*, *on*, *yüz*, *bin* gibi sayı adları temel söz varlığına örnek olarak gösterilebilir. Temel söz varlığı (vocabulaire essentiel, basic vocabulary, Grundwortschatz) adı da verilen bu sözlerin dilde en az değişen ögeler olduğu, 1000 yılda bu varlığın ancak aşağı yukarı % 19'unun değiştiği, % 81'inin yaşamını srdrdğu ileri sürülmüştür (Aksan 2009c: 17).

Aksan'a göre, manevi kültür içine giren dinle, kutsal kavram ve kişilerle, gelenek, göreneklerle ilgili sözcükler de temel söz varlığı içinde yerini alır. Köktürkler döneminde Türklerin bağlı buldukları Gkdini'nde (şamanizm) *yer*, *gök*, *su*, *ateş*, kutsal kavramlardır. O dönemin metinlerinde *teņri* 'gök, Tanrı', *kök* 'gök ve mavi', *sub* 'su', *yir* 'yer' ve *ot* 'ateş' sözcükleri sık geçer. Türklerin İslam'ı benimsemesinden sonra bu dinin kavramlarından büyük bir bölümü Arapçadan, olduğu gibi alınmış (Allah, Kuran, mümin, hac, ibadet...), bir bölümü ise Farsça kanalıyla dile girmiştir. Örneğin *namaz* (Far. /nema:z), *oruç* (<Far./ru: ze/) gibi (Aksan 2006a: 27).

Doğan Aksan, dildeki herhangi bir szcgn temel söz varlığının bir yesi olup olmadığı konusunda karar verebilmek için şu ltleri sıralıyor:

1. Bu ölçütlerden biri, sözcüğün, insanoğlunun yaşamında birinci derecede önemli kavramları yansıtmakta olmasıdır (göz, et, vermek, beş, içmek... gibi).

2. İkinci bir ölçüt olarak kimi dilbilimciler bir sözcüğün yeni öğeleri, bileşik sözcükleri türetme değeri, yeni sözcükleri türetme gücü üzerinde de durmaktadırlar. Türkçedeki *dış* ve *alt* sözcüklerini bu açıdan ele alacak olursak bunların *dışsatım*, *dışışleri*, *dış ülke*, *dış merkez*; *altgeçit*, *altyapı*, *altçene*, *altyazı*, *altsınıf* gibi bağdaştırmalarla bu özelliği gösterdiğini görürüz.

3. Ölçütler arasında, bir sözcüğün çeşitli anlam aktarmalarıyla kullanım alanını genişletme gücü de söz konusu edilmekte, anlamlarının sayısı ne denli çoksa, sözcüğün konuşmadaki sıklığının o ölçüde fazla olduğuna değinilmektedir.

4. Ayrıca bir sözcüğün temel söz varlığından sayılması için onun çeşitli deyimler arasında, bu deyimlere temel olarak kullanılması gösteriliyor. Türkçedeki *göz*, *el*, *yüz*, *iç*, *ekmek*... gibi öğeler (Aksan 2009c: 18–19).

Ayrıca Kühn'e göre bir sözcüğün temel söz varlığından sayılabilmesi için “anlatıbilim açısından yansızlığı” ölçüt olarak değerlendirilmesi gerekir (Aksan 2009c: 19).

1.2. Atasözleri

Türkçede *atalarsözü*, *atasözü* biçiminde geçen, Osmanlıcada *darb-ı mesel* (ve çoğulu: *durûb-ı emsâl*) tamlamasıyla anlatılan kavram batı dillerinde *proverbe*, *maxim*, *Sprichwort* terimleriyle karşılanır. Aksan atasözleri için, “*İnsanoğlunun deneyimlerinden, bilgeliğinden ve benzetme gücünden kaynaklanan atasözleri dünyanın her dilinde vardır; çoğunlukla bir tümce biçiminde oluşarak bir yargı anlatan, kimi zaman ölçü ve uyakla, söyleyiş açısından daha etkili olmaya yönelen sözlerdir*” (Aksan 2009c: 38) ifadesini kullanır.

Çobanoğlu ise, atasözlerini “*atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran, kültürel birliktelik ve sosyal olarak bir arada yaşama ilkelerine dönüştüren ve kalıplaşmış*

şekilleri bulunan, sosyal ve kültürel olarak benimsenmiş ve meşruiyetleri tartışmasız kabul gören özlü sözlerdir” (Çobanoğlu 2003: 160) şeklinde tanımlar.

Ömer Asım Aksoy atasözleri ve deyimler üzerinde kapsamlı bir çalışma yapmıştır. Günümüzde yurdumuzun her yerinde kullanılan atasözleri ve deyimleri dikkate alan Aksoy, yapıtında 2.667 atasözü ve 6.310 deyime yer vermiştir. Aksoy, ayrıntılı bir atasözü ve deyim tanımı yaparak, mevcut atasözlerini ve deyimleri birbirinden ayırmış ve bunları ayrı ciltler halinde yayımlamıştır. Aksoy’a göre atasözleri, *“atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş önsözlerdir”* (Aksoy 1988a: 37). Aksoy’un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde gerek atasözleri, gerekse deyimlerin biçim ve kavram özellikleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca, atasözleri ve deyimlerin dua, ilenç, terim, sövgü gibi kalıplaşmış başka sözler ile olan benzerlik ve farklılıkları tespit edilmiş ve atasözleri ile deyimler konusunda yayınlanmış belli başlı yapıtlar incelenmiştir.

Aksoy atasözlerinin, kavram özelliklerinin uzun bir gözlem sonucu doğduğunu belirterek, bu özellikleri yedi grupta incelemiştir. Bu özellikler:

1. Sosyal olayların nasıl olduğunu belirten atasözleri,
2. Sosyal olayları bildirirken bunlardan ders almamızı hatırlatan atasözleri,
3. Tabiat olaylarının nasıl olduğunu belirten atasözleri,
4. Denemelere ya da mantığa dayanarak doğrudan doğruya ahlâk dersi ve öğüt verenler,
5. Bir takım gerçekler, felsefeler, bilgece düşünceler bildirerek (dolayısıyla) yol gösteren atasözleri,
6. Adet ve gelenekleri bildiren atasözleri,
7. Bazı inanışları bildiren atasözleridir (Aksoy 1988: 17–19).

Atasözleri hemen hemen her zaman tek cümle halindedirler. Dil ekonomisi veya kelime seçimi yönüyle bakıldığında, atasözlerinde kısalık, düşünceyi mümkün olan en az kelime ile en olgun ölçüler içinde vermek neredeyse bir kural haline gelmiştir. İfadenin sanat dolu, nükteli ve gerçek olmayan şekilleri olarak, atasözleri, sözlü kültür ortamında yaratılmaları nedeniyle kolayca ezberlenip hatırlanabilmek ve zamana karşı durabilmek maksadıyla: ölçü, ikili yapıyla dengeli ve ayarlı ifade, kafiye, uyum ve aliterasyon, kısalık, benzetme, devrik cümle gibi şiir sanatıyla bağdaştırılan bütün vasıtaları kullanırlar (Çobanoğlu 2004: 10- 22).

Atasözlerinde büyük bir çoğunlukla geniş zaman kipi ve özellikle öğüt verme durumundakilerde de emir kipi kullanılmıştır. Bunların dışında kalan kiplerle kurulan az sayıdaki atasözlerinde de geniş zaman veya emir anlamı gizli olarak muhafaza edilmiştir (Aksoy 1988: 16–17).

Atasözleri, halkın hayatını temsil etmede önemli bir paya sahiptir. Halkın hayatından damıtılmış tecrübeleri yansıtan atasözleri için Aksan, şunları ifade eder: *“Bir dilin sözvarlığında yer alan atasözleri bir toplumun bilgeliğini, deneyimlerini, dünya görüşünü ve anlatım gücünü yansıtan, yüzyıllarca yaşayabilen sözlerdir. Hiç değişmeden kuşaktan kuşağa aktarılabilirdiği gibi değişikliklere de uğrar, unutulup yitilebilir. XI. yüzyılda, Divan’da(II.53) geçtiğini gördüğümüz “tag tagka kavuşmas, kişi kişiye kavuşur” bugün dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur biçiminde yaygın bir atasözümüzdür ”* (Aksan 2006a:33).

Özkul Çobanoğlu atasözlerinin taşıdığı önemi, *“Dünyanın oldukça geniş bir kesimine dağılmış olarak yaşayan Türk kavimlerine ait atasözleri, taşıdıkları mesajlar ve yönlendirdikleri davranışlar itibariyle, Türk milletinin temel zihin yapısını gösteren birlik ve bütünlüğü ifade etmeleri bakımından sözlü edebiyat türleri içinde ayrı bir ehemmiyete sahiptir... Türk atasözleri, millî karakterimizi yansıtan, coğrafya, lehçe vb. farklılıkların ötesinde bütün Türkleri birleştiren önemli bir kaynaktır”*(Çobanoğlu 2004: 1) şeklinde açıklar. Aksan da benzer görüşleri *Türkçenin Gücü* adlı eserinde ifade etmektedir (Aksan 2009:147).

Kurt ise atasözlerinin önemini, “*Türk atasözlerinin, toplumsal ilişkilerde ve yaşayışta ve Türk insanının çoğunluğunun fikrine, düşüncesine tercüman olması, bu sözlerin değerini bir kat daha artırmaktadır*” (Kurt 1991: 6) şeklinde ifade eder.

Her biri bir gerçeği ifade eden atasözlerinin arasında bir nükte ögesi, alaycı bir anlatım özelliği içeren örneklerin de bulunması onların ölümsüz olmasını sağlamıştır. Örneğin bugün, zamanında önemli bir kimse olan, önemli, büyük işler üstlenmiş bulunan bir insanın, yaşlılığında küçük işlerle yetindiği, eski gücü ve etkisinin kalmadığı anlatılırken *aslan kocayınca sıçan deliği gözetir* sözü kullanılır (Aksan 2006c: 193–194).

Bütün bu tanımlardan atasözünün genel özellikleri; kalıplaşmış, halka mal olmuş ve tecrübelerle dayanarak meydana gelmiş olarak tespit edilmiştir. Atasözleri ulusun ortak düşünce ve tutumunu belirtir ve bize yol gösterirler.

Aksan, Anadolu ağızlarındaki atasözleri üzerinde çalışacak araştırmacının dikkatini iki özelliğin çekeceğini ifade eder. Bunlardan biri atasözlerinin bolluğu ve çeşitliliğidir. Gerçekten, ağızlarda hemen her konuda, her kavram alanında pek çok atasözle karşılaşırız. İkinci bir özellikse deyimlerde de karşımıza çıkan, somutlaştırma dediğimiz aktarmalara atasözlerinde de çok sık rastlanmakta olmasıdır. Bunlar insan davranışlarını hayvanlara uygulayarak dile getirmekte, bir sahne düzenleyerek durumu canlı bir biçimde ortaya koymaktadır (Aksan 2009: 152).

Atasözleri insanlığın tarih öncesi karanlık çağlarına kadar uzanırlar. Bunun için kaynağı hakkında yapılan çalışmalar yetersiz kalır. “*Mitler nasıl insanoğlunun yeryüzündeki macerasını kaostan kosmosa geçiş aşamasından ele alıp yeryüzündeki kültürel süreçlerin düzenlenmesinde iş gören kutsal ve adeta ilkel toplumların ansiklopedileri mahiyetindeki anlatılarıysa, atasözleri de bu tür bir toplum hayatı içinde yaşayan bireyin okulu ve yeryüzünde yaşama kılavuzu veya el kitabı niteliğinde teknik bir gerekliliğin sonucu olarak oluşmuş sosyal ve kültürel düsturlardır. Bu nedenle de, atasözlerinin, mitlerle eş zamanlı ve belki de onlardan daha önce oluşmuş en eski edebi tür olduğunu söyleyebiliriz.*” (Çobanoğlu 2004: 2)

Kültürlerarası karşılaştırmalı atasözleri araştırmalarının bilinen en eski örneği Milattan önce 1000 yıllarında Mezopotamya’da kil tabletler üzerine mukayeseli olarak yazılmış olan *Sümer-Akad* ve *Hitit-Akad* atasözleridir. Türk dilinin en eski yazılı metinlerindeki atasözleri ve deyimler ise Köktürk ve Uygur harfli metinlerde yer almaktadır. Bununla birlikte Türkçe atasözleri hakkındaki atasözü olarak bilinen en eski metin, Divan-u Lügat it Türk’te yer alan “*Yaşlı adamın sözü bırakılmaz, kagıl bağı çözülmez*”(Kal savı kalmas, kagıl bağı yazılmas) şeklindeki atasözüdür (Çobanoğlu 2004: 3–4).

Halk ağzından deyim ve atasözlerini ilk kez derleyen Kâşgarlı Mahmut olmuştur. Orta Asya’da yaşayan pek çok Türk boylarının arasında dolaşarak onların dillerinden derlediği sözleri yazdığı sözlükte tanık olarak kullanmıştır. Şinasi’nin atasözlerini bir araya getirerek oluşturduğu *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye* adlı yapıt ciddi bir çalışmanın değerli bir ürünüdür. Ebüzziya Tevfik 1870’de üçüncü baskısını yapmıştır. Şemsettin Sami de *Kamus-ı Türkî* adlı tanınmış sözlüğüyle yeni bir çığır açmıştır. Tekezade M. Sait’in 1311 (1895)’de yayımladığı *Durub-u Emsal-i Türkiyye* adlı yapıtında 5742 atasözü derlenmiştir. Rahmetli Sadettin Nüzhet Ergun’la Mehmet Ferit’in 1926’da Konya’da yayımladıkları *Konya Vilâyeti Halkiyat ve Harsiyatı* adlı yapıtlarında da 279 deyimle 2057 atasözüne yer verilmiştir. *Büyük Türk Lugatı* yazarı Hüseyin Kâzım Kadri de dört büyük ciltten oluşan yapıtında 6200’den çok atasözüne yer vermiştir. Sadi G. Kırımlı’nın Selim Nüzhet Gerçek’in ön sözü ve kaynakçasıyla birlikte yayımladığı *Atalar Sözü* adlı yapıtıyla, Veled İzbudak’ın 1480 yılında adı bilinmeyen bir kişinin kitabından derlediği, 1936’da Türk Dil Kurumu yayınları arasında çıkan içinde 689 söz bulunan *Atalar Sözü* adlı kitabı derleme dizisinde kendine özgü bir yer alır. Mustafa Nihat Özön’ün 1952’de yayımlanan *Türk Ata Sözlere* adlı çalışması ile Hasan Çekli ve Mehmet Dobada’nın *Atalar Dilinden* (1945), Feridun Fazıl Tülbentçi’nin *Türk Atasözleri ve Deyimleri* adlı çalışmaları da bilinen en hacimli derlemelerdendir. En derli toplu ve eleştirili derlemeleri ve en ciddi incelemeleri yapan hiç kuşkusuz Ömer Asım Aksoy olmuştur (Olgun 1972: 155–156).

Araştırmalardan yola çıkılarak atasözlerinin temel özellikleri şu şekilde betimlenebilir:

1. Toplumun ortak malıdırlar.
2. Atalarımızın tecrübelerini aktarırlar.
3. Uzun bir gözlem sonucu, sosyal ve toplumsal olayların yanı sıra doğa olaylarının nasıl olageldiklerini belirtirler.
4. Genel bir hüküm ya da mutlaka uyulması gereken bir kural bildirirler.
5. Kısa ve özlüdürler.
6. Bütün bir tümceden oluşurlar.
7. Kalıplaşmış sözler olup, sözcükler ve söz dizimi değiştirilemez.
8. Söz sanatlarından sıkça yararlanırlar (Sağlam 2004: 27).

Sonuç olarak; atasözleri konusunda yapılmış pek çok sözlük çalışması, derleme, yüksek lisans ve doktora tezi ile makale bulunmaktadır. Türk atasözleri o kadar zengin, o kadar verimli, o kadar millîdir ki üzerinde ne kadar araştırma, inceleme yapılırsa, değer. Çünkü bir atasözü, insanlar üzerine pek çok kitaptan daha iyi, daha sağlam bilgi verebilir.

1.3. Deyimler

Aksan, deyimi (locution, expression; locution, phrase, term, idiom; Resensart ve Ausdruck), “*belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşun sözdür*” (Aksan 2009c: 35) şeklinde tanımlar.

Vardar’a göre deyim, “*bir tür sözlüksel birim oluşturan anlambirim toplamaşması; genellikle öz anlamından az çok ayrı bir anlam içeren kalıplaşmış sözdür*” (Vardar 2002: 71). Aksoy ve Zeynep Korkmaz ise, deyimlerin çoğunun düz anlamlarından farklı bir yan anlamları olduğunu ve bütün bir tümce ya da kalıplaşmış

sözcük öbeklerinden oluştuklarını vurgulamaktadırlar. Ortak dildeki ve Anadolu ağızlarındaki deyim ve atasözlerini toplayan ve açıklayan çalışmasında Ömer Asım Aksoy, bunların niteliklerine, birbirlerinden ayrılan yönlerine ve sınıflandırılmalarına yer vermiştir (Aksoy 1988a:52; Korkmaz 1992: 43).

Yusuf Çotuksöken deyim için, “*en az iki sözcükten kurulan, konuşmada ve yazıda anlatım gücünü artıran, anlam yönünden yer yer mantık dışına taşan bölümleri olabilen, yapısındaki kimi sözcükleri anlam değişmesine uğrayan, kalıplaşmış söz öbeklerine verilen addır*” (1992: 5) açıklamasını yapmıştır. Metin Yurtbaşı (1996) da deyim tanımlarken “*genellikle de birden çok sözcüklü*” ifadesini kullanıyor. Bolulu ise, deyim için “*anlatım gücünü artırmak, anlatımı renkli, canlı kılmak için birden çok sözcükle kurulmuş, kiminde de mantık dışı, mecazlı ve kalıplaşmış anlatım birimleri*” (Bolulu 1998: 17) olarak tanımlamıştır.

Deyimler, o dili konuşan toplumun geçmişini, yaşam biçimini, geleneklerini belirten ipuçlarıdır. “*Bir dilin sözvarlığının en önemli öğeleri arasında yer alan deyimler o dili konuşan toplumun maddi ve manevi kültürünü, algılama, anlatım ve imgelem gücünü, nükte eğilimini bütünüyle ortaya koyan sözlerdir. Dilbilim çalışmalarında doğrudan doğruya deyimleri inceleyen ve çeşitli dillerin deyim varlığını bir araya getirerek özelliklerini belirleyen, Fransızcada phraséologie ya da idiomatique adı verilen bir alan bulunmaktadır .*” (Aksan 2006c: 96)

Vecihe Hatiboğlu deyimleri biçim yönünden değerlendirirken, *yargılı olan deyimler, yargılı olmayan deyimler* ifadesini kullanır (1982: 197). Doğan Aksan ise *Türkçenin Sözvarlığı* (2006a: 174–178) adlı eserinde deyimlerin niteliklerini sözdizimi ve anlambilim açısından sınıflandırmıştır.

Boratav ise, deyimleri günlük konuşma dilinde kullanılmakta olan hazır söz kalıpları durumundaki beylik deyimler ve atasözü değerindeki deyimler olmak üzere ikiye ayırmıştır. Burada “karnı burnunda” deyimini beylik deyim sayarken; “iki ayağını bir pabuca sokmak”, “tut kelin perçeminden”, “dut yemiş bülbüle dönmek” deyimlerini atasözü değerindeki deyimlere örnek olarak vermektedir (Boratav 1969: 132–133).

Deyimler ve atasözleri konusunda son yıllardaki en yetkin çalışmayı yapan Ömer Asım Aksoy deyimi, “*bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce*” (Aksoy 1988a: 52) biçiminde tanımlamıştır. Kullanım alanını çok geniş tutmuş ve sıraladığı deyimler arasına “açık oturum, doğum kontrolü, demek ki, akşam üstü” gibi örnekleri bile almıştır. Mehmet Hengirmen(2007:5) *Deyimler Sözlüğü*'nün ön sözünde Aksoy'un bu tutumunu eleştirmiştir. Ölçünün kaçırıldığından, deyim özelliği taşımayan pek çok sözcüğün deyimmiş gibi kullanıldığını söyler. Aksoy, deyimleri biçim özellikleri ve kavram özellikleri bakımından incelemiştir. Aksoy ayrıca, deyimleri çevre ve zaman etmenlerine göre de ayırıyor: “*1-Yurdun her yerinde kullanılanlar 2- Sadece bir bölgede kullanılanlar 3- Türkiye dışındaki Türk lehçelerinde kullanılanlar 4- Eski zamanlarda kullanılmış iken bugün bırakılmış olanlar*” (Aksoy 1988a: 48).

Muna Yüceol Özezen *Türkçe Deyimler Üzerine Birkaç Söz* adlı çalışmasında deyimleri biçim olarak üç bölükte ele alıyor:

1. İki ya da daha fazla sözcüğün bir araya geldiği ve herhangi bir öbek türünde (ad tamlaması, sıfat tamlaması edat öbeği vb.) olanlar. Bunları kalıp sözlerden ayırırken mecaz kullanımına dikkat etmek gerekir. Bu tür deyimler, tam anlamıyla donmuş biçimde kullanılırlar: göz açık, yalın ayak başı kabak vb.

2. Sonu mastarla bitenler: Bunlar çekime girebilirler ve bu durumda da “deyimsi” adını alırlar: hafife al-, göze bat-, havanda su döv- vb.

3. Cümle biçiminde olanlar: Bu tür deyimlerde, sözcükler genellikle tek tek sözlük anlamlarıyla kullanılmıştır. Ancak cümlelerin bütününden çıkan anlam gerçek dışıdır: basit veya herhangi bir birleşik cümle yapısında olanlar: “ ‘Aklına turp sıkayım.’, ‘Buyurun cenaze namazına.’ vb.; öyküleme biçiminde olanlar: ‘Maymun yoğurdu yemiş artığını yüzüne sürmüştü.’vb.; sorulu-cevaplı olanlar: “ ‘Adın ne? Mülayim Ağa. Sert olsan ne halt edersin?’vb.” (Özezen 2001: 872).

Leyla Subaşı Uzun bir çalışmasında deyim anlamını şu şekilde açıklamıştır: “*Deyim anlamı (idiomatic meaning)’nı oluşturmak üzere yan yana gelen*

göstergelerin kendi anlamlarından sıyrılarak anlambilim açısından tek bir gösterge niteliğine sahip olması, yani, bütüne ait tek bir anlamı yansıtır duruma gelmesi, deyimleşme olgusu olarak görebileceğimiz anlam bilimsel etkileşim düzleminin sonucudur". Uzun'a göre deyimleşme olgusu bir anlam aktarımı olgusu olarak, belirlenebilir (Uzun 1991: 30).

Deyimleşme olgusu *deyim aktarması, ad aktarması(metonymy), benzetme (simile), ve alüzyon(allusion)* gibi anlam aktarımını sağlayan olayların etkisinin söz konusu olduğu bir süreci belirtir. Buna bağlı olarak, deyim anlamı, deyimleşme olgusu sonucunda ortaya çıkan parçaların anlamlarını aşan bütüne ait bir kavramdır. Uzun, deyimleri deyimleşme dereceleri açısından üç sınıfa ayırıyor:

1. *Tam deyimler ya da birinci dereceden deyimler*: Birinci dereceden deyimlerde, deyimlik anlam yapılanması içindeki göstergeler göndergesel anlamlarıyla deyimleşme olgusuna girer. Deyimleşme olgusunda işleyen çeşitli anlam aktarımı olaylarının etkisiyle göstergeler, göndergesel anlamlarından sıyrılarak, birlikte bir deyim anlamı yansıtır duruma gelir. *Aba altından değnek göstermek, delik büyük yama küçük vb.* deyimleri birinci dereceden deyimlere örnektir.

2. *Yarı deyimler ya da ikinci dereceden deyimler*: Deyimlik anlam yapılanması içindeki göstergelerden biri ya da birkaçının yan anlamlı olma niteliği göstermesidir. Deyimlik anlam yapılanmasının gösterdiği bu özellik, doğrudan deyim anlamı üzerinde etki yapmaktadır. Bu tür deyimlerde, yani öğelerden biri, çoğunlukla ilk öge, yan anlamında kullanıldığında, yan anlamlı gösterge, kendi anlamıyla birlikte ikinci ögenin göndergesel anlamını da deyim anlamı içine taşımaktadır. İkinci dereceden deyim örnekleri deyim yapısında belirlenen özellikleri tam anlamıyla göstermemektedir. *Adam olmak, ağız değiştirmek vb.* deyimler bu gruba girer.

3. *Üçüncü dereceden deyimler*: Bu tür deyimler, deyimleşmenin en zayıf olduğu örnekleri içermektedir. Deyim anlamının aktarılmasında kullanılan deyimlik anlam yapılanması içindeki göstergeler, üçüncü dereceden deyimlerde yan anlamlı

olma özelliğini gösterir. Deyim anlamı göstergelerin deyimlik anlam yapılanması içindeki yan anlamları toplamına eşittir. Böylece, deyim yapısının en önemli özelliği olarak düşünülen parçaları aşan bütüne ait anlam, üçüncü dereceden deyimlerde oluşmaz. *Adamına düşmek, başına ekşimek vb.* üçüncü dereceden deyimleşmeye örnek olarak verilebilir (Uzun 1991: 31–37).

Çoğu zaman atasözleriyle deyimler birbiriyle karıştırılmaktadır. Bu konuda uzman olanlar bile, kendi aralarında tam bir anlaşmaya varamamışlardır. Atasözleri ve deyimler konusunda çelişkili görüşler sürüp gitmektedir. Bazen de aynı tanımı benimsedikleri halde örneklerde çelişkiye düşenler bulunmaktadır. Örneğin, Vecihe Hatiboğlu *Türkçenin Sözdizimi* adlı kitabında atasözleriyle deyimlerin özelliklerini, farklarını belirtmekte ve bunlarla ilgili örnekler vermektedir. Deyimlere verdiği bazı örnekler şunlardır: <<Önce can, sonra canan>>, << Sabreden derviş, muradına ermiş>>, << Dazlayan daza, kel başlı kıza>>. Bu örnekler Ö. Asım Aksoy’un ve Aydın Oy’un kitaplarında atasözü olarak alınmıştır. Bu konuya yıllarca emek vermiş üç ayrı araştırmacı, aynı örnekler üzerinde çelişkili yargılara varmakta, birinin deyim dediğine ötekiler atasözü demektedirler (Hengirmen 1990: 24).

Atasözleri ve deyimler kalıplaşmış sözler olması itibarıyla birbirine benzemektedirler. Ancak iki tür arasında amaç ve anlatım tarzı bakımından farklar vardır. Bu farklılıklara rağmen atasözleri ve deyimler bazen duruma bağlı olarak işlevsel bakımdan birbirlerinin yerine kullanılabilir. Özezen, deyimleri diğer öğelerden ayırmak için şu ölçütleri ortaya koyuyor: “*Deyimler atasözleri, kalıp sözler, argo sözler ve birleşik fiillerle sıklıkla karıştırılmaktadır. Mecazlılık- mecazsızlık, genel kural olma- genel kural olmama, çekime girebilme- çekime girememe, yaygın olarak bilinme-bazı kesimlerce bilinme gibi ölçütlerle deyimleri diğer kalıp anlatımlardan ayrı tutmak gerekir*” (Özezen 2001: 879).

Deyimler, bir toplumun kültürünü, tarihini, ortak dil zevkini yansıtmaları bakımından son derece önemlidir. Türkçe, deyimler yönünden oldukça zengin bir dildir. Deyimlerin çokluğu, Türkçeye ayrı bir güzellik ve anlatım gücü kazandırır. Deyimler, gerek yazı dilimize gerekse konuşma dilimize öylesine yerleşmişlerdir ki,

onlar olmadan duygu ve düşüncelerimizi etkili ve kısa yoldan anlatmamız mümkün değildir.

Türkçe deyimler ve atasözlerimize emek vermiş araştırmacılarımızdan biri olan Mustafa Nihat Özön, 1943 yılında yayımladığı *Türkçe Tabirler Sözlüğü*'nde A-D harfleri arasında 4000 kadar deyim yer vermiştir (Olgun 1972:156).

Sonuç olarak; deyim ve deyimbilimle ilgili yapılacak yeni çalışmalar Türkçenin söz varlığında önemli bir yere sahip olan deyimlerin daha iyi anlaşılmasına ve sınırlarının belirlenmesine yardımcı olacaktır.

1.4. İkilemeler

Türkçenin en yaygın ve en tipik özelliklerinden birisi de ikilemelerin çok bol kullanılmasıdır. Bir kavramı daha etkili bir biçimde anlatmak, pekiştirmek için onun iki sözcükle dile getirilmesi biçiminde görülen bu eğilim başka dillerde, Türkçeye karşılaştırılmayacak derecede azdır.

“Türkçeye olağanüstü bir anlatım gücü ve zenginliği kazandıran, anadilimizin biçim, sözdizimi, sözcükbilim ve anlambilim bakımından önemli bir özelliğini oluşturan öğeler, ikilemelerdir. Hint- Avrupa dillerinde Türkçeye göre çok az kullanılan, ancak, Korecede ve bir ölçüde Japoncada sık görülen ikilemeler, tarih boyunca, Türkçenin her evresinde, her lehçesinde yaygın olarak kullanılmış, bu eğilim bugüne kadar gelmiştir.” (Aksan 2006b: 81)

Berke Vardar, ikilemeyi (Alm. Geminatio, Verdoppelung, Reduplikation, Fr. gémination, redoublement, réduplication, İng.geminatio, reduplication) *“anlama güç katmak amacıyla bir birimi, seslemi yineleme aralarında benzerlik bulunan birimleri art arda kullanma”* (Vardar 2002: 119) olarak açıklamaktadır.

Korkmaz ise, ikilemeyi (hendiadyoin) *“aralarında belli bir ses düzeni bulunan, biçim ve anlamca birbiriyle ilişkili olan, aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesi ile oluşturulan kelime grubu: birer birer, delik deşik, köşe bucak, yalvarıp yakarmak, ...vb.”* (Korkmaz 2003: 123–124) olarak tanımlamıştır.

Vecihe Hatiboğlu, *Türk Dilinde İkileme* (1981) adlı eserinin ön sözünde ikilemeyi, “*anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır*” şeklinde tanımlar. Türkçede birçok kelime çiftlerinin yan yana kullanılmasına A. C. Emre Türk Dilbilgisi’nde *ikizleme*, Mehmet Ali Ağakay ise *koşma* diye adlandırıyor.

İkilemelerle ilgili yapılan yetkin çalışmalardan biri de Saadet Çağatay’a aittir. Sayın Çağatay’ın Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi 1942 yıllığında “*Uygurcada Hendiadyoinler*” başlığı altında çıkan incelemesi konuyu birçok yönden aydınlatmış olan yetkin bir çalışmadır. Dr. Çağatay çeşitli kaynaklardan toplanmış iki yüz altmış kadar Uygurca kelime koşması üzerine yaptığı incelemeden şu sonuçlara varıyor:

1. Koşmalar anlamdaş kelimelerle olduğu kadar anlamları bir olmayan, hattâ karşıt olan kelimelerle de meydana gelir.

2. Koşukların dizilişi birtakım temellere dayanır:

a) Heceleri eşit olan koşuklardan biri vokal ile başlarsa başa alınır: arıg simek(=orman), asıg tusu(=fayda).

b) Koşuklar ister vokal, ister konsonla başlasın, az heceli olanlar başa geçer: ed tavar(=servet), küç erdem(=fazilet).

c) Söylenişi kolay olan(yeni konsonları tonlu veya vokalleri düz olan) koşuk başta yer alır: bulmak tapmak(=bulmak), sav öt(=öğüt).

3. Koşukların birçoğu arasında başta, sonda veya kelimenin içinde ses uygunlukları (allitération) görülmektedir: kuş kuzgun, iş yumuş.

4. Koşuklar tek bir kelime halinde kaynaşmış olmayıp her biri gramer bakımından bağımsız kalır: tezmek kaçmak’tan tezgülük kaçguluk (Ağakay 1954: 98- 99).

Osman Nedim Tuna, *Türkçede Tekrarlar* adlı çalışmasında, Türk dilinde büyük bir kaynak olan tekrarların sağlam kurallara bağlı olduğunu ifade eder. İsim ve sıfatlarda, zarflarda ve fiillerde görülen tekrar şekillerini bu çalışmasında ayrıntılı olarak ele alıyor (Tuna 1949: 429–447).

Koşmalarda koşukların dizilişi gelişi güzel olmaz. Bu diziliş koşukların niteliğine göre uygulanan birtakım kurallara sıkıca bağlıdır. Yerleri değiştirilecek olursa kimi koşma ya anlaşılmaz olur, ya da bütün bütün başka bir anlam verir. Ağakay, *Türkçede Kelime Koşmaları* adlı makalesinde ikilemelerin diziliş ilkeleri ile bunların oluşumunda anlamın belirleyiciliğini ortaya koymuştur ve ilkeleri şu şekilde sıralamıştır:

1. Azdan çoğa: az çok, beş on, eksik ziyade, üç aşağı beş yukarı vb.
2. Öncekinden sonrakine: bugün yarın, eninde sonunda, yarın öbürgün vb.
3. Bir işin ilk evresinden son evresine: derme çatma, ekip biçmek, giyim kuşam, kaptı kaçtı, tika basa, yatıp kalkmak vb.
4. Temel kavramdan yardımcı kavrama: açık saçık, anası danası, aslı astarı, az buz, falan fıstık, gezip tozmak, hoş beş, saçma sapan, sövmek saymak, hesap kitap vb.
5. Koşuklardan biri yakıştırma olduğu zaman sona alınır: çarpık çurpuk, eski püskü, kambur kumbur, yırtık pırtık vb.
6. Biri olumlu, biri olumsuz iki koşuk karşılaşıncaya olumlusu başa geçer: belli belirsiz, yerli yersiz, bilir bilmez, olur olmaz vb. gibi (Ağakay 1954: 100–101).

Doğan Aksan, ikilemelerin Türkçenin sözcükbilim ve anlam bilim açısından önemli bir anlatım özelliğini olduğunu belirterek, Türkçenin tarihsel dönemlerine gidildiğinde ikilemelerin baştan beri yaygın olduğunu ifade etmiştir. Çalışmaların çoğunda ikilemeleri ele almış, Türk dilinin çeşitli evrelerinde, lehçelerinde ve ağızlarında görülen ikilemelerden örnekler vermiştir (Aksan 2006a: 60–64; Aksan 2006b: 81–91).

Hamza Zülfikar *Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler* adlı eserinde ikilemeli yansımalar incelenmekte, sözcük bölümünde de dilimizdeki, Anadolu ağızlarındaki ve eski dönemlerdeki örneklere geniş ölçüde yer verilmektedir (Zülfikar 1995: 161–165). Nemci Akyalçın ise, 400 dolayında kitap, çeşitli dergiler ve 14 farklı gazeteyi tarayarak kaynaklarda geçen ikilemeleri tanıklı cümlelerle fişlemiştir ve *Türkçe İkilemeler Sözlüğü* adlı eseri ortaya koymuştur (Akyalçın 2007: 8). Bu çalışma ‘ilk olma’ özelliğini taşıdığı için önemli görülmektedir.

Sonuç olarak, ikilemeler perspektifinden bakıldığında Türkçenin yapısal ve anlamsal olarak şaşırtıcı düzeyde dinamik ve ahenkli bir niteliğe sahip olduğu görülebilir.

1.5. Terimler

Bilim, teknik, zanaat, sanat, spor gibi değişik alanlara ait kavramları karşılayan sözcüklere terim adı verilmektedir. A. Dilâçar terim için, “*bilim ve sanat kollarında kullanılan, bunların müfredatına ve disiplinine tâbi bulunan ve belirli bir kavramın, nesnenin, olayın veya durumun karşılığı olan kelime*” tanımını yapar (Dilâçar 1956: 207–210). Terimler uzmanlar arasında iletişim sağlayan öğelerdir: “*Örneğin kimya dalındaki radyum, baryum maddeleri gibi, dilbilim ve yazında geçen öğretilere de (istiare, metafor), ayakkabıcılıkta geçen fiyonta da birer terimdir. Kâğıtçılıkla ilgili bir elkitabında ya da bir sözlükte geçen kâğıt da günlük dilin bir kavramı olduğu halde bir terim sayılabilir.*” (Aksan 2009c: 40). Kullanım alanı genişleyen bazı sözcükler ise terim olma niteliklerini yitirir, dilin öteki sözcükleriyle aynı duruma gelir: “*Örneğin telefon, radyo, televizyon, uçak, tren sözcükleri, bu nesnelere ilk bulunduğu anda, ilk tanıtıldığında terim niteliği taşımış olsalar bile bugün terim olmaktan çıkmış, temel sözcükler içinde düşünülür duruma gelmişlerdir*” (Aksan 2009c: 40).

Doğan Aksan, *Anadilimizin Söz Denizinde* adlı eserinde terimlerle ilgili çalışmada en eski dil ürünleri olan Orhun ve Yenisey yazıtlarından günümüze kadar Türk dilinin çeşitli evrelerinde görülen terimlerle ilgili örnekler vermiştir (Aksan 2006b: 175–189).

Aksan sözcükbilimde *alan dili* adını taşıyan, bilim, teknik, sanat ve zanaat alanlarının terimlerinden oluşan söz varlığıyla, onun genel dilde ilişkileri üzerinde birçok çalışmanın yapılmış olduğunu bildirir. Bu noktada Baldinger'in hazırladığı bir şemayı kullanarak *genel dilin söz varlığı* ile *uzmanlık alanı söz varlığı* arasındaki ilişkiyi değerlendirir. Şemanın biçimi söz varlığının kaplayıcı katmanlarını göstermesi bakımından önemlidir (Aksan 2006a: 36).

Yüzyıllarca, büyük çoğunluğu eğitimden uzak kalmış ulusu eğitebilmek, eğitim-öğretim görmüş kuşaklar yetiştirebilmek, aydınlarla halk arasındaki uçurumu ortadan kaldırabilmek ve Türkçeyi bir kültür diline dönüştürebilmek için başlatılan adımlarla Yazı Devrimi'nden sonra Dil Devrimi 1932'de yaşama geçirilmiştir. Bu devrim, bir yandan, bilim-teknik, sanat alanlarının terimlerinin Türkçeleşmesini, eğitim-öğretimde gençlerin kolaylıkla algılayabilecekleri, anadilinin kök ve eklerinden türetilmiş yeni ya da dilde önceden var olmuşken unutulmuş sözcüklerin terim olarak kullanılmasını amaçlıyordu (Aksan 2006b: 185).

Dil devrimiyle, eğitim öğretim terimlerinden başlayarak yönetimle, devlet yazışmalarıyla, çeşitli rütbe ve ünvanlarla, değişik bilim, sanat, teknik alanlarıyla ilgili terimlerde büyük ölçüde özleştirmeye gidilmiş, bugünkü kuşakların tanımadıkları Osmanlıca uzun tamlamalar bırakılarak Türkçe karşılıkları yerleşmiştir.

Özcan Başkan, *Terimlerde Özleşme Sorunu (1973–1974)* adlı çalışmasında terimlerin özleşmesinde iki gerekçe ortaya koyuyor. Bunlardan biri *kavram zenginliği* diğeri de *düşünüm saydamlığıdır*. *Kavram zenginliği*, dünyada ve evrende sonsuz denecek kadar sayıda kavram inceliği ve kavram ayrıntısı bulunduğunu ve bu nedenle de dillerin bunları yansıtılabilmeleri için elden geldiğince çok sayıda sözcük kullanmaları gerektiğini anlatmaktadır. *Düşünüm saydamlığı ise*, terimleri Türkçe olması sonunda insanların çeşitli kavramları ve bunların ayrıntılarını gösteren çok sayıdaki sözcükleri anlamaları, bellemeleri, anımsamaları ve kullanmalarının kolaylaştığını ve böylece, kendi başlarına bir düzen oluşturan terimler aracılığı ile, çeşitli kavramlar arasındaki bağlantıların ve ilişkilerin çok daha açık seçik biçimde görüldüğünü, bunun doğal bir sonucu olarak da çok daha saydam ve tutarlı bir

düşünümün ve tasımın olanaklı hale geldiğini belirtmektedir. Başkan'a göre terimlerin Türkçe olmalarının tanımada yardım, bellemede ve anımsamada kolaylık, bağlantılamada saydamlık gibi yararları vardır.

Türk Dili dergisinde *Terim Nedir?* adlı yazısında A. Dilâçar, terimi iki Fransızca söz kullanarak açıklamaya çalışır. Bu terimlerden biri *denotasyon*, ötekisi *konnotasyon*'dur. *Denotasyon* ile birincil anlamı veya temel anlamı, *konnotasyon* ile de ikincil anlamı veya yan anlamı kastetmektedir (Dilâçar 1956: 207–210).

Terim kavramı için kesin bir sınır çizme olanağı yoktur. Sözcük ve terim üretme yollarını Özcan Başkan şu şekilde özetlemiştir: *Batılı yabancı kelimeleri karşılama, eski sözcükleri canlandırma, yeni sözcükler üretme*. Kamile İmer de benzer görüşleri savunmaktadır (Başkan 2006: 82–84; İmer 1998: 140–155).

D. Aksan'a göre ise terimlerin genel nitelikleri şu şekilde belirlenebilir:

1. Terimler genel olarak tekanlamlı(monosemique, monosemic, monosemisch) öğelerdir: Bitkibilimdeki çanakyaprak, geometrideki üçgen, dilbilimdeki çekim gibi.

2. Terimler türetilirken, yeni beliren ya da yerlileştirilmek istenen kavramlar karşılanırken:

a) *Dilin kendi öğelerine yeni anlamlar yükleme yoluyla dilden karşılama*: dişçilikteki köprü, marangozluktaki diş, hekimlikteki kasılım(spazm) gibi.

b) *Birleştirme*: tekel, bilgisayar, atardamar, doğumöncesi, göstergebilim, dilbilim gibi.

c) *Canlandırma*: Dilin unutulmuş, kimi zaman yalnız lehçe ve ağızlarda yaşayan öğelerinin yeniden kullanım alanına alınması: nicelik, nitelik, alan, dulda (coğrafya terimi), tanık gibi.

ç) *Çevirme*: Bütün dünya dillerinde, çeviri yoluyla kavramların dile aktarıldığı görülmektedir. Fizikötesi, ısıölçer, bilim kurgu vb. örneklerinde olduğu gibi.

d) *Türetme*: Yeni ve yabancı kavramlar, dilin kendi kök ve eklerinden türetilen yeni öğelerle karşılanır: saplantı, duyurga, seçenek, asalak, okutman...gibi (Aksan 2009c: 41).

Aksan, Türkçe gibi çok zengin biçimbirmlere sahip olan, bunları değişik görevlerde kullanabilen ve çok değişik anlatım yolları bulunan dillerin bütün alanlarda kendine yeterli bir kültür diline dönüştürülmesi için en geçerli ve gerekli yolun türetme olduğunu ifade eder (Aksan 2009c: 41).

Türk bilim ve düşünce hayatının dönüm noktasında önemli bir yeri olan Ziya Gökalp (1876–1924), terim konusundaki düşüncelerini *Türkçülüğün Esasları* adlı kitabında verir. Ziya Gökalp'e göre yeni terimler aranacağı zaman önce halk diline bakılacak, bulunmadığı takdirde Türkçe kurallara bağlı olarak Türkçe eklerle yeni kelimeler yapılacaktır. Bunlar da yetmezse, Arapça ve Farsçaya başvurulacak, ancak Arapça ve Farsça tamlamalardan kaçınılacaktır. Bununla birlikte bazı dönemlerin ve meslek kollarının özel durumlarını gösteren kelimelerle çeşitli teknik terimlerin yabancı dillerdeki karşılıkları aynen alınacaktır. Ömer Seyfettin de, *Genç Kalemler'de* yazdığı yazılarda terimleri dilin genel kelimelerinden ayırır ve Türkçeleştirme çabalarının dışında tutar. Edebiyat, dil ve kültür konularında değerli düşünceler ortaya koyan Prof. Dr. Mehmet Kaplan ise, terimlerin Türkçeleştirilmesi gerektiğini ileri sürer. Dilimizin yeni kelime türetmesine son derece elverişli olduğunu öne süren F.K.Timurtaş da Mehmet Kaplan ile aşağı yukarı aynı görüştedir. Doğrudan terimler üzerinde düşünceler ileri süren Peyami Safa, bazı gruplandırmalar yapmıştır. *Atom, demokrasi, vitamin, elektrik* gibi terimlerin Türkçeye yerleştiğini ve bu tür kelimelerin artık tartışma konusu olmaktan çıktığını belirtir (Zülfikar 1991: 7–16).

Sonuç olarak; durmadan gelişen bilim dalları ve sanat kolları karşısında Türkçeyi yabancılaşmaya yol açacak tehlikelerden korumak için zaman alacak, emek ve fedakârlık isteyecek çok yönlü çalışmalara ihtiyaç vardır.

1.6. Kalıplaşmış sözler

Her toplumda ünlü kişiler tarafından çeşitli vesilelerle söylenmiş veciz sözler vardır. Aksan kalıplaşmış sözler ile ilgili şunları ifade eder: “*Her dilde rastlanan kalıplaşmış sözler, ünlü kişilerin, hükümdarların, düşünürlerin, sanatçıların belli bir durumda, belli bir olay dolayısıyla söyledikleri, evrenselleşmiş sözlerdir. Bir dilin sözvarlığında ya özgün biçimiyle, ya da çoğu zaman olduğu gibi çevrilerek yerleşmiş durumda görülür. J. Caesar’ın “Sen de mi Brutus”, Sinoplu Diogenes’in “Gölge etme, başka ihsan istemez (m) ” biçiminde Türkçede de kullanılan kalıplaşmış sözleri çeviri yoluyla aktarılmıştır*” (Aksan 2000: 35). Aksan bir başka eserinde de kalıplaşmış sözlerle ilgili şu örnekleri vermektedir: “*Kanunî Sultan Süleyman’ın “Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi” dizesi, Osmanlı tarihindeki bir olaya dayanan “Vermeyince Mâbut neylesin Mahmut” sözü, yine bir olayı yansıtan “Atı alan Üsküdar’ı geçti” dizesi de Türkçedeki kalıplaşmış sözlerdendir*” (Aksan 2009c: 38).

1.7. Kalıp Sözler (İlişki Sözleri)

Aksan kalıp sözlerini, “*sözvarlığı içinde yer alan bu öğeler, bir toplumun bireyleri arasındaki ilişkiler sırasında kullanılması âdet olan sözlerdir*” (Aksan 2006a: 34) şeklinde tanımlamaktadır.

Atasözleri ve deyimlerde olduğu gibi, kalıp sözler de toplumun kültürüne ışık tutmakta, onun inançlarını, gelenek ve göreneklerini yansıtmaktadır. Kalıp sözler, belli durumlarda söylenmesi gelenek olmuş sözlerdir. “*Her toplumda, her dilde görülen kalıp sözler genellikle birbirinden ayrılmakla birlikte, bunların içerik bakımından birbirine yakın olanları, çoğunlukla dinsel inanışlarından, görgü kurallarından kaynaklanan ve çeşitli etkenlere dayanan benzer biçimleri vardır. Örneğin Türk toplumunda çok sık kullanılan ve genellikle bir işin istenen biçimde sonuçlanması üzerine söylenen Tanrı’ya şükür, Allah’a şükür sözleri gibi,*

Fransızlardaki Dieu soit loué, grâce à Dieu sözleri hemen hemen aynı durumlarda ve aynı amaçlarla söylenir. Almandaki Gott sei Dank, İngilizcedeki thank God sözlerini de buraya ekleyebiliriz.” (Aksan 2009:164)

Atasözleri, deyimler ve ikilemelerle birlikte kalıplaşmış dil birimlerini oluşturan kalıp sözler, araştırmacılar tarafından çeşitli adlarla ve farklı ölçütlere dayanılarak tanımlanmış, *ilişki sözleri* ve *kültür birim* olarak da adlandırılmıştır. Belli durumlarda söylenmesi gelenek halini almış bu sözler, Türk kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak algılanmaktadır. Çotuksöken, kalıp sözleri “*en az iki sözcükten oluşan, içindeki sözcükleri temel(düz) anlamlarını yitirmeden yeni bir kavramı, durumu, eylemi karşılayan söz öbekleri*” (Çotuksöken 1994: 8) olarak tanımlamıştır. Bundan kalıp sözlerin yan anlam kazanmış sözcük öbekleri olduğu anlaşılmaktadır. Benzer bir açıklamada, kalıp sözlerin “*mecazsız ve herkesçe büyük bir sıklıkla kullanılan tek bir kavramın karşılığı olan birliktelikler*” (Özezen 2001: 877) olduğu belirtilmiştir.

Doğan Aksan, *Türkçenin Gücü* adlı eserinde Türklerin toplumsal ve kültürel özelliklerine ışık tutan, dolayısıyla Türkçenin toplumsal-kültürel yönlerini ortaya koyan söz varlığı zenginlikleriyle ilgili örnekler vermektedir: *Doğum* (Gözünüz aydın, analı babalı büyüsün, ömrü hayırlı olsun, Allah dört gözden ayırmasın, güle güle büyütün, Allah bağışlasın...), *nişanlanma ve evlenme* (Allah mesut etsin, mutluluklar dileriz, bir yastıkta kocayın), *ölüm* (başınız sağ olsun, Allah acısını unutturmasın, Allah ecir sevabı versin, Allah sizlere ömür versin, Allah taksiratını affetsin, Allah rahmet eylesin, nur içinde yatsın...), *vedalaşma* (Allahısmarladık, hoşça kalın, güle güle, izninizle, yolunuz açık olsun...), *istek* (lütfen, Allah aşkına, kurban olayım...), *minnettarlık* (teşekkür ederim, sağ olun, Allah razı olsun, eksik olmayın, yaşa, elinize sağlık...), *karşılama- karşılanma* (hoş geldiniz, sefa geldiniz, hoş bulduk...) gibi. Türklerin çok değişik durumlarda çok çeşitli dilekleri ve incelikleri belirten bu ilişki sözleri kolaylıkla artırılabilir. Toplumun maddi ve manevi kültürünü, inançlarını ve değer yargılarını yansıtan hayır dualar da kalıp sözler arasına girer. *Allah gönlünüze göre versin, Allah utandırmasın, iki cihanda*

aziz ol, Allah kem gözden esirgesin... gibi hayır dualar büyük bir çoğunluğuyla, Türklerin dini inanışlarından kaynaklanan kalıp sözlerdir (Aksan 2009: 163–176).

Hürriyet Gökdayı, *Türkçede Kalıp Sözler* (2008) adlı çalışmasında kalıp sözleri diğer kalıplaşmış öğelerden yani atasözü, deyim ve ikilemelerden *yapı, işlev, anlam ve bağlam* özellikleri yönüyle ayrılabilceğini söyler. Gökdayı, çalışmasında atasözü, deyim, ikileme ve kalıp sözlerin *yapı, işlev, anlam ve bağlam* özelliklerini betimlemiş, ardından da kalıp sözleri diğer birimlerle karşılaştırmıştır. Gökdayı bu karşılaştırmalardan sonra kalıp sözlerin tanımını şöyle yapmıştır: “*Bu sözler, önceden belirli bir biçime girip öylece hafızada saklanan, söyleneceği sırada yeniden üretilmeyip olduğu gibi hatırlanarak ve eğer gerekiyorsa bazı ekleme ve çıkarmalar yapılarak kullanılan, tek bir sözcükten, ardışık veya aralı sözcüklerden oluşabilen, belirli durumlarda toplumun benimsendiği sözleri sunarak iletişimin kurulmasına veya devamına yardım eden ve kullanım yerleri çok sınırlı olan kalıplaşmış dil birimleridir*”. Kalıp sözlerin tanımlanabilmesi ve tanınabilmesi için, *yapı, işlev, anlam ve bağlam* özellikleri teker teker yeterli değildir ve kalıplaşmış bir dil birimiyle karşılaşınca, onun kalıp söz olup olmadığını belirlemek, ancak bu özelliklerin bir arada düşünülmesiyle mümkündür.

Sonuç olarak; Türkçenin söz varlığında önemli bir yer tutan kalıp sözler, Türkler arasında, insan ilişkilerinin sıklığını ve toplum yaşamında yerleşmiş gelenekleri yansıtan toplumsal- kültürel olgulardır.

1.8. Çeviri Sözcükler

Doğan Aksan çeviri sözcüklerin içeriğini “*bir yabancı dilden, olduğu gibi, ya da bir bölümüyle çevrilen, yabancı dilden örneğine benzetilerek dilde oluşturulan sözleri, sözcük öbeklerini ve benzerleri*” (Aksan 2009c: 33) şeklinde ifade etmektedir.

Yeryüzünün çeşitli ülkelerinde yaşayan insan toplulukları, tarih boyunca birbirleriyle ilgilenmişler, savaşmışlar, ticaret, komşuluk, dostluk bağları kurmuşlardır. Neticede, bu toplulukların dilleri arasında da yakınlaşmalar, etkilenmeler, alışverişler olmuştur. Diller arasındaki alışverişlerde en geniş yer tutan

öğeler, sözcüklerdir. Ancak, bir başka dille ilişkide bulunan bir dil kimi zaman bu sözcüklerin dışındaki kimi öğeleri, kavramları, hatta kuralları da alabilmekte, bu etkilenme, ilişkinin ölçüsüyle doğru orantılı olmaktadır (Aksan 1961: 207–273; Aksan 2006a: 39).

Bir dile giren yabancı sözcüklerin yanı sıra, kavramların aktarılması yoluyla dile yerleşen çeviri sözcükler de vardır (İng. translation loan words, Alm. Lehnübersetzungen). Bu sözcükleri 1) *tam çeviri* 2) *yarı çeviri* 3) *bağımsız çeviri sözcükler* ve 4) *anlamı etkilenenler* olmak üzere dörde ayırabiliriz (Aksan 1961: 207–273).

Türkçenin tarihine yolculuk yapıldığında Uygur dönemindeki kimi çeviri öğeler bir yana bırakılacak olursa en çok çeviri ögenin İslamiyetin Türklerce kabulünden sonra Arapça ve Farsçadan aktarılarak dile yerleştiği, bunların arasında terimler, deyimler, atasözleri ve kalıp sözlerin de bulunduğu görülür. Özellikle Tanzimat'tan sonra Fransızcadan II. Cihan Savaşı'ndan sonra da İngilizceden pek çok çeviri ögenin dilimize yerleştiğini söyleyebiliriz (Aksan 2006a: 39).

Türkçe gibi bir dil devrimi geçirmiş dillerde bir çeviri ögenin, sonradan, yeniden çevrildiği, özleşmiş dile uydurulduğu görülmektedir. Örneğin Fr. Jugement de valeur'den Türkçeye aktarılan *kıymet hükmü*, bugün *değer yargısı* olarak kullanılmaktadır (Aksan 2009c: 35).

Sonuç olarak; yabancı kelimelerin yanı sıra, kavramların aktarılması yoluyla da dilimize giren çeviri kelimeler ve ifadeler bulunmaktadır.

1.9. Yabancı Sözcükler

Bir toplumun, diğer toplumlarla ilişki kurmadan yaşamasına olanak yoktur. Kültür, sanat, ticaret, siyaset gibi ilişkiler neticesinde toplumlar arasında yakınlaşmalar olmaktadır. Dolayısıyla yeryüzündeki bütün dillerde, başka dillerden alınma öğeler mevcuttur.

“Toplumlar arasındaki kültür, tecim ve siyaset ilişkileri, en çok bu toplumların söz varlıkları üzerinde etkili olmakta, ilişkide bulunulan ulusun dilinden

somut ve soyut kavramların yansıtan sözcükler alınmakta, o uluslara da sözcükler verilmektedir. Bir toplumun başka toplumlarla bütün bağlarını koparması, kabuğuna çekilmiş, dış dünyayla ilişkilerini kesmiş olarak yaşamaya olanağı bulunmadığına göre her dilde şu ya da bu ölçüde yabancı öğelerin bulunması doğaldır.” (Aksan 2009c: 29–33)

Üçok, yabancı kelimeyi, “başka dillerden muayyen bir dilbirliğinin diline girmiş olan kelime” şeklinde tarif etmektedir. Yabancı kelimeler içine girmiş oldukları dilde yabancılıklarını belli ediyorlarsa, sadece yabancı kelime, o dilin yapısına uymuşlarsa ödünç veya iğreti kelime adını alır. Bunların haricinde bir de dolaşıcı kelime (Wanderwort) vardır; bunu bir nevi yabancı kelime sayılabilir. Dolaşıcı kelimeler aslında bir tek dilden çıkmış oldukları halde dünya yüzünde birçok dillerde görünürler. Örneğin, Türkçedeki *zurna* kelimesi indogermen malı olup ker(s) kökenine varır ve Fince, Macarca, Gürcüce, Arapça gibi dillere de yayılmıştır. Yabancı kelimeye örnek olarak Türkçedeki sayısız Arap ve Acem kelimelerini, ödünç kelimeye örnek olarak da Almanca *Stube* “oda, küçük ve sıcak oda” den gelen Türkçe *soba* ve *izbe* kelimeleri gösterilebilir (Üçok 2004: 181–182).

Doğan Aksan yabancı bir dilden alınan öğeleri iki bölümde incelemiştir:

1. Sözcükbilimde alışılmış terimleriyle yerleşmiş sözcükler (Alm. Lehnwort karşılığı), bir dilin ses eğilim ve kurallarına uymuş, yabancılığı artık belli olmayan öğeler. Bunlar, Farsça kaynaklı *kösele*, *çerçeve* sözcüklerinin yanı sıra *duvar* (<Far. dîvar), *kalıp* (<Ar. kâlib)...gibi öğelerdir.

2. Yerleşmemiş yabancı sözcükler (Alm. Fremdwort) olarak nitelediğimiz örnekler ise dilin ses eğilim ve kurallarına uymayan, yabancılığını hemen belli eden Türkçedeki oksijen, lokomotif, devaluasyon gibileridir (Aksan 2006a: 29).

Bir dilden bir başka dile giren yabancı sözcüklerde biçim değişikliğinin yanı sıra anlam değişiklikleri de meydana gelebilir. Örneğin dilimizde *sahne* ve *perde* sanatçıları için kullanılan *artist* sözcüğü, alındığı dilde (Fr. da, artiste) her tür sanatçıyı anlatır; bir ressam, bir yontucu, bir müzisyen artisttir. Ar., Far. gibi dillerden alınan pek çok örnekle sayı çoğaltılabilir (Aksan 2006a: 30).

İslamiyetin kabulünden sonra Arapça sözcükler dilimize yerleşmeye başlamış, Karahanlı dönemindeki *Kutadgu Bilig*'de yabancı ögelerin oranı % 1–2 iken, 2 yüzyıl sonra yazılan *Atabetü'ül-Hakâyık*'ta bu oran %20-26'ya çıkmıştır. Eski Anadolu Türkçesinde, başlangıçta düşük olan sayı giderek yükselmiştir. Osmanlı döneminde Arapçanın yanı sıra Farsçanın yazın alanında kullanılması yabancı ögelerin oranını birdenbire yükseltmiştir. Divan şairlerinden Bâki'de %65, Nefî de %60, Nâbî'de %54 oranında yabancı sözcük bulunmaktadır. Tanzimat döneminin şair ve yazarlarından Namık Kemal'de %62, Şemsettin Sami'de %64, Türkçülük akımının temsilcisi Ziya Gökalp'te %55'tir. Anadolu'da bir süre Arapçanın, bir süre de Farsçanın resmi dil oluşu buna eklenince yazın dilindeki yabancılaşıma pek çok ögenin yitirilmesine unutulmasına neden olmuştur. Arapça ve Farsçanın sözcükler, tamlamalar, birtakım anlatım biçimleri yoluyla Türkçe üzerindeki güçlü etkisinin izleri, kimi çabalara karşın, Dil Devrimi'ne kadar sürmüştür (Aksan 2010: 119).

Türkiye Türkçesinin söz varlığını, Arapça ve Farsçadan sonra, anadilimizi en çok etkilemiş olan olan dil, Fransızcadır. Özellikle 1839 Tanzimatı'ndan sonra Avrupa ile ilişkiler, genellikle Fransa kanalıyla gerçekleşmiştir. Fransızcanın etkisi yazın alanın yanı sıra hukuk, siyaset ve çeşitli bilim alanlarında görülmeye başlanmış, birçok terimin yanında, Batı yaşamının ve düşüncesinin özellikle varlıklı ve aydın kesimlerdeki yansımasıyla günlük yaşama ilişkin pek çok sözcük Türkçeye girmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise bütün dünya dillerinde olduğu gibi, bilim ve teknik terimlerinden günlük kullanıma kadar birçok İngilizce öge, gerekli gereksiz, dile girmiştir (Aksan 2010: 120–121).

Sonuç olarak; toplumlar arasında ilişki dünden bugüne hep var olmuştur. Doğal olarak toplumlar arasında sözcük alışverişinin olması kaçınılmazdır. Bu yüzden alınan ögelerin, dilin ses özellikleri ve kurallarına uygun yapılması, üzerinde hassasiyetle durulması gereken önemli bir noktadır.

1.10. Argo

Aksan, argonun tanımını, “*her ülkede, her dilde görülen, toplum içinde bir kesimin ya da öbeklerin farlı bir biçimde anlaşmayı sağlamak amacıyla oluşturduğu*

özel bir dil” (Aksan 2009a: 89) şeklinde yapmaktadır. Argo hakkında değişik kaynaklarda çeşitli tanımlar da yapılmış, bunlar arasında benzer ve farklı yönler bulunmaktadır. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Argo: Fr. argot. 1. Kullanılan ortak dilden ayrı olarak aynı meslek veya topluluktaki insanların kullandığı özel dil veya söz dağarcığı. 2. mec. Serserilerin külhan beylerinin kullandığı söz veya deyim (TS 1988: 83).

2. Alan argosu: Kendi sosyal çevreleriyle sınırlı yaşayan ve genel olarak toplumun, özel olarak da içinde buldukları topluluğun geri kalan kesiminden ayrılmak ve / ya da korunmak isteyen, yaşama ortam ve biçimleri birbirlerine yakın kişilerce yaratılıp benimsenmiş sözcükler, deyimler bütünü; bu sözcükler bütününe dayalı konuşma biçimi. Argo, genel argo: Alan argolarındaki sözcük dağarcığının, zaman içinde oluşturduğu toplam sözcük ve deyim dağarcığı ile bu dağarcığa dayalı konuşma biçimi (Aktunç 2002: 387).

3. Argo (Osm. lisân-ı erâzil, lisân-ı hezele; Fr. argot) Ortak dilden ayrı olarak daha çok kendini gizlemek isteyen belli topluluklar tarafından kullanılan herkesçe anlaşılmayan, genellikle kaba bir dil sayılan, yabancı dillerden aynen veya bozularak alınmış kelime ve deyimler yanında ortak dildeki kelimelere farklı anlamlar yükleyen, mecazi anlamların önemli bir yer tuttuğu özel dil. Hırsız argosu, asker argosu, öğrenci argosu, artist argosu gibi çeşitleri vardır (Topaloğlu 1989: 29).

4. Argo (Alm. Argot, Gaunersprache; Fr. argot; İng. Slang; Osm. Lisân-ı hezele, lisân-ı erâzil): 1- Farklı bir anlaşma biçimi sağlamak üzere aynı meslek veya topluluktaki insanların ortak dildeki kelimelere özel anlamlar vermek, bazı kelimelerde değişiklik yapmak, dilin lehçelerinden, eskimiş unsurlarından ve yabancı kökenli şekillerinden de yararlanmak suretiyle oluşturdukları herkesçe anlaşılmayan kelime ve deyimlerden oluşan, gereğinde mecazlı anlamlara da yer veren özel dil veya söz dağarcığı. 2- Külhanbeylerin ve tulumbacıların kullandıkları, özel anlamlı kelime ve deyimlerin yer aldığı kaba dil; asker argosu, öğrenci argosu, kalaycı argosu, hırsız argosu gibi (Korkmaz 1992: 13).

Aksan, argonun söz varlığının oluşumunu, “*ortak dilin sözcüklerine özel anlamlar vermek, kimi sözcüklerde bilinçli değişiklikler yapmak, eskimiş öğelerden, aynı dilin lehçelerinden ve yabancı kökenli öğelerden yararlanmak*” şeklinde açıklamaktadır (Aksan 2009a: 89).

Günümüzde argonun sınırlarını çizmek, hangi kelimelerin veya deyimlerin kesin olarak argo olduğunu tespit etmek mümkün değildir. Mehmet Arslan muhtelif kaynaklardan yola çıkarak “argo” denilen dillerin niteliklerini şu şekilde belirtmiştir:

1. Her argo, bir dile bağlıdır. O dili bilmeyen kişiler tarafından anlaşılabilir ve konuşulamaz. Dilbilgisi yönünden bazı küçük özellikler dışında, her argo, bağlı olduğu dilin kuralları içinde konuşulur.

2. Her argo, bağlı olduğu ana dil ile, kendisinin özel sözcüklerinin birlikte konuşulmasından oluşur. Hiçbir argo, baştan sona, özel sözcüklerden oluşmaz. Her argo cümlede argo sözcükler belli bir oran içinde bulunur.

3. Argo konuşulurken kullanılan günlük konuşma dili sözcüklerinin argo sayılabilmesi için; mutlaka günlük konuşma dilinin dışında, ikinci bir anlamı olması gerekir. Ancak, bir sözcük iki ayrı anlamda kullanılıyorsa, bunun biri mutlaka argo değildir. Bu sözcüğün iki anlamından birinin hakaret, küfür olarak kullanılması da durumu değiştirmez.

4. Her dile bağlı çeşitli argolar vardır. Bir bölüm argo, konuşulduğu bölgeye göre diğerlerinden ayrılır. Örneğin “Beyoğlu argosu”, “Sulukule ve Ayvansaray Argosu”, “Adana argosu”, bölgesel argoların örnekleri arasında yer alır. Bir bölüm argo da kendilerini kullanan topluluk, ya da meslek dolayısıyla diğer argolardan ayrılır. Kendisini konuşan topluluğa göre diğerlerinden ayrılan argolara örnek olarak şunları gösterebiliriz: “Hapishane argosu”, “Kumarbaz argosu”, “Öğrenci argosu” vb. Mesleksel argo örneklerinden bir bölümü de şöyledir: “Hırsız argosu”, “Gemici argosu”, “Şoför argosu”, “Tıp ve Hastane argosu” vb.

5. Aynı sözcük çeşitli argolarda değişik anlamlara gelebilir. Aynı sözcüğün günlük konuşma dilinde taşıdığı anlamın ya da anlamların dışında; genel argoda

başka, özel argolarda başka anlamlara gelmesi, oldukça sık rastlanan bir durumdur. Genel argoda “edilgen eşcinsel erkek” anlamında kullanılan “inek” sözcüğü, öğrenci argosunda “çok çalışkan öğrenci” anlamına gelir.

6. Bir kavram için birden fazla ve değişik dillerden alınma sözcükler kullanılabilir. Örneğin “çocuk” kavramı için: “Bızdık (Ermenice), Çoni (Çingenece), Fırlama, Kopil (Romence), Nokta, Serçe, Sıçırık, Subiş (Arapça sübyan’dan), Sübüş (Arapça sübyan’dan), Şopar (Çingenece), Şovşak (Çingenece), Velet (Arapça), Yavşak” vb. kelimeler kullanılır.

7. Argolar temel olarak gizli özel dillerdir. Argolardan birini anlayabilmek ve konuşabilmek için onun bağlı olduğu temel dili bilmek yeterli değildir. Argoların doğuş nedenlerinden birisi de, herkes tarafından anlaşılamayan bir dile duyulan ihtiyaçtır.

8. Hiçbir argo, içinde doğduğu geniş toplumun tümü tarafından konuşulmaz. Argo sözcükler, herkes tarafından bilinir hale gelirse argo olmak niteliğini yitirir.

9. Argolar, genellikle topluluk yaşamı içinde özellikler taşıyan adacıklarda yaşayan kişiler ya da belli meslekten olanlar arasında türer.

10. Argolar kaba dil sayılır. Her yerde kullanılmazlar. Argo konuşan kişiler, saygı göstermek istedikleri ortamlarda konuşurken ya da resmi yazışmalarda bu dili kullanmazlar. Ancak her kaba sözcük argo değildir. Argolar çok sayıda küfürü içerirler, ama her küfür argo sayılmaz.

11. Her argo sözlü bir dildir. Arada rastlanan ufak tefek yazılı örnekler, hiçbir zaman yalnızca argo içermezler, günlük olağan dilin içine argo serpiştirilmesiyle ortaya çıkarlar.

12. Argolar sürekli değişir. Bunun bir nedeni sözlü bir dil olmalarında saklıdır. Diğer bir nedeni de herkes tarafından anlaşılmaya başlayan argo sözcüklerin argo olmaktan çıkışıdır.

13. Argolar yapma dil değillerdir. Çünkü yapma diller doğal gelişim göstermezler ve yazılı dillerdir.

14. Argolar şifreli dil değillerdir. Şifreli diller, belli bir ana dilde herkesin anlayamayacağı bir kısım değişikliklerin yapılması ile üretilmişlerdir. Bu nedenle doğal gelişim göstermezler, doğuştan öğrenilmezler ve durağandırlar.

15. Her argo özel bir dil olmakla birlikte, her özel dil argo değildir.

16. Argoda meslek dillerinden kelimeler de yer alabilir, fakat her meslek dili de argo değildir. Argo esasta sadece sözlü bir dildir.

17. Bugün kullandığımız bazı argo kelimelerin tarihle, geçmişle ilgisi; kelimelerin kullanıldıkları dönem yaklaşık olarak basitçe tespit edilebilir: “Elli dirhem otuz”: Sarhoş (Rakının 50 dirhemini 30 paraya satıldığı dönemden kalma), “Yandan çarklı”: Eski usül (İstanbul şehir hattında uskurlu vapurların ilk görüldüğü zamandan kalma) vb.

18. Argo konuşan kimseler genellikle kullandıkları cümleler arasında kelimeleri bayağılık hissi veren bir tarzda telaffuz ederler.

19. Her argoda görüldüğü gibi Türk argosunda da anlatış canlılığı vardır. Bunu sağlamak için de fiilde geniş, geçmiş ve gelecek zamanlar kullanılmayıp genellikle şimdiki zaman kullanılır.

20. Türk argosunun söylenişinde dudaklar bükülür, heceler kesilerek belirtilir, konsonlar tumturaklı, vokaller de genel olarak kapalı çeşitlerden olur.

21. Türkiye’de özellikle İstanbul’da argonun gelişmesine külhanbeylerin büyük katkısı olmuştur.

22. Argo bir “özel dil”dir, fakat her “özel dil” argo değildir.

23. Argo durmadan değişmektedir. Bazen yeni kelimeler, bazen de eskiler şeklini değiştirerek ortaya çıkar.

24. Argo, yapma bir dil olmakla beraber “Esperanto” veya “Volapük” gibi derleme, sentez ve icat yoluyla laboratuvar çalışması neticesinde meydana getirilmiş yapma bir dil değildir (Arslan 2004: 27–32).

Argo, her dilin içinde bulunan özel bir dildir; değişik türleri (denizci, öğrenci, şoför argosu gibi) sürekli bir değişim içinde olan, hemen her yıl birçok öğeleri değişen, yeni öğeler eklenen özel bir söz varlığına sahiptir. Argo sözlükleri işte bu söz varlıklarını bir araya getirmek üzere düzenlenmekte, sürekli değişme nedeniyle de her baskılarında değişiklikler içermektedir. Savaşlar, toplumsal olaylar, başkalaşmalar, bunalımlar argoya yansımaktadır. Çeşitli söz sanatlarını, deyim aktarımlarını içeren bu dilin incelenmesi, sözlük biçiminde ortaya konması hem bir dile iyice egemen olabilmek hem de dilbilim sorunları ve toplumsal dilbilim çalışmaları için gerekli olabilir (Aksan 2009a: 89–90).

Sonuç olarak; ülkemizde malzemesi çok zengin olmasına rağmen argo sözlükleri ve argo üzerine yapılan çalışmalar yeterli değildir. Bu alan gerek kavram açısından gerekse günlük hayattan malzeme derleme noktasında ihmal edilmiştir. Zira argo belli bir topluluğun iletişim aracı, şifreli dili ama aynı zamanda da o topluluğun zekâ ve yaratıcılığının, kültür zenginliğinin de önemli bir göstergesidir.

2. ÖMER SEYFETTİN'İN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. Ömer Seyfettin'in Hayatı

Ömer Seyfettin 1884 yılında *Gönen* kasabasında doğar. Sert karakterli bir asker olan Ömer Şevki Bey'le Fatma Hanım'ın ikisi küçük yaşlarda ölen dört çocuğundan birisidir. Öğrenimine Gönen'de bir mahalle mektebinde başlar. Ömer Şevki Bey'in görevi dolayısıyla Gönen'den ayrılan aile, İnebolu ve Ayancık'tan sonra İstanbul'a gelir. Henüz sekiz yaşında olan Ömer Seyfettin, dedesinin Kocamustafapaşa'daki konağına yerleştikten sonra, önce Mekteb-i Osmanî'ye, ardından 1893 ders yılı başında Askerî Baytar Rüştiyesi'ne kaydedilir. Bu okulu 1896'da tamamlayarak Edirne Askerî İdadisi'ne devam eder. 1900'de İdadi'yi bitirerek İstanbul'a döner. Burada Mekteb-i Harbiye-i Şahane'ye başlar. 1903 yılında Makedonya'nın karışması üzerine 'sınıf-ı müstacele' denilen bir hakla sınavsız mezun olur. Piyade Asteğmeni rütbesiyle, merkezi Selanik'te bulunan Üçüncü Ordu'nun İzmir Redif Tümeni'ne bağlı Kuşadası Redif Taburu'na tayin edilir. 1906'da İzmir Jandarma Okulu'na öğretmen olarak atanır. Bu Ömer Seyfettin için önemli bir hadisedir. Zira bu vesileyle İzmir'deki fikrî ve edebî faaliyetleri yakından takip edebilecek ve bunlar içerisinde yer alan isimlerle tanışacaktır.

Ömer Seyfettin, Ocak 1909'da Selanik Üçüncü Ordu'da görevlendirilir. Balkanlar'da Osmanlı aleyhinde batılı devletlerin teşvikiyle gelişen milliyetçilik hareketlerinin bir neticesi olarak ortaya çıkan kargaşa sebebiyle bu bölgede farklı yerlerde görev yapar. Bu sırada edindiği izlenimler de yazar için son dere önemlidir. Ömer Seyfettin için milli uyanışın deney tahtaları olur. Bulgarların ve bütün Balkanlı kavimleri, papazları, dernekleri, öğretmenleri, aydınları tarafından Türklere karşı nasıl bitimsiz bir kin ve oç alma hırsıyla yetiştirildiklerini görür. Türkleri yok etmek için millî harslarına; dillerine, dinlerine, törelerine... nasıl bir iştahla sarıldıklarını ibretle inceler.

Edebiyatımızda 'Yeni Lisan' olarak bilinen ve *Genç Kalemler* dergisi etrafında gelişen dil ve edebiyat hareketi Ömer Seyfettin'in Ali Canip'e yazdığı bir mektup ve arkasından yine onun kaleminden bir makale ile başlamıştır. Ziya

Gökalp'in teşvik ve öncülüğünü yaptığı bu harekette, sade Türkçeyle yazma prensibi esastır. Bir süre sonra askerlikten ayrılarak Selanik'e gelen Ömer Seyfettin, bu derginin faaliyetlerine daha fazla katkıda bulunur.

Balkan Savaşının başlaması üzerine cepheye gitmek üzere zaruri olarak dağılırlar. Ömer Seyfettin yeniden orduya çağrılır, hatta bu savaş esnasında 20 Ocak 1913'te Kanlıtepe'de 21 askeriyle birlikte esir düşer. Yazarın Balkanlar'daki savaş ve esaret günleri, bu bölgede Türkler aleyhine hızlı ve acımasızca gelişen düşmanlığı bizzat gözlemlemesini sağlamıştır. *Türk Yurdu* ve *Donanma* dergilerinde yayımlanan "Piç", "Mehdi", "Hürriyet Bayrakları", "Beyaz Lale" gibi hikâyelerle, 1918'de *Yeni Mecmua*'da yayımlanan "Nakarât" ve "Tuhaf Bir Zulüm" adlı hikâyeler bu günlerin intibalarını taşırlar. Ömer Seyfettin'in esaret hayatı, 14 Kasım 1913 tarihinde barışın imzalanması üzerine 28 Kasım 1913'te sona erer ve "Balkan Hatıraları"nda kaydettiği gibi üzere İstanbul'a döner. Ardından askerlikten ayrılır. Bir süre sonra da *Türk Sözü* dergisinin başyazarlığına getirilir. Burada Türkçü düşüncenin sözcülüğü yapan yazılar yazmaya başlar. 1914 yılında Kabataş Sultanisi'nde edebiyat öğretmenliği görevine başlar ve geçim sıkıntısı sebebiyle bu görevi, yazarlığının yanında, ölümüne kadar sürdürür.

1915'te yalnızlıktan kurtulmak için İttihat ve Terakki Fırkası ileri gelenlerinden Doktor Besim Ethem Bey'in kızı Calibe Hanım'la evlenir. Sosyete mensup bu hanımla yapılan, fakat fikrî ve ruhi anlamda uzaklıklar taşıyan evlilik, Güner isimli bir kız çocuğunun dünyaya gelmiş olmasına rağmen bozulur.

1917'den ölüm tarihi olan 6 Mart 1920'ye kadar geçen zaman birçok acı ve sıkıntıya rağmen verimli bir yazarlık dönemini içine almaktadır. *Yeni Mecmua*, *Şair*, *Donanma*, *Büyük Mecmua*, *Yeni Dünya*, *Diken*, *Türk Kadını* gibi dergilerde *Vakit*, *Zaman* ve *İlham* gazetelerinde hikâye, fıkra ve makaleleri yayımlanır. Ne yazık ki 36 yaşında genç, dinç ve kuvvetli bir insan olmasına rağmen, bu büyük hikâyecimiz, şeker hastalığının pençesine düşer. 06 Mart 1920'de vefat eden yazarı naşı, ilk önce Kadıköy'de Mahmut Baba türbesine gömülmüş, 1939'da ise Zincirlikuyu Asrî Mezarlığına nakledilmiştir (Kabaklı 2002: 403–404; Argunşah 2007a: 15–18).

2.2. Ömer Seyfettin'in Fikirleri

Ömer Seyfettin fikirleri bakımından Ziya Gökalp'in etkisi altında kalmıştır. Kabaklı, Ömer Seyfettin'i bir "fikir ve sentez" adamı değil, "hikâye sanatçısı" olarak görür. Namık Kemal gibi o da sanatını bir fikir ve gaye emrinde kullanmış, millete öncü olmak istemiş bir sanat adamıdır. Her hikâyesinde açık bir tez vardır. Bütün bu tezler, düz veya aykırı bir açıdan Ömer Seyfettin'in ülkü dünyasını yansıtır. Bu ülkü ise, geniş anlamda ve eksiksiz bir dilek halinde milliyetçiliktir.

Ömer Seyfettin'in milliyetçiliği, Ziya Gökalp'in çizdiği esaslara dayanır. Ama mizaç farklılığı nedeniyle Ömer Seyfettin daha aşırı, yergici, alaycı, bağışlaması az bir milliyetçidir. Ömer Seyfettin'de milliyetçiliğin temeli sade lisan fikrine dayanır. O, milliyetçiliğe bir bütün halinde ulaşabilmenin tek yolu olarak dilde sadeleşmeyi görür.

Genç kalemlerin özü olan sade lisan görüşünü Yakorit sınır köyünden Ali Canib'e yazdığı bir mektupla ilk defa ortaya atan Ömer Seyfettin'dir. Mektubunda şöyle der:

"Arapça, Farsça terkiplerin hiç lüzumu yoktur. Bunlar ancak süs içindir. Kimin gösterecek, teşhir edecek bir fikri yoksa onları çok kullanmıştır. Eğer terkipler kaldırılırsa tasfiyede büyük bir adım atılmış olmaz mı?..."

Bunu yalnızca başaramam: Geliniz Canip Bey, edebiyatta, lisanda bir ihtilâl vücuda getirelim. Ah büyük fikir! Çalışma ve sebat ister"(Gözler 1976: 59-60).

Ömer Seyfettin, kendinden önce bütün Tanzimatçıların düşünüp arzuladıkları, fakat yapamadıkları bu fikri, her satır yazısına uygulamak yeniliği göstermiştir. Böylece millî edebiyatın ve Türk halkının dili ile yazmak şerefi ilkin ona nasip olmuştur.

Ömer Seyfettin'in milliyetçiliği, Türkçülük, Turancılık, Irkçılık'ın bir karışımıdır. Ömer Seyfettin'i Ziya Gökalp'ten kesinlikle ayıran önemli nokta millî tarih görüşüdür. Destanlı hikâyelerinin hepsinde Türk Osmanlı tarihinin şanlı olaylarını, faziletli, cesur, Müslüman, yüce ruhlu kahramanlarını yaşatmıştır.

Geçmişin bu kahramanlarını sevdirek aynı zamanda geleceğin Türk çocuklarına örnekler göstermiştir. Ömer Seyfettin ayrıca, millî bir terbiyenin lüzumunu da ısrarlı bir biçimde savunur.

Ömer Seyfettin, dinî taassup ve gayretsiz tevekkül fikri ile de vuruşup bunların Türklüğü geri bırakan ve milliyet ülküsüne aykırı şeyler olduğunu belirtmiştir. Onca din, milliyetin temel bir ögesidir ama Türk hocaları “daima ahretten, sırat köprüsünden, cennetten, cehennemden bahsetmesinler.” Başka milletler gibi bizde de dinî taassup yerine millî taassup belirsin.

Ömer Seyfettin’in sanat hakkındaki görüşleri ise, Millî Edebiyat akımının “bildiri” si gibidir. Eski ve yeni uzak edebiyatların millîlikten uzak olduğunu ifade eden Ömer Seyfettin, her bir sözün başında (edebiyatsız edebiyat yapacağım) diyerek, her türlü süs, özentî ve yapmacıktan kurtulmak istediğini belirtir. Ona göre, Türk Edebiyatı, Servet-i Fünûn’un getirdiği “kuş, kelebek ve ağlayış dolu” havadan kurtulmalı, Türk halkını asırlık uykulardan uyuracak bir canlılığa ulaşmalıdır (Kabaklı 2002: 406–409).

2.3. Ömer Seyfettin’in Hikâyeciliği

Ömer Seyfettin, şiir, makale türlerinde de eserler vermiştir ama edebiyat sahasında asıl ününü hikâyeleriyle kazanmıştır.

“Ömer Seyfettin’in asıl faaliyet alanı hikâyedir ve o Türk hikâyeciliğinde önemli bir basamaktır. Çünkü onun hikâyesi, tarihi henüz çok yeni olan Avrupai Türk hikâyesinde başlı başına bir aşamadır. Öncesinde Samipaşazade Sezaî ve Halit Ziya ile belli bir noktaya gelen hikâyeciliğimiz Ömer Seyfettin’in hikâyesi ile Cumhuriyet devri hikâyeciliğine geçiş yapar. O, günlük hayattaki sıradan ve basit olaylardan yakaladığı ufacık konuları hikâyeye hâline getirmeyi bilen yazardır. Bu buluş kudreti, güçlü bir realizm anlayışı ile birleşir ve klasik hikâyenin ilerleyişi ile de bütünleşir. O, Türk edebiyatında “Maupassant-varı hikâyeye” dediğimiz, olaya dayalı hikâyenin bu yıllardaki en iyi temsilcisidir. Serim, düğüm, çözüm gibi belirgin bölümleri olan bu tarz hikâyeye anlayışı onun hikâyelerinde daha da gelişir. Hatta

Çehov tarzı hikâyelerde görülen karakterler ve portre çizme özellikleriyle de tamamlanır.” (Argunşah 2007a: 23–24)

“Ömer Seyfettin’e edebiyatımızdaki asıl şöhretini kazandıran ve art arda gelen nesillerin hiç bıkmadan okuduğu hikâyeleri, Genç Kalemler’de ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında Yeni Mecmua’da çıkan hikâyeleridir. Destanî bir ruhla dolu olan bu hikâyeler, savaşın devam ettiği dönemde halkın ve askerinin maneviyatını yükseltmek, tarihten getirilen örneklerle mücadele azmini artırmak ve ona yeni ufuklar kazandırmak fırsatını verdikleri gibi bu yıllarda tartışılan modern zamanlarda destanın olup olamayacağı konusundaki şüpheleri de cevaplar. Ömer Seyfettin bu tarz yazılmış hikâyeleri için “Eski Kahramanlar” başlığını uygun bulmuştur. “Başını Vermeyen Şehit”, “Pembe İncili Kaftan”, “Kütük”, “Vire”, “Teke Tek”, “Ferman”, “Topuz”, “Kızılelma Neresi?” gibi hikâyeler bu niteliktedir. Bu hikâyeler yazarda genel anlamıyla da destanla ilgilenme ihtiyacını doğurmuştur. Bir taraftan Köroğlu, Ergenekon, Kırkız gibi Türk destanlarını nazma çekmeye çalışırken, diğer yandan İlyada ve Kalevela gibi dünya destanlarını Türkçeye tercüme ederek yayımlamıştır.” (Argunşah 2007a: 24)

Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde ilk göze çarpan özellik, temalardaki genişliktir. Temaların genişlemesinde ve konu çeşitliliğinde onun, çevresindeki ya da kendi başından geçen en ufak olaylardan, bazen anlatılan bir fıkradan bile hikâye çıkarabilme yeteneğinin büyük rolü vardır.

Yazarın millî ve tarihî özellikler taşıyan hikâyeleri, daha önce Yakorit Sınır Bölüğü’ndeki görevi sırasında edindiği intibalardan hareket ederek yazdığı “Bomba”, “Beyaz Lale”, “Nakarat”, “Hürriyet Bayrakları” ile daha geniş bir boyut kazanmıştır. “Fon Sadriştayn’ın Karısı” ve “Primo Türk Çocuğu” gibi hikâyeler daha ziyade halka edebiyat vasıtasıyla telkinde bulunma düşüncesinin ağır bastığı, inandığı fikirlerini açık bir tez hâlinde sunduğu hikâyelerdir. Bu hikâyelerin yaratılan kahramanlar dünyası, seçilen zamanlar, telkin edilen dinamik ruh, verilen fazilet örnekleri bakımından ‘tezli eser’ niteliğinde olduğu düşünülebilir.

Yazarlar toplumun nabzını ellerinde tutmak ve onun sesi olmak isterler. Yirminci asrın başlarında Türk toplumunun içinde bulunduğu karmaşık yapı, edebiyattan öncelikle bunu bekler. Ömer Seyfettin gibi dinamik ruha sahip bir yazardan ise daha farklı bir davranış beklenemezdi. O, devrinin sosyal ve siyasi olaylarına karşı duyarsız kalmamıştır. Bu sebeple 1908 Meşrutiyetinin fikir çalkantıları, Osmanlıcılık fikri ve onun tenkidi hatta hicvi, buna karşı ortaya çıkmış olan milliyetçilik düşüncesinin gelişimi, İttihatçıların tenkidi Ömer Seyfettin'in eserlerinden takip edilebilir.

Ömer Seyfettin, hikâyeleri aracılığıyla yaşadığı toplumun aksayan yönlerini tenkit etmekten çekinmez. Taassup, bilgisizlik gibi tavırlar karşısında tarihî malzemeye dayandığı hikâyelerdeki havasından sıyrılır. Çoğu zaman mizah ile genişletilmiş bir hicvi tercih eder. “Gizli Mabet”, “Hürriyet Gecesi”, “Lokanta Esrarı”, “Tos”, “Kurbağa Duası” bu tip hikâyelerdendir. Yine içinde yaşanan şartların sevkiyle yazdığı hikâyelerde o günlerde geçerli olan birtakım fikirlerin aşırılıkları da ona konu olur. Bunlarda da hiciv ve mizah birlikteliği farklı bir özelliktir.

Halka inme ve halk diliyle yazma düşüncesi Ömer Seyfettin'i zaman zaman halk edebiyatı kaynaklarından faydalanmaya sevk etmiştir. “Yalnız Efe”yi roman olarak yazma teşebbüsüyle yaptığı çalışmalar bu maksada yöneliktir.

Ömer Seyfettin, çocukluk hatıralarını da eserine malzeme yapmıştır. “İlk Namaz”, “Kaşağı”, “Ant”, “Falaka”, “İlk Cinayet” yine üzerinden geçen bunca zamana rağmen Türk okuyucusunun en çok beğendiği hikâyeler arasındadır. Son derece samimi bir edayla yazılmış olan bu hikâyelerde herhangi bir fikrî endişe yoktur. Ancak bu defa didaktik bir yaklaşım gözetilir. Çocuklara insani değerler aşılayan bu hikâyeler, halen Türk çocuk edebiyatının en mühim ve eskimeyen örneklerinden sayılır.

Çoğunlukla Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde şöyle bir planın uygulandığı görülür:

Hikâyeye ya olayın geçtiği yeri tanıtmak veya hikâyenin kahramanını tasvir veyahut da heyecanlı bir konuşma ile başlar.

Hikâye geliştikçe ilgi artar ve düğüm bölümü iyi ayar edildiği için okuyanın merak duyguları daima uyanıktır.

Sonuç hiçbir zaman okuyucunun beklediği gibi sonuçlanmaz. Ömer Seyfettin'in hemen bütün hikâyelerinde *Terdir*² sanatı vardır. Klâsik hikâyeye planını, yani –Giriş, gelişme –düğüm ve sonuç- çok iyi bir biçimde ve titizlikle uygular (Gözler 1976: 27–28).

Ömer Seyfettin hikâyelerin konularını aldığı kaynaklar bakımından altı bölüme ayırabiliriz:

1. Çocukluğundan aldığı hikâyeler: Gönen'de geçen baba ocağı ve ilkokul günlerini samimi, rahat bir dille anlatır. Bazılarına hafif ve tatlı bir mizah karışan (And, Falaka, Kaşağı gibi) bu hikâyeler, çocuk edebiyatımızın en güzel örnekleri arasındadır.

2. Yakorit Sınır Bölüğü'nün ilhamları ile yazdığı hikâyeler (Bomba, Beyaz Lâle, Tuhaf Bir Zulüm) çokluk, Bulgar komitacılığını ve Balkan kavimlerindeki Türk düşmanlığını anlatan eserlerdir.

3. Türk savaş tarihinden çıkardığı hikâyeler: Çok sevilen bu destanî eserlerin en tanınmışları, Forsa, Vire, Başını Vermeyen Şehit, Pembe İncili Kaftan, Topuz, Diyet ve başkalarıdır.

4. Folklordan ve Anadolu efsanelerinden çıkardığı hikâyeleri, biraz da Ziya Gökalp'ın Tahris tehzip ilkesini uygulamak için yazdığını söylenebilir. Çünkü bunların çoğu, (Yüz Akı, Üç Nasihat, Kurumuş Ağaçlar) Anadolu ve Rumeli Türkleri arasında dolaşan hikmetli kıssalardır.

5. Bir fikri savunmak veya yermek için kurduğu hikâyeler, teknik ve hikâye sanatı yönünden zayıf eserlerdir. *Efruz Bey, Fon Sadriştayn'in Oğlu, Kızıl Elma*

² Bir hikâyede, bir manzumedede, bir fıkırada sözü hiç beklenilmeyen bir sonuca bağlamaktır.

Neresi? gibi bu hikayelerde açıktan açığa bir tez’le ilgili fikir ele alınır. Bu fikir, enine boyuna tartışılır ve savunulur. Sanki bir makale yazacakken kolayına gelmiş de hikâye yazmış sanılır.

6. Günlük hayattan alınmış hikâyeler: Ömer’in en realist olduğu eserlerdir. Bunların kimisinde pek göze çarpan bir mizah havası eser. Çoğunda yine bir fikrin baskısı göze çarpar. Bazılarında kadın erkek münasebetleri fazlaca kurcalanmıştır: Mahcupluk İmtihanı, Perili Köşk, Gizli Mâbet, Bahar ve Kelebekler vb. (Kabaklı 2002: 409–411).

Çevre bakımından Ömer Seyfettin, İstanbul sınırları dışına çıkan ilk hikâyecilerimizdendir. Konularının çoğu, Rumeli ve Anadolu’da geçer.

Zaman bakımından, çoğu hikâyesinde, kendi yaşadığı günleri bazılarında ise geçmiş zamanı ele alır.

Üslûp bakımından, Ömer Seyfettin edebiyatsız edebiyat peşindedir. Yani, şâiranelik’ten, mecazdan, süsten, uzun cümleden kaçmıştır. Yeni Lisanda ileri sürdüğü ilkelere bağlı kalmıştır. Terkipsiz olduğu kadar da sade, yalın bir anlatımı tercih etmiştir, halk konuşmasındaki deyimleri bolca kullanmıştır (Kabaklı 2002: 411).

Uyguner, “*Ömer Seyfettin ve arkadaşları, halkın dilini kullanmaya özen göstermişlerdir. Bu arada, Ömer Seyfettin, halkın konuşma dilini örnek almış ve öykülerinde bu dili kullanma deneyimlerine girişmiştir*” (Uyguner 1990: 34–35) diyerek Ömer Seyfettin’in dil hakkındaki tutumunu ifade eder.

Nermin Pekin, “*Ömer Seyfeddin ve Türkçe’nin Sâdeleşmesi*” başlıklı makalesinde “*Ömer Seyfeddin’in giriştiği dil mücadelesinde tasfiyecilik yolu değil sâdeleştirme yolu müdâfaa edilmiştir.*” sözüyle bu sadeleştirme yaklaşımı dile getirmiştir (Pekin 1973: 55).

Sonuç olarak; Ömer Seyfettin’in, hikâyeciliğimize sağladığı birikim, dil ve anlatımda açtığı yol ve büyük bir zekânın sonucu olan mizâhî buluşlarıyla, ayrıca bir

aydın olarak devrindeki olaylar karşısında duyduğu sorumluluktan dolayı Türk edebiyatındaki yeri büyüktür. Her devirde okunup beğenileceği kuşkusuzdur.

2.4. Ömer Seyfettin'in Eserleri

Ömer Seyfettin sadece bir hikâyeci değildir. Edebiyatımızın şiir, roman, makale gibi diğer türlerinde de eserler vermiş bir edebiyatçımızdır.

Ömer Seyfettin sağlığında *Ashab-ı Kehfimiz* (1918), *Harem* (1918), *Efruz Bey* (1919) adlı kitaplarını çıkardı. Ölümünden sonra Ali Canip Yöntem, yazarın hikâyelerini üç kitapta toplayarak bastı. Bunlar, *Yüksek Ökçeler* (1923), *Gizli Mabet* (1923) ile *Bahar ve Kelebekler* (1927) adlı kitaplarıdır. Muallim Ahmet Halit Kitabevi, 1938 yılında Ömer Seyfettin'in bütün hikâyelerini 10 kitapta toplayarak yayınladı. Bunlar sırasıyla *İlk Düşen Ak*, *Yüksek Ökçeler*, *Bomba*, *Gizli Mabet*, *Asılzadeler*, *Bahar ve Kelebekler*, *Beyaz Lâle*, *Mahçupluk İmtihanı*, *Tarih Ezelî Bir Tekerrürdür*, *Nokta*.

Daha sonra Ömer Seyfettin'in hikâyeleri toplu olarak Refet Zaimler, Bilgi, Nehir, Damla, Dergâh ve Erdem Yayınları tarafından da yayımlandı. Bu dizilerde yazarın *Efruz Bey*, *Yalnız Efe*, *Ashab-ı Kehfimiz* romanları ile şiir ve yazıları da bir külliyat halinde okuyuculara sunuldu.

İlyada, 1918 yılında Yeni Mecmua'da (45–57.) sayılarında tefrika edilmiş ise de Ömer Seyfettin bu tefrikayı sonuçlandıramamıştır. *Kalevala* ise Finlilere ait bir destandır. Türk Yurdu dergisinin 1. (151.) sayısında tefrika edilmeğe başlanmış ancak 8. (158.) sayısına kadar devam edebilmiştir.

Türk edebiyatında hikâyeciliğin ustası olan Ömer Seyfettin, şiir türünde de çalışmalarda bulunmuş, eserler vermiştir. Önceleri aruz vezniyle pek çok manzumeler yazan usta hikâyeci, ömrünün son yıllarında hece ile şiirler kaleme almıştır. Bunlar kitap halinde yayınlanmıştır. Araştırmacı Fevziye Abdullah Tansel, Ömer Seyfettin'in 77 şiirini tespit etmiştir (Yardım 2002: 33–35; Gözler 1976: 112–114).

3. ÖMER SEYFETTİN HİKÂYESİNDE SÖZ VARLIĞI

Ömer Seyfettin, hikâyelerinde halkın yaşantısını, geleneksel özelliklerini ortaya çıkaran söz varlığı öğeleri(atasözleri, deyimler, ikilemeler, terimler, kalıp sözler, lakaplar, argo ve kaba ifadeler)’nden yararlanmıştır. Bu bölümde Ömer Seyfettin’in yazmış olduğu 150 hikâyede aşağıdaki söz varlığı öğeleri belirlenmiş ve sözlük formunda verilmiştir. Hikâyelerde belirlenen atasözleri ve deyimler, kaynak kitap olarak belirlenen Ömer Asım Aksoy’un “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü”yle karşılaştırılmış, sözlükte olmayanlar başlarına yıldız konarak belirtilmiştir.

3.1. Atasözleri

Atasözlerinin yazımında, önce kaynak olarak kullanılan Ö.A.Aksoy’un sözlüğündeki biçim ve anlamı verilmiş, tanık cümleler sonra yazılmıştır.

Acele işe şeytan karışır. “İvilerek yapılan iş yanlış, bozuk olur.”

“Paşa sükûneti tavsiye ediyor, *acele işe şeytan karışacağı*ni söylüyordu.” (İH, s.195)

Aç gözünü, (yoksa) açarlar gözünü. “Her işinde uyanık bulun. Yoksa öyle silleler yersin ki gözünü dört açmak zorunda kalırsın.”

“*Aç gözünü, yoksa vallahi açarlar gözünü...*” (YBSB, s.15)

***Akıl, insanın külahında bir çividir. Yumruk yemeden kafasının içine girmez.**³
(Vn., s.349)

Akşamın hayrından sabahın şerri⁴ iyidir(yeğdir). (Sabah ola, hayır ola). “İşinizi akşam üzeri, ya da gece yapmayın. Çünkü gece iş yapmanın kötü yönleri daha çoktur ve gündüz sağlanabilen olanaklar gece sağlanamaz.”

“Yarın sabah, dedim ya... *Akşamın hayır, sabahın şerrinden beterdir.*”

(Kü., s.329)

³ Bir Arnavut atasözüdür. M. Türker Acaroğlu’un Dünya Atasözleri adlı sözlüğünde geçmektedir. Hikâyenin başında yer aldığından tanık cümlesi verilememiştir.

⁴ Şer: Kötülük (TS)

Allah dokuzda verdiğini sekizde almaz. “Tanrı her kulunun ne kadar yaşayacağını önceden kararlaştırmıştır. Süresi dolmadan hiç kimsenin yaşamasına son vermez.”

“*Allah sekizde verdiğini dokuzda almazmış sonra...*” (Bk., s.149)

Ana gibi yâr olmaz, Bağdat gibi diyar olmaz. “İnsanlar içinde anamız kadar bize candan bağlı dost yoktur. Nasıl ki şehirler içinde Bağdat’ın eşi yoktur.”

Ana gibi yâr, Bağdat gibi diyar olmaz.’ diye sıırttı.” (HBS, s.338)

Ar⁵ dünyası değil, kâr dünyası. “Kişi, namusuna dokunmadıktan sonra, şu ya da bu işi yapmaktan utanmamalı, para kazanmalıdır.”

“Kap kapanın! Vur vuranın! *Ar dünyası değil, kar dünyası!*” (AN, s.195)

Arayan Mevlasını da bulur, belasını da. “İyi erek yolunu tutanlar iyi ereğe, kötü erek yolununu tutanlar kötü ereğe ulaşırlar.”

“Şartını adeta manzum, kafiyeli bir nakarat gibi diline vird etmişti. *Arayan mevlasını da bulur, belasını da...*” (Hav., s.361)

Arpa eken buğday biçmez. “Kötü davranışın karşılığı iyi olmaz.”

“Olur iş değil! *Arpa ekerken darı biçeceğiz galiba.*” (M, s.292)

Ayağını sıcak tut, başını serin; gönlünü ferah tut, düşünme derin. “Hastalıktan korunmak, vücudumuzu yıpratmamak istiyorsak ayağımızı sıcak, başımızı serin tutmalıyız; olur olmaz şeyleri sıkıntı konusu yapmamalı, geniş yürekli olmalıyız.”

“*Ayağını sıcak tut, başını serin* diyordu. (İn., s.348)

Az tamah çok ziyan(zarar) getirir!⁶ “Elde ettikleriyle yetinmeyerek daha çoğunun peşinde koşanlar, elde ettiklerinden daha çok zarara uğrarlar.” (Bn., s.240)

⁵ Ar: Utanma, utanç. (TS)

⁶ Hikâyenin başında yer aldığından tanık cümlesi verilememiştir.

Bekârlık sultanlıktır.⁷ “Aile sorumluluğundan kaçan ve başıboş bir yaşayış sürmeyi seven kimselere göre bekârlık, eşi bulunmaz bir sorumsuzluk ve rahatlık durumudur.” (SS, s.386)

Bir çiçekle yaz olmaz(gelmez). “Güzel, ama küçük bir belirti ile, beklenen doyurucu sonuca erişilmiş olmaz.”

“Türklerin, ‘*Bir çiçekle bahar olmaz!*’ darb-ı meselleri tabiatın büyük bir hakikatini ihtiva ediyor.” (Pİ, s.185)

Bir pire için bir yorgan yakılmaz. “Küçük bir zararı önlemek için büyük bir zarar göze almak yanlıştır.”

“Ona ‘*Bir pire için yorgan yakan*’ derlerdi.” (Ç, s.188)

***Birlikten kuvvet doğar.**⁸ “İnsanlar sosyal hayat yaşadıkları için, yardımlaşmaya muhtaçtırlar. İnsanlar özellikle büyük işleri tek başlarına yapamaz işbirliğiyle gerçekleştirirler.”

“Toplanalım. Birleşelim. Kuvvetlenelim. *Birleşmekten kuvvet doğar!*” (Az., s.169)

Çirkefe taş atma, üstüne sıçrar. “Kötülük yapmak için fırsat arayan kişilerle çatışma; zararlı çıkar, kirlenirsin.”

“Kimse sesini çıkarmaz, herkes ‘*Çirkefe taş atma, üstüne sıçrar.*’ hikmetini hatırlayarak önüne bakar, tavlayı, iskambili, nargileyi bırakanlar yavaş yavaş sıvışıp giderler.” (HBS, s.334)

“*Çirkefe taş atma....* Hikmetini mırıldanarak, kaçır gibi uzaklaştı.” (MD, s.387)

Çok bilen (söyleyen) çok yanılır.⁹ “İnsanlar ne kadar çok şey bilirse bilsin, bilmediği daha çoktur. Çok bildiğinden kendine çok güvenen kişi, bilmediği şeylere de karışır ve bunlarda yanılır.” (TG, s.241)

⁷ Hikâyenin başında yer aldığından tanık cümlesi verilememiştir.

⁸ Bu atasözü İskender Pala’nın Atasözleri Sözlüğü’ndene yer almaktadır.

Dayak cennetten çıkmıştır. “Dayak kutsal bir eğitim aracıdır. Dokunduğu bedeni; suç, günah işlemez duruma getirir.”

“Malum ya, mektepte dayak resmen yasaktır. Hâlbuki bu *dayak müessesesi cennetten çıkmıştır*. Kim ne derse desin onsuz terbiye olmaz.” (AHM, s.263)

***Deli pazarı, bok pazarı.**¹⁰ (DT, s.356)

Denize düşen yılan (yosuna) sarılır. “Çok büyük bir tehlike içinde bulunan kimse, kendisine yardım etmesi olanağı bulunmayan, dahası tehlikeli olan şeylerden bile yardım umar.”

“Ama *denize düşen köpeğe sarılır!* Felaket zamanında ümitsizlikten de en boş, en çürük temeller üzerine ümit bina etmek ne hoş bir tesellidir.” (Pir., s.367)

Dikensiz gül olmaz. (Gül dikensiz olmaz). “Her güzel şeyin hoşla gitmeyen yönü de bulunur.”

“Fakat şunu itiraf etmeli ki *her gülün bir dikenidir.*” (Ter., s.345)

Domuz derisi(-nden) post olmaz, eski düşman dost olmaz. “Domuzun her şeyi, İslâm dinine göre pistir; dışkıdan farksızdır; temizlenemez. Böyle bir hayvanın derisi üzerinde ne namaz kılınabilir, ne de oturulabilir. Eski düşman da buna benzer. Ne denli yakınlık gösterirse gösterebilir, inanmayınız, dost olmaz.”

“Hâlâ akılsız ve cahil babalarımız gibi, ‘*domuz derisinden post, gâvurdan dost olmaz...*’ der, medeniyetin, büyük yirminci asrın doğurduğu insaniyet, uhuvvet, müsavat fikirleriyle eğlenirsiniz.” (HB, s.297)

⁹ Hikâyenin başında yer aldığından tanık cümlesi verilememiştir.

¹⁰ Hikâyenin başında yer aldığından tanık cümlesi verilememiştir. İfadenin bir atasözü olduğu hikâyede belirtilmiştir. Aksoy’un Atasözleri Sözlüğü’nde yer almamaktadır.

Düşmez kalkmaz bir Allah. “İnsanoğlu zengin iken yoksul düşebilir; sağlık içindeyken hastalanabilir; yüksek bir iş başında iken düşebilir... Bunların tersi de olabilir. Gücünü, yüceliğini yitirmeyen tek varlık, Tanrı’dır.”

—Ulan, bu kıyafet ne? diye haykırdı.

—Ee, dünya bu...

—!?!

—*Düşmez kalkmaz bir Allah...*”

(DZ, s.279)

Eden bulur, inleyen ölür. (Etme bulursun, inleme ölürsün). “Bir durumun nasıl sonuç doğuracağı işin başında belli olur: Başkasına kötülük edenin başına kötü işler gelir; inlemekten kendini alamayacak kadar ağır olan hasta ölür.”

“*Eden elbet bulur*, tıksınlar haini, assınlar katili, hamiyeti varsa artık çekilsin.”

(YBSB, s.16)

Elçiye zeval olmaz. “Bir kimsenin sözünü başka bir kimseye iletmekle görevli kişi, bu sözlerden sorumlu değildir.”

“Pekâlâ öyleyse... dedi, bu habis ‘*Elçiye zeval yok*’ kaidesini kabul etmez. Bizimle rekabet davasıdır.”

(PİK, s.178)

***Elden vefa, zehirden şifa.** “Zehirden şifa beklenilmeyeceği gibi yabancılardan da yardım ve iyilik beklenmez.”

“*Elden vefa, zehirden şifa*, derdi.”

(Bn., s.247)

Emanete hıyanet olmaz. “Emanet olarak bize bırakılan şeyi iyi korumamak, kendi yararımıza kullanıp yıpratmak, törelerimize ve doğruluk kurallarına aykırıdır.”

“Efendi onu çağırdı. Bu sefer kuruşu peşin verdi. Sonra:

—Al nasihatini:

‘*Emanete hıyanetlik etme!*

dedi.”

(ÜN, s.109)

Evdeki hesap (pazara) çarşıya uymaz. “Yapacağımız iş için hazırladığımız tasarı, uygulamada düşündüğümüz gibi gerçekleştirilemez.”

“Mesela ‘*evdeki pazarın çarşıya değil hatta sokak kapısının önündeki ayak satıcısına bile uymadığını*’ öğreniriz.” (İn., s.347)

“Fakat daha kapıdan çıkmadan *evdeki pazar çarşıya uymuyordu*; üç kat elbise ısmarladım.” (M, s.287)

Geç olsun da güç olmasın. “Elde etmek istediğimiz sonuca geç kavuşmamızın zararı yok. Yeter ki engeller çıkararak ona erişmeyi güçleştirmesin.”

“*Güç olsun da geç olmasın*, anneciğim.”

(Bk., s.154)

Gönül kimi severse güzel odur. “Bir kişinin güzel bulduğunu başka bir kişi güzel bulmayabilir. Ölçüler değiştiğine göre bir kimse için güzel, gönlünün sevdiği.”

“Malum ya; *gönül kimi severse güzel odur!*”

(BTHU, s.283)

Gülme komşuna gelir başına. “İnsan başkasının başına gelen yıkımla alay etmemelidir. Gün olur, öyle bir yıkım kendisinin de başına gelir.”

“İşte Çınarlılar köyünün bu macerası Anadolu’nun henüz silahı elinde kalan çocuklarını çok güldürmüştü. Zavallı atalarının,

Gülme komşuna

Gelir başına

dediğini unutmuşlardı.”

(YE2, s.299)

Haydan gelen huya gider (selden gelen suya gider.) “Havadan kazanılan para, işe yaramayan şeyler uğruna savrulur gider.”

“*Haydan gelen huya gider.* Bizce paranın ne ehemmiyeti var. Çalıştık da mı kazandık, ulan?” (Mİ, s.345)

Hayvan yularından, insan ikrarından (sözünden) tutulur. “Söylediği söz, kişiyi bağlar. Buna uymayan bir davranışta bulunmak istese kendisine hemen bu söz anımsatılır.”

“*Hayvan boynuzundan, insanın sözünden tutulacağını* bilirdi. Herhâlde bu yuları ele vermemek hikmete muvafıktı. Söylenen söz havaya kaçardı.” (BB, s.219)

Her gönülde bir arslan yatar. “Herkesin gönlünde, elde etmek istediği büyük bir şey vardır.”

“O aşçı kadından daha ümitsizdi. Fakat *kendi kalbinde bir aslan yatıyordu.* Hiç Türkler beş yüz senelik vatanlarını iki buçuk Bulgar, yahut Yunan askerine bırakırlar mıydı? (PTÇ2, s.354)

Her koyun kendi bacağından asılır. “Herkes kendi suçundan sorumludur.”

“*Her koyun kendi bacağından asılır.* Biz Arab’a, Acem’e karışmayız.” (MM, s.226)

İki gönül bir olursa (olunca) samanlık seyran olur. “Birbirini seven ve evlenmek isteyenler için ev-bark söz konusu değildir. Onlara samanlık bile saray gibi gelir.”

“*İki gönül bir olunca samanlık nasıl seyran olursa,* okuyan için de kitapları elde ettikten sonra kendi evi, kendi odası Heidelberg, Oxford, Sorbonne olurdu.” (AHM, s.254)

İki kere iki dört eder. “ Gerçek çok açık ve kesin olarak ortada. Tersini savunmak olanaksız.”

“Lakin Aydın’ın bütün Rum olduğuna emin misiniz?

—*İki kere iki dört kadar...*” (KH, s.311)

“Eğer barışmazlarsa Avrupa’da değil, hatta bütün dünya yüzünde umumi bir muharebenin baş göstereceği *iki kere iki dört eder* kadar muhakkaktı.” (Ş, s.336)

“Riyazî mantığıyla en karışık, en mudil şeyleri hemen hallediverir. ‘*İki kere iki dört*’ kadar kati hükümler verir.” (Vn., s.350)

İşleyen demir pas tutmaz(paslanmaz, ışıldar). “Tembel tembel oturan kimse hantallaşır, iş yapma yeteneğini yitirir. Çalışan kimse gittikçe açılır, daha yararlı işler yapar.”

“*Çalışan demir parlar.* Nasıl çalışmayı küf tutarsa, bir müessese de gençleştirilmez, kendi halinde bırakılırsa ihtiyarlar, yıkılır, dağılır.” (AK, s.140)

***Karaman’ın koyunu, sonra çıkar oyunu...**¹¹“Bir şeye tam güvenmeyip ileride ne olacağı konusunda bilgi sahibi olunamadığı durumlarda kullanılan bir söz.”

(Top., s.240)

Kazaya rıza gerek. “Kazaya boyun eğilmelidir. Olup biteni değiştirmeye insanın gücü yetmediğine göre başka bir şey de yapılamaz.”

“*Kazaya rızadan başka ne çare vardı?*” (Tes., s.168)

Kırkıdan sonra azanı teneşir paklar(azana çare bulunmaz). “Yaşlılıklarında ahlâkları bozulanlar, doğru yola getirilemezler; ölünceye değin o yolda giderler.”

“Atasözü, ‘*Kırkıdan sonra azanı teneşir temizler!*’ der. İnsan bir bahar sabahı kendi yaşını unuttur da kalbini dinlerse akla gelmedik budalalıklara kalkar.” (BT, s.276)

Kısa günün kârı (kazancı) az olur. “Kısa süre çalışılarak yapılan işten elde edilecek kazanç az olur.”

“Çağır Yasef’i, Halil Efendi ver aşağı, tut yukarı, bayıl paraları, *kısa günün kârı az olur.*” (YBSB, s.16)

¹¹ Hikâyenin başında yer aldığından tanık cümlesi verilememiştir.

Kişi (herkesi) nasıl bilirsin, kendi gibi. “Başklarının bir durum karşısında nasıl davranacağını düşünürken hep kendimizi ölçü tutar, ona göre yargıya varırız.”

“Bir de bir mesel vardır, biliyor musunuz, *Kişi kişiyi kendi gibi bilir.*” (AK, s.121)

***Köpeksiz köy bulmuş, değneksiz gezer.**¹² “İnsanlara karşı haksız muamelelerde bulunan aşağılık kişiler, kendilerini men edecek vicdan, yasa veya kişilerin olmadığı yerlerde haksızlıklarını uluorta yapmaya başlar ve zorbalıkla, kimseden çekinmeden ve hatta meydan okurcasına kötülüklerini sürdürürler.”

“Türklerin ‘edebiyat’ denilen bu *köpeksiz köyünde sopasız gezerler*; bütün ruhları, zevkleri, hisleri, emelleri Yunanîleştirmeye çalışırlardı.” (BD, s.377)

Kurunun (arasında) yanında yaşda yanar. (Yaşın yanında kuru da yanar).

“Beğenilmeyen tutumlarından dolayı cezalandırılan kişiler içinde suçsuzlar da suçlular gibi hırpalanırlar.”

“Kuraklık, çekirge, salgın filan gibi felaketler baş gösterdi mi, köylü hemen Gâvur Ali’yi düşünür, ‘*Kurunun yanında yaş da yanıyor!*’ derdi.” (Bn., s.242)

***Nadan¹³ ile sohbet etmek güçtür bilene; çünkü nadan ne gelirse, söyler diline.**¹⁴
(Na., s.376)

Olmaz olmaz deme, olmaz olmaz. “Hiçbir şey için ‘olmaz’ deme. Dünyada olmayacak şey yoktur.”

“Müzakerelerimizden daima sabit bir netice çıkmıyor. Başladığımız iş o kadar müşkil ki kendim içinde olmasam ‘Bu ancak bir hayaldir.’ diyeceğim.

Fakat Niyazi Bey’in bir sözü hiç kulağımdan çıkmıyor:

Olmaz olmaz, deme, olmaz olmaz

¹² Bu atasözü İskender Pala’nın Atasözleri Sözlüğü’nde yer almaktadır.

¹³ Nadan: Bilgisiz, câhil. (TS)

¹⁴ Hikâyenin başında yer aldığından tanık cümlesi verilememiştir. Ayrıca ifadenin bir atasözü olduğu hikâyede belirtilmiştir. Ancak bu atasözü Aksoy’un Atasözleri Sözlüğü’nde yer almamaktadır.

Güzelim âlem-i imkândır bu...”

(AK, s.130)

Öfkeyle kalkan zararlar (ziyanlar) oturur. “Kişi öfkeli zamanında duygusunun altındadır. İyi düşünemez; yaptığı taşkınca işin nasıl bir sonuç doğuracağını hesap edemez. Sonunda bu ölçsüz, yanlış davranışının zararını görür.”

“Hasan Ağa kendine geldi. Fena dakikalarda daima bir atasözünü hatırladı. *‘Öfkeyle kalkan ziyanlar oturur!’* Sesini yavaşlatarak tekrar sordu:

Ben sana erkek bir kişicik mi bul! dedim: Bir dişi kişicik bulamadın mı?”

(KC, s.255)

Para ile iman kimde olduğu bilinmez. “Para, ortaya konulup herkese gösterilen şeylerden değildir. İman da kişinin içindedir. Bundan dolayı kimin ne kadar parası bulunduğu, kimin ne denli Tanrı’ya yakın olduğunu kimse bilmez.”

“Bu lafı düşmanları, kendisini çekemeyen bir takım arkadaşları çıkarıyorlardı. Ama *‘Para ile iman kimde bulunduğu’* belli değildi. Onun için boş yere nefes tüketip fakirliğini anlatmaya kalkmıyordu.”

(F, s.384)

Pilavdan dönen kaşığın sapı (dönenin kaşığı) kırılınsın. “İnsan çıkarımı gözetmelidir. Kendisine yararlı elde etme çabasını göstermeyen kişiden ne hayır beklenir?”

‘Aştan kalanın kaşığı kırılınsın, Paşa da derhal Ömer Âbid Hanı’nda bir yazıhane, ticaret tezkeresi vesaireyi yoluna koydu.”

(YBSB, s.15)

Sabrın sonu selamettir. “Karşılaştığı güçlükleri sabırla yenmeye çalışan kimse, sonunda başarıya ulaşır.”

“Fakat Paşa *sabrın sonu selamet* diyerek büyük bir metanetle kendini bu hayata da alıştırdı, hatta biraz kanıksadı bile...”

(YBSB, s.15)

Söz gümüşse sükût altındır. “Konuşmak güzel, yararlı bir şey olabilir. Ama susmak ondan iyidir. Çünkü konuşmak insanın başına birtakım işler açabilir. Susan için böyle bir şey söz konusu değildir.”

“Öbür kazaskerler arkadaşlarının mağlubiyetine bakarak, ağız açmadıklarına için için seviniyorlar, ‘*Sükût sözden hayırlıdır!*’ hikmetini hatırlıyorlardı.” (KN, s.218)

Sükût ikrardan¹⁵ gelir(sayılır). “Bir kişiye: “Sen şöyle bir iş yaptın mı?” diye sorulduğunda karşılık vermiyorsa “evet” diyor sayılır.”

“Maraz-ı hacette ‘*sükût ikrardan gelir!*’ diye haykırdı. Reis Bey sizi tarziye vermiş addediyorum.” (BB, s.204)

Şeriatın kestiği parmak acımaz. “Yasa ne buyuruyorsa ona boyun eğilir.”

“Kolun kopacak. Hak böyle istiyor. *Şeriatın kestiği yer acımaz...*” (Di., s.268)

Türk’ün akli sonradan gelir. “Türk, bir olay karşısında ne yapmak gerektiğini hemen düşünemez. Aradan zaman geçince doğru, sağlam bir davranış yolu bulur ve biraz geç de olsa onu uygular. Ama kimi zaman iş işten geçmiş olur.”

“Ah razı olsaydı, şimdi orada heykeli yükselecek, değil kıskançların, çekemeyenlerin, hatta asırların eli bile dehasının, ilminin bu müebbet abidesini yıkamayacaktı! Başını salladı. Titreyen dudaklarından gayri ihtiyari ‘*Türk’ün akli sonradan başına gelir!*’ hikmeti döküldü.” (BB, s.224)

Vakit nakittir¹⁶. “Zaman para gibi değerlidir. İşe yaratılmadan geçirilen her saat, bir daha ele geçmemek üzere yitirilen bir hazinedir.”

“Haydi kardeşler, çabuk olalım, *vakit nakittir.*” (BL, s.19)

Vermeyince Mabut, neylesin Mahmut?¹⁷ “Tanrı, geniş bir yaşama ya da yetenek kısmet etmemişse kulun elinden ne gelir.” (ZE, s.325)

Yaş yetmiş, iş bitmiş. “İnsan yetmiş yaşına gelince, genellikle, bedence de, kafaca da düşer, çalışamaz olur. Bu durumdaki kimseden, artık verim beklenmemelidir.”

¹⁵ İkrar: Kendisini ilgilendiren bir gerçeği gizlemeyip söyleme, kabul etme.

¹⁶ Nakit: Para.

¹⁷ Hikâyenin başında yer aldığından tanık cümlesi verilememiştir.

“Bizde cevher olsa da para etmez, diye kafasını hafif omuzlarının arasına çekti; *yaş yetmiş iş bitmiş!* Gün gençlere kaldı.” (YE2, s.296)

Yerin kulağı var. “Bir konu, iki kişi arasında gizli olarak konuşulsa bile duyulur. Bir süre sonra hiç hatır ve hayale gelmeyen kimselerin onu işittiği ortaya çıkar. Sanki konuşma yeri, herkesin kulağıdır.”

“Arslan Bey, planlarını en yakın adamlarından bile saklardı. ‘*Yerin kulağı var*’ derdi.” (K, s.131)

Yırtıcı (alıcı) kuşun ömrü az olur.¹⁸ “Başkalarına saldırmayı huy edinen kişilerin düşmanları çok olur. Çok geçmeden bu düşmanlar da onun canına kıyarlar.”

(UÖ, s.357)

Yolcu yolunda gerek. “Yolculuk yapacak olan kimse şu, bu nedenle vakit geçirmemeli, bir an önce yola çıkmalıdır.”

“Gayret lazımdı. ‘*Yolcu yolunda gerek...*’ nasihatini hatırladı. Yürüdü. Yürüdü.” (BŞ, s.160)

3.2. Deyimler

Deyimlerin yazımında, önce kaynak olarak kullanılan Ö.A.Aksoy’un sözlüğündeki biçim ve anlam verilmiş, tanık cümleler sonra yazılmıştır.

***Acı gelmek.** “(Söz ya da davranış) Üzüntü verici, dokunaklı, kırıcı bulunmak”

“Lakin Bihter’den ayrılmak da bana ne kadar *acı geliyor...*” (YD, s.91)

Aç acına. “Aç olarak, hiçbir şey yemeden.”

“Küçükalanlılar ikisinin hesabına eşek gibi boğaz tokluğuna çalışacaklar.

Yörük Hoca,

¹⁸ Hikâyenin başında yer aldığından tanık cümlesi verilememiştir.

—Boğaz tokluğuna deme, *aç açına...* dedi.” (YE2, s.295)

Açık fikirli. “Yenilikleri ve olayları çabuk kavrayıp değerlendirebilen.”

“Bir riyaaziye muallimi vardı ki aşırı derecede *açık fikirliydi.*” (KD, s.133)

Açık gözlü. “İşini bilen, bir işi kolay yürütme yollarını bulmakta, çıkarını sağlamakta becerikli.”

“Oldukça karışık bir piyasa dalaveresi var. *Açık gözlülük* en büyük kuvvet...” (NZO, s.235)

“Fikrinde musır, cerbezeli, *açık göz,* tuhaf, şen bir adamdı.” (KD, s.133)

Açık saçık. “Herkesin ayıplayacağı ölçüde açık (söz, vücut).”

“O yalılar’a ki Müslüman kadınlarının da orada Yahudi karıları gibi *açık saçık* gezindiklerini Şefika Molla her vakit iştirdi.” (Tür., s.211)

Açıkta kalmak. “Kendisi için görev yapacak yer kalmamak.”

“İhtimal gelecek intihapta beni reis yapacaklar. Sen iyot gibi *açıkta kalacaksın.*” (BB, s.194)

Açtı ağzını yumdu gözünü. “Kızarak çok ağır sözler söyledi.”

“*Açtı ağzını, kapadı gözünü...* Artık bu kadar kayıtsızlık olur muydu?” (Fer., s.97)

“*Babam açtı ağzını, yumdu gözünü...* Öyle şeyler söyledi ki ben burada mümkün değil tekrarlayamam.” (KB, s.109)

Adam etmek. “Bir kişiyi yetiştirip topluma yararlı duruma getirmek.”

“Doğrusu kendisine çok müteşekkirim. Beni *adam etti.*” (NZO, s.235)

Adam sen de! “Aldırma, ne önemi var!”

“*Adam sen de! Kasaplık iş mi? O kadar harp gördün. Kılıç salladın. Bağlı koyunu yere yatırıp kesemez misin?*” (Di., s.270)

Adı çıkmak. “Namusça lekeli biri olarak bilinmek.”

“Sana azgın diyecekler... *Adın çıkacak.* Evde kalacaksın, ilh ve ilh...” (AD, s.261)

Adım atmamak (Bir yere). “Kesinlikle gitmemek.”

“Hele yabancılar memlekete adım atamazlardı.” (YE2, s.298)

Afroz etmek (Birini). “Yakını olmaktan çıkarmak, ilgiyi kesip uzaklaştırmak.”

“Tanıdıkları bir kadının başında kazara bir macera geçer, mesela bir ‘name’si yakalanır, yahut kocasından boşanıp diğer birine varırsa hepsi birden ona darılırlar ve dehşetle *afroz ederler.*” (AD, s.261)

“Bütün insanlar onu birdenbire *afroz etmişler,* hayatta yapıyınız bırakmışlardı.” (Şİ, s.139)

Afyonunu patlatmak (Birinin). “Kendi keyfine dalmış olan birini, sinirlendirici davranışlarla çileden çıkarmak.”

“Fakat bir sabah fağfurun *afyonu patladı.*” (HİS, s.372)

“Sabah keyfini çatmaya gelmiş müşterilerin *afyonlarını patlattım.*” (GM, s.25)

Ağız açtırmamak. “Çok konuşarak başkalarının bir şey söylemesine fırsat vermemek.”

“O da işte benim gibi düşündüğü için meclislerde ikimiz taraftarlarımızla bir kuvvet teşkil eder, liberallere, yeni asri terbiye taraftarlarına *ağız açtırmazdık.*” (KD, s.134)

Ağızdan ağza. “Birisi ötekine, o da başkasına söyleyerek.”

“Kahraman anlattıkça hikâyesi kulaklardan geçerek ağızlardan çıkıyor... *ağızdan ağıza* yayılarak kapıdan Babîâli’nin avlusundan dışarı savruluyordu.” (HLK., s.60)

Ağza almamak. “Sözünü etmemek.”

“Türkiye’de *ağzıma alamayacağım* hakikatleri burada sizden saklamaya lüzum yoktur.” (Meh., s.301)

Ağzı (bir karış) açık kalmak. “Şaşakalmak, şaşırıp kalmak.”

“Onu can u gönülden dinlerken Serezli genç bey gibi benim de *ağzım açık kaldı.*” (Meh., s.303)

“Badik Ahmet bir adım geriledi. *Ağzı bir an açık kaldı.* Kalın kaşlarını kaldırdı.” (DZ, s.279)

Ağzı burnu yerinde. “Oldukça güzel.”

“Bir hizmetçinin aleyhinde bulunurken, ‘çalışkan, temiz, atik kız ama, *ağzı burnu yerinde...*’ derler. Ağzı, burnu yerinde olmak onlar için en affolunmaz bir cinayettir.” (AD, s.260)

***Ağzı varmamak.** “Bir şeyi açıklamaya ya da söylemeye içi el vermemek.”

“Şimdi...gençliğimde...demeye *ağzı varmıyordu.*” (İG, s.42)

Ağzına bir şey koymamak. “Hiçbir şey yememek.”

“Yirmi dört saatten beri *ağzıma bir lokma kuru ekmek bile koymadım.*” (YD, s.88)

Ağzına geleni söylemek. “Ağır ve kırıcı sözler söylemek.”

“Tosun Bey, cesur adamlara mahsus o mütecaviz pervasızlıkla *ağzına geleni söylüyor...*” (Fer., s.97)

***Ağzına kadar.** “Hiç boş yer kalmayacak biçimde.”

“Anadolu tekkelerinin kapıları *ağzına kadar* açıktı.” (YH, s.158)

“Pazar günleri kilisenin avlusu *ağzına kadar* dolardı.” (BÇA, s.358)

Ağzından çıkanı(çıkan sözü) kulağı işitmek(duymamak). “Çok kızıp fena, ağır sözler söylemek.”

“Sertliğine, birdenbire alevlenmesine, bazen *ağzından çıkan sözü kulağı işitmemesine* itiraz edenlere:

—Siz ne anlarsınız, halk beni gözü gibi sever! derdi.” (NK, s.281)

Ağzından kaçırmak. “Söylemek istemediği şeyi farkında olmadan bildirivermek.”

“Onun yine garip, sırf söylemiş olmak için söyleyenlere mahsus bitmek tükenmek bilmeyen gevezelikleri arasında nefret-engiz bir hâdiseyi izah eden birkaç perişan kelimecik *ağzından kaçmış* bulunuyordu.” (ÇH, s.83)

Ağzını açmamak. “Hiçbir şey söylememek.”

“Öbür kazaskerler arkadaşlarının mağlubiyetine bakarak, *ağzı açmadıklarına* için için seviniyorlar, ‘Sükût sözden hayırlıdır!’ hikmetini hatırlıyorlardı.” (KN, s.218)

“Zavallı Ali Usta *ağzını açamadı*. Sapsarı kesildi.” (MT, s.201)

Ağzını aramak(yoklamak). “Bir kimseyi konuşturarak belli bir konu üzerindeki düşüncesini öğrenmeye çalışmak.”

“Dün gece yalnız kaldığımız zaman *ağzını aradım*.” (Hrm., s.26)

Ağzını bozmak. “Küfretmek ve buna benzer sözler söylemek.”

“Bir gün bu sarhoş, kızcağıza öfkelenir. *Ağzını bozar*: ‘Bre kahpe! Bir daha buraya gelersen senin bacaklarını ayırırım.’ der.” (YE1, s.372)

Ağzını hayra aç. “Kötü olasılıkların sözünü etme.”

—Gari, ölüyon, şu Hacı’yı çağır ki son lafımı ideyün.

—Hedi sus, hedi sus, *ağzını hayra aç*...” (BH, s.11)

Ahfeş’in keçisi gibi baş sallamak. “Söyleneni anlamadan başıyla doğrulamak.”

“Sermet *Ahfeş’in keçisi gibi başını sallamaya* hazırlandı. Galiba yine ‘doğru, doğru’ diyecekti.” (TG, s.242)

Ahret kardeşi. “İnanç ve ibadette birbirlerinden ayrılmayan ve bu kardeşliği ahrette de sürdüreceklerini düşünen kadınlar.”

“— Sus, sus. Böyle terbiyesiz, hayâsız laflar istemem. Şuraya otur bakayım. O senin *ahret kardeşin...*” (Y, s.90)

Ahret suali. “Çok ayrıntılı, usandırıcı sorular.”

“—Niçin kendi kendin öldürdün, söyle dinsiz katil?

diye sordukları *ahret suallerine* şaşkınlıkla doğru bir cevap veremiyorum.” (BV, s.83)

Âkil baliğ olmak. “Çocukluk çağı geçip erginliğe ulaşmak.”

“*Âkil bâliğ olduğu* sabahtan beri öldürmeye ‘nefs –i emare’ sini canlandırmamak için et, yumurta, yoğurt yemez, süt filan içmezdi.” (HBS, s.333)

Akıl etmek. “Akıllıca bir iş yapmak, bir önlem almak.”

“Vallahi iyi *akıl ettin*. O deliyi de bugün bize götürürüz.” (ZE, s.332)

Akıl hocası. “Birine yol gösteren kimse.”

“Az zamanda Babyak’taki Türkçe bilmez Pomakların *akıl hocası* oldu.” (Kü., s323)

Akıl öğretmek (Akıl vermek). “Bir kimseye kendi eğilimine ya da çıkarına uygun bir davranış yolu göstermek.”

“Molla, saf bir ortak samimiyetiyle ona *akıl öğretti*:

—Buranın en birinci cambazı Hacı Hüseyin’dır...” (Kü., s.327)

Aklı almamak (Aklına sığmamak). “Kavrayamamak, olabileceğine inanmamak.”

“Naciye’nin çıkıp izinsiz bir yere gitmeyi *aklı almıyordu.*” (ZE, s.331)

Aklı başına gelmek. “Bayginken ayılmak; kendine gelmek.”

“İlkbahardı. Tatlı bir rüzgâr esiyor...vapur ilerledikçe *aklım başıma geliyor* gibi oluyordu.” (FSK, s.248)

“Bulgaristan’da doğmuş, büyüüp biraz *aklı başına gelince* hemen hududun on dakika ötesine kapağı atmıştı.” (Kü., s323)

Aklı başında. “Davranışları akıllıca olan.”

“Şimdi babası gibi *aklı başında*, laf söyleyebilir Türkleri topluyorlardı.” (PTÇ2, s.367)

Aklı ermek. “Ne olduğunu anlayabilmek.”

“Gelininin niçin komitalardan oğlunun nerede olduğunu sormasına *akıl erdirememişti.*” (Bom., s.212)

Aklı fikri. “Bütün düşündüğü.”

“Sende saksagan kadar hissiyat yoktur, dedi, *aklın fikrin* hep yemekte...” (YH, s.152)

Aklı sıra. “Anlayışına, düşüncesine göre, sözde, aklınca.”

“Fena sıkışmıştı. *Aklı sıra*, ya cahilliği kabul edecek, ya hakikati söyleyecekti.” (KD, s.138)

Aklı yatmak (Bir duruma, işe). “Uygun olduğu sonucuna varmak.”

“Dünyayı bir yaratan vardı. Veren de oydu, alan da... Onu memnun etmek için en büyük akıllılıktı. Gâvur Ali’nin de buna *aklı yattı.*” (Bn., s.246)

Aklına (kafasına) koymak (Kendi ya da başkasının). “Bir şey yapmaya kesin karar vermek.”

“Lakin ben dinlemedim. *Aklıma ant içmeyi koymuştum.*” (An., s.249)

“Anneciğim sen benim tabiatımı bilirsin. *Aklıma bir şey koydum* mu, hemen yapmalıyım.” (Bk., s.153)

Aklına gelmek(gelmemek). “Hatırlamak.”

“Ah *aklıma geldi*, hele o yeni vaiz...” (Pİ, s.188)

“Vapurdan köprüye atlar atlamaz Dostum Diyamandis Efendi *aklıma geldi.*” (KH, s.310)

“Bu haydutlar her şeyi, *akla gelmeyen* vahşetleri yapabilirlerdi.” (Bom., s.217)

Aklına şaşayım. “Bu, akıllıca bir düşünce, ya da davranış değil. Böyle düşünmen, davranman beni şaşırttı.”

“Donanma yapacaklar da Yunanlılık nurunu söndürecekler ha, *akıllarına şaşayım...*” (BD, s.378)

Aklından (hatırından) çıkmak (çıkılmamak). “Unutmak (unutmamak).”

“Evet, en bol, en neşeli zamanda bile ‘yarın’ kendisine bir şey veremeyeceğimiz ihtimalini *aklından çıkarmaz*, hep ‘yarın’ ı düşünürdü.” (Vn., s.353)

Aklından geçirmek. (İçinden geçirmek) “Bir şey yapmayı düşünmek, tasarlamak.”

“...beylerin ölümlerinden bir ay sonra çoluk çocuklarının hemen dilenecek derecelere indiklerini *aklımdan geçirdim.*” (FSK, s.256)

“İstanbul’da ve Selanik’te kendileriyle münasebette bulunduğum ecnebileri ve Rumları *aklımdan geçiriyordum.*” (P, s.281)

Aklından geçmek. “Bir şey yapmayı düşünmek, tasarlamak.”

“...meçhul bir ağız tarafından kulaklarına fısıldanıyormuş gibi rabbitalı rabbitasız *aklından geçiyor...*” (PTÇ1, s.222)

Aklını kaybetmek. “Deli gibi olmak.”

“Sus *aklı mı kaybettin?* İçerime fenalık gelecek.” (HLK., s.63)

Al kanlara boyanmak. “Yaralanarak birçok yerlerine kan bulaşmak.”

“Komitalar susturmak için kadınların arasına girerek kafalarına, gözlerine vuruyorlar, hepsini *al kana boyuyorlardı.*” (BL, s.23)

Aldırış etmemek. “İlgilendirmek istendiği şeye önem vermemek, ilgisiz kalmak.”

“...bu şairin eserlerini Fransızlar, Almanlar, Ruslar lisanlarına tercüme ettikleri hâlde Osmanlıların *aldırış etmemelerine* canı sıkılıyordu.” (KH, s.323)

Alı al, moru mor. “Koşup yorulmaktan, telaş ve heyecandan yüzü kıpkırmızı kesilmiş (olarak).”

“Kız ne vakit onunla yalnız kalsa hemen *alı al, moru mor* kesilirdi.” (T, s.180)

Alın teri(dökmek). “Yorucu emek (dökmek).”

“Kimseye boyun eğmedi. Minnettar kalmadı. Ekmeğini taştan çıkardı. *Alnının teriyle* kazandı.” (Di., s.263)

Alın yazısı. “Talih, kader, yazgı.”

“...o kadını sokakta gördüler mi yollarını değiştirirler, bazıları yüzüne tükürmeye kalkar, en insaflıları biraz acır, ‘Ah, zavallı kötü oldu, *alnının yazısı* imiş’ der.” (AD, s.261)

Allah aşkına! “Allah’ını seversen.”

“Yaklaşırsanız haykıracağım. *Allah aşkınıza* çıkınız, çıkınız.” (BŞİ, s.108)

Allah bilir. “Kimse bilmez, belli değil.”

“Ben daima bilmek, öğrenmek, anlamak, tanımak, anlatmak istemediğimiz şeylerin üstüne attığımız basmakalıp bir sözü ağızımdan kaçırdım:

—*Allah bilir!*” (Meh., s.301)

“—Ne vakit evlenecekler!

—*Allah bilir*” (Niş., s.173)

“O cennet mahlûkudur. Az yer, çok taşır. Hazreti Ali efendimizin tabutunu alıp götürdü. Nereye? *Allah bilir...*” (D, s.188)

Allah için. “Doğrusu.”

“—‘Bonjur, bonsuvar, şeri, mon diyö...’den iyi ya?

—Çok, çok, *Allah için* çok iyi!” (Hrm., s.23)

Altüst etmek (olmak). “Karmakarışık duruma getirmek.”

“Akşam tam sofraya oturacağı vakit Rum hizmetçi kızın verdiği küçük ve kırmızı bir kitap, bütün sınırlarını *alt üst etmişti.*” (BD, s.373)

Altından Çapanoğlu çıkmak. “Girişilen işte bir tehlike ile, başa dert olacak bir durumla karşılaşmak.”

“*Ama altından çapanoğlu çıkmak* ihtimali vardı.” (HLK, s.80)

Aman dilemek. “Önce direnirken zor karşısında baş eğip yenenin merhametine sığınmak.”

“Şimdi takın altına almışlar, *aman diliyorlar...*” (PTÇ2, s.362)

“Düşmanlar her Türk köyünü sarıyor, *aman dileyenleri* bile affetmiyor, erkeklerin hepsini kurşuna diziyor, küçük çocuklarını Hristiyan yapmak üzere esir gibi Yunanistan’a gönderiyor; kadınların, güzel kızların ırzlarına geçiyor; taş üstünde taş bırakmıyorlardı.” (PTÇ2, s.366)

Aman vermemek. “Göz açtırmayarak ve yardım almaya fırsat bırakmayarak kıyasıya hırpalamak.”

“Muntazam Fransız askerlerine hiç *aman verilmemesini*, sivil ahaliye de mümkün olduğu kadar fenalık yapılmasını emrederdi.” (BL, s.17)

Anadan doğma. “Doğuştan.”

“İkisi de *anadan doğma* şair idiler.” (İG, s.50)

Anasını ağlatmak. “Bir kimseye çok eziyet etmek.”

“Doğrusu ben olsam o beyin *anasını ağlatırdım.*” (DZ, s.281)

Anasını bellemek. “Birisine en büyük kötülüğü yapmak.”

“Ben cahile kızmam ama... parasızı bir elime, geçse *anasına bellerim...*” (GBA, s.329)

Anca beraber, kanca beraber. “Yapacağımız iş iyi ise de kötü ise de hep birlikte yapacağız. Birbirimizden ayrılmayacağız.”

“Karısını hiçbir yere göndermedi. ‘*Anca beraber, kanca beraber.*’ derdi.” (ÜN, s.114)

Ant içmek. “Bir şey yapacağına, ya da yapmayacağına kutsal bir şeyi tanık göstererek söz vermek.”

“Biz birbirimizin kanlarını içeriz. Buna *ant içmek* derler.” (An., s.249)

Ant vermek. (Yemin vermek.) “*Allahı seversen, çocuklarının başı için* gibi sözlerle bir kimseyi bir şey yapmaya ya da yapmamaya zorlamak.”

“Hep birden onun üzerine düştüler. *Ant verdiler.*” (ÜN, s.114)

Ara sıra. (Arada sırada.) “Seyrek olarak.”

“*Ara sıra* hayalî bir maça kâğıdının siyah noktaları gibi beyazlıklar içinde sekizer onar karga kümeleri geçiyordu.” (Tz., s.54)

“*Ara sıra* hafif bir yağmur serpeiyordu.” (Es., s.78)

Arap saçına dönmek (iş, işler). “İşler çok karışıp çözüm yolu bulunamaz duruma gelmek.”

“Büyük çitlembik, çınar ağaçlarının altında isimlerini kimsenin bilmediği irili ufaklı yüzlerce ağaçlar, otlar, baldıranlar, deve dikenleri, yılanbastıkları, *Arap saçı* gibi yer yer karışmıştı.” (DT, s.356)

Arka (sırt) üstü. “Sırtı yere gelecek biçimde.”

“Çiğ ve beyaz aydınlığı söndürüp yalnız kalınca *arkası üstü* karyolaya uzandı.” (PTÇ1, s.226)

Arkası alınmak. “Sona erdirilmek, bitirilmek.”

“Bununla beraber hudutlarda yine kavganın *arkası alınamıyordu.*” (PİK, s.173)

Aslı astarı(faşlı) olmamak. “Yalan, asılsız olmak.”

“*Ne aslı vardır, ne faşlı...* Bir hakikat değildir ki biz bilelim.” (KN, s.217)

Aşağı kalır yeri olmamak (bir şeyden, birinden). “Niteliği ondan geri olmamak, ona denk olmak.”

“Fransızların Almanlardan *aşağı kalır yerleri yoktu.*” (BL, s.17)

Aşağı tükürsem sakal(-m) , yukarı tükürsem bıyık (-m). (Yukarı tükürsem bıyık, aşağı tükürsem sakal.) “Yakınım olan iki taraf, ya da benimle ilgili iki durum var. Birine ayrıcalık tanısam ötekini küçümsemiş oluyorum. Sakıncaları eşit olan iki karşıt davranıştan birine karar veremiyorum.”

“*Aşağı tükürse sakalı, yukarı tükürse bıyığıydı.* Öyle bir vaziyete sokmuştum ki...” (KD, s.138)

Aşağı yukarı. “Yaklaşık olarak.”

“Ben de *aşağı yukarı* bir aydır buraladayım!” (Ç, s.186)

Ateş almak. “Alevlenmek, tutuşmak, patlamak.”

“Cephaneleri bizimki gibi karargâhlarına yakınsa onlar da *ateş alacaktır.*”
(BÇA, s.372)

Avucunun içine almak. “Bir kişiyi etki ve baskısı altına almak.”

“*Avcumun içindesiniz.* Bir yere kaçamaz, kurtulamazsınız.” (V, s.147)

Avuç içi kadar(yer). “Çok küçük, dar.”

“Üç odadan ibaret olan bu minimini apartman bir *avuç içi kadar* dardı.”
(FSO, s.301)

Ay başı. “Ayn ilk günleri.”

“...kırk para mevcut ve daha *aybaşına* kadar üç gün, üç günlük hayat lazım!..”
(AS, s.86)

Ayağa kaldırmak(Herkesi). “Telaş ve heyecana düşürmek.”

“...payitahtı *ayağa kaldıran* ‘Kör Ali’ye ilişmeyen, hatta bu haini okşayan adalet eli onların mı canını yakacaktı.” (İH, s.192)

Ayağa kalkmak. “Birisine saygı göstermek için oturma durumundan ayak üzeri durumuna geçmek.”

“Ben meyas olmam, dedi, bütün Türkistan, bütün Turan *ayağa kalksa*, ben yine yekpare, yekvücut Osmanlılığı vücuda getireceğim.” (AK, s.152)

“...bütün dünya onun adı anılınca *ayağa kalkıyor*; evvela rükûa, sonra secdeye varıyor ve vardığı bu secdeden bir daha doğrulamıyor...” (Ş, s.331)

Ayağına gelmek. “Bir kimse ya da şey, kendisinin yanına gelmek.”

“Ben gidemem! O benim *ayağıma gelsin...*” (HLK, s.84)

***Ayağına getirmek(Birini).** “Sıra, saygı gözetmeden, özellikle kendinden büyük birini kendisinin yanına gelmek zorunda bırakmak.”

“...bir gölge halinde kalan büyük hakanın oğlunu *ayağına getiriyordu.*” (P, s.279)

Ayağına kapanmak. “Alçalırcasına yalvarmak.”

“*Ayaklarına kapandım.* Biraz yatıştırıncaya kadar on, on beş dakika geçmişti.”
(Hrm., s.31)

“Sonra birden diz çökerek *ayaklarıma kapandı,* af talep etmeye başladı.”
(TET, s.160)

Ayak takımı. “Bilgisizlikleri, görgüsüzlükleri ve yararlı bir iş göremeyişleri dolayısıyla toplum içindeki durumları aşağı düzeyde olan kişiler.”

“Bitlerde kanun yapan âdettir. Bunu için de *ayak takımının* dununda değildirlir.”
(B, s.259)

Ayak üstü. “Ayakta durarak, ayakta olarak.”

“Sonra üşenmedi, ona, *ayak üstünde,* insanın ‘düşünen bir hayvan’ olduğunu dalgınlıkla bazen dikkat hassasını kaybettiğini...”
(MT, s.201)

Az değil (O kişi). “Göründüğü, sanıldığı gibi uslu, iş bilmez değil: Takılğan, ya da kurnaz, işini bilir birisidir.”

“Lakin doktor da *az kurnazlardan değildi.* Onu kandırmaya çalışıyordu.”
(MD, s.383)

Baba ocağı (yurdu). “Öteden beri ailesinin malı olup içinde yaşadığı ev, yurt, toprak.”

“Baba ocağını bırakmaya mecbur oldu. İki gün iki gece dağlar tepeler aştı.”
(İG, s.44)

Bağdaş kurmak.“Sağ ayağını sol, sol ayağını sağ uyluğunun altına koyup oturmak.”

“*Bağdaş kurmuş* bir zenciye benzeyen siyah ve alçak soba gürüldeyerek yanıyordu.”

(İN, s.57)

Bağrına basmak. “Birini sevgi ve şefkatle yanına alıp korumak, yetiştirmek.”

“Dost sandığı, *bağrına bastığı* gizli düşmanları bütün servetini, bütün saadetini yağma etmiş!”

(HG, S.75)

Baldırı çıplak. “İşsiz, sataşmaya bahane arayan serseri.”

“Avrupa’da, Amerika’da olduğu gibi frankla, dolarla değil, rayiç akçe lira ile birkaç defa ‘arşı milyoner’ olan bu eyyam ağalarından tanıdıkları hep sefiller, ümmiler, ipten kazıktan kurtulmuş *baldırı çıplaklardı.*”

(AN, s.193)

Balık etinde. “Ne şişman, ne zayıf olan, biçimli tombul.”

“Bu, *balık etinde*, kumral ve genç bir kadındı.”

(BL, s.22)

Balık istifi. “Sıkışık olarak bir yere dolmuş (insanlar).”

“*Balık istifi* gibi sokağa dolan halkın başları üzerinde gezinen oğlunu görünce şaşırıldı.”

(HLK., s.63)

Balta değmemiş (girmemiş, görmemiş). “İçinden hiç ağaç kesilmemiş (orman).”

“Kendimi *balta girmemiş* bir ormanda zannediyor, kendimi kable’t-tarih mahlûklardan bir nesnas ile evlenmişim sanıyordum.”

(AAP, s130)

Baş belası. “Bir kimseye musallat olup sıkıntı veren ve bir türlü uzaklaştırılamayan kişi ya da şey.”

“Bu kurbağalar yarım baş ağrısı değil ki bir nefeste dursunlar, diyordu, bunlar *baş belası!*”

(KD, s.136)

“Eyvah!.. Ben maymunu ne yapacaktım? *Baş belası?*”

(Kıs.,236)

Baş eğmek. (Boyun eğmek.) “Güçlünün buyruğuna uymayı kabul etmek.”

“Acaba hiçbir türk bunlara karşı gelmeyecek, hepsi *başlarını eğip* boyunlarını düşmanın titrek ve korkak kılıcına uzatacaklar mı?..diyordu. (PTÇ2, s.367)

“Ölüm korkusuyla, uğrayacağı hakaretlere *boyun eğmesin...*” (PİK, s.172)

Baş göstermek. (Yüz göstermek.) “Belirmek, ortaya çıkmak.”

“...çimenler *baş göstermeye* başladı mı bizim gözlerimiz artık odalarda duramazdı.” (BK, s.171)

“Daha sonra ihtimal bizim yüzümüzden cihan harbi *baş gösterecek.*” (HG, S.74)

Baş kaldırmamak. “Buyruğa, yönetime karşı gelmek, ayaklanmak.”

“En yukarıda sokak üstüne küçük bir odanın içinde gece gündüz, sabah akşam ibadetten *başını kaldıramazdı.*” (HBS, s.333)

“...Anadolu’ya geldi geleli hastalıktan *baş kaldıramadığını* söylüyordu.” (Ç, s.186)

Baş üstüne. “Buyruğunuzu yaparım, emredersiniz, peki efendim.”

“Sen de koş, yanına bir adam al, gerideki Değirmenli çiftliği’nde biriktirdiğim elli mandayı hemen buraya sür. Burca giden yolun yanında hazır tut... Orada beni bekle. Haydi.

—*Baş üstüne.*” (K, s.133)

Başa çıkmak. “Gücü yetmek, gücünün daha üstün olduğunu göstermek.”

“Çünkü birer birer toplayıp konsoloslar görmesin diye gizli gizli kesmek – vakıa muvafık ise de – *başa çıkacak* iş değildir.” (BL, s.21)

Başa geçmek. “Bir kişi, en üstün yeri almak.”

“Evet, küçük Oğuz tıpkı Fransızların Jeanne d’Arc’ı gibi Türklerin *başına geçmiş* ve bütün düşmanları püskürtmüş...” (PTÇ2, s.362)

Başa kakmak. “Yaptığı iyiliği yüzüne vurarak birini üzme.”

“Fakat bu herifin ikide birde bu yaptığını *baş*a *kakmasına* tahammül... ölümden pek güç, ölümden pek acı, ölümden pek ağırdı...” (Di., s.271)

***Başı çatlamak** “Başı çok ağrıyor olmak.”

“*Başı çatlayacak* derecede ağrıyor, ayakları titriyor, nefes aldıkça, daralmış göğsü acıyordu.” (YH, s.159)

Başı dönmek. “Çevresi dönüyor, kayıyor duygusu içinde dengesini yitirir gibi olmak.”

“*Başı dönüyordu.* Düşeceğim zannetti.” (PTÇ1, s.225)

“Sabahtan beri çektiği şaraplarla epeyce *başı dönen* meşhur kumandan tolgasının siperini geri itti.” (Top., s.240)

Başından atmak (savmak). “İstekte bulunan kimseyi bir bahane ile yanından uzaklaştırmak.”

“—Ananızın ak sütü gibi.

cevabını alınca onları *başından savdı.* Geniş bir nefes aldı.” (PİK, s.183)

Başından geçmek. “Vaktiyle böyle bir durumla karşılaşmış olmak.”

“Sormadan, istersen *başından geçenleri* sana söyleyeyim.” (AD, s.257)

Başının (canının) derdine düşmek. “Büyük bir sıkıntı ya da ölüm tehlikesi ile karşılaştığından başkalarıyla uğraşmaktan vazgeçip içinde bulunduğu duruma çare aramak.”

“Sonra maişet derdi sarpa sarıp da herkes *başının çaresine düştüğü* zaman Paşa da ilk tedbir olarak köşkün selamlık tarafını kiraya verdi.” (YBSB, s.14)

Baştan aşağı. (A’dan Z’ye kadar) , (Baştan ayağa) , (Baştan başa.) “Tamamiyle, hepsi, baştan sona kadar.”

“Bu millet *baştan aşağıya* kadar korsan mıydı?” (PTÇ1, s.224)

“Her yer, her yer, hatta Dolmabahçe Sarayı bile *baştan aşağı* taflanlarla, taklarla donatılmıştı.” (FSO, s.301)

Baştan çıkarmak. “Ayartmak, doğru yoldan saptırmak, kötü yola sürüklemek.”

“O *baştan çıkarıcı* çiçek kokularını, şehvet gıcıklayan rutubeti duydum.” (BT, s.276)

“Fakat niçin ilkbahar, bu tabiatın şeytanı, beni yirmi sene evvel *baştan çıkarmadı*?”

(BT, s.280)

Bayrak açmak. “Herkesi ülkü etrafında toplanmaya çağırarak.”

“Fakat günün birinde, vesika şekerini tevzi ederken köyün sayılı suyuşularından hatta azılılarından Takunyalı Fıtnat namında bir kadın ona bir *bayrak açtı*, bütün mahalleyi bir anda başına topladı.” (YBSB, s.15)

Bereket versin. “Çok şükür, iyi ki...”

“*Bereket versin* ihtiyar annesi ölmüştü. Gamsız bir serseri tevekkülüyle, tek başına Ergene Köprüsü’nü aşarken ‘Evveli Şam, Ahiri Şam!’ dedi. (Kü., s.323)

“*Bereket versin* ki yarası ehemmiyetli değildi” (Kıs.,239)

Beti benzi kalmamak. “Korkudan, heyecandan birdenbire benzi sararmak.”

“Parlak gözleriyle beni bir süzdü:

—Sana ne olmuş, dedi, *betin benzin solmuş!*” (BH, s.10)

Beyni sulanmak. “Düzgün düşünemez olmak, bunamaya başlamak.”

“*Beyni sulanmış* da kafasının cidarlarına çarpıyormuş gibi, her adımda başında dayanılmaz bir acı duyuyordu.” (PTÇ1, s.226)

Bıyığı terlemek. “Bıyığı yeni yeni çıkmaya başlamak.”

“Bu ufak bir beydi. Daha *bıyıkları yeni terliyordu.*” (Meh., s.300)

Bıyık altından gülmek. “Birinin durumuna, belli etmeden gülmek, böyle bir duruma sevindiği halde bunu sezdirmemeye çalışmak, bu duruma düşünle içinden alay etmek.”

“Hele o eskiden etek için fırsat bekleyenlerin bugünlerde yan gözle bakıp *bıyık altından gülmelerini* görüp de kalpler sızlamamak kabil değildi.” (YBSB, s.14)

Biçilmiş kaftan. “(Ona) Çok uygun (bir iş).”

“Esirlerimizin çoğu da Hristiyan olduklarından hayatlarına **biçilmiş kaftan** gibi uyuyor, onları terakki ediyordu.” (PTÇ2, s.349)

Bin(kırk) dereden su getirmek. “Çok dolambaçlı gerekçeler ileri sürmek, birçok aldatıcı diller dökmek.”

“Ona *bin dereden su getirerek* evlenmesi icap ettiğini anlattı.” (YE2, s.315)

Bir ağızdan. “Hepsi seslerini, sözlerini birleştirerek, hep birden.”

“Kızlar, bu güzel isme uydurulmuş kafiyeleri, Mıstık’ı bahçede ve sokakta görünce *bir ağızdan* söylerler...” (An., s.250)

“*Bir ağızdan* okumaya başladık mı, ne olursa olsun, ben de karışır, bağırmağa başladım.” (Fal., s.60)

Bir aşağı bir yukarı dolaşmak. “Yolun bir parçası üzerinde gidip gelmek.”

“Kışın yalnız başına oturduğu Acıbadem’deki evinden hiç dışarı çıkmaz, odasında *bir aşağı bir yukarı dolaşır...*” (ÇS, s.85)

“Elleri cebinde *bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu.*” (DT, s.359)

Bir (tek) başına. “Kimseye sormadan, başkasının yardımı ve ortaklığı olmaksızın.”

“Güpegündüz, *bir başına*, sokak ortasında bu kadar serbest laf söylemek...”
(Ter., s.347)

Bir kalemde. “Bir işlemde ve toptan.”

“İlk Tanzimatçılar *bir kalemde* milliyetleri sildiler.” (AK, s.140)

Bir köşeye (köşesine) çekilmek. “Çevre ile olan eski ilişkisini kesmiş olarak yaşam sürmek.”

“Mademki talihimiz böyle... *Bir köşeye çekilip* ölümü beklemeli...” (ÇS, s.86)

Bir taşla iki kuş vurmak. “Bir eylemle, işe yarar iki sonuç elde etmek.”

İşte *bir taşla iki kuş birden vuruyordum*, hem cazibeli bir şey dinleyecektim, hem de gazeteme bir hikâyeye yetiştirmiş olacaktım.” (½, s.293)

Bir varmış, bir yokmuş. “(Masala başlarken söylenen bir söz) Eskiden, vaktiyle.”

“Genç kadın gülümseyerek bir masal ahengiyle başladı.

—*Bir varmış, bir yokmuş...*” (Bb., s.45)

“Müdür-i sani, *bir varmış bir yokmuş* gibi gayet hastalıklı, ihtiyarca bir adamdı.”
(½, s.296)

Bir yaşma daha girdim. “Şimdiye değin, rastlamadığım çok şaşılacak bir durumla karşılaşmış bulunuyorum.”

“Dünya varmış! Şimdi *bir yaşma daha girdim*, dedi.” (SS, s.389)

Bit yeniği. “Bir işin, sağlam görünmesine karşın güven vermeyen ve anlaşılmayan yönü.”

“İşte ‘Bunda bir *kurt yeniği* var!’ bir gece uyumamış, kuyu başında bostan gölgeliğinde beklemişti.” (Kü., s.331)

Boğaz boğaza gelmek. “Birbirini boğmak istercesine kavga etmek.”

“İlkin hızla birbirlerine çarptılar. Sonra tıpkı güreşir gibi *boğaz boğaza geldiler.*”
(An., s.251)

Boğaz tokluğuna çalışmak. “Ayrıca para almadan, sadece karnını doyurma karşılığı olarak çalışmak.”

“Atlarına bakıyordum. *Boğaz tokluğuna...* Ölmeyecek kadar geçiniyordum.”
(DZ, s.280)

“Altmış yıldır bu kubbe gibi geniş kemerli evvel zaman mutfağında *boğaz tokluğuna* hizmet eder...”
(Tüt., s.92)

Boğazına(gırtlığına) sarılmak. “Boğmak ister gibi kavgaya girişmek.”

“Radko kuvvetli kollarıyla *boğazına sarılan*, kendisini boğmak isteyen bu nahif kadını büktü.”
(BL, s.23)

“...benim bütün eşyalarımı yatağımı, kitaplarımı zaptettiğini söylemesin mi?...
Boğazına sarılacağım geldi.”
(GBA, s.330)

Bol keseden. “Bol bol, ölçüsüz olarak, çok.”

“Tutmuş, bu zavallı adama *bol keseden* bir ‘mir-i mirânlık’ rütbesi vermiş!”
(BH, s.14)

Bostan korkuluğu. “Kuşlar ürküp yaklaşmasınlar ve ürüne zarar vermesinler diye tarlaya dikilen insan biçimindeki nesne.”

“Hele seyf-i mücellasını beline dolayan sırmalı kayışın hasıl ettiği buruşukluklarla bir insandan ziyade *bostan korkuluğuna* benziyordu.”
(YBSB, s.17)

Boş bulunmak. “Dikkatsiz ve dalgın bulunmak.”

“Ah *boş bulunmuş*, kanmış, aldanmıştı.”
(BL, s.36)

Boş düşmek. “Din nikâhına göre, kadının kocasından boşanmış sayılmasını gerektiren bir durum meydana gelmek.”

“—Yalan yere bu yemini eden çarpılır mı?

—Hayır.

—Ya ne olur?

—Daha fena.

—Nasıl?

—Karısı *boş düşer.*” (Fal., s.62)

Boş yere. “Gereksiz, yararsız yere.”

“İhtilalden, kan dökmekten, *boş yere* müdafaa ve inattan çekinmezlerdi.”

(PTÇ1, s.236)

Boşa gitmek. “Bir işe yaramadan yok etmek.”

“Bütün ümitlerim *boşa gitti.*” (Nak., s.57)

Boşu boşuna. “Gereksiz yere, büsbütün boşuna.”

“Ama ‘yine’ ne kimseye boyun eğdi, ne de bütün servetini bir anda yere atmakla gösterdiği fedakârlığa dair gevezelikler yaparak *boşu boşuna* pohpohlandı!”

(PİK, s.184)

Boynum kıldan ince. “Adaletli yargı karşısında verilecek her cezaya razıyım.”

“*Boynum kıldan incedir* padişahım! dedi, çoluk çocuğumla veda ettim. Hakkın huzuruna gitmek için iradenizi bekliyorum.”

(Na., s.377)

Boynunu vurmak. “Başını keserek öldürmek.”

“O kadar ki... bir yortu günü pazar meydanında gürültü eden bir sarhoş Hristiyanı dövdükleri için, iki başı bozuğun *boynu vurulmuştu.*”

(TT, s.233)

Boynuz takmak(dikmek). “Bir koca, karısı başka bir erkekle ilişki kurarak aldatılmak.”

“Oğullarının ve kızlarının gizlice görüşmelerine, mektuplaşmalarına aldırmayan, göz yuman annelere bütün tanıdıkları, yine birden darılır, ‘Ah; ayol kadın bu yaştan sonra *boynuz dikiyo...*’ diye ondan iğrenirler.” (AD, s.261)

“Dışarıda ne halt yersen ye... Burası bildiğin yer değil... Benim *boynuzlarımı takmaya* vaktim yok.” (Az., s.186)

Boyun eğmek. “Güçlünün buyruğuna uymayı kabul etmek.”

“...tekâmül kanunlarına inat olarak hiç değişmez kalması lazım gelen emirlerine bile her yerde başka türlü *boyun eğiliyor...*” (AD, s.258)

“Ölüm korkusuyla, uğrayacağı hareketlere *boyun eğmesin...*” (PİK, s.172)

“Kimseye *boyun eğmedi*. Minnettar kalmadı. Ekmeğini taştan çıkardı. Alnının teriyle kazandı.” (Di., s.263)

Bozuntuya vermemek. “Farkına vardığı bir yanlış ya da hoşuna gitmeyen bir durumu anlayamamış gibi davranmak.”

“Yeni bir zarara uğramış gibi birden bire canı sıkıldı. Ama *bozuntuya vermedi*.” (Kü., s.324)

Buz kesmek. “Çok üşümek, vücudu buz gibi olmak.”

“Donduran, *buz kesen* bir rüzgâr esiyordu.” (Nak., s.67)

Caka satmak. “Bir üstünlük gösterişi takınmak, bir durumundan dolayı büyüklük taslamak.”

“Herkesi inandırmakta son derece mahirdi. Çünkü görünmek, *caka satmak* istediği şeyin aslına hiç ehemmiyet vermezdi.” (HLK, s.73)

Can acısı. “Vücudun bir yerinde duyulan şiddetli acı.”

“Ah o münasebetsiz feylosofun kim bilir nasıl bir *can acısıyla* ‘Allah’ın ta kendisi...’ dediği zalim tesadüf!..” (Hrm., s.16)

Can atmak. “Bir şeye erişmeyi pek çok istemek.”

“Validem birçok nasihat etti, ben yarım kulakla söylenen sözleri dinliyor, yeni gelen mürebbiyeyi de görmek için de *can atıyordum*.” (Mür., s.322)

Can çekişmek. “Ölmek üzere bulunmak.”

“Vatan *can çekişiyor*, son nefeslerini veriyordu.” (İM, s.98)

“Fırtına, tipi, bora içinde zavallı mahlûkunun *can çekişmekte* olduğunu gördü.” (AH, s.139)

“Sözünü tamamlayamayan ihtiyar hoca yaralı ve *can çekişen* düşkün bir arslan gibi yeniden uyuklamaya başlamıştı.” (Meh., s.306)

Can havliyle. “Kendini, canını kurtarmak korkusu ile (gösterilen güçlü tepki).”

“Sivrisinek *can havliyle* bu çatıya atlamış, iki kirişin ortasına gizlenmiş, yine:

—Puf, puf,puf... diye rüzgârla eğlenmeye başlamış...” (Ss., s.58)

“Dânâ Efendi *can havliyle*, aralanmış kapıdan fırladı, koridora çıkınca ‘imdat, imdat!’ diye bağırarak geldiği yollardan, çıktığı merdivenlerden koşmaya başladı.” (DT, s.364)

“Efruz Bey *can havliyle* gözünü açınca kendini yatağında dimdik buldu.” (Az., s.185)

Can korkusu. “Ölme korkusu, ölmeme çabası.”

“Köylü *can korkusuyla* bir maymun sürüsü gibi çınarlara tırmandılar.” (YE2, s.298)

Can sıkıntısı. “İşsiz durmaktan duyulan tedirginlik, bir olaydan duyulan üzüntü.”

“...daha ziyade yese sevk eden bir *can sıkıntısı* vardı.” (Tz., s.53)

“Hele otuz yaşına gir. Ondan sonra o kadar çabuk geçer ki insan *can sıkıntısı* duymaya vakit bulamaz!.. (İDA, s.28)

Can yoldaşı. “Yalnız kalmamak için birlikte yaşanılan kimse.”

“Dünyada yapayalnızdınız. Ama yine bir *can yoldaşı* vardı.” (Tür., s.209)

Canı tatlı. “Acıya, sıkıntıya gelmeyen, zorluklara katlanmak istemeyen.”

“Haydi *canları tatlı* idi, kendilerini öldüremezlerdi.” (PTÇ2, s.358)

Canına kıymak. “Acımadan öldürmek.”

“Biz teslim olanın *canına kıymayız.*” (K, s.135)

Canına okumak. “Bir kimseye büyük bir zarar vermek.”

“Eğer İngiltere’de Meşrutiyet olmasaydı, iki yüz elli seneden beri ‘avam’ denilen herifler ayağa kalkar, lordların *canına okurlardı.*” (Az., s.166)

Canını almak. “(Tanrı) Öldürmek.”

“...*canını almaya* gelenlerin canlarını alacak, kendi canı alınıncaya kadar can alacaktı...” (Fer., s.102)

Canını bağışlamak. “Öldürebileceği kişiyi öldürmekten vazgeçmek.”

“Mihal Teşri, Etiyan Soşay, Andrenaki gibi kahramanlarımıza *canlarını bağışladım.*”

(K, s.135)

Canını çıkarmak. “Bir kimseyi ya da bir şeyi ‘canı çıkmak’ eylemlerine uğratmak.”

“Kendilerinden başka dışarıda bir gezeni yakaladılar mı, dayaktan *canını çıkartırlardı.*” (Di., s.265)

Canını sıkmak. “Bir kimse, bir şey, bir olay, kendisine sıkıntı, üzüntü vermek, neşesini kaçırmak, keyfini bozmak.”

“Darıldığını, *canını sıkıldığını* anladım.” (E, s.103)

Canını vermek. “ Bir şey uğrunda en değerli varlığını feda etmeye, hatta ölmeye hazır olmak.”

“Mehmet, Mehmet! *Canını verdin!* Başını verme Mehmet!” (BVŞ, s.209)

“Senin için *canımı veririm.*” (DT, s.361)

“Bir gün sarhoş mülazım Eseoğlu’nun verdiği bir ziyafete giderken bir kurşun yer. Hemen oracıkta *can verir.*” (YE1, s.373)

Canını yakmak. “Birin vücutunu acıtacak bir şey yapmak.”

“Ahmet Samim mi, aman hafiye imiş, çok *can yakmış...*” (YD, s.89)

“...payitahtı ayağa kaldıran ‘Kör Ali’ye ilişmeyen, hatta bu haini okşayan adalet eli onların mı *canını yakacaktı.*” (İH, s.192)

Cebi (eli) para görmek. “Daha önce kazancı yokken artık para kazanmaya başlamak, para sıkıntısından az çok kurtulmak.”

“Hiçbir şeye akli ermez. Ne vakit nişanlısıyla evlenirse *cebi para görecektir!*” (Niş., s.173)

Cılk çıkmak. “İyi, işe yarar sanılan şeyin ya da kişinin, bozuk, kusurlu, işe yaramaz olduğu anlaşılma.”

“Politika, asalet teşebbüsleri *cılk çıktıktan* sonra Efruz Bey için yapılacak yalnız bir şey kalıyordu: Milliyetperverlik!” (Az., s.192)

Ciğerine işlemek. “Söz, davranış, bir kimseye çok dokunmak, bir durumun acısını derinden duymak.”

“Hayır, inkâr etme. Bu hakaret senin *ciğerine işlemiş*.” (DZ, s.281)

Cümbür¹⁹ cemaat²⁰. “Hep birlikte, toplu olarak.”

“Cuma günü *cümbür cemaat* Bektaşî tekkesine gittik” (KD, s.135)

Çalım satmak.(Caka satmak.), (Fiyaka satmak.) “Bir üstünlük gösterişi takınmak, bir durumundan dolayı büyüklük taslamak.”

“Ve hep birlikte muhterem doktorun bu cümleyi çalıp da *çalım sattığını* tekrara başladılar.” (KH, s.309)

Çat pat. “(Bir kimsenin yabancı dili konuşma derecesi için) Biraz, kırık dökük.”

“Almanca’ya da çalışmıştım. *Çat pat* konuşuyordum.” (FSK, s.252)

Çatık kaş. (Çatık yüz.) “Öfkeyi belli etmek için birbirine yaklaştırılmış kaşlar.”

“Şişman, esmer, *çatık kaşlı*, ablak çehreli, siyah esvaplar giymiş, iri bir adam bizi karşıladı.” (M, s.292)

Çayı (suyu) görmeden paçaları sıvamak.²¹ “Zamanı gelince yapılması gereken bir işe çok önceden hazırlanmak.”

“O kadar müteheyyicim ki *çayı görmeden paçayı sıvıyorum*” (NZO, s.234)

Çek arabanı. “Çekil git buradan, hadi bakalım.”

“Haydi bakalım, gevezelik yeter!.. *Çek arabanı* işine...” (MT, s.197)

Çekirdekten yetişme. “Bir işe küçük yaşta başlayıp pratikte ilerlemiş olan.”

“*Çekirdekten yetişme* tan bir Babîâli mahsulü olan köse mümeyyiz, sanki hiç bilmiyormuş gibi sordu:

¹⁹ Cümbür : Halk, topluluk demek olan Arapça “cumhur” bozuntusu.

²⁰ Cemaat(Ar.): İnsan kalabalığı.

²¹ Bu deyim İskender Pala’nın Atasözleri Sözlüğü’nde “dere görünmeden paça sıvanmaz” şekliyle yer almaktadır.

—Neden haberimiz olacak? Ne var?” (HLK, s.48)

Çene çalmak. “Arkadaşlarıyla şundan bundan konuşup vakit geçirmek.”

“Biz içeride ilaç bekleyelim, sen burada *çene çal!*..” (Mİ, s.328)

Çift çubuk. “Çiftçilikte kullanılan araçlar.”

“Fakat kendi taksirati haricinde parası çoğalınca *çiftini çubuğunu* bıraktı.” (BH, s.13)

Çil²² yavrusu gibi dağılmak. “Toplu bir halde bulunan insanların, hayvanların her biri bir yana dağılmak.”

“Yeni arkadaşlarımız İstanbul’un her tarafına *çilyavrusu gibi dağılmışlardı.*” (KH, s.320)

“Türklerin körü körüne kara taassuplarından başka hiçbir siyasi fikirleri olmadığını, vatan, yurt, ocak bilmediklerini, İstanbul’daki her Türk mahallesine bir aile Bulgar yahut Rus yerleştirip yanlarına da serbest gezebilmek şartıyla birer sürü domuz verilirse az vakitte bütün Türklerin *çil yavrusu gibi dağılacaklarını* anlattım.” (TBZ, s.76)

***Çocuk gibi sevinmek.** “Pek çok sevinmek.”

“Lafımın dinlenmesi, onun sabavetinden beri yegâne saadeti idi. Bir *çocuk gibi sevindi.*” (İM, s.97)

***Çocuk oyuncağı.** “Önem verilecek bir değer taşımayan, değersiz (şey).”

“Mazinin ulviyeti, mazinin fazileti, halin azameti karşısında tabii böyle *çocuk oyuncağı* kalır.” (KY, s.120)

Çoluk çocuğa karışmak. “Çocukları dünyaya gelip onlarla uğraşır olmak.”

²² Çil: Bir kuş, dağtavuğu.

“*Çoluk çocuğa karışmamış*, kitaplarının üstünde ihtiyarlamıştı. İhtiyar bir hizmetçisi vardı.” (Büy., s.224)

Çoluk çocuk. “Çocuklarla birlikte aile topluluğu.”

“*Çoluk çocuk*, ihtiyar, genç, zengin, fakir hepsi erkekti.” (AD, s.263)

“Yine o kadar muhacirlik olacak, *çoluk çocuk* meydanda kalacak.” (PTÇ2, s.353)

Çorap söküğü gibi gitmek. “Başlayan bir işten sonra ona ve birbirine bağlı birçok iş arka arkaya ve kolaylıkla sürüp gitmek.”

“Sonrasını pek iyi hatırlıyordu. *Çorap söküğü gibi gitmişti.*” (HLK, s.73)

Dağa çıkmak. “Hükümete baş kaldırıp dağda, kırdaki eşkıyalık etmek.”

“Onlarla konuşur; kendileriyle beraber *dağa çıkmaya* razı olduğumu söylerim.” (Bom., s.208)

Dağa kaldırmak. “İstedini elde etmek için birini yakalayıp dağa, ıssız kıra götürmek.”

“Yalnız Efe’den kimsenin şikâyeti yokmuş. Ne kimseyi *dağa kaldırmış*, ne de fidye istemiş.” (YE1, s.374)

Daha neler! “Hiç öyle şey olur mu?”

“—Ananın karnında nasıl durdun?”

—Yarım saat oluyor, be...

—*Daha neler!*

—Kalkalım, Allah aşkına!” (C, s.315)

Dal budak salmak. “Soy sop ya da dostluk yönünden genişleyip yayılmak.”

“Artık konuşa konuşa yürüyorduk. İçimden plan, dışımdan yalan devam ediyor, *dal budak salıveriyordu.*” (Hrm., s.38)

Dalavere çevirmek. “Yasa dışı, hileli, kurnazca bir plan kurup iş becermek.”

“...genç hürriyet jandarmalarının aman vermez takipleri altında darmaduman olmuşlardı. Artık hiçbir *dalavere çevrilemiyordu.*” (DZ, s.274)

“On parasız işe girmiş, akla hayale gelmedik *dalavere*ler çevirerek, gizli siyah çetelerle, âli haydutlarla ortak olarak birkaç hatta içinde milyonlar kazanmıştı.” (AN, s.193)

Dalga geçmek. (Matrak geçmek.) “Ortadaki işle ilgilenmeyip başka şey düşünmek.”

“O kadar dalgındın ki yanına sokulduğumu duymadın. Nen var kuzum?”

—Hiç, hiç... *Dalga geçiyordum.*

—Ne dalgası?

—Aşk dalgası...” (AD, s.256)

“Yine hayalinde, fırındayken *dalga geçtiği* o harem köşesi mor ve parlak halelerle karışık, canlanıyor...” (BL, s.29)

Damarı tutmak. “Huysuzluğu depreşmek, aksiliği yatıştırılmaz olmak.”

“Deli Murat’ın inat *damarı tuttu.* İçinden: ‘Ulan ben sana mutlaka aşımından tattıracağım!’ dedi.” (KA, s.146)

Damdan düşer gibi. “(Söz için) Birdenbire ve yersiz.”

“Mösyö Durant kızına *damdan düşer gibi:*

‘—Juliet, beye koleksiyonunu gösterir misin?’ dedi.” (Kol., s.275)

“Dün sabah bir yabancının gelip kendisinden yüksek fiyatla *damdan düşer gibi* bir beyaz eşek istemesi...” (Kü., s.331)

Dar kafalı. “İleriliği, yeniliği benimseyecek yetenekten yoksun, düşünce ve kavrayışı kıt.

“O vakit ki bu gayri Türk Osmanlı arkadaşlarının milliyet ve din hususundaki taassuplarına bakar, içinden: -Ne *dar kafalı* herifler... derdi.” (§, s.333)

***Darbe vurmak.** “İyi olan bir durumu kötüye dönüştürmek, bir işi engellemek.”

“Trablus'ta alçak İtalyanlara öyle bir *darbe vuruluyordu* ki...” (PTÇ2, s.347)

Darısı (dostlar) başına. “Dilerim ki bu güzel duruma sen de kavuşasın.”

“Sekiz sene sonra istidal tezkerelerimiz geldi. Yolunu unuttuğum köyüme dönüyorum. *Darısı hemşehrilerimin başına...*” (Nak., s.54)

Dayak (sopa) yemek. “Sopa ile dövülmek.”

“Benim işimi bitirdikten sonra bu hınzır kız soğukkanla kapıdan çıktı. Gitti. Bu ne hakaretti yarabbi! Kocamın metresinden *dayak yemek...*” (Hrm., s.45)

Deliksiz uyku. “Arada hiç uyanılmayan uzun uyku.”

“Her sabah rüyasız ve *deliksiz uykumdan*, penceremin yanındaki yüksek ağacın yanında tünemiş ak horozun ‘Çat! Çat!’ diye kanat vurmasıyla uyanıyor...” (Ss., s.53)

Dem çekmek. “Kuş uzun sesle ötmek.”

“O kadar mesut olmuştum ki... içimde kapalı kalmış çılgın bir sevinç kumrusunun *dem çekerek* çırpındığını duyuyordum.” (Pir., s.366)

Dem vurmak(Bir şeyden). “Olmayacak ya da gücünü aşan bir konu üzerinde konuşmak.”

“Edebiyattan bahsettik. O piyano çaldı. Musikiden *dem vurduk*.” (G, s.269)

Deme gitsin.(Değme gitsin.) “Anlatılması güç; anlatamam.”

“Selanik o kadar kalabalıklaştı ki artık kimse kimseyi tanımıyordu. Bir kargaşalık ki... *deme gitsin*...” (PTÇ2, s.354)

Demir atmak. “Bir yerde kalacak gemi, çapasını denize salmak.”

“Bir gemim olsa, gözümü kapar, Kabataş’ın önüne *demir atarım*, diye düşünürdü.” (Frs., s.217)

Dereden tepeden konuşmak. “Belli ve önemli bir konu üzerinde değil, rasgele konulardan konuşmak.”

“Kendi de bir sigara yaktı. *Dereden tepeden konuşmaya* başladı.” (TR, s.103)

Derinlere dalmak. “Bir konuyu, kafa yorarak ayrıntılarıyla düşünmek.”

“Sadi Bey cevap vermedi. Yine *derinlere daldı*.” (YH, s.152)

“Neyse... Pek *derinlere dalmayalım*.” (LE, s.126)

Ders vermek. “Bir kimseye, yaptığı işin yolsuz, yanlış olduğunu ağır sözlerle, darılarak bildirmek.”

“Mademki musirren öğrenmek istediniz. Size bir *ders vereceğim*.” (BK, s119)

Devlet kuşu. “Umulmadık bir talih.”

“Meğer *devlet kuşu* yakınlarımıza gelmiş de haberimiz yok.” (YBSB, s.16)

Dili döndüğü kadar. “Anlatma gücünün elverdiği ölçüde.”

“Ben artık bütün dünya, milliyet esasları üzerine yeni teşkilat yaparken bizim kanatsız kuş gibi bedevi zihniyetiyle milliyetsiz kalmayacağımızı *dilim döndüğü kadar* anlatmaya çalıştım.” (MM, s.226)

Dili tutulmak. “Korku, heyecan gibi nedenlerle söz söyleyemez olmak.”

“Ben gene cevap veremedim. Sanki *dilim tutulmuştu.*” (G, s.270)

***Diline virt etmek (Diline dolamak.)** “Aynı şeyi sık sık, her yerde söyleyip durmak.”

“Şartını adeta manzum, kafiyeli bir nakarat gibi *diline vird etmişti.*” (Hav., s.361)

Dilinin altında bir şey olmak. “Sözlerinden, açıkça söylemediği bir şeyler anlaşılacak.”

“Konuşurken *dilinin altında bir bakla olduğunun* farkına vardım.” (MM, s.226)

Dilinin ucuna gelmek. “Hemen söyleyecek duruma gelmek.”

“Esmer delikanlı *dilinin ucuna gelen* lafı söylemedi. Yutkundu.” (TT, s.232)

Dillere destan olmak. “Aşırı niteliği her yerde anlatılır olmak.”

“Tek başına yaptığı şeyler *dillerde destandı.*” (Fer., s.95)

“İhtiyar bey, bütün memlekette kahramanlığı *dillere destan olan* bu al yanaklı, gür bıyıklı, dağ parçası, heybetli, cesur, güzel bahadıra ıslak gözleriyle uzun uzun baktı.”

(Fer., s.104)

Dini bütün. “Dindar, dinin buyruklarını eksiksiz yerine getiren.”

“Haşa! Tövbe! Diye reddetti, o Allah’tan korkardı. *Dini bütündü.*” (YE1, s.375)

Dirsek çürütmek. “Okuyup öğrenmek için yıllarca çalışmak.”

“Ey darülfünun sıralarında *dirseklerini çürüten*, geceleri dağ gibi büyük kitaplar üzerinde gözlerinin nurlarını solduran gençler!”

(BB, s.202)

Diş göstermek. “Güçlü olduğunu, saldırıya geçebileceğini davranışlarıyla belli etmek.”

“Isıracak gibi *dişlerini göstererek*:

—Defolun bakayım oradan, terbiyesizler!

dedi.” (Fal., s.66)

Dişinden, tırnağından artırmak. “Yiyeceğini (ve başka gereksemelerini) keserek, kazancının hepsini harcamayarak para biriktirmek.”

“Bu paraları nasıl *dişinden tırnağından arttırdığını* hatırlamıyor musun?”
(M, s.289)

Divan durmak. “Büyük bir kimse katında, ellerini göğsü üzerinde kavuşturup ayakta durmak.”

“Hoca Efendi titreyerek *divan duruyor* gibi kollarını önüne kavuşturarak yürüdü.”
(Fal., s.60)

Diz çökmek. “Dizlerini yere koyarak çökmek.”

“Sonra birden *diz çökerek* ayaklarıma kapandı, af talep etmeye başladı.”
(TET, s.160)

Dize getirmek. “Önce kendisine karşı duranı yenerek buyruğuna uyacak duruma getirmek.”

“Beş yüz sene evvel bahadır babalarımızın sizi *dize getirerek* zaptettiği bu yerleri alamayacaksınız.”
(PTÇ2, s.352)

“Mollaları önünde *dize getirdi*.”
(İG, s.44)

Dizini dövmek. “Çok pişman olmak.”

“...oğlunun, Mustafacığının da gideceği için *dizini dövüyordu*.”
(PTÇ2, s.354)

Dizinin bağı çözülmek. “Korkudan ayakta durma gücü kalmamak.”

“Magda’nın *dizleri çözüldü*. Elleriyle duvarı tuttu, çenesi kilitlendi.”
(Bom., s.207)

Dizinin dibinde. “Hiç ayrılmayarak yanında.”

“Her gün beş vakitte abdest aldırıp *dizinin dibinden* ayırmadığı, durmadan namaz kıldırıldığı, Kur’an okutturduğu bu kıza kocası iyi bir gözle bakmıyordu.” (T, s.180)

Dizleri kesilmek. “ Dizlerinde güç kalmadığından yürürken çabuk yorulmak.”

“Düşüncelerini daha ziyade ilerletemiyor, beyni uyuşuyor, *dizleri kesiliyor...*”
(PTÇ1, s.221)

Dizlerine kapanmak(Birinin). “Bir şey dilemek için çok küçülerek yalvarmak.”

“*Dizlerime kapandı.* Ellerimi tuttu. Çektim, eğildi, ayaklarımı öpmeye çalışıyordu.”
(ÇE, s.97)

Doğru dürüst. “Kusursuz, yanlışsız.”

“Afif Efendi, vatan, millet, devlet ne olduğunu *doğru dürüst* bilmezdi.” (KA, s.375)

Dolap (fırıldak) çevirmek. “Hile ve dalavere ile iş yapmak.”

“Hep hazırdan yiyor, içiyor, her gün Fatma Hanım’ın bin türlü bahanelerle parasını çekiyor, zavallının iratlarında oturan kiracılarla uğraşarak kırmadığı koz, *çevirmediği dolap* kalmıyordu.”
(T, s.179)

Dolma yutmak. “Kanıp aldanmak.”

“Sen bana *dolma yutturamazsın*, dedi, demek ki sokakları dolduran züppelerin hepsinin bıyıkları kibritle mi yandı?”
(KB, s.109)

Dolu dizgin. “(Atı) Dizginini gevşetip son hızla koşturarak.”

“Daha şafak sökmeden atlarını hazırlattı. Kasabaya *doludizgin* koştu.” (KA, s.143)

Doyum olmamak. “Tadına doyumlmamak.”

“Doktor, ‘Size *doyum olmaz!*’ diye gülererek müsaade istedi.”
(TR, s.104)

Dört dönmek. “Bir iş yapmak için durmadan şuraya buraya koşmak.”

“Onun bağırmasından bütün bütün huylanan deve, demin kenarında yattığı buğday tarlasını *dört dönüyor*, başakları dümdüz ediyordu.” (D, s.189)

Dört gözle beklemek. “Büyük bir özlemlle, büyük bir istekle, sabırsızlıkla beklemek.”

“Daha bizi kurtarmaya gelmeyecek misiniz? *Dört gözle bekliyoruz.*” (BÇA, s.364)

Dudak bükmek. “Beğenmemek, umursamamak.”

“Boris mütereddit ve müteaccip, durdu. *Dudaklarını büktü:*

—Kim gelecek, gece yarısı çoktan geçti.” (Bom., s.206)

Dudak ısırarak. “Ayıp ya da tehlikeli bir duruma şaşmak.”

“Asabileşiyor, dişlerini sıkıyor, *dudaklarını ısırıyor:*

—Sevininiz, hainler, sevininiz!” (PTÇ1, s.230)

Dünya başına yıkılmak. “Büyük bir yıkıma uğrayıp bütün umutlarını ve mutluluğunu yitirmek.”

“Geliri, gideri, yaperi, ideri! Gözlerim karardı. Sanki *dünya kafama yıkıldı.*” (AHM, s.283)

Dünya gözüyle. “Ölmeden.”

“Vay sen misin Dana! Kardeşim! Şükür bizi *dünya gözüyle* görüştürene!” (DT, s.361)

Dünya kelamı etmek. “Olup bitenlerden konuşmak.”

“Hacı İmadeddin Efendi *dünya kelamı da etmezdi.*” (HBS, s.333)

Dünyaevine girmek. “Evlenmek.”

“Ben *dünya evine girmedim. Kızım!*” (İ, s.161)

Dünyaya gelmek. “Doğmak.”

“Bir erkek çocuğu *dünyaya geldi.*” (ÜN, s.113)

Dünyaya kazık kakmak. “Ölmeyecek gibi uzun yaşamak.”

“Ben öleceğim de o *dünyaya kazık mı diyecek?*” (YE2, s.300)

“ Sanki *dünyaya kazık kakacakmışım* gibi.” (Bk., s.157)

***Dünyayı zindan etmek(birine).** “O kimseyi çok sıkıntılı bir duruma sokmak.”

“Zavallı tazeye *dünyayı zindan etti.*” (ÜN, s.114)

Düşe kalka. “Kimileyin iyi, kimileyin kötü durumda, güçlükle başarmaya çalışarak.”

“*Düşe kalka* Hacı Hüseyin’in evine geldi.” (Kü., s.330)

“*Düşe kalka* geçtiğimiz sarp keçi yolları bazen sel yarıntıları içinde kayboluyor, bazen sık fundalıklardan ayrılarak, dibinde sivri sivri çam tepeleri görünen karanlık çukurlara sapıyordu.” (YE1, s.370)

Düşünüp taşınmak. “Konuyu her yönüyle iyice düşünmek.”

“Maaşımla geçinemiyorum, Allah aşkına Şemi Bey bana bir iş ver! Dedin. Ben de *düşündüm taşındım.*” (Mİ, s.301)

Düşüp kalkmak (Biriyle). “Biriyle çok yakın arkadaşlık etmek.”

“O günden itibaren Türklerle konuşmamaya, hep Çerkezlerle *düşüp kalkmaya* başladı.” (BKT, s.203)

Edebiyat yapmak. “Bir işe yaramayan parlak sözler söylemek.”

“Bakınız, işte ‘*edebiyat*’ yapıyorsunuz.” (Pİ, s.182)

“Nihat kollarını çaprazlamış, uzaklara, *edebiyatını yapmak* istediği Akdeniz’e, Yunan vatanına bakıyordu.” (BD, s.379)

“İçinden, ‘Uzatmayalım, *edebiyat yapmayalım...*’ dedi.” (BL, s.36)

Eğri büğrü. “Şurası burası eğri, bükük.”

“*Eğri büğrü* sokaklarında ne temizlik, ne aydınlık, ne tenazur, ne ahenk vardır.” (Hey., s.392)

Ekmeğini taştan çıkarmak. “En güç işleri bile yapıp geçimini sağlar olmak.”

“Kimseye boyun eğmedi. Minnettar kalmadı. *Ekmeğini taştan çıkardı*. Alnının teriyle kazandı.” (Di., s.263)

Eksik olma. “Sağ ol, var ol.”

“*Eksik olmasın*. Akrabamızdan olan dâhiliye zabiti de yardım ederdi.” (Mm., s.347)

El ayak çekilmek. “Gece herkes evine, yerine çekilip ortada kimsecikler kalmamak.”

“*El ayak kesildikten* sonra seni götürür, gizlice bu odaya sokarım.” (ÜN, s.115)

“Artık onu gündüzleri zincirle bahçenin bir köşesine bağlıyorlar, yalnız geceleri *el ayak çekildikten* sonra bahçeye salıverebiliyorlardı.” (T, s.181)

El bağlamak. “Saygı göstermek için ellerini göbeği üstünde kavuşturup durmak.”

“Birer birer tahtın saçağını öpüp *el bağladılar*.” (KN, s.215)

El basmak. “Kutsal bir şey üzerine elini koyup ant içmek.”

“Evet... Abdestli abdestli Kur’an-ı Kerim’e *el bastın*. Matlube’yi kendisinden başka kimse görmediğine o herife yemin ettin.” (Y, s.90)

El çırpma. “İki elin yüzünü arka arkaya birkaç kez bir birine vurmak, alkışlamak.”

“Ahalinin bir kısmı hakaret ve lanet makamında da *el çırpıyordu.*” (İH, s.196)

El etek (ayak) öpmek. “Bir işi yaptırmak için şuna buna çok yalvarmak.”

“Çünkü ben boyun eğmem, *el etek öpmem*, dedi.” (PİK, s.177)

El kadar. “Küçük, küçücük.”

“—Büyük mü, küçük mü?

—*El kadar.*” (YH, s.156)

“Güneşten kum kum parlayan tentenin kenarında *el kadar* bir gölge kımıldıyor.” (İC, s.37)

El kaldırmak. “Kendisinden büyüğe eliyle vurma girişiminde bulunmak.”

“Türkler kadınlara *el kaldırmazlar.*” (PTÇ1, s.241)

El ovuşturmak. “Ne yapacağını, ne söyleyeceğini bilememek.”

“*Ellerini ovuşturdu.* Gözleri, isabet etmemiş müthiş bir tokat gibi rüzgârı suratına çarpan, alçak kapının üstündeki silik rakama kaçtı:

—Yedi, yedi...” (MT, s.199)

El pençe divan durmak. “Büyük bir kimse katında, ellerini göğsü üzerinde kavuşturup ayakta durmak.”

“Herkes emreden, daima surat asan, kimseye yüz vermeyen Kurt Hoca şimdi yumuşamış, *el pençe divan duruyordu.*” (Es., s.81)

El sürmemek(bir şeye). (El vurmamak.) “Dokunmamak.”

“Fakat canım yataktan kalkmak değil, boyuna gerinmek, sağa sola dönmek, dalga geçmek, akşama kadar *bir şeye el sürmemek* istiyordu.” (½, s.292)

El yordamıyla. “Bakmadan, bulunduğu yeri tahmin edip elle yoklayarak.”

“Ocağın soluna gelen alçak musandıraya *el yordamıyla* çıktı.” (Di., s.266)

Elde etmek. “Bir şeye herhangi bir yolla sahip olmak.”

“Çünkü servetle, hüsünle, asaletle, kuvvetle *elde edilemeyecek* bir şeyi talih sana takdim etmiş...” (TET, s.148)

“Haydutlar parayı bu kadar çabuk *elde ettikleri* için sevindiler.” (Bom., s.213)

Ele geçirmek. “Pek kolay bulunmayan bir şeyi edinmek.”

“...ancak senede bir iki defa *ele geçirebileceğim* böyle bir fırsat-ı zevki suiistimal ediyordum.” (BŞİ, s.107)

Ele geçmek. “Yakalanmak.”

“Aşağı kapıyı açmasaydı sağ olarak *ele geçmeyecek*, ölünceye kadar karşı gelerek vücudunu bu namussuz zalimin pis dudaklarına kirlettirmeyecekti.” (BL, s.36)

“Ticaret, zenginlik, para, saadet tamamıyla yabancılardan *eline geçmişti.*” (ÇS, s.88)

Eli ayağı tutmak. “İş yapacak gücü bulunmak.”

“Fakat *eli ayağı tutanlar* hiçbir haksızlığa razı olmamalıydı.” (YE2, s.302)

Eli bayraklı. “Şirret, edepsiz, kavgacı olarak tanınmış.”

“Bu işin batakçı defteri, *eli bayraklı* kadınları da yok.” (YBSB, s.16)

Eli boş dönmek. “Umduğunu elde edemeden dönmek.”

“Hemşehrilerim gibi kazansaydım yine eşkıyalara kaptırarak *elim boş dönecektim...*”

(ÜN, s.112)

Eli değmemek. “Bir işi yapmaya vakit bulamamak.”

“Sözde hislerimi, hatıralarımı günü gününe yazacaktım. Nerde? İhmalci Bir Türk gibi kendi kendimi ‘*Elim değmiyor.*’ diye teselli ediyorum.” (AK, s.117)

Eli kalem tutmak. “Bir konu üzerine gereği gibi yazı yazabilmek.”

“Ben Türküm, ama *elim kılıç kadar kalem de tutar.*” (İG, s.47)

Eli varmamak. “Yapmaya gönlü razı olmamak, kıyamamak.”

“Ben senin gibi bir yiğide kıyamam. Ben seni kesemem. *Elim dilim buna varmaz.*”
(Fer., s.105)

Elifi görse mertek sanır. “Okuyup yazması yoktur.”

“Hepsi İstanbulluydu. ‘İttifk-ı ara’ ile Türkçeden başka bir dilden anlamıyorlar, *elifi görseler mertek sanıyorlardı.*” (İn., s.350)

Elinde kalmak. “Bir şeyi satmak istediği halde satamamak, elinden çıkarmayı başaramamak.”

“Eve pislikten girilmiyordu. Aşçı ile hizmetçinin *elinde kalmıştı.*” (FSK, s.254)

“Köydeki tarlaları, bağları, bahçeleri, ortak *elinde kalmıştı.*” (YA, s.205)

Elinden bir kaza çıkmak. “İstemeyerek birini yaralamak ya da öldürmek.”

“Birden muhabbetçi de korkmuştu. Husumetçinin *elinden bir kaza çıkacağından* çekiniyorlardı.” (Ş, s.338)

Elinden bir şey gelmemek. “Bir şey yapma olanağını bulamamak.”

“İşlemeli mızraklarına, süslü esvaplarına, altın haşalarına, sırma eğerlerine aldanma... Göze parlaklıklarıyla çarparlar ama, *ellerinden bir şey gelmez.*”
(Top., s.243)

Elinden tutmak(Birinin). “İlerlemesine yardım etmek.”

“Ah, şu muharebenin başında niçin *elimden tutan* olmadı?” (NZO, s.235)

Eline düşmek(Birinin). “Kendisine hıncı bulunan birinin egemenliği altına girmek.”

“...yıllardan beri düşmanların *eline düşmüş* olan bu kıymetli vatanın sönmez matemlerini tutar...” (P, s.279)

“Sen burçları yakmasaydın Akkâ mutaassıpların *eline düşecekti*.” (Büy., s.230)

Elini sallasa ellisi(başını sallasa tellisi). “Gerekseme duyduğu bir kişi bulmak için bir işaret etse, uygun nitelikte pek çok istekli çıkar.”

“Ben *elimi kaldırsam ellisi* değil, elli bin milyonu gelir... Diyor, köpürüyor ve üzerime yürüyordu.” (G, s.271)

***Elini sürmemek(bir şeye).** “Elini deydirmemek, eliyle dokunmamak.”

“Şunu da biliniz ki bugüne kadar Bidar bana *elini sürmedi*.” (TET, s.161)

***En aşağı.** “Hiç değilse, hiç olmazsa, en az olarak.”

“...*en aşağı* hepsinde hayatının altı, yedi haftasını geçirmiş...” (SK, s.62)

Enine boyuna. “İriyarı (adam).”

“...ben de onu görünce şaşırılmışım. *Enine boyuna* belki birer metre büyümüş, genişlemişti.” (FSK, s.254)

Ense yapmak. “Hiçbir iş yapmayarak yiyip içip şişmanlamak.”

“Akşamları birer tek atmalı. *Ense yapmalı*. Gülüp oynamalı.” (Nak., s.52)

Er, geç. “Ne zaman olsa.”

“*Er geç* benim olacak bir servetti. Zira amcamın bizden başka vârisi yoktu.” (Mir., s.117)

***Eski çamlar bardak oldu.** “Dönem değişti, eski tutumların bir değeri kalmadı, durumlar tümünden değişti.”

“Nerde?... *Eski çamlar bardak oldu*. İşin yoksa burada on kuruş gündelikle eşek gibi çalış...” (Ç, s.186)

***Eşek cennetine göndermek.** “Öbür dünyaya yollamak, öldürmek.”

—“Son ay içinde, İngilizler altı yüz bin kişi kaybetmişler.

—Fransızlar da ona yakın.

—Geçen sene İtalyanlar da yarım milyondan ziyade *eşek cennetine gönderdiler.*”

(MD, s.388)

Eteğine yapışmak(Birinin). “Güvendiği güçlü, zengin, sözü geçer bir kimseye bağlanıp onun yardımından ve koruyuculuğundan yararlanmaya çalışmak.”

“Bütün kullarının tekâpusuna, secdesine alışan sadrazam, bir an, *eteğine kapanılmasını* bekledi.”

(PİK, s.176)

Etek öpmek. “(Eskiden) Büyük bir kimsenin katına çıkan kişi, saygı ve kulluk gösterisi olarak, eğilip o kimsenin eteğini öpme davranışında bulunmak.”

“Durmuş gitti. Bu efendiyi buldu. Ak sakallı, nur yüzlü bir ihtiyar... *Eteğini öptü:*

—Uşak arıyormuşsunuz, beni alın efendim.”

(ÜN, s.106)

“Hele o eskiden *etek öpmek* için fırsat bekleyenlerin bugünlerde yan gözle bakıp bıyık altından gülmelerini görüp de kalpler sızlamamak kabil değildi.” (YBSB, s.14)

Ev bark. “Ev ve içindeki aile, eşya.”

“Meşrutiyetten sonra elektrikçilik öğrenmek için İstanbul’dan ayrılmış, Almanya’da *ev bark* düzerek bir daha dönmemişti.”

(FSK, s.254)

Evde kalmak. “Kız, yaşı ilerlediği halde evlenememiş olmak.”

“Bunun için İstanbul’da koca bulamayan, *evde kalan* kızların yüzde doksanı en güzeller, en cazibeliler, en sevimlilerdir.”

(AD, s.260)

“Sana azgın diyecekler... Adın çıkacak. *Evde kalacaksın*, ilh ve ilh...” (AD, s.261)

Evli evine, köylü köyüne. “Artık dağılım, herkes evine, işine gitsin.”

“Türk muhitinde gece alaturka saat birden sonra bütün perdeler iner, sokaklar tenhalaşır. ‘*Evli evine, köylü köyüne, evi olmayan sıçan deliğine*’ girer.”
(AD, s.259)

Eyvallah etmemek. “Boyun eğmemek, minneti altına girmemek.”

“Dünyada kimseye *eyvallah etmeyerek* kanatle, gururunun saadeti içinde yaşamak isterken başına gelen bu bela neydi?”
(Di., s.271)

Ezilip büzülme. “Bir şey söylerken sıkılganlık utangaçlık ya da kibarlık davranışlarında bulunmak.”

“Kızcağızın *ezilip büzülmesi* daha ziyade hoşuma gitmiş.”
(BTHU, s.285)

Faka (tongaya) basmak. “Tuzağa düşmek, aldatılmak.”

“Barhan Bey çok düşünen, hiç *faka basmayan* akıllı cesurlardandı.”
(V, s.139)

Falan filan. “...ve sayılmasına, bildirilmesine gereklik bulunmayan birtakım şeyler daha.”

“...başkâtip İzzet’e her sene turfanda üzüm, *falan filan* göndermeye başlamış.”
(BH, s.14)

Farkına varmak. “Bir şeyin var olduğunu anlamak, sezme.”

“Kırmızı ve yuvarlak gözleriyle peykenin yanındaki kapıya baktıklarının *farkına vardı.*”
(Ta., s.132)

“Nasıl oldu, *farkına varmadım*, söğüdün kabuğu birden yarıldı.”
(An., s.251)

Farkında olmak. “Bir şeyin var olduğunu anlamak, sezme.”

“...Avrupa medeniyeti, gürültülü bir teşevvüş içinde, hiç *farkında olmayan*, İslamiyete doğru gidiyor...”
(Pİ, s.187)

Feleğin çemberinden geçmiş. “Başından çok iş geçmiş, çok deneyimler edinmiş, her işin altından kalkar.”

“Bu bey, onun cesaret ve kahramanlığına meftun, ihtiyar, *feleğin çemberinden geçmiş*, eski bir askerdi.” (Fer., s.103)

Felsefe yapmak. “Bir olayın nedenleri ve sonuçları üzerine kişisel birtakım düşünceler ortaya atmak.”

“Sonra hayat hakkında gayet acı *felsefeler yaptı*.” (BB, s.223)

Fena olmak. “Çok sarsılmak, çok üzülmek, bozulmak.”

“Sakin bir daha mektup göndermeye kalkma. Sonra *fena olursun...*” (AAP, s131)

“...yolda gelirken yanımda bulunması *fena olmadığını* tebessüm ederek söyledi.” (TET, s.152)

Fena yapmak (etmek) (Birini). “Kötü duruma düşürmek.”

“O sana hiçbir *fenalık yapmayacak*.” (TET, s.158)

Fırsat yoksulu (düşkün). “Fırsat bulunca kötülük yapacağı bilinen kişi.”

“Paşa içinden, ‘Ah *fırsat düşkünleri* ah!’ diyordu.” (YBSB, s.17)

***Fırsatı kaçırmamak.** “Elverişli durumdan, olanaktan hemen yararlanmak, çıkan olanağı değerlendirmek.”

“Erkeklerini, hiçbir *fırsatı kaçırmayarak*, güzel görmekten, aşktan, sevişmekten mahrum bırakan bu kadınlar aynı zulmü kendi cinslerine de yaparlar.” (AD, s.261)

***Fırsattan istifade etmek.** “Ele geçirilen olanaktan yararlanmak, çıkan olanağı değerlendirmek.”

“Galiba bu hatıranın yâdında uyandırdığı nisyanların tesiriyle birkaç saniye daldı, ben *fırsattan istifade etmeye* başladım.” (S, s.70)

Fincancı katırlarını ürkütmek. “Kızdırılmaması gereken kişilere dokunacak iş yapmak.”

“Allah bin bin bereket versin. Meğer *finçancı katırlarını ürkütmeyenlerin* bu kadarlık olsun mükâfatı varmış, hem de ne hoş.” (YBSB, s.16)

Fink atmak. “Şurada burada keyfince dolaşıp eğlenmek, oynayıp zıplamak.”

“Bu kaparozlar; sokak sokak *fink atan* kokona kızlarının, tango çarşaflarına, havaleli iskarpinlerine gidiyor...” (YBSB, s.15)

Fit vermek. (Fıstık vermek) (Birine). “Birini başkasına karşı kışkırtmak.”

“Eseoğlu hükümete *fit vere vere* ovadaki her köyü Çınarlılar gibi silahsız bırakmıştı.” (YE2, s.299)

***Fosur fosur içmek.** “Sigara, pipo vb.yi çok ve sürekli duman çıkartarak, dumanını savurarak içmek.”

“Arap hemen bir sigara sardı. Eğildi, maltızdaki tencerenin altından yaktı. *Fosur fosur* içmeye başladı.” (Tüt., s.94)

Foyası meydana çıkmak(birinin). “Bir kimsenin ilkin belli olmayan kötü niteliği, zamanla ya da bir olay dolayısıyla anlaşılma.”

“*Foyası meydana çıktıktan* sonra Efruz Bey de üç büyük gününü mühim bir bahar rüyası gibi kolaylıkla unuttu.” (HLK, s.91)

Fütür getirmemek. “Umtsuzluğa düşmemek, bezginlik göstermemek.”

“...geceli gündüzlü, az kuvvetleriyle bu çok düşmana saldırıyordu. Artık iki taraf da *fütür getirmek* üzereydi.” (Büy., s.228)

Gafil avlamak. “Bir kimseyi habersiz ve hazırlıksız olduğu sırada bastırıp istemediği bir duruma düşürmek.”

“Ferhat Bey’i *gafil avlayıp* kırk sancakla başını alan muharip papazı bulmak için Vuryüzen, Manastır, Semendire beyleri meydana atılmışlardı.” (TT, s.234)

Galebe çalmak. “Utku kazanmak, yenmek.”

“Bir saat sürmedi; kalede akıl, muhakeme şaşkınlığa *galebe çalar* gibi oldu.” (V, s.147)

“Fakat biz, o vakitki gençler *galebe çaldık*, istifade ve taklidi kabul ettirdik.” (İM, s.99)

Galebe etmek. “Baskın çıkmak, üstün gelmek.”

“...bir mısrayla işte bana *galebe etmişti* mesela... Evet, belki yalnız bununla: ‘Benim kadınlığa ifrat-ı hürmetim vardır.’” (SK, s.66)

Gece gündüz. (Geceli gündüzlü). “Aralıksız, sürekli, her zaman.”

“Fakat tuhaf değil mi, *gece gündüz*, ne vakit sokağa çıksam hep doktora rast geldim...” (KH, s.320)

Geceli gündüzlü. “Aralıksız, sürekli, her zaman.”

“Bir milyon yapmak için *geceli gündüzlü* uğraşılıyor.” (NZO, s.235)

Geçmiş olsun. “Hastalığınızın (ya da uğradığınız kazanın, felaketin) geçmiş olmasını, bir daha böyle sıkıntılara düşmemenizi dilerim.”

“El kadar bir mermer parçası tezgâhtan kopmuş, yere fırlamıştı. Aynı zamanda arkasındaki kapıdan bir ses işitti:

—**Geçmiş olsun** usta!” (MT, s.200)

Gel zaman git zaman. “Aradan oldukça uzun bir zaman geçtikten sonra.”

“Bana gelince; ben ne oldum... Ben... ben, *gel zaman git zaman* mutaassıp bir milliyetperver oldum.” (AK, s.156)

“*Gel zaman, git zaman, köşkün genç kızı dul kalmış.*” (Bb., s.45)

Gık dedirtmemek. “Ses çıkarmasına, davranmasına fırsat vermemek.”

“Ah ben hükümette olsam... size *gık dedirtmem!* Ne ise, oturun bakalım...”

(TBZ, s.71)

Gık dememek. (Gıkı çıkmamak.) “Bir davranış karşısında hiç sesini çıkarmamak.”

“Dişlerimi, kırılacak gibi sıkıyorum, *gık diyemiyor.* Sarı kenarlı gagacığı titreyerek açılıp kapanıyor.” (İC, s.38)

Gizli kapaklı. “Başkalarına duyurulmayan, kimseye haber verilmeyerek yapılan (iş).”

“Tabiatın değişmeyen, asla *gizli kapaklı* olmayan âli kanunu zayıfın düşmanıydı.”

(BL, s.17)

Göğsü kabarmak. “Övünç duymak.”

“...düşününün hatırasını noktası noktasına hayalinden geçiriyor ve *göğsünün kabardığını* duyuyordu.” (PTÇ1, s.240)

“...limonataları onlar içecekler ve Türkleri püskürttükleri için *göğüslerini kabartacaklar* ve kim bilir daha nasıl eğleneceklerdi.” (PTÇ2, s.352)

Göğsünü gere gere. “Kendine iyice güvenerek, övünerek.”

“Ben her ay tahsisatımı alır, daima yükselen rütbemle *göğsümü gere gere* gezinir, eğlenirdim.” (YD, s.89)

Göğüs germek. “Bir güçlüğe karşı koymaya hazır olmak, karşı koyup dayanmak.”

“Koca Ali, sade suya bulgur çorbasıyla bu kadar zahmetlere yıllarca *göğüs gerebilecekti.*” (Di., s.271)

Göklere çıkarmak. “(Birini) Pek çok övmek.”

“Sakın bir aile içinde küçük bir aşk macerası geçmesin. Rezalet, dedikodu birden *göklere çıkar*, kahramanları tefe korlar.” (AD, s.261)

Gönlünden kopmak (İçinden gelmek). “Birine, temiz ve derin duygu içinde bir iyilik yapmayı, bir şey vermeyi kararlaştırmak.”

“Kimseye ağırlık olmaz, kimseyi sıkıştırmaz, iyilikten başka bir şey yapmaz, herkesin *gönlünden kopanla* geçinirmiş.” (YE1, s.374)

Gönlünü (hatırını) hoş etmek. “İstedliğini yaparak sevindirme.”

“Yahut da büyük bir menzil açar, geleni geçeni fakir zengin ayırt etmeden doyurursun. Hepsinin *gönlünü hoş edersin!*” (KA, s.144)

Gönül almak. “Gücenmiş olsun olmasın bir kimseyi, güzel sözle, uygun davranışla, bir armağanla hoşnut etmek, sevindirmek.”

“*Gönlünü bütün bütün almak* ve kendini tamamıyla affettirmek için feylosofun koluna girdi.” (İM, s.97)

Gönül yapmak. “Bir kimsenin gücenikliğini, ya da istemediği bir durumu uygun davranışlarla olumlu yola çevirmek.”

“Şah eski elçisinin *gönlünü yapmak* istiyordu. En sevdiği bu iki kahramanı ona verdi.” (İG, s.49)

Göreceği gelmek. “Özlemle görmek istemek.”

“İki gündür kırlarda yapyalnız kalmış, sanki insanları *göreceği gelmişti.*” (BÇA, s.355)

Görücü gitmek. “Evlenecek erkek için kız görmeye gitmek.”

“En birinci emelleri oğullarına, yahut kardeşlerine çirkin bir kız almaktır. Tanımadıkları evlere ‘*görücü*’ giderler.” (AD, s.260)

“Kız armaya başladı. Her evden *görücü gittiler.*” (FSK, s.252)

Göz açıp kapayınca kadar. (Göz yumup açınca kadar.) “Çok kısa bir zamanda.”

“Adam dünyaya bir defa geldiği gibi gençlik de bir bahar gibiydi. *Göz açıp kapamadan* geçiyordu.” (KC, s.253)

Göz açtırmamak. “Başka bir iş yapmasına vakit ve fırsat vermemek.”

“Boz kalpaklı şık polisler kimseye *göz açtırmıyorlardı.*” (DZ, s.275)

“Küçük yavru horozlara hiç *göz açtırmaz*, hatta zavallıları öttürmez, öttüklerini duyunca koşar, mahmuzlarının altına alır, kan revan içinde bırakırdı.” (H, s.103)

Göz alıcı. “Göze çarpan, güzelliği dikkati çeken, alımlı.”

“Maişetin takaza-yı bâridiyle sahne-i izdivacın en *göz alıcı* dekorları yıkılır.” (BŞİ, s.106)

“Beş fesin *göz alıcı* rengi hepsini bize baktırıyordu.” (M, s.293)

Göz aşinalığı. “Birini zaman zaman görmekten ileri gitmemiş olan tanıma.”

“Uzaktan kendisiyle *göz aşinalığım* da vardı.” (Kol., s.273)

Göz gezdirmek. “Birçok şeylere incelemeden bakıp geçmek.”

“Oh... İstemeyerek duvarlara *göz gezdirdi.*” (PTÇ1, s.233)

“Hayata dikkatle *göz gezdiriniz.* Zulüm ve İtisaftan başka bir şey göremeyeceksiniz.” (G, s.265)

“Kumandan sarayın önündeki atlılarına, onların etrafında sıkışık nizamda duran dalkılıç piyadelerine bir *göz gezdirdi.*” (Top., s.243)

Göz kamaştırmak. “Keskin ışık, gözü bir süre göremez duruma getirmek.”

“Bütün tabiat *gözleri kamaştıran* tatlı ve sıcak bir aydınlıkla parlıyordu.” (BK, s.173)

“...tatlı ziyalar altında göz kamaştırıcı bir vuzuh ile parlıyordu.”
(İM, s.94)

“...Otelin kapısından çıkınca gözleri kamaştı.” (PTÇ1, s.230)

Göz önüne getirmek. “Düşünerek biçim vermek, nasıl olacağını düşünmek.”

“Şimdi bütün macera-yı hayatını gözlerinin önüne getirerek yoluna devam ediyordu”
(Tz., s.54)

“Yalnız evimizle mektebi gözümün önüne getirebilirim.” (An., s.246)

Göz yummak. “Kusurları hoşgörü ile karşılamak.”

“Oğullarının ve kızlarının gizlice görüşmelerine, mektuplaşmalarına aldırmayan, göz yuman annelere bütün tanıdıkları, yine birden darılır, ‘Ah; ayol kadın bu yaştan sonra boynuz dikiyo...’ diye ondan iğrenirler.” (AD, s.261)

Gözden geçirmek. “Okumak.”

“Müdür, nutkunu iyi okumak için şimdi gözden geçiriyor, okuyamadığı yerleri Âkil’den soruyordu.” (İH, s.195)

“Sabahleyin ilk işi gazeteleri gözden geçirmektir.” (PTÇ2, s.347)

Göze çarpmak. “Dikkati çekecek görünüşte olmak.”

“Aynaların üzerinde İngiltere kralının ve kraliçesinin, Prince de Galles’in büyük mikyasta yapılmış resimleri göze çarpıyordu.” (P, s.280)

“Alafrangaya benzer hiçbir şey, hiçbir tuvalet göze çarpmıyordu.” (T, s.182)

Gözleri (gözü) kapanmak. “Çok uykusu geldiğinden göz kapakları gevşeyip birbirine yaklaşmak.”

“Merdiveni yavaş yavaş çıkıyor, başının ağrısından gözleri kapanıyordu.”
(PTÇ1, s.226)

Gözleri dönmek. “Aşırı bir istek ya da çok öfkelenme dolayısıyla saldıracak durumda olmak.”

“*Gözleri dönen* kadın Radko’nun beline sarılıyor:

—Allah’tan kork, Allah’tan kork...” (BL, s.23)

“Korkudan *gözleri dönmüştü*. Deminki kırmızı yüzü şimdi limon sarısıydı.” (C, s319)

Gözleri evinden (yerinden) fırlamak (oyynamak). “Gözlerini gereğinden çok açıp aşırı öfkelerini göstermek.”

“*Gözler fırlayan* mahkûm son kalan kuvvetini kısık sesine veriyor:

—Allah, Allah, Allah... diye kıvranıyordu.” (BL, s.24)

“Zavallının *gözleri çerçevesinden çıkmış*, karışık saçları dimdik olmuş, omuzları gerilmiş...” (Bom., s.218)

“Ne göreyim? Kapının yanında, ayakta, *gözleri yerlerinden fırlamış*, yüzü kıpkırmızı asabi bir hiddet içinde...” (Hrm., s.30)

Gözleri kararmak. “Başı dönmesinden, açlıktan, aşırı yorgunluktan gözleri iyi göremez olmak.”

“Ve ansızın ruhuna meçhul bir elem hücum etti, *gözleri karardı*.” (BK, s.174)

“Çeneleri kilitletti. *Gözleri kararıyordu*. Beklediği soğuk teması ensesinde hissediyordu.” (Tes., s.170)

Gözleri parlamak. “Yüzünde sevinç ve umut belirtileri görülmek.”

“Delinin *gözleri parladı*. Ellerini dizlerini vurdu.” (DT, s.362)

Gözleri yaşarmak. “Çok duygulandırıcı bir olay, bir durum dolayısıyla gözlerinden yaş gelmek.”

“Başının ağrısından *gözleri yaşıyor* ve akacak gibi oluyordu.” (PTÇ1, s.227)

“*Gözleri sevinçten yaşardı*. Ruhuna dolan nurlar etrafını da kapladı.” (ÇS, s.92)

“*Yaşarmış gözlerini Çamlıca Tepesi’ne dikti*.” (FSO, s.314)

Gözleri(gözü) fal taşı gibi açılmak. “Gözleri, büyük bir şaşkınlıktan ya da öfkeden dolayı doğal olmayan biçimde açılmak.”

“Derviş Hasan *gözlerini faltaşı gibi açtı*:

—Ne?

Diye haykırdı. Yörük:

—Ağır değil, yeni doğdu, beş altı okka ya gelir, ya gelmez, dedi...” (BŞ, s.162)

Gözlerine inanmamak. “Gördüklerinin doğru olduğunu kabul edemeyecek kadar şaşırarak.”

“Kenan *gözlerine, kulaklarına inanamıyordu*.” (PTÇ1, s.244)

“*Gözlerine inanamadı*. Sevincinden ölecekti.” (Tes., s.170)

Gözü açık gitmek. “Gerçekleşmesini çok istediği bir dileğinin gerçekleştiğini görmeden ölmek.”

“Sen atlet vücudunla, dinç arzularınla, bırakacağım paraları yiyebilirsin. Bundan eminim. *Gözüm açık gitmiyorum*.” (BV, s.84)

Gözü açılmak. “Eskiden bilmediği, anlamadığı birçok şeyleri öğrenip işine gelenle gelmeyen ayırt eder duruma gelmek.”

“Onun ümitsizliği geçtikçe *gözleri açılıyor*, artık yaşayan, kendini duyan, mefkûresini bilen bir milletin içinde olduğunu görüyordu.” (ÇS, s.89)

Gözü dalmak. “Gözü bir noktaya dikilmiş olarak, dalgın bakmak.”

“Evin camları kırık tepe pencerelerinden girip çıkan serçelere *gözleri dalmıştı.*”
(DT, s.357)

Gözü doymak. “Çok şey isteyen kimse, istediklerini bol bol elde ettiğinden artık daha çoğunu istemez olmak.”

“Bakayım da hiç olmazsa *gözüm doysun!*” (BB, s.226)

Gözü ilişmek, (gözüne ilişmek). “Rasgele görmek.”

“Düşünürken *gözü yerdeki kurumuş patlıcan yapraklarına ilişti.*” (Tüt., s.93)

Gözü kör olsun (Bir şeyin). “İstemiyorum, vazgeçtim, yerin dibine geçsin.”

“Elinde *gözü kör olası* münasebetsiz Loti’nin Desenchatees’si.” (EM, s.81)

“*Gözleri kör olsun* iftiracıların! İşte sen, işte ev!.. Her tarafı kalk, ara.” (Y, s.89)

Gözü pek. “Korkusuz, atılgan, tehlikeye aldırılmaz.”

“Bir cesur adam bulun, dedi, hacedandan, enderundan, divandan benim aklıma böyle *gözü pek* bir adam gelmiyor.” (PİK, s.173)

Gözü takılmak (Bir şeye). “Gördüğü şeyden bakışlarını kolay kolay ayıramamak.”

“*Gözü ansızın bir kelimeye takıldı.*” (HLK, s.76)

Gözünde büyüme. “Bir şey bir kimseye olduğundan büyük ya da güç görünmek.”

“Hâsılı kocam her ay bana beş lira verir. Bütün üstümü başımı onunla yaparım hülyasındadır. Senede altmış lira... Bu *gözünde büyür.*” (UK, s.289)

Gözünde tütme. “Çok özler, çok arar, çok ister olmak.”

“Bekârlık âlemleri *gözümde tütüyor.*” (LE, s.125)

Gözünden kaçmak. “Bakılan şeyler arasında o, (bir şey) görülmemiş olmak.”

“Onun bu ümitsiz hâli bütün kâinatı yaratan Allah’ın *gözünden kaçmadı.*”
(AH, s.139)

Gözünden uyku akmak. “Çok uykusu geldiğinden gözleri kapanır gibi olmak.”

“Gündüz oluyordu. *Uyku gözlerimden akıyordu.* Ayaklarım titriyordu.”
(GBA, s.329)

***Gözüne çarpmak.** “Görünür olmak, dikkati çekmek.”

“Köye, kasabaya benzer bir şey *gözüne çarpmadı.*”
(BŞ, s.158)

Gözüne girmek (Birinin). “Anlayışlılığı, çalışkanlığı, becerikliliği ile büyüğünün sevgi ve güvenini kazanmak.”

“Bir vakitler Van Kalesi’nin fethinde gösterdiği yararlıklarla nasıl padişahın *gözüne girmişti!*”
(Tes., s.167)

Gözüne ilişmek. “Rasgele görmek.”

“Ah yarabbim! Kucak kucak evrak-ı mazarra, bunlardan biri daha birkaç ay evvel *gözüme ilişse*, birinin elinde veya cebinde görsem, ah babam olsa jurnal ederdim.”
(YD, s.89)

Gözüne kestirmek. “Bir işi başarabileceği inancına varmak.”

“Kaçırıldığı müşterisine şaşkın şaşkın bakan berberi bir süzdüm. Hemen *gözüme kestirdim.* Üzerine yürüdüm...”
(C, s319)

Gözüne uyku girmemek. “Uyuyamamış olmak.”

“Yatağına uzandın. *Gözlerine uyku girmedi.*”
(HG, S.73)

Gözüne(gözünün içine) bakmak. “Üstüne titremek, davranışını onun isteğine uydurmak üzere işaretini beklemek.”

“Daha ziyade gülümsedi. Ta *gözlerimin içine bakıyordu.*”
(P, s.282)

“En canlı zamanında bile ‘Ne vakit ölecek?’ gibi ta *gözünün içine bakarlardı.*”
(Bh., s.10)

Gözünü ayırmamak(Bir şeyden). “Bir şeye sürekli olarak bakmak.”

“Fakat *gözünü kapının aralığında asılı bir maske gibi duran Makbule'nin suratından da ayırmıyordu.*”
(T,s.184)

Gözünü dikmek (Bir şeye). “Bir şeye sürekli olarak bakmak.”

“Parlak, gayet parlak, fevkalade parlak *gözlerini bana dikmiş gülümsüyordu.*”
(HG, S.70)

Gözünü kırpmadan. “Duraksamadan, uzun boylu düşünmeden.”

“Balkaeski, evet, bu yeni Mesih büyük parlak *gözlerini kırpmadan*, yeni bir hakikat İncil'ini ezberden okuyordu.”
(BL, s.16)

“Ve sabaha kadar *gözünü kırpmadı.*”
(İG, s.43)

“Bütün dünyayı dolaşıyor, en namdar kahramanların çekindikleri yerlere *gözlerini kırpmadan* atılıyordu.”
(Fer., s.101)

“Ufak bir şeyden heyecana gelir, ehemmiyetsiz bir laftan büyük bir kavga çıkarır, en tehlikeli tecrübelerle *gözünü kırpmadan* atılırdı.”
(Bk., s.152)

Gözünü sevdiğim. “Çok sevdiğim (sıfat olarak).”

“*Gözünü sevdiğimin* Rumelisi... dedi, nerede o günler?”
(Ç, s.186)

Gözünü seveyim. “Çok sevdiğim şeydir, durumdur.”

“Hasan Ağa, karısının daha başka yerlerini de aklından geçirince:

—*Gözünü seveyim...*

diye coşar, uzun uzun gerinir, yatıp dinlenmek için hemen evine koşardı.”
(KC, s.253)

Gözünün önünden gitmemek. “Hep görür gibi olup unutmamak.”

“Bu üç güzel Türk kızının hayali *gözünün önünden gitmiyor...*” (BL, s.12)

Gözüyle görmek. “Kesin olarak görmüş olmak.”

“Bunu *gözümle gördüm*, diye coştı.” (GM, s.18)

Gözyaşı dökmek. “Ağlamak.”

“...o zulmetmeden, ağlatmadan, kan ve *gözyaşı döktürmeden* yaşayamaz, ölür.” (İH, s.195)

Gücüne gitmek. “Bir söz, bir davranış, bir kimseye ağır gelmek, o kimsenin gücenmesine yol açmak, onuruna dokunmak.”

“Türk kuvvetine Türklerin düşman olması onun pek *gücüne gitti.*” (PTÇ1, s.351)

“Doktorun o kadar sevdiğim kahramanımı beğenmeyişi adeta benim *gücüme gitti.*” (KY, s.119)

“Kocası dışarıda ne halt ederse etsin, o kadar *gücüne gitmeyecekti.* Ama evin içinde...” (T, s.180)

Güç bela. “Zorlukla, güçlük çekerek.”

“Bu bir facia gibi oldu. *Güç bela* yalıdan çıktılar.” (PTÇ1, s.365)

“Ellerinde birer orak sapı, kudurmuş gibi sıçramaya başlayan deveye koştular. Önlediler. *Güç bela* durdurttular.” (D, s.189)

Güçlük çekmek. “Yapmayı kolaylıkla başaramamak, çok zor yapabilmek.”

“Bu Balat’ta oturuyordu. *Güçlük çekmedim.* Evini gösterdiler.” (KH, s.320)

“...bir şey ki ona savlette *güçlük çekiyorsun*, o vakit sebata, inada, yani zahmet çekmeye ihtiyacın var.” (S, s.75)

Güme gitmek. “Bir şey boş yere yok olmak.”

“Zaten orada kim öldürülse kabahat vücudu olmayan eşkıyaların üzerine atılıyor, tahkikat filan *güme gidiyordu.*” (YE2, s.316)

Gün doğmak. “Sabahleyin güneş ufkun arkasından çıkıp görünmek.”

“Ben biraz dinleneceğim. *Gün doğmadan* beni uyandırın!” (Fer., s.99)

“Havva Hanım kendine geldiği zaman *gün doğmuş*, cüce gecenin gölgeleriyle beraber sır olup gitmişti.” (ER, s.98)

Günaha girmek. “Davranışıyla, dince suç sayılan bir iş yapmak.”

“Belki yanlış bir şey söylerim de *günaha girerim.*” (AK, s.118)

“Gece gündüz Rejiye küfrederek *günaha giriyordu.*” (KA, s.376)

Güneş doğmak. “İsteklerini en iyi biçimde gerçekleştirebileceği çok elverişli koşullar ortaya çıkmak.”

“Bir *güneş doğuyor* sandı. Meşrutiyet ilan olunmuştu.” (ÇS, s.87)

Ha bire. “Durmadan, arka arkaya.”

“Onun bu vaziyetini serçe görmüyor, *ha bire*,

—Cik,cik,cik!..” (AH, s.140)

“Yanına çırak almaz, kimse ile çok konuşmaz, dükkânından dışarı çıkmaz... *ha bire* uğraşır. Bekârdı. Hısımlı akrabası yoktu.” (Di., s.262)

***Hacet görmek.** “Gerekli bulmak, gerekli saymak.”

“Ben bunun ne koleksiyonu olduğunu anlamaya *hacet görmeden* eğildim.” (Kol., s.275)

Hacet kalmamak. “Gerekli görülmemek.”

“...inanmamanıza tesir eden esbabı münhasıran size tekrar etmek için küçük bir mukaddime yapmak istiyordum. Mademki istemiyorsunuz, artık *hacet kalmadı*.”
(BK, s120)

***Hacet yok.** “Gerekliliği yok, gerekli değil, istemez.”

“Anlatmaya *hacet yok*. Her kibar zıfak gecesi gibi, Fransızca konuştuk.” (G, s.269)

Haddine mi düşmüş. (Götüne mi düşmüş.) “Böyle bir işe nasıl girişebilir, hangi yeteneği ve yetkisi ile? Yapamaz bunu..”

“Tabii ciddî! Hiç latife eder miyim? *Haddime mi düşmüş*, aynı zamanda...”
(Hav., s.364)

Haddini bildirmek. “Yetkili olmadığı işlere karışan, küstahça işler yapan kimseye sert işlemler uygulayarak yetki sınırını aşmaması gerektiğini öğretmek.”

“İşte küstah, türedi bir hükümdara *haddini bildirmek* için gönderilecek tam bir adam bulunmuştu.”
(PİK, s.180)

Hakkından gelmek. “Birini hak ettiği sert işlemlerle cezalandırmak.”

“Kendisiyle beraber yüz on dört kişi... ‘Ama, yine **haklarından geliriz!**’ dedi.”
(BVŞ, s.205)

Hakkını yemek (Birin). “Hakkı olan şeyi vermemek.”

“On ay kan, gözyaşı, irin içtiğimi, sütsüzlükten şekersizlikten küme küme ölen masumcukların *hakkını yediğimi* unutamıyorum.”
(NZO, s.239)

Hal hatır sormak. “Bir kimseye ‘nasılsınız, ne durumdasınız’ diye nezaket sorusu sormak.”

“*Hal hatır sorduktan sonra:*

—Hacıanne! Matlube başka birisine çıkıyormuş! İşittim.”
(Y, s.88)

***Halt etmek.** “Hoşa gitmeyen, uygunsuz, yakışksız, kötü bir iş yapmak, uygun olmayan bir davranışta bulunmak ya da gereksiz, uygunsuz bir söz söylemek.”

“İnsan bir ‘*halt*’ ettiği zaman damın üzerine çıkıp bağırmamalıdır!” (AH, s.140)

Hanya’yı Konya’yı anlamak. “Dünyada neler, ne gibi güçlükler olduğunu, ne gibi dalavereler çevrildiğini, insanın başına neler gelebileceğini öğrenmek.”

“Yalnız azminin uyanması için *Hanya’yı Konya’yı anlaması* icap ediyordu, ben ona anlattım.” (Vn., s.354)

***Haritadan silmek.** “(Bir yerleşim yeri) Savaş ya da deprem gibi bir olay sonunda yok olmak, ortadan kalkmak.”

“...viran olan İran’ı *haritadan silmek*, yeryüzünden kaldırmak için ittifak ediyorlardı...” (PTÇ1, s.223)

Hasret çekmek. “Epey zamandır uzakta bulunan sevdiği kimseye kavuşmak isteği, özlemi içinde bulunmak.”

“O kadar *hasret çektiğim* hâlde bıyıklarına pomada bile alamazdım.” (Mİ, s.302)

Hatırını kırmak. “Birini küstürecek, kendisinden soğutacak davranışta bulunmak.”

“Hınzır Arab’ın *hatırını kırmaya*... Bu soğukta kalktım, gittim.” (HLK, s.72)

Hava bozmak. “Hava bulutlanıp yağmur ve fırtına belirtileri gözükmek.”

“*Hava bozmayacak* mı? Ah biraz sis olsa...” (K, s.131)

Havadan, sudan (şundan bundan) konuşmak. “Belli ve önemli bir konu üzerinde değil, rasgele konulardan konuşmak.”

“Bir iki dakika kadar şundan bundan, *havadan sudan bahsettiler*.” (DMU, s.162)

Havsalasına sığmamak. (Havsalası almamak.) “Akli kabul etmemek.”

“Ölümden sonrası *havsalasına sığamıyor*, adem tasavvuru gibi birdenbire kararıyordu.” (Tes., s.165)

***Hayal gibi.** “(İnsan için) İnce, zarif.”

“...bir *hayal gibi* hareket ederek Kur’an’ı aldı...” (İN, s.60)

Hayal meyal. “Bulanık bir görüntü gibi.”

“Babası saatlerce anlatıyordu. O *hayal meyal* işitiyor, kendisinin kavmiyetini duyduğunu bir türk olduğunu, pek güzel bildiğini düşünüyordu.” (PTÇ2, s.360)

***Hayalinden geçirmek.** “Olmasını düşünmek, gönlünden geçirmek.”

“...düşünün hatırasını noktası noktasına *hayalinden geçiriyor* ve göğsünün kabardığını duyuyordu.” (PTÇ1, s.240)

Hayat geçirmek. “Yaşayış sürdürmek.”

“İşte ben burada biranın verdiği hafif baş ağrısıyla dertlerimi yazmaya çalışırken onlar orada mesut, müsterih bir *hayat geçiriyorlar*...” (AS, s.85)

Hayatını kazanmak. “Kazancıyla geçimini sağlamak.”

“Bu devirde yaşamak, hayatı anlamak devresidir. Daha doğrusu *hayatı kazanmak* devresi...” (Pİ, s.177)

Haydi oradan. “Böyle şey olmaz. Bunu ciddiye almam.”

“*Haydi oradan* bunak, sen de...” (MT, s.200)

Hayırdır inşallah. “Dilerimki gördüğün düş, iyi bir durumun belirtisi olsun.”

“*Hayırdır inşallah* Molla?” (Kü., s.326)

“*Hayırdır inşallah*. Rüya mı gördün? Böyle birdenbire...” (Bk., s.153)

***Helal etmek.** (Bir şeyi) Üzerinde hiçbir hak öne sürmeksizin bağışlamak.”

“Bana hakkınızı *helal ediniz*, efendim.” (Tes., s.169)

Hesabı kesmek (biriyle). “Alışverişi ya da ilişkiyi kesmek.”

“Bavulu hazırladım. Otelle *hesabımı kestim*.” (M, s.290)

Hesabını bilmek. “Gereksiz yere para harcamamak, israftan sakınır, tutumlu olmak.”

“Malının, mülkünün *hesabını bilmeyen* Hasan Bey’in bildiği ve çok sevdiği altışar yaşındaki iki ikiz çocuğudur.” (İG, s.41)

Hesap etmek. “Kendi kendine tartışarak düşünmek.”

“...mafevkattabii bir hadise karşısında kalmış gibi düşünemiyor, *hesap edemiyordu*.” (M, s.295)

***Heves etmek.** “Bir şeye karşı istek duymak, eğilimli olmak.”

“Sonraları şiire *heves etti*...” (SK, s.64)

Hır çıkarmak. (Hır gür etmek.) “Kavgaya yol açacak davranışlarda bulunmak.”

“Cabi Efendi, delilik mevzuu üzerine *hır çıkaracak* bir vaziyette değildi.” (MD, s.387)

Hiç olmazsa. “Bari, yetersiz olmakla birlikte.”

“Fakat *hiç olmazsa* onların eğlenceleri vardı.” (Tz., s.53)

“Senede *hiç olmazsa* bir gün kendimi kaybedecek kadar sarhoş olmak on altı yaşımdan beri âdetimdi.” (TET, s.153)

Hin oğlu hin (biri). “Çok kurnaz.”

“Lakin bu onbaşı *hinoğluhin*... Kendisine aşk şarkısı tercüme ettirdim mi yüz bulur.” (Nak., s.59)

Hoş bulduk. (Sefa bulduk.) “Hoş geldiniz (Ya da ‘safa geldiniz’) sözüne verilen karşılık.”

“Kahveye sendeleyerek girerken ‘*Hoş bulduk* imanım!’ diye bir nara atar, akabinde bu suali sorardı:

—Bizim ölüsü kınalı moruk daha caddeyi tutmadı mı?” (HBS, s.334)

Hoş geldiniz. (Safa geldiniz.) “Bir yerde bulunanın oraya yeni geleni karşılarken söylediği nezaket sözü.”

“—*Hoş geldin* Mustafa.

—Hoş bulduk beyim.” (PTÇ2, s.355)

Hoş görmek. “Kusuru sorun yapmamak, anlayışla karşılamak.”

“Nâzekî ve nisviyyete yakışmayacak iştilalat-ı ilmiye vü fenniyesini bile *hoş görüyor*, rasat dürbünlerini bizzat getiriyor, onum hoşuna gitmek için cahil ve karanlık muhitimizde âlim şöhretini taşır...” (TET, s.144)

“Tavrını *hoş gördüm*. Ve bilmem niçin bu çocuğa îtisaf etmek istemedim.” (G, s.266)

Hoşuna gitmek. “Bir kişi, bir şeyden ya da bir kişiden hoşlanmak.”

“Nâzekî ve nisviyyete yakışmayacak iştilalat-ı ilmiye vü fenniyesini bile hoş görüyor, rasat dürbünlerini bizzat getiriyor, onum *hoşuna gitmek* için cahil ve karanlık muhitimizde âlim şöhretini taşır...” (TET, s.144)

“Arkamızdaki evlerin sahibi Hacı Budakların benim kadar bir çocukları vardı ki en çok adı *hoşuma giderdi*: Mıstık...” (An., s.250)

Hüküm sürmek. “Bir şeyin güçlü varlığı sürüp gitmek.”

“Her yerde başlı başına bir muhit, bir içtimai vicdan vardır ki bütün fenlerin, mantıkların, ilimlerin, muakelelerin, felsefeleri hilafına olarak, en mutlak ve zalim bir tarzda, *hükümünü sürer.*” (AD, s.257)

“Duyulan şeylerin doğru olduğuna tıpkı halk gibi inanan Yıldız Sarayı’nda da şimdi büyük bir heyecan *hüküm sürüyordu.*” (HLK, s.81)

İrzına geçmek. “Zor kullanarak birini kendi cinsel zevkine konu yapmak.”

“Düşmanlar her Türk köyünü sarıyor, aman dileyenleri bile affetmiyor, erkeklerin hepsini kurşuna diziyor, küçük çocuklarını Hristiyan yapmak üzere esir gibi Yunanistan’a gönderiyor; kadınların, güzel kızların *ırzlarına geçiyor*; taş üstünde taş bırakmıyorlardı.” (PTÇ2, s.366)

İçi bayılmak. “Açlıktan halsizlik duymak.”

“Açlıktan *içi bayılıyordu.*” (ZE, s.338)

İçi yanmak. “Çok susamak.”

“Ama onun *içi yanıyor*, tutuşuyordu. Tutkundü: ‘Ah bir bardak su...’ Dikkat etti.” (HBS, s.337)

İçine kurt düşmek. “Kendisine zararı dokunacak bir durum meydana geleceğinden kuşkulananmak.”

“*İçine bir kurt girdi.* Döndü. Arkasına baktı. Bir kocakarı geçiyordu. Ondan bunu anlamak istedi.” (ÜN, s.114)

İçini çekmek (İç geçirmek). “Üzüntüsünü derin bir soluk alarak göstermek.”

“Ne güzeldi! Ama bu güzelliğin, bu gür saçların, bu kömür gözlerin, bu al yanakların onca hiç ehemmiyeti yoktu. *İçini çekti:*

—Ah erkek olsaydım...” (Es., s.78)

İdare etmek. “Yetmek, yetişmek, elvermek.”

“Tarlaları ve çifti *idare edemiyor*, adamları onu aldatıyorlardı.” (Bom., s.200)

“Bu horoz, babamın fikrinde tavukları o kadar güzel *idare edermiş* ki...” (H, s.107)

***İflas etmek.** “(düşünce, sav, kimse vb.)değeri düşmek, hiçbir anlam taşıyamaz olmak, yenilmek,”

“Hâlbuki benimkiler tamamıyla *iflas etti*.” (Tu., s.136)

İğne atsan yere düşmez. “Çok kalabalık.”

“*İğne atsan yere düşmeyecek* olan bu koca müteharrik ve umumi meskenin içinde kendisiyle beraber ancak üç fesli vardı.” (PTÇ1, s.231)

“Ayazpaşa’dan Kabataş’a inen dik ana yokuş *iğne atılsa yere düşmeyecek* derecede kalabalıktı.” (FSO, s.301)

İki büklüm. “Eğilmekle ya da yaşlılıktan beli çok bükülmüş.”

“Dursalar düşeceklermiş gibi, omuzlarındaki çamurlu tüfeklerin altında *iki büklüm* olmuş ve perişan, ağır ağır yürüyorlardı.” (BL, s.9)

“Kubbe vezirleri bile huzurunda *iki büklüm* dururlardı.” (PIK, s.176)

İki çift laf (söz) etmek. “Birkaç söz söylemek.”

“Durmuş alık alık bakakaldı. Demek bir sene hep bu *iki çift laf* için çalışmıştı ha...” (ÜN, s.109)

İki eli (birinin) yakasında olmak. “Öbür dünyada ondan alacağını isteme hakkı saklı kalmak.”

“Namus bire namus... Yaptırmazsan ahrette *iki elim yakanda kalsın!*” (N, s.82)

***İki lakırdı etmek.** “Birkaç söz söylemek, biraz konuşmak.”

“*İki lakırdı* ile bana yapacağımı, evvelden öğrettiklerini tekrar etti.” (İN, s.58)

İki sözü bir araya getirememek. “Söylemek istediğini anlatma, düzenli konuşma yeteneğinden yoksun bulunmak.”

“Harpten evvel *iki lafi bir araya getiremeyen* bu aptalın gayet mühim bir müessesede müdürlük mevkiini ihraz ettiğini duyunca Cabi Efendi kulaklarına inanamadı.” (AN, s.193)

İkide birde. “Sık sık.”

“Kılıcına dayanıyor ve *ikide birde* harici bir vaziyetle ‘Efendiler...’ hitabını tekrar ediyordu.” (İH, s.197)

İleri gitmek (varmak). “Sözde, davranışta ölçüyü aşmak.”

“Hatta daha *ileri gidiyordu*. Mademki Osmanlıca baştan tanzim olunacak; Rumcadan, Bulgarcadan, Sırpçadan, Arnavutçadan, Ulahçadan, Ermeniceden kelimeler, hem bilhassa sarf, nahiv kaideleri alınacaktı, bu lisana daha umumi bir mahiyet vermek için nida harflerini İngilizceden, harf-i cerleri Almancadan, resmî, hususi elkapları Fransızcadan iktibas etmeliydi.” (AK, s.136)

İman tahtası. “Göğüs kemiği.”

“Dana Efendi şal yeleğinin üstünden *iman tahtasına* vurdu:

—Dinim gibim biliyorum efendim, dedi, ah kırk senelik refik... Unutmasının ihtimali yoktur.” (DT, s.359)

İmanı gevremek. “Bir işi yapmak için çok sıkıntı çekmek, çok yorulmak.”

“Enverlere, Talatlara hulul etmişsiniz. Milyonlar kazanmışsınız. Bu az zekâ mı? Talat’a, Topal’a benim diyen münevverler yaklaşamıyor, aklıktan *imanları gevriyordu!*” (F, s.383)

İN cin yok (top oynamak). “İssız, (bir yerin) içinde, üzerinde canlı yaratık yok.”

“Vakit vakit esen serin, hiddetli bir rüzgâr, duvarlara çarparak çatılardan süzülüyor, تنها sofalarda *cinler top oynuyordu.*” (Tes., s.166)

İpe çekmek (insanı). “Asarak öldürmek.”

“Onları ancak yaşarsa millet öldürecek! Hepsini *ipe çekecek!*” (NZO, s.238)

İpliği pazara çıkmak. “Bir kimsenin ilkin belli olmayan kötü niteliği, zamanla ya da bir olay dolayısıyla anlaşılacak.”

“Moiz Bori, ihtilas dalaveresinden mahkûm oldu, kovuldu. Louis Durant’ın da *ipliği pazara çıktı.*” (AK, s.155)

İsmi var, cismi yok. “Sadece adı ağızlarda dolaşan; kendisi ortada bulunmayan.”

“...bu *ismi var cismi yok* ilahların karşısında o daima ruhuyla secde ederdi.” (PTÇ1, s.221)

İstifini bozmamak. “Bir davranışta bulunmasına yol açması beklenen olay karşısında eski durumunu değiştirmemek, aldırış etmemek.”

“—Ne vakit doğurdun?”

Diye tekrar haykırdım. Karım hiç *istifini bozmadan* cevap verdi:

—Senin yemeğini gara bıraktıktan sonra dönerken ağrı duydum. Eve geldim.” (FSK, s.259)

İş başa düşmek. “Başkasının yardımından umudunu keserek işi kendisi yapma zorunda kalmak.”

“*İş başa düşünce* ne yapılmaz, bak şu hayatın cilvesine!” (YBSB, s.14)

İş görmek(tutmak). “İş yapmak.”

“Bana halan *iş gördürmek* istiyor, dedi, ben hiçbir iş yapamam.” (FSK, s.253)

İş tutmak. “İş yapmak.”

“Çok zengin olduğu için ne politikaya karışır, ne de bir *iş tutar.*” (KH, s.313)

“İki hemşehrilerinin kahvesinde pinekledi. Ne *iş tutacağını* bilmiyordu.”
(ÜN, s.106)

İşi (işler) yolunda olmak. “İşi (işler) memnuluk verici biçimde yürümek.”

“Harem... Harem... *İşler yolunda!* Mektupların tesiri görüldü.” (Hrm., s.35)

“Oturur oturmaz konuşmaya başladılar. *İşler yolunda* gidiyordu.” (BL, s.27)

İşi azıtmak. “Yanlış ve aşırı yollara sapmak.”

“Evet, taraçadaki kızla *işi azıttık.*” (Nak., s.57)

“Horoz yine *işi azıtmış*, tavukların birisini bırakıp birisini altına alıyor, zavallıları kovalıyor, tuttuğunu dövüyor, hâsılı ortalığı altüst ediyordu.” (H, s.106)

İşi bitmek. “Hırpalanıp artık iş yapamaz duruma gelmek.”

“Ya ölürüm, ya galip gelirim. Ama görüyorum ki benim *işim bitti.*” (K, s.129)

İşi bozulmak. “Daha önce kazanç sağladığı işten artık zarar etmeye başlamak.”

“*İşlerim bozuldu.* Harp hemen tesirini gösterdi. Piyasa durgun...” (AK, s.141)

İşi pişirmek. “Bir kadınla bir erkek sevişmek üzere anlaşmak.”

“Hâlbuki o iki senedir, Tıbbiye talebesinden olan kuzeniyle *işi pişirmiştii.*”
(As., s.174)

İşin başı. “Yapılacak en önemli şey.”

“Daha *işin başında* bırakıp sıvışacaktı.” (DZ, s.276)

İşine gelmek (gelmemek). “Yararına uygun düşmek, kendisi için elverişli olmak.”

“Sermet’in kıskançlığını söylemek *işime gelmiyordu.*” (Hrm., s.36)

“İsterik bir çocuğun elinde oyuncak olmak hiç *işime gelmezdi.*” (ÇE, s.97)

İştahı açılmak. “Yemek yeme isteği çoğalmak.”

“...bu yazın dayanılmaz sıcağında Tokatlıyan’ın ‘frambuvaz’ dondurmasını yemiş gibi ferahlıyor, iştihası açılıyor, günde on iki defa karnı acıkıyordu.” (YH, s.151)

“Koton o kadar canlandı, o kadar *iştahı açıldı* ki... hacmine müsavi yemekle artık doymuyordu.” (Pir., s.369)

İştahı kesilmek. “Yemek yeme isteği azalmak.”

“Lokmalarımız boğazımızda kaldı, *iştahımız birdenbire kesildi.*” (İH, s.191)

İşten el çektirmek. “Bir yolsuzluğu bulunup bulunmadığını araştırma süresince görevliyi işinden ayırmak.”

“Mösyö Vitalis meşrutiyetin ilanından sonra Türkiye’de işlerin iyi gitmeyeceğini vehmederek binlerce lira ile on parasız geldiği İtalya’ya gitmişti. Orada bir çiftlik almış, *işten el çekmişti.*” (PTÇ1, s.229)

İşten(bile) değil. “Çok kolay yapılacak iş.”

“Uyuz bir köpek gibi kovuldum. Ve tabii boşadım. Yoksa Fizan’a gitmek *işten bile değildi.*” (G, s.271)

“...bir gece içinde şu kaleyi alıvermek *işten bile değildi!*” (BVŞ, s.203)

İyi gözle bakmamak(Birine). “İyi olduğu kanısında bulunmamak, hakkında iyi düşünmemek.”

“Her gün beş vakitte abdest aldırıp dizinin dibinden ayırmadığı, durmadan namaz kıldırıldığı, Kur’an okutturduğu bu kıza kocası *iyi bir gözle bakmıyordu.*” (T, s.180)

***Kaba saba.** “İncelikten yoksun, görgüsüz, sert ve kırıcı, hoyrat (kimse)

“Görüyordum; *kaba saba* bir şeydi. Halinde, tahsilin hani o pek uzaktan sezilen görülmez gölgesi yoktu.” (M, s.295)

Kabına (kacağına) sığmamak. “Taşkın davranışlarda bulunmak.”

“On iki saattir yavaş yavaş doğan ve her saniye binlerce defa büyüyen hırşımdan *kabıma sığamıyordum.*” (HG, S.73)

“Bütün İstanbul sevinçten taşıyor, *kabına sığamıyordu.*” (FSO, s.301)

Kafa dengi. “Anlayışları, tutum ve gidişleri birbirine uygun arkadaşlardan her biri.”

“Beyoğlu’nda *kafa dengi* bir arkadaştan mahrum yaşamaya başlayınca kendimi bütün bütün midemin faaliyetine hasrettim.” (LE, s.126)

Kafa patlatmak. “Bir şey üzerinde çok düşünmek.”

“Bir meci diyeye bir saat *kafamı mı patlatırdım.*” (G, s.272)

“Vay anasımı! O sefaletlere nasıl dayanmışım! Günde yarım liraya kapalı bir dersanede beş saat *kafa patlatmak!*” (NZO, s.235)

Kafa tutmak. “Boyun eğmeyip karşı gelmek.”

“Nasıl mani olsun? Sert davransa, *kafa tutsa* olmaz.” (Pİ, s.179)

Kafası kazan gibi olmak. (Kafası şişmek.) “Çok ve gürültülü şeyler dinlemekten rahatsız olmak.”

“Gülüyorduk. Eğleniyorduk. Fakat *kafamız kazan gibiydi!*” (KD, s.135)

Kafayı çekmek. “İçki içmek.”

“Kıvırcık Emin’i vurduğu akşam Sandıkburnu’nda *kafayı çekerken* meclistekilere bir saat sonra onu nerede, nerelerinden, kaç defa şişleyeceğini söylemişti.” (DZ, s.275)

Kafayı tütsülemek. “İçki içip sarhoş olmak.”

“*Kafalar tütsüledikten* sonra yıkık duvarlar arasında, fenersiz sokaklardan bahçeye dönüş hakikaten pek alaylı oluyordu.” (SS, s.390)

Kafese koymak. “Bir kişiyi tuzağa düşürüp kendisinden yaralanmak.”

“Dar kapısından başka aydınlık girecek hiçbir yeri olmayan dükkânında, tek başına gece gündüz kıvılcımlar saçarak çalışan Koca Ali tıpkı *kafese konmuş* terbiyeli bir arslanı andırıyordu.” (Di., s.262)

***Kalbi çarpmak.** “Yüreği çok atmak, heyecanlanmak.”

“Birden *kalbim çarpmaya* başladı. Mutlaka Efser’i telmih etmek istiyordu.” (TET, s.146)

“Primo’nun şiddetle *kalbi çarpmaya* başladı.” (PTÇ1, s.242)

Kaleme almak. “Bir konuyu yazmak.”

“...aynı cümlelerle nihayetine ‘zımında’yı takarak bir şey *kaleme aldırınca* ‘hallettim’ sanırdı.” (KD, s.133)

Kalın kafalı. “Bir şeyi güç anlayan, güç öğrenen.”

“*Kalın kafalı* Çerkez! Laf anlamazsın ki...” (Az., s.183)

Kan başına (beynine) sıçramak (çıkılmak). “Çok sinirlenmek, çok öfkelenmek.”

“Sonra yüzünü yıkamaya giderken, sedefli dama kutusunun sofada, yerlerde süründüğünü görmüş, o anda *kan başına sıçramış*, avazı çıktığı kadar bağırıp çağırmaya, sövüp saymaya başlamıştı.” (MD, s.382)

“Birbirlerini görünce ikisinin tekrar *kan beyinlerine çıktı*, yüzleri sarardı, dudakları morardı.” (Hrm., s.16)

Kan dökmek. “Yaralanmak ya da ölmek.”

“...hâsılı Şark meselesini mesut bir siyasetle *kan dökülmeden* bitirecekti...” (PTÇ1, s.235)

“Asırlarca karış karış *kan dökerek* aldığımız yerleri bir hamlede kapıştılar.”
(PTÇ2, s.349)

Kan kardeşi. “Birbirinin birer damla kanını yalama yoluyla kardeş olduklarını kabul edenlerden her biri.”

“Biz birbirimizin kanlarını içeriz. Buna ant içmek derler. Ant içenler *kan kardeşi* olurlar.”
(An., s.249)

Kan oturmak. “Sıkışma gibi bir nedenle vücudun bir yerinde, dokular arasına kan sızıp birikmek.”

“Alkıştan avuçlarını içine *kan oturdu.*”
(HLK, s.91)

Kan revan içinde. “Her yanı kana bulanmış olarak.”

“Küçük yavru horozlara hiç göz açtırmaz, hatta zavallıları öttürmez, öttüklerini duyunca koşar, mahmuzlarının altına alır, *kan revan içinde* bırakırdı.”
(H, s.103)

Kan ter içinde kalmak. “Sırılsıklam ter içinde kalmak.”

“Doktor geriledi. *Kan ter içinde* soluyan ihtiyarcığı dikkatle süzdü.”
(MD, s.391)

Kan tutmak. “Adam öldüren kişi, dizinin bağı çözülüp kaçamamak.”

“Belki bir hafta kadar açılmadım. *Kan tuttu.* Ah hınzırlar! Ben size göstereceğim.”
(MD, s.385)

***Kana boyamak(ya da bulamak).** “Kan içinde bırakmak.”

“Daima fazilete, insaniyete hizmet ettiğini haykıran bu millet yüz senedir Afrika’yı *kana boyuyor...*”
(PTÇ1, s.222)

Kanat germek. “Korumak, koruyuculuğu altına almak.”

“Fakat bizim bir ruhumuz var ki ölüm ona *kanat geremez.*”
(MM, s.228)

Kanına dokunmak. “Sinirlenmek.”

“Patlasınlar, çatlasınlar, doktor onlara asla ehemmiyet vermez ve *kanlarına dokunacak* hareketlerde bulunur ve inat eder.” (KH, s.309)

Kanını emmek. “İnsafsızca sömürmek.”

“İngiltere Hindistan’ın *kanını emiyor*, bütün hazinelerini Avrupa’ya taşıyor...” (PTÇ1, s.223)

“...azgın bir hırsla din kardeşlerimizin *kanlarını emip* dururlar...” (P, s.278)

“Asırlarca birbirlerinin *kanlarını emen*, gözlerini oyan unsurlar kol kola oynadılar.” (AK, s.114)

Kapağı atmak. “İstediği daha iyi bir yere geçmek, eski yerinden kurtulup ulaşmak istediği yere kavuşmak.”

“Bir kere Anadolu’ya *kapağı atınca* ele geçmek imkânsızdı.” (Fer., s.102)

“İstanbul’a *kapağı atan*, bir iki hafta sonra hemen akrabalarını gelip alıyordu.” (TBZ, s.75)

Kapı dışarı etmek. “Kovmak, dışarı atmak.”

“Bu dokuz senelik sadık hizmetçilerini hemen *kapı dışarı etti*.” (YÖ, s.355)

Kara haber. “Çok üzücü haber, felaket haberi.”

“...sürü sürü geçen kargalar tam hisarın üstünden uçarken sanki gizli bir *kara haber* götürüyorlarmış gibi, acı acı bağırıyorlardı.” (BVŞ, s.202)

Karga tulumba etmek. “Birkaç kişi, bir kimseyi kollarından, bacaklarından tutup kaldırmak.”

“Gözümü açtığım zaman –koltukla mı, *karga tulumba* mı- nasıl geldiğimi bilmediğim bir yatakta buldum.” (M, s.298)

“Yüzü sapsarıydı. Gardiyanlar sarası tutmuş sandılar. Hemen *karga tulumba*, doktorun odasına götürdüler.” (DT, s.365)

Kargacık burgacık. “Kötü, eğri büğrü, okunmaz (yazı).”

“...eski elifbe kitaplarındaki ‘*kargacık burgacık*’ karşısında küçük çocukların duydukları bîmâna ve masum tecessüse müşabih değil miydi? (Tu., s.137)

“Bu nasıl yazı? *Kargacık burgacık.*” (KY, s.118)

Karman çorman. “Karmakarışık.”

“Görüyordu ki, hadiselerle sebepler, vakalarla müessirler birbirine karışmış ve her şey *karman çorman* olmuştu.” (AN, s.194)

Karnı zil çalmak. “Çok acıkmış olmak.”

“Fakat *karnı zil çalıyordu*. ‘Öğleden evvel bir köye rast gelirim.’ ümidiyle geceyi geçirdiği çoban kulübesinden aç çıkmıştı.” (YH, s.158)

Karşı durmak. “Güçlüye boyun eğmemek, direnmek.”

“Hâlbuki bu felaket gençlikte başına gelse o *karşı duracak*, kara bahtını pazısının kuvvetiyle aydınlatacaktı.” (İG, s.43)

Karşı gelmek. “Boyun eğmeyip baş kaldırmak.”

“...Allah her yerde, her devirde dinsizleri, kendisine *karşı gelenleri* başka sebepler ve başka tarzlarla eziyor.” (AD, s.257)

Karşı karşıya. (Göğüs göğse.) “Biri ötekinin karşısında.”

“*Karşı karşıya* duran iki kapıdan birisine girecekler ve yatacaklardı.” (Bom., s.205)

Karşı karşıya gelmek. (Yüz yüze gelmek.) “Biri ötekinin karşısında.”

“Ah şu Moskofla bir kere daha *karşı karşıya gelsek!*” (YE2, s.302)

Karşı koymak. “Sert bir davranışla ya da güç kullanarak engel olmaya çalışmak.”

“Uluç Bikem bağırdı ve *karşı koymaya* kalktı. Üzerinde silahı yoktu.” (İG, s.46)

“On kişiye, yüz kişiye değil, icabında bin kişiye *karşı koyabilecek* bir cesareti vardı.”
(Fer., s.102)

Karşısına (önüne) dikilmek, (çıkma). “Gelip karşısında durmak.”

“Bütün Türkler *karşınıza çıkacak* vatanlarının her karışını kanlarınızla ıslatacaklar.”
(PTÇ2, s.352)

“Göz kapakları düşer düşmez dün geceki derviş gene *karşısına dikildi.*” (İG, s.42)

“Teke tek dövüşlerde kimse *karşısına çıkamazdı.*” (TT, s.237)

Kasıp kavurmak. “Bir afet, ortalığı büyük zarara uğratmak.”

“Sıcak bir haziran güneşi dünyayı sebepsiz bir bela gibi *kasıp kavuruyordu.*”
(BŞ, s.158)

Kaşlarını çatmak. “Kaşlarını birbirine yaklaştırarak öfkesini belli etmek.”

“Müteredit ve şüpheli İslav gözleriyle kocasına baktı. *Kaşlarını çatarak:*

—Benimde içimde bir sıkıntı var!..” (Bom., s.199)

Kazan devirmek (kaldırmak). “Yeniçeriler yemek pişirilen kazanı devirerek ayaklanmak, isyan etmek.”

“Yeniçeriler *kazan devirmişler*, sipahi zorbaları zabitlerini parçalamışlar, payitahtı yağmaya hazırlanmışlardı.” (Na., s.376)

Kelli felli. “Kılığı kıyafeti düzgün, yaşlıca ve gösterişli.”

“Kırk beş yaşında *kelli felli* bir efendiye şu mübarek hayvanı azdırmak yakışır mıydı?” (T, s.182)

Kendi derdine düşmek. “Kendi sıkıntısından başka bir şeyle uğraşamaz olmak.”

“Herkes *kendi başının çaresine düşmüştü.*” (Tes., s.166)

Kendi halinde. (Eli koynunda.) “Kimsenin işine karışmaz, sessiz.”

“İnsana hiçbir zararı dokunmaz, *kendi halinde* bir mahlukcağız...” (TBZ, s.74)

Kendi kendime. “Kendi başına.”

“Ben tembelim! İşte kaç gündür vapurda, yolda yazacağım şeyleri düşünüyorum, *kendi kendime:*

—Bu akşam...

Diyorum. Akşam sabaha bırakıyorum.” (AK, s.115)

Kendi kendine. “Kendi başına.”

“Bu musibetten sonra evin kadrosu *kendi kendine* küçüldüğünden ilk günleri tekaüt maaşı biraz işe yarıyordu.” (YBSB, s.14)

Kendinden geçmek. “Heyecan verici bir durum karşısında akli ve duygu organları işlemez olmak.”

“Magda’nın kalbi durdu. Nefesi kesildi. *Kendinden geçti.*” (Bom., s.210)

“*Kendinden geçmiş* bir sarhoş azmiyle, tekrar Aksaray’a gitmesini düşündü.” (HBS, s.337)

Kendine gelmek. “Düşünebilecek duruma gelmek, ayılmak.”

“Akşama kadar ayılmadı. Gece de *kendine gelmedi.*” (P, s.288)

“Bu sebepsiz kuduruşu beni şaşalattı. Rezil olacaktı. Yalvardım. *Kendine gelmesini* rica ettim.” (Hrm., s.31)

***Kendine mal etmek (bir şeyi).** “Kendinin saymak, benimsemek.”

“Evet, garpta bâtnların hazırlayarak, mütevali dehaların vücuda getirerek tevarüs ettirdiği terakkiyatı biz bir hamlede *kendimize mal ettik.*” (İM, s.99)

Kendini atmak (bir yere). “Hemencecik gitmek.”

“Selam vermeden ayrıldım. Sokağa *kendimi dar attım.*” (P, s.289)

Kendini beğenmek. “Kendini başkalarından üstün görmek.”

“Bütün orada ikmal-i tahsil eden kızlar gibi biraz fazla ukala, nazariyeperver, *kendini beğenmişti.*” (TET, s.143)

Kendini bırakmak. “Artık vücuduna, giyim ve kuşamına bakmaz, özen göstermez olmak.”

“Böyle, bitab- huzuz, geziniyorduk. O, bütün bütün *kendini bırakıyordu.*” (TET, s.150)

Kendini kaybetmek. “Düşüp bayılmak.”

“Senede hiç olmazsa bir gün *kendimi kaybedecek* kadar sarhoş olmak on altı yaşımdan beri âdetimdi.” (TET, s.153)

“Elleri bağlı ve çıplak kadın, gözleri kapalı, inliyordu. *Kendini kaybetmişti.*” (BL, s.24)

Kendini toplamak. “Durumunu düzeltmek.”

“Evvela ben biraz *kendimi toplayarak*, ‘aman kaçalım...’ dedim, ama gözleri ateş gibi parlayan köpek bize yetişmişti.” (An., s.251)

“Çok zayıfladın... Hava tebdili gibi bir şey... Hem memleket görürsün, hem *kendini toplarsın.*” (Kıs.,233)

Kendini tutamamak. “Bir durum karşısında sessiz kalmayı, heyecanını saklamayı yapamayıp bir şeyler söylemek, boşalmak.”

“Bana tamamıyla ondan geçtiğine kani olduğum bir taassub-ı hicap ile *kendimi tuttum.*” (TET, s.146)

“*Kendimi tutamadım.* Döndüm. Elimde savrulan bastonu bütün kuvvetimle sol tarafıma gelen havagazı fenerine indirdim.” (HG, S.69)

Keyfi gelmek. “Neşelenmek.”

“*Keyiflerimiz gelmeye* başlıyordu.” (GM, s.22)

Keyif çatmak. “Keyfетmek.”

“...hiçbir yaralının akmış ve daha kurumamış kan selleri üzerinde badeler içilir, *keyifler çatılır*, naralar atılır mı?” (P, s.278)

“En güzellerinden üç tane ayıracak, muharebenin nihayetine kadar öldürmeyip *keyif çatacağı.*” (BL, s.12)

Kılıçtan geçirmek. “Hepsini kılıçla öldürmek.”

“İstese hepsini *kılıçtan geçirebilirdi.*” (V, s.149)

Kıran girmek. “Daha önce çok olan nesne bulunamaz olmak.”

“Annesinin hizmetçi kıtlığına *kıran girmiş* gibi Kastamonu’dan getirttiği arsız

evlatlık ilave etti...” (HLK, s.70)

Kırk katır mı kırk satır mı? “Ölümlerden ölüm beğen.”

“O vakit bana ister misin, ‘*Kırk satır mı? Kırk katır mı?*’ diye ölümlerden ölüm beğendirsinler!” (F, s.382)

***Kırk para.** “Çok az ya da hiç (para için).”

“Halbuki bende ancak *kırk para*, evet kırk para mevcut ve daha aybaşına kadar üç gün, üç günlük hayat lazım!...” (AS, s.86)

Kırkları karışmak (Çocukların). “Çocuklar aynı kırk gün içinde doğmuş olmak.”

“Zat-ı biraderaneleriyle yaşıtım, *kırklarımız karışıktır.*” (Mİ, s.322)

Kısmet çıkmak (Bir kızın). “Evlenmek üzere, bir erkek bir kızını istemek.”

“Zavallı kızın *kısmeti çıkmış.* Kendine sormadan, danışmadan hemen vermişler.”
(Bb., s.45)

Kısmeti ayağına gelmek. “Güzel bir şey, zahmet çekmeden onun emrinde olmak.”

“İstese... İşte onun *kısmeti ta ayağının dibinde* değil miydi?” (Nez., s.228)

Kıyameti (kıyametleri, kızıl kıyameti, kızılca kıyameti) koparmak. “Aşırı derecede bağırıp çağırmak, aşırı gürültülere, tartışmalara yol açmak.”

“Saklasam burada baykuş gibi yalnız ne yapıyordun diyecek, versem okuyacak, kıyametleri koparacak...” (EM, s.82)

Kız almak. “Bir ailenin kızını gelin olarak almak.”

“Biz oğlumuzu ecinni değil, *kız almak* isteriz, derler.” (AD, s.260)

Kız oğlan kız. “Kızlığı bozulmamış kız.”

“Pekin civarında *kız oğlan kız* kalmadı.” (BL, s.18)

“*Kız oğlan kız* anasından babasız doğan, doğuşuyla mucizelerin en büyüğünü gösteren İsa(a.s.)’ın kaç mümini vardı.” (HLK., s.70)

Kız vermek. “Kendi kızını bir aileye gelin olarak vermek.”

“İstanbul’da, Anadolu’da epeyce Acem vardır. Bunlar Osmanlılardan kız alıp, *kız verebilirler.*” (AK, s.137)

Kim bilir. “Belli değil, bilinmez.”

“O zavallı da *kim bilir* benden ilk kelime-i hitabı nasıl beklerdi.” (EM, s.78)

“Ah ailem; *kim bilir* onlar şimdi ne kadar bahtiyardırlar.” (AS, s.85)

“İhtimal zevcesi bu akşam onu beklemiş ve *kim bilir* ne kadar merak etmişti.”
(PTÇ1, s.227)

***Kin bağlamak.** “Birine karşı öç alma duygusuyla dolmak.”

“Halkın mahiyetini bilmediği şeye *kin bağlaması* tabii idi.” (Büy., s.225)

Kocaya varmak. “(Kız, kadın) Evlenmek.”

“Çünkü *kocaya varmak* istemiyorum.” (H, s.101)

Kol gezmek (Bir kişi ya da şey). “Gücünü ve etkinliğini sürdüren bir durum göstermek.”

“Bunlar şehit subaşının adamları, dizdarlardı. *Kol geziyorlardı.*” (Di., s.265)

Kolayını bulmak. “Kolayca yapma yolunu bulmak.”

“Primo *kolayını buldu.* Yukarda tavan arasında saçağa yakın bir yerde ufak bir delik vardı. Oraya konulursa kimse kimse göremezdi.” (PTÇ2, s.357)

“Meğer o, köyde Takunyalı Fitnat’lar, Belalı Ayşe’lerle uğraşırken, açık göz tekaütler rahat kârın *kolayını bulmuşlar* da, bunun haberi yok!” (YBSB, s.15)

Korktuğuna uğramak(korktuğu başına gelmek). “Şöyle olmasından korktuğu iş, öyle olmak.”

“İkimiz birden taş kesildik. O gülümsüyordu:

—Ama hamdolsun, *korktuğuma uğramadım.*” (KY, s.125)

Koz kırmak. “Karşısındakine dokunacak ya da kötü bir sonuç doğuracak söz söylemek.”

“Hep hazırdan yiyor, içiyor, her gün Fatma Hanım’ın bin türlü bahanelerle parasını çekiyor, zavallının iratlarında oturan kiracılarla uğraşarak *kırmadığı koz*, çevirmediği dolap kalmıyordu.” (T, s.179)

***Kör talih.** “Kötü alınyazısı, kötü yazgı.”

“Şimdi *kör talihi* onu bak kime köle edecekti.” (Di., s.270)

Körü körüne. “Davranışının gerekçesini ve nasıl bir sonuca varacağını bilmeden, düşünmeden.”

“Türklerin *körü körüne* kara taassuplarından başka hiçbir siyasi fikirleri olmadığını, vatan, yurt, ocak bilmediklerini, İstanbul’daki her Türk mahallesine bir aile Bulgar yahut Rus yerleştirip yanlarına da serbest gezebilmek şartıyla birer sürü domuz verilirse az vakitte bütün Türklerin çil yavrusu gibi dağılacaklarını anlattım.” (TBZ, s.76)

Kulağını açmak. “Söylenen dikkat etmek.”

“Bak, *kulağını aç*, iyi dinle...” (Mİ, s.319)

Kulak kabartmak. “Belli etmemeye çalışarak dinlemek.”

“Elinden ibriği bıraktı. *Kulak kabarttı*. Bu, kuledeki nöbetçinin sesiydi.” (BVŞ, s.204)

“Yanında alçak sesle konuşanların sözlerine istemeye istemeye *kulak kabarttı*.” (Di., s.264)

Kulak kesilmek. “Bütün dikkatiyle dinlemek.”

“Herkes *kulak kesildi*. Bu elçi Türkçe biliyordu. Küstahça tekliflerini söyledi.” (BVŞ, s.206)

“Sahnedekilerin hepsi tepeden tırnağa *kulak kesilmişti*.” (M, s.297)

Kulak misafiri olmak. “Yakınında konuşulanları dinlemek.”

“Evvvela, bunlara *kulak misafiri oldu*. Hepsi saçmasapan konuşuyorlar, hatta birbirleriyle itişerek şakalaşıyorlardı.” (MT, s.194)

“Ahmet Bey birisini arıyormuş tavrını takındı. Aralarında gezindi. Hepsine *kulak misafiri oldu*.” (HLK., s.53)

Kulak vermek. (Kulak tutmak.) “İyi anlamak üzere dinlemek.”

“Dimço Kaptan pek iyi anlayamadığı bu sözlere *kulak vermeyerek* soyulmuş bir kaplumbağaya benzeyen yuvarlak elinin kalın, kambur parmaklarıyla sakalını karıştırıyor...” (BL, s.16)

“Mert, doğru, izzet-i nefis sahibi, hür, vicdanın sesine *kulak veren* bir adam gördüler mi, hemen gazez olur, mahvına çalışırlar.” (PİK, s.177)

“Hüsrev’in menzilinden geçerken durdu. *Kulak verdi*; ağlıyor mu, inliyor mu diye...” (BVŞ, s.210)

Kulakları dolmak. “Bir şeyi çok dinlemekten usanç gelmek.”

“Dimetoka’nın methiyle *kulaklar dolmuştu*. Kalktı, oraya gitti.” (Kü., s323)

Kulaklarını tıkamak (Bir şeye). “Dinlemek istememek.”

“Büyük bir azimle içimin bütün *kulaklarını tıkadım*.” (M, s.290)

Kulp takmak. “Kusur, bahane bulmak.”

“Radko yutkundü. Fakat *kulp takmakta* güçlük çekmedi...” (BL, s.33)

“Hep odada oturduğuma bir hastalık *kulpu takmıştım*.” (Nak., s.61)

Kurşun dökmek. “Nazardan hastalandığına inanılan kişi iyi olsun diye bir kaptan eritilen kurşunu hastanın baş üstünde tutulan su dolu kabın içine dökmek.”

“O, yazın, yağmursuz günlerde sabahtan akşama kadar hep buracıkta oturur, gelen hastalara okur, *kurşun döker*, akşam namazcığını kıldıktan sonra bir katlı evceğizine girerdi.” (Tür., s.209)

Kurşuna dizmek. “Sıkılan kurşunlarla öldürmek.”

“Düşmanlar her Türk köyünü sarıyor, aman dileyenleri bile affetmiyor, erkeklerin hepsini *kurşuna diziyor*, küçük çocuklarını Hristiyan yapmak üzere esir gibi Yunanistan’a gönderiyor; kadınların, güzel kızların ırzlarına geçiyor; taş üstünde taş bırakmıyorlardı.” (PTÇ2, s.366)

Kuru iftira (bühtan). “Hiçbir dayanağı bulunmayan iftira.”

“Âdeta bir cinayet, bir vicdansızlık, bir iftira, *kuru bir iftira...*” (Mİ, s.306)

***Kurum satmak.** “Büyüklik, üstünlük taslamak, kendini üstün görmek, büyüklenmek, böbürlenmek.”

“Vermez! Pis, *kurum satar* ama paraya gelince cesareti yoktur.” (ZE, s.335)

Küçük dilini yutmak. “Çok şaşmak, dona kalmak.”

“Şaşladım. *Küçük dilimi yutacaktım*. Türkiye’de bir milyon Türk yokmuş...” (KH, s.311)

Kül olmak. “Varını yoğunu yitirmek, tümüyle yanmak.”

“Hâlbuki yarılırsa tatlı bir cızırtı çıkararak, çabucak tutuşur, mavi ve sincabi bir buhar bırakarak *kül oluverirdi*.” (BL, s.24)

Külah giydirmek(Birine). “Oyun etmek.”

“Şehir şehir, kasaba kasaba dolaşmaya, ticaret etmeye başladı. Önüne gelene *külah giydirdiyordu*.” (Kü., s.324)

Külahıma anlat. (Onu benim külahıma anlat). “Söylediklerine hiç inanmıyorum.”

“*Anlat sen benim külahıma! Ah ben hükümette olsam... size gık dedirtmem! Ne ise, oturun bakalım...*” (TBZ, s.71)

Küplere binmek. “Çok öfkelenip ateş püskürmek.”

“Ertesi gün babam horozun ölüsünü bulunca, *küplere bindi.*” (H, s.106)

Laf atmak. “Bir erkek, az uzaktaki tanımadığı bir kadına, sevişmekle ilgili sözler söyleyip işittirmek.”

“Kapalı kadınlara *laf atar*, açık kızların olmayacak yerlerine dokunur...” (HBS, s.334)

Laf dinlemek. “Söylenen bir sözü, verilen bir öğüdü kabul etmek, davranışlarını bunlara uydurmak.”

“*Lafımın dinlenmesi*, onun sabavetinden beri yegâne saadeti idi.” (İM, s.97)

“Güzel bir kız alırlarsa kardeşlerin yahut oğullarının onu seveceğini, onun *lafını dinleyeceğini* ve sonra kendi pabuçlarının dama atılacağını düşünmek onları çıldırtır.” (AD, s.260)

Laf etmek. “Bir kimseyle konuşmak.”

“Beyin hiç yüzüne bakmayacaksın, yanında *laf etmeyeceksin*, bir şey sorarsa cevap vermeyeceksin...” (AD, s.260)

Laf olsun diye. “Gerekli bir söz diye değil, rasgele bir şey söylemiş olmak için.”

“Nihayet *laf olsun diye* sordum: ‘Söylesenize, sadizm nedir?’” (BŞİ, s.109)

Lafa tutmak (Birini). “Konuşmayı uzatıp bir kimseyi işinden alıkoymak.”

“Efruz Bey ‘terbiye mütehassısı’ gibi önüne gelen resmî, hususi mektebe dalıyor, sınıfları geziyor, muallimleri, muitleri *lafa tutuyor*, çıkıp giderken hepsine birer resimli kart yadigâr bırakıyordu.” (AHM, s.257)

Lafı ağzına tıkmak. “Biri sözünü bitirmeden başkası tepki göstererek verdiği cevapla onu susturmak.”

“Bu olur mu ya anneciğim... Biz de insan... diye itiraz edecektim. *Lafımı ağzıma tıktı:*

—Dünyanın nizamı böyle kurulmuştu! Kadın, erkek!” (H, s.105)

Lafını etmek(Bir şeyin). “Üzerinde konuşmak.”

“Eski çamlar bardak olalıdan beri, hani o evvelden herkesi titreten ‘söğüt yaprağı’ Bursa bıçağını artık kullanmak şöyle dursun, hatta gölgesini bile gösteremez, hatta *lafını bile edemezdi.*” (DZ, s.275)

Lügat paralamak. “Anlaşılmaz, ağdalı sözcüklerle konuşmak, yazmak.”

“Türkçe söylemiyorsun ki babam, boyuna *lügat paralıyorsun.*” (GBA, s.328)

Mahal kalmamak. “Gereklik kalmamak.”

“Ne düşünüyorsun. Artık telaşa *mahal yok.*” (YD, s.92)

***Mahkûm etmek.** “Mecbur bırakmak.”

“Her şeyle beraber edebiyat da tabii terakki edecek, yani eskilikten ayrılacak, bunu eskiliğe *mahkûm etmek* kanun-ı tabii-i terakkiye mani olmak gibi boş bir şey.” (S, s.74)

“İki vücudu bu mütekabil azaba *mahkûm edecek* bir bağ, bir zincir vardır ki o da izdivaçtır.” (Pİ, s.182)

Mal bulmuş Mağribi²³ gibi. “Büyük bir zenginliğe kavuşmuşcasına (sevinçli).”

“Bu genç *mal bulmuş mağribi gibi* sarıldı. Evine kabul etti.” (PTÇ1, s.227)

Mana (anlam) vermek. “Yorumlamak, kendince bir yargıya varmak.”

²³ Mağribi(Ar.): Mısır’ın batısındaki kuzey Afrika halkından olan kişi.

“Efruz Bey bu kadar mükemmel bir adamın bu kadar tahammül olunmaz çirkinlikler arasında nasıl oturduğuna bir türlü *mana veremezdi.*” (AHM, s.258)

Mekik dokumak. “İki yer arasında sık sık gidip gelmek.”

“Küçük Ayşe sabahtan beri önünde *mekik dokuduğu* yüksek bez tezgâhından kalktı.”

(Es., s.77)

Merak etmek. “Üstüne düşerek yapmak istemek.”

“Niye tarihe bu kadar *merak ettin?*”

(TET, s.142)

Merak sarmak (sardırmak) (Bir şeye). “O şeyi yapma isteğine kapılmak.”

“Günler geçtikçe birçok meselelere *merak sarıyor*, farz, vacip münakaşalarına o da karışıyordu.” (Bn., s.248)

Meydan bırakmamak (vermemek). “Kötü bir durumun gerçekleşmesi olasılığını ortadan kaldırmak.”

“Böyle ansızın gitmek, alaturka evde tekliflere, tekellüflere *meydan bırakmayacak*, tabiatı, pitoreski, bu Şark meftunu Frengelike olduğu gibi gösterecekti.” (GM, s.19)

Meydan kalmamak. “Bir şeyin yapılmasına fırsat olmamak ya da gereklik kalmamak.”

“Kılıcına davranmaya *meydan kalmadı.*”

(TT, s.235)

Meydan okumak. “Kendisinin daha üstün olduğu savıyla başkasını karşılaşmaya çağırarak.”

“Don Kişot gibi yel değirmenlerine *meydan okur.*”

(Ss., s.56)

Meydan vermemek. “Kötü bir durumun gerçekleşmesi olasılığını ortadan kaldırmak.”

“Mektepte lakırtı söylemeye kimseye *meydan vermediği* için...” (S, s.70)

“Hiddetlenmesine *meydan vermeden* ben yine devam ettim...” (HB, s.294)

“Polisler etrafı ablukaya almışlar, kaçırılan eşyanın yağmasına *meydan vermiyorlardı.*” (Krm., s.350)

Meydana atılmak. (Ortaya atılmak.) “Bir işi yapmak için kendini göstermek (Bir kişi).”

“Eğer ilim için bu budalalık lazımsa ben bütün embriyolojiye ait notlarımı yırtar, *meydana atılarak:*

—Cahilim, yahu ben de cahilim!” (GBA, s.328)

Meydana çıkmak. (Ortaya çıkmak.) “Belli olmak (Bir durum).”

“Yanlış anladığı *meydana çıkınca* bu aramızda bir alay oldu.” (KD, s.133)

Meydana koymak. (Ortaya koymak.) “Herkesi göstermek, herkesin bilgisine sunmak.”

“Ahmet Mithat Türkiye’de saltanat hanedanından başka Türk olmadığını ispat ettiği halde, yine Afrika zencilerinin Türk olduklarını *meydana koymaktan* geri durmamıştı.” (BB, s.215)

***Meydana vurmak.** “Belli etmek, ortaya çıkarmak.”

“Ben son moda esvap giyer, tırnaklarımı uzatır, dinsizliğimi *meydana vurur*, Türklüğe dair ne varsa tahkir eder...” (P, s.283)

Meydanı boş bulmak. “Çekinilecek ya da engel olacak kimse bulunmadığından istediği şeyi yapmak.”

“*Meydanı boş bulan* mutaassıp salıpcılar Akkâ’yı bütün kuvvetleriyle karadan denizden sardılar.” (Büy., s.227)

“Onun dehşetinden ürken yavru horozlar *meydanı boş bulunca* ötmeye özenirlerdi.”

(H, s.105)

Mırın kırın etmek. “İstenen şeyi yapmamak için bahaneler ileri sürmek, nazlanmak.”

“Rumca, yanında boğaz tokluğuna çıraklık etmek istediğimi söyledim; *mırın kırın* etti.”

(LE, s.128)

Midesi bulanmak. “Bir işin kötü bir sonuca varacağından kuşkulananmak.”

“Gene aldırmayacaktım, fakat miras meselesi *midemi bulandırdı*. En nazik damarımı bulmuşlardı.”

(P, s.284)

Miskinler tekkesi. “İşsiz güçsüz oturanların, tembellerin biriktiği yer.”

“Ev, *miskinler tekkesine* dönmüştü, otalığı pislik götürüyordu.”

(AN, s.195)

Mortuyu çekmek. “Ölmek.”

“—Babamı göreceğim.

Korucu çirkin bir baykuş kahkahası attı:

—O *mortuyu çekti* bire.”

(YE2, s.310)

Muradına ermek. “Çok istediği şeye kavuşmak.”

“Helal olsun oğlum, inşallah *muradına eresin*. Sakın bana laf söyletme...”

(Tes., s.169)

Nara atmak. “Kabadayıcı bağırarak”

“Kahveye sendeleyerek girerken ‘Hoş bulduk imanım!’ diye bir *nara atar*, akabinde bu suali sorardı:

—Bizim ölüsü kınalı moruk daha caddeyi tutmadı mı?”

(HBS, s.334)

“Şişeyi cebine koyunca azıcık daha muvaffakiyet neşesiyle bir *nara atacaktı.*”
(AHM, s.278)

Nazar değmek. “Göz değmek.”

“...*nazarları değecek* korkusuyla, ona uzun uzadıya bakamazlardı.” (Hav., s.362)

Ne gezer. “Yok, ne arar?”

“*Ne gezer*, hepsi dört, dört tane onluk, onların da birisi silik...” (AS, s.87)

“—Vay anasını be... Bari karnın doydu mu?”

—*Ne gezer*, yalnız ölmedim işte...” (DZ, s.283)

Ne olur ne olmaz. “Ne olacağı belli değil, her olasılığa karşı.”

“*Ne olur, ne olmaz.* Görmüyor musun, ele geçenler ne hâllere giriftar oluyor...”
(YD, s.90)

Ne var, ne yok? “Ne gibi havadis var?”

“Mustafa’yı mutfakta annesinin karşısında bir sandalyede oturuyor buldu. Gülerek gitti. Elini tuttu:

—Hoş geldin Mustafa.

—Hoş bulduk beyim.

—*Ne var, ne yok* bakalım?

—Hayır...” (PTÇ2, s.356)

Nefes etmek. “Boş bir inançla hastayı iyi etmek için okuyup üfleme.”

“Aşağı tükürse sakalı, yukarı tükürse bıyığıydı. Öyle bir vaziyete sokmuştum ki... kalın kaşlarını çattı:

—Ben kurbağalara *nefes etmedim!* Dedi.” (KD, s.138)

Nefes tüketmek. (Nefesi tükenmek.) “Bir konu üzerinde söz söyleye söyleye çok yorulmak.”

“Onun için boş yere *nefes tüketip* fakirliğini anlatmaya kalkmıyordu.” (F, s.384)

Nefesi kesilmek. “Çok yorulmaktan pek sık solumak ve soluk alamaz gibi olmak.”

“Magda’nın kalbi durdu. *Nefesi kesildi*. Kendinden geçti.” (Bom., s.210)

“İyice terledikten ve *nefesim kesildikten* sonra tepeye çıktım.” (HB, s.292)

Neme (ne üstüme) lazım (gerek). “Ben bu işe karışmam, bu işle ilgilenmek bana düşmez.”

“Vakıa yine ciddi bir işe elini sürmez: ‘Yiyeceğim var, içeceğim var! İş benim *neme gerek?*’ derdi.” (MT, s.192)

“Senede belki yüz ev sattığı halde kendi perili köşküne hariçten gelip Hanya’dan Konya’dan haberi olmayan enayi bir müşteriye sokmuyor, ‘Allah’tan korkarım, *neme lazım!*’ diyordu.” (PK, s.264)

Nikâh düşmemek (Birine). “Onunla evlenilmesi dine ya da yasaya aykırı olmak.”

“Bir mahallede böyle kadınları *nikah düşen* akrabalarına görünen bir aile oldu mu, evvela ‘Kötüler!...’ lakabı takılır.” (AD, s.262)

Noktası noktasına. “Harfi harfine.”

“...düşününün hatırasını *noktası noktasına* hayalinden geçiriyor ve göğsünün kabardığını duyuyordu.” (PTÇ1, s.240)

“Mehmet bile bu nasihati *noktası noktasına* tutmuştu.” (YÖ, s.353)

Nuh der, peygamber demez. “Kanı ve düşüncelerini bir türlü değiştirmez, söylediklerine direnir.”

“Bu son derece inatçı bir kadındı. Bir şeyi zihnine koydu mu aksini dinlemez, *Nuh der peygamber demezdi.*” (BH, s.10)

***Nur topu gibi (Küçük çocuklar için).** “Sağlıklı, tombul ve çok güzel.”

“—Kurtuldu, müjde!

—Erkek mi?

—Hayır, bir kız... *Nur topu gibi!*” (ÇS, s.91)

Ocağına incir dikmek. (Ocağına darı ekmek.) “Birinin evini barkını dağıtmak, bir daha şenlenemez duruma getirmek.”

“İhmal... diyordu, ihmal bütün *ocaklara incir diker!*” (AK, s.140)

Ok yaydan çıkmak. “Geri dönülemeyecek bir iş yapmak.”

“İki ay içinde ağılda kala kala yirmi beş koyun kaldı, fakat bir kere *ok yayından çıkmıştı.*” (Bn., s.249)

Olacak gibi değil. “Olacağı benzemiyor, öyle görünüyor ki olmayacak.”

“Baktım *olacak gibi değil.* Tekrar memlekete dönmeye karar verdim.” (M, s.296)

Olan biten. “Olağan hepsi.”

“Siz uyuyorsunuz. Harem yaptınız. *Olandan bitenden* haberiniz yok.” (Hrm., s.41)

Olur iş değil. “Olabileceği düşünilemeyen ya da gerçekleşmesi kabul edilemeyen (şey, iş).”

“Bu *olur iş değildi.* Ama... Allah insanı düşürmesin bir kere...” (DZ, s.281)

Omuz silkmek. “Aldırmamak, umursamamak, benimsememek.”

“*Omuzlarımı silkiyor,* yüzümü buruşturuyor, bu derunî sedaya kızılıyordum.” (M, s.289)

***On parasız.** “Hiç parası yok, hiç parası olmaksızın.”

“Mösyö Vitalis meşrutiyetin ilanından sonra Türkiye’de işlerin iyi gitmeyeceğini vehmederek binlerce lira ile *on parasız* geldiği İtalya’ya gitmişti. Orada bir çiftlik almış, işten el çekmişti.” (PTÇ1, s.229)

Orta hâlli. “Ne zengin, ne yoksul.”

“*Orta hâlli* bir molla gibi yaşar, sandık sandık floriler toplayıp fâni dünya evini baki sanan haris gafillerin budalalıklarına şaşardı.” (Na., s.378)

Orta malı. “Herkesin yararlandığı şey.”

“Çünkü, artık meşhur *orta malı* ‘İnat eşekte olur.’ Hakikati benim nazarımda iflas etmişti.” (İn., s.353)

***Ortalığı pislik götürmek.** “Her yeri pislik kaplamak.”

“Ev, miskinler tekkesine dönmüştü, *ortalığı pislik götürüyordu.*” (AN, s.195)

Ödü kopmak (patlamak). “Ansızın çok korkmak.”

“Evet, bu harp zamanında tekaüt olup bir köşeye atılacağım, levazıma filan verileceğim diye *ödüm kopuyordu.*” (KY, s.125)

“Siması, çatık kaşları, büyük ağzı insanın *ödünü koparacak* derecede müthişti.” (C, s318)

Ölüm döşegimde. “Ağır hasta olarak yatıyor. Belli ki ölecek.”

“...sağ olsam, *ölüm döşeginde* yatmasam ihtimal beni ayaklarını altına alacaksın, ezeceksin.” (P, s.286)

“Ama sevdiği bir kadın, gençlik, çocukluk arkadaşı Hacı Gülsüm Hanım *ölüm döşeginde* idi.” (Tür., s.211)

Ölümü göze almak. “Yapmak istediği iş uğruna ölmekten korkmamak.”

“Köse Vezir de ölürse sözün, bir gün olup büsbütün ayağa düşmesi ihtimali vardı. Fakat işte bu küçücük adam *ölümü gözüne almıştı.*” (Na., s.378)

Ölüsü (geçmiş) kandilli (kınalı). “Allah’ın belası, murdar herif.”

“İçinden: ‘Vay *ölüsü kınalı!* Kabahata yan gel...’ dedi. Bu olur iş değildi. Ama... Allah insanı düşürmesin bir kere... Eski namlı arkadaşının haline ağlayacağı geldi.” (DZ, s.281)

“Vay *ölüsü kandilli,* moruğun evine gelmişim be...” (HBS, s.336)

Önüne dikilmek. “Gelip karşısında durmak.”

“Bidara doğru yürüdüm. Efser *önüme dikildi:*

—Dur, dedi, alçak sensin!” (TET, s.154)

Önüne geçmek. “Önlemek.”

“Herhâlde bu vahşetin *önüne geçmeli,* İstanbul’da güzel yunanlılığı zayıf düşürmemeliydi.” (BD, s.377)

“Böyle bir felaketin nasıl *önüne geçebilirdim?*” (Mir., s.118)

Önünü almak. (Önüne geçmek.) “Önlemek.”

“Bu korkunç buhranın *önünü alacak* bir adam yoktu. Son ümit(Köse Vezir) ’deydi.” (Na., s.376)

Öpüp (de) başına koymak. “Teşekküre değer bir şey olarak karşılamak, lütuf saymak.”

“Karşısında sırsıklam divan duran Tosun Bey’e *öpüp başına koyduğu* kırmızı bir keseyi uzattı.” (Fer., s.99)

Ötede beride. “Şurada burada.”

“*Ötede beride* gezmeye başladım. Aradım, aradım. Nihayet annemin akrabasından biri benim aradığımı buldu.” (G, s.268)

Öyle ise (Öyleyse). “Durum bu olduğuna göre.”

“Pekâlâ, *öyle ise*, hemen evlenelim. Sakın üzülme.” (Bk., s.152)

Öyle ya. “Doğal olarak, kuşkusuz.”

“*Öyle ya*, karanlığın ne kabahati var?” (Bk., s.150)

Pabucu dama atılmak. “Daha iyisine kavuşulduğundan eskisi bir tarafa itilmek.”

“Güzel bir kız alırlarsa kardeşlerin yahut oğullarının onu seveceğini, onun lafını dinleyeceğini ve sonra kendi *pabuçlarının dama atılacağını* düşünmek onları çıldırtır.” (AD, s.260)

Pabuç (gürültüye pabuç) bırakmamak (Bir şeye bir kişiye). “Bu gibi şeylerden korkmamak, yılmayıp yapacağını yapmak.”

“Bunlar öyle *ağız patirtisine pabuç bırakır* takımından değildiler. Derviş Hasan’ın başına üşüştüler. Tekme tokat, döve döve kaldırdılar.” (BŞ, s.163)

“Lakin eski buruşuk istanbulinli köse mümeyyiz, öyle denemeden *kuru gürültüye papuç bırakır* takımından değillerdi.” (HLK, s.49)

Paçaları (kolları) sıvamak. “İşe bütün gücüyle girişmeye hazırlanmak.”

“Hamdune Hanım *paçaları sıvadı*. Kendine bir damat aramaya kalktı.” (Hav., s.361)

Paha biçmek. “Bir şeyin değerini tahmin etmek, para ile değerinin ne kadar olabileceğini söylemek, bir şeye değer koymak.”

“Başında ağır ve *paha biçilmez* elmassız ve füsunlu bir taç gibi duruyordu.” (Kol., s.274)

Paldır küldür. “Büyük ve düzensiz bir gürültü ile.”

“*Paldır küldür* kapıdan çıktı.” (Krm., s.351)

Pamuk ipliğiyle bağlamak(bir şeyi). “Uzun zaman etkili olamayacak bir çözümler sözde sonuçlandırmak.”

“Oh, *pamuk ipliği*... İstediğim vakit artık sevmediğimi, artık bıktığımı ona söyler ve ayrılırım.” (Pİ, s.186)

Para etmemek. “Etkili olmamak, işe yaramamak.”

“Liyâkat karşısında senin ne ilmin, ne fennin, ne edebinin, ne malumatın *para eder*, ne de tahsilin, iktidarın...” (Ss., s.55)

“Ben her ne kadar bu rezaleti sırf taklitçilik yüzünden, hem adeta haberim olmadan yaptığımı anlatmaya kalktımsa da hiç *para etmedi*.” (KB, s.108)

Peşine takılmak. “Bir kimsenin arkasından gitmek.”

“Paris’ten bir Ermeni doktorunun *peşine takılmış*, doktorun ailesi kabul etmemiş.” (Pir., s.365)

Peşkeş²⁴ çekmek. “Bir kimseye yaranmak için ya kendisinin ya da başkasının malını armağan olarak sunmak.”

“İşte onu, ihtimal bu gece birisine *peşkeş çekeceklerdi*.” (ZE, s.335)

Pir aşkına (yoluna) . “Ülkü uğruna, karşılık beklemeden.”

“...ağır zırhlıları yırtan, demir tolgaları ikiye biçen tüy gibi hafif kılıçlar yetiştiriyor, yok pahasına, *pir aşkına* çalışıyordu.” (Di., s.269)

“Ben çok şükür bu *pir aşkına* sürünmek faziletini kaybettim.” (NZO, s.235)

²⁴ Peşkeş: Armağan, hediye.

Pireyi deve yapmak. “Önemsiz bir şeyi abartmak, büyük bir sorunmuş gibi görüp göstermek.”

“Biz, bu son asrın muarrirleri en ehemmiyetsiz, en adi şeylere kıymet verir, elimize bir fırsat geçti mi *‘pire’yi ‘deve’ yaparız!*” (B, s.258)

Pişkinliğe vurmak. “Kendisine önem verilmemesini, soğuk davranılmasını anlamazlıktan gelmek, kötü davranışa aldırılmamak.”

“Acaba bu kaba herif benim parasızlığımı yüzüme vurmak, taş mı atmak istiyordu? Yine *pişkinliğe vurdum*. Feylesofların avam ile uğraşmaları ayıptı.” (GBA, s.329)

Pot kırmak. (Gaf yapmak.) “Bilmeyerek sakıncalı bir davranışta bulunmak ya da bir söz söylemek.”

“Ben *‘Acaba bir pot mu kırdım?’* diye yavaşça toparlanıyordum.” (Kol., s.274)

Pundunu bulmak. (Punduna getirmek.) “Tam sırasını bulmak, fırsat gözetip en uygun zamanını ve durumunu yakalamak.”

“Vesikacılıktan mahrum kalan bazı bazı açıkgoz arkadaşlar iâşe dalaverelerine dahil oldular. Fakat Paşam bir türlü bunun *pundunu bulamadı*.” (YBSB, s.16)

Pusuya düşmek. “Pusu kuran kimsenin saldırı alanı içine girmek.”

“...o kıymetsiz bir türedinin *pususuna düşmüş*, perişan olmuştu.” (Tes., s.165)

Rast gelmek. “Karşılaşmak (Biriyle).”

“İlk defa Fener’de birbirimize *rast gelmiştik*.” (AAP, s.129)

Renk vermemek. “Duygu ve düşüncesini belli etmemek, bir şeyi bildiği halde bilmez gibi görünmek.”

“Fakat *renk vermiyor*, sabrın, tahammülün de bir ibadet olduğunu bildiği için, büyük bir sevap işliyormuş gibi, sevine sevine susuyordu.” (T, s.179)

Rol oynamak. “Bir işin olmasında etkisi bulunmak.”

“Temmuz inkılâbında mühim bir *rol oynamış* olan Süvari Alay Kumandanı Hasan Bey’in mitingde askerler namına nutuk irat etmesi kararlaştırıldı.” (İH, s.195)

Ruhu bile duymamak. “Bir işin yapıldığını hiç mi hiç sezmemek.”

“Kahrolsunlar, kaçmışlar; yahut neler oluyormuş da *ruhumuz duymuyormuş*, oh olsun... oh olsun...” (YBSB, s.16)

Sabır taşı. “Çok sabırlı kişi.”

“Tam iki saat orada, *sabır taşı* gibi sesini çıkarmadan çubuğunun dumanlarını seyretti.” (MT, s.198)

Sabun köpüğü gibi sönmek. “Birden kabarıp gösteren kişi ya da durum, az sonra yatışmak, dinmek.”

“Hareket ordusu gelince bir *sabun köpüğü gibi isyanın ruhu söndü.*” (AK, s.119)

Saç sakal ağartmak(Bir işte). “Bir işte uzun süre çalışmış olmak.”

“Kırk senedir düşman karşısında *saç, sakal ağartan* Mahmut Ağa çok itimat ettiği genç kumandanını yine biraz toy buluyordu.” (V, s.140)

Saçı bitmedik(yetim). “Doğalı çok olmamış.”

“Hiçbir şeycik demem, benim gibi ağızsız dul kadınların, *saçı bitmedik yetimlerin* beş on dirhem şekeri sana kan olsun, irin olsun...” (YBSB, s.15)

Sadede gelmek. “Temel konuya dönmek.”

“Şey, *sadede gelelim*: Ne diyorduk? Minimini serçecik açlıktan ölmek, soğuktan donmak üzere idi.” (AH, s.139)

Safa geldiniz. “Hoş geldiniz sözüne verilen karşılık.”

“*Safa geldiniz* be canlar... Daha daha ne var? (½, s.294)

Sakalı ele vermek. “Başkasının oyuncuğu olmak, onun isteğine uymak.”

“Kadınlar evlerde, ihtiyarlar mahalle kahvelerinde, askerler kışlalarda, yirmi dört saat evvel bütün dünyaya hükmeden müstebidin nasıl *sakalı ele verdiği*ni tahayyül ediyorlardı.” (HLK., s.60)

Salık vermek. “Bir şeyin bulunduğu yeri bildirmek, haber vermek.”

“Bir gün kahvede Müstakim Efendi isminde birini *salık verdiler*; evi Edirnekapısı’nda idi.” (ÜN, s.106)

Sarpa sarmak. “İş, aşılması çok güç engellerle karşılaşmak.”

“Sonra maişet derdi *sarpa sarıp* da herkes başının çaresine düştüğü zaman Paşa da ilk tedbir olarak köşkün selamlık tarafını kiraya verdi.” (YBSB, s.14)

Selam vermek. “Birine esenleme sözü söylemek.”

“Etrafında kendine bakanlara gülümsüyor, *selamlar veriyordu*.” (Top., s.245)

Selamı sabahı kesmek. “Dostluk ilişkisine son vermek.”

“Hepsiyle, o beyin karısıyla, ailesiyle *selamı sabahı kesmiş*.” (Bb., s.46)

Ses seda kesilmek (çıkılmamak) “Haber ya da tepki gelmemek (Birinden, bir yerden.”

“*Ses seda kesildi*. Hepsi ne yapacağıma bakıyordu.” (Fal., s.62)

Sesi çıkılmamak. “İtiraz etmemek, bir şey dememek.”

“Dimço Kaptan *sesini çıkarmadı*. Selam verdi. Kapıdan çıktı.” (BL, s.20)

Sesini çıkılmamak. “Düşündüğünü söylememek, bir şey dememek.”

“Korkudan herkes acıdı, matem tuttu. Yalnız ben *sesimi çıkarmadım*.” (H, s.106)

Sesini kesmek (Biri ya da birinin). “Söylemekte olan bir kişi, artık bir şey söylemez olmak.”

“Hepsi akıllarını, dillerini kaybetmişler, hepsinin *sesleri kesilmişti.*” (BL, s.25)

***Sıkıya gelmek.** “Güç bir durumla karşılaşmak.”

“Gidi Türkler... *Sıkıya geldi* mi nasıl küçülürler. Hani eski gururları?” (Top., s.242)

Sıra dayağı. “Birçok kişiye birbiri ardınca atılan dayak.”

“Nöbetleme falaka tutuyorduk. Hepimizi *sıra dayağına* çektiler.” (Fal., s.61)

Sırtında (arkasında) yumurta küfesi yok ya! “Eski düşüncesini ve yönünü hemen değiştirir; sözünden caymakta bir sakınca görmez.”

“Sen bana bakma *sırtında yumurta küfesi yok.* Biz zamaneye uyarız.” (F, s.382)

Silip süpürmek. “Ne var ne yoksa hepsini alıp götürmek.”

“En tabii bir fikri küçük bir ima ile, dahiyane bir mantık ile *silip süpürüyor,* en basit hakları korkunç cinayetler gibi gösterebiliyordu.” (BB, s.197)

Sinekten yağ çıkarmak. “Olmayacak yerden çıkar sağlamaya çalışmak.”

“Lisanı gibi tabiatını da değiştirmeyen bu köylü Çerkez, *sineği sıkıp yağını çıkaracak* derecede muktesitti.” (HLK, s.73)

Sinirine dokunmak(Bir durum birinin). “Sinirlendirmek.”

“Kırk sekiz saatin feci ve inanılmaz tarihi *sinirlerine dokunmuştu.*” (PTÇ1, s.220)

“Gözle görülen her şeyin yabancı olduğunu, yabancılara ait bulunduğunu düşünmek *sinirlerime dokunur.*” (P, s.278)

Sinirleri gergin olmak (ya da gerilmek) . “Çok sinirlenmiş olmasına karşın bir tepki göstermemek, sinirlendirici yeni bir olay çıkarsa hemen tepki gösterecek durumda olmak.”

“Mehtap gezintisinden yorulacağım yerde *sinirlerim gerilmiş*, uykum kaçmıştı.”
(KH, s.307)

Size ömür.(Siz sağ olun.) “O öldü.”

“Yalnız anam var. Babam *sizlere ömür...*”
(ÜN, s.106)

Soğuk kanlı. “En ağır durumlar karşısında heyecan, telaş, şaşkınlık göstermeyen, duygularında ölçüyü kaçırmayan.

“Benim işimi bitirdikten sonra bu hınzır kız *soğukkanla* kapıdan çıktı. Gitti. Bu ne hakaretti yarabbi! Kocamın metresinden dayak yemek...”
(Hrm., s.45)

Soluğu (bir yerde) almak. “Hemen oraya gitmek.”

“Artık burada yaşar mıydım? Doğu Avrupa’da *soluğu alacak*, zevk içinde hayatın tadını tadacaktım.”
(Mir., s.118)

***Son nefes.** “Ölümden önce alınan nefes, yaşamın son saniyeleri.”

“Vatan can çekişiyor, *son nefeslerini* veriyordu.”
(İM, s.98)

“*Son nefesinde* bile halkı ihtilaka teşvik etmekten vazgeçmeyen bu adamı görmek istedim.”
(AK, s.119)

Soyup soğana çevirmek. “Bir iş yapan (ya da bir mal satan) kişi, iş yaptırandan (ya da müşteriden) ödeme gücü kalmayınca dek para çekmek.

“Nihayet saatini, kösteğini, altın kakmalı gümüş tabakasını, ağır kehribar ağızlığını masanın üstüne bıraktı. *Soyuldu. Soğana döndü.*”
(DZ, s.276)

“Biri kuvvet ellerinde iken halkı *soyup soğana çeviren* yeni zengin sınıfı!”
(MM, s.223)

Sökün etmek. “Birçok kişi ya da şey, birbiri ardından gelmek.”

“Kulislerden sahne esvaplarıyla aktörler, aktrisler sökün etti.” (M, s.294)

Sövüp saymak. “Küfürler ve kötü sözler sıralamak.”

“Sonra yüzünü yıkamaya giderken, sedefli dama kutusunun sofada, yerlerde süründüğünü görmüş, o anda kan başına sıçramış, avazı çıktığı kadar bağırıp çağırılmaya, *sövüp saymaya* başlamıştı.” (MD, s.382)

Söz birliği etmek. “Ağız birliği etmek.”

“Bir gün bahçede *söz birliği ettik*. İçerde hepimiz birden esnemeye başladık.” (Fal., s.61)

Söz (laf) dinlemek. “Söylenen bir sözü, verilen bir öğüdü kabul etmek, davranışlarını bunlara uydurmak.”

“Laf anlayan, *söz dinleyen* kalmadı.” (HİS, s.374)

Söz vermek. “Yapacağını kesin olarak söylemek.”

“Tahkikat yaptılar. *Söz vermeden* bir kere beni görmek arzu ettiler.” (G, s.269)

“Şövalyeler namusları üzerine *söz vermek* istediler.” (V, s.145)

Sözüm ona. “Sanki, güya, sözde.”

“*Sözüm ona* yumurta işte... Balıkçılar Hayırsızada'dan martıların filan yumurtalarını toplarlar. Kırıp kırıp teknelere doldururlar.” (LE, s.130)

Sözünden çıkmamak (Birin). “Bütün davranışlarında onun sözlerine ve isteklerine uymak.”

“Orası Eseoğlu'nun elindedir. Onun *sözünden çıkmaz!*” (YE2, s.316)

Su gibi bilmek (okumak). “Yanlızsız ve duraksamadan okumayı ya da anlatmayı öğrenmiş olmak.”

“Hâlbuki Dâna Efendi’nin içinde *su gibi bir satır yazı okuduğu* bu mühürçüğün nisf-i kutru ancak yarım santimetreydi.” (DT, s.357)

Surat asmak. “Kaşlarını çatıp yüzüne küskün ve dargın bir anlam vermek.”

“Fena halde *surat astı*. Gözlerini öbür tarafa çevirdi.” (GBA, s.329)

Surat bir karış. “Asık sıratlı, küskün, üzgün, dargın, öfkeli.”

“Kayın validede, hatta – o hınzırlara ne oluyor bilmem- hizmetçilerde bile *surat iki karış!*” (EM, s.81)

Sütü bozuk. “Soysuz, soydan kötü, kötü yaratılmış aşağılık (kişi).”

“Verdiği haber, kocabir köyün *sütü bozuk* bir faizciyle şehirden yabancı bir Rum’un malı oluşu hepsinin kalbine zehirli bir hançer gibi tesir etmişti.” (YE2, s.296)

Şafak sökmek. “Sabaha karşı, gece karanlığı aydınlığa dönüşmeye başlamak.”

“*Şafağım sökmeden* göğüm karardı.” (İG, s.50)

“Daha *şafak sökmeden* atlarını hazırlattı. Kasabaya doludizgin koştu.” (KA, s.143)

Şaha kalkmak. “At azgınlaşıp arka ayakları üstüne kalkmak.”

“Genzine bir tabanca sıkılmış gibi *şaha kalktı*.” (Fal., s.64)

“Hızla mahmuzlanan azgın at *şaha kalkarak* sisin içine atıldı.” (K, s.133)

Şaka yapmak. “Şaka olarak bir şey söylemek ya da bir davranışta bulunmak.”

“Kendinin tımarhane tarafından indiğini gördüklerinden, inanacak mı diye denemek için *şaka yapıyor* sandı.” (MD, s.386)

Şangur şungur. “Büyük bir şangırtı ile.”

“Levha parçalanmış ve camlar *şangur şungur* etrafa saçılmıştı...” (PTÇ1, s.244)

Şapır şupur. “Dudaklarını şapırdatarak.”

“Azıcık daha bu yeni zenginin ellerine yapışacak, *şapır şupur* öpecektim.”
(NZO, s.234)

Şart olsun. “Nikâhım üzerine ant içerim ki, şöyle yapmazsam ya da doğru söylemiyorsam karım boş olsun.”

“Kim hapşırırsa *şart olsun* ki öldürünceye kadar döveceğim.” (Fal., s.61)

Şeytana uymak. “Doğru yoldan ayrılarak kötü bir iş yapmak.”

“Elini heybesine atarken tam bir senelik emek sarf ederek işittiği nasihat aklına geldi:

—Emanete hıyanetlik etme!

Elini çekti. ‘*Şeytana uymayayım.*’ dedi.” (ÜN, s.111)

Şeytanın ayağını(bacağını) kırmak. “Bir türlü başlanamayan bir işe başlamak.”

“Bir gün sigarasını çubuğuna yerleştirirken *şeytanın ayağını kırmak* istedi...”
(KA, s.376)

Şöyle dursun. “Bir yana bırakalım...”

“Eski çamlar bardak olalıdan beri, hani o evvelden herkesi titreten ‘söğüt yaprağı’ Bursa bıçağını artık kullanmak *şöyle dursun*, hatta gölgesini bile gösteremez, hatta lafını bile edemezdi.” (DZ, s.275)

“Bir şey yemek *şöyle dursun*, hatta bir damlacık su bile içmiyordu.” (Bh., s.9)

Şundan bundan konuşmak. “Belli ve önemli bir konu üzerinde değil, rasgele konulardan konuşmak.”

“Bir iki dakika kadar *şundan bundan, havadan sudan bahsettiler.*” (DMU, s.162)

Taban tabana zıt. “Biri ötekinin büsbütün karşıtı.”

“Kocalarının yanında açık saçık, örtüsüz ve çarşafsız, hatta bazı dekolte, yabancı erkeklerle konuşan kadınlar da öyle kaba, münasebetsiz, hakikate *taban tabana zıt* soğuk ve sahte hayallerdir.” (AD, s.262)

“Sizinle münakaşa edemem, dedi, çünkü fikirlerimiz *taban tabana zıt...*” (HB, s.295)

Tadını kaçırmak. “Güzel bir şeyi, aşırılığa saparak zevksiz duruma sokmak.”

“Hani bir bardak limonatanın içine fazla su koyup çoğalttıkça nasıl şekerinin kuvveti azalırsa ve *tadı kaçarsa* öyle...” (PTÇ2, s.348)

Tadında bırakmak. “Güzel sürüp giden bir şeyi zevksiz duruma sokacak aşırılığa vardırılmamak.”

“Ertesi gün hastalandı. Bucak’a gitmedi. Her şeyi *tadında bırakmalıydı.*” (BB, s.222)

Talihi yâr olmak (yaver gitmek). “Talihi iyi olmak, işi hep yolunda gitmek.”

“Bir zamanlar *talih bana da yardı*” (İG, s.50)

Tası tarağı toplamak. “Gitmek üzere bütün eşyasını toplamak.”

“Evvela en zenginler *tası tarağı topladı.* Mallarını, tarlalarını yok pahasına satıyorlardı.” (TBZ, s.75)

“Makamını Karamanlı Bodos’a terk ederek ertesi günü *tası tarağı topladı,* kaçış hâlâ o kaçış.” (YBSB, s.15)

Taş atmak(birine). “Söz dokundurmak.”

“Acaba bu kaba herif benim parasızlığımı yüzüme vurmak, *taş mı atmak* istiyordu?” (GBA, s.329)

Taş çıkartmak(Biri başkasına). “Biri, ötekinden çok üstün olmak.”

“Erkek, kadın, ihtiyar, genç, çoluk çocuk, bütün halk deniz tutmuş sarhoş tayfalara, bunak kaptanlara *taş çıkartacak* derecede küfürbaz kesilmişti!” (AN, s.196)

Taş kesilmek. “Hiç bir şey söylemez olmak.”

“İkimiz birden *taş kesildik.*” (KY, s.125)

Taş taş üstünde bırakmamak. “Bir yerdeki yapıları yerle bir edercesine yıkmak.”

“Düşmanlar her Türk köyünü sarıyor, aman dileyenleri bile affetmiyor, erkeklerin hepsini kurşuna diziyor, küçük çocuklarını Hristiyan yapmak üzere esir gibi Yunanistan’a gönderiyor; kadınların, güzel kızların ırzlarına geçiyor; *taş üstünde taş bırakmıyorlardı.*” (PTÇ2, s.366)

Tatlı dil. “İncitmeyen, gönül alıcı söz.”

“Namaz vaktini beklemeye gelmişlerdi: ‘*Tatlı dil*, güler yüz’den bahsolunuyordu.” (NK, s.281)

Tefe koymak (koyup çalmak). “Birini (ya da bir olayı) ele güne yererek, alay ederek tanıtmak, beğenilmeyecek yönüyle anlatmak.”

“Sakın bir aile içinde küçük bir aşk macerası geçmesin. Rezalet, dedikodu birden göklere çıkar, kahramanları *tefe korlar.*” (AD, s.261)

Tek başına. “Başkasının yardımı ve ortaklığı olmaksızın.”

“Muhasaradaki kalelere gece gizlice kurulan ince merdivenlerden çıkmış, yalın kılıç, *tek başına* düşman arasına atılmış...” (Fer., s.95)

Tek tük. “Seyrek olarak, bir, iki tane.”

“Bu tarafı çok تنها idi. *Tek tük* birkaç kişi geçiyordu.” (PTÇ1, s.230)

“Kırmızı dudaklarının üstünde sert ve kumral bıyıklar çıkmış, şakaklarındaki saçları *tek tük* ağarmış ve biraz şişmanlamıştı.” (AD, s.255)

***Tellal çağirtmak.** “Bir haberi, bir isteği, bir duyuruyu vb. tellal aracılığıyla halka duyurmak.

“Kaydolmayanlar ceza görecektir, diye sokaklara bir ilan yapıştırarak ve *tellal çağirtacaktı.*” (BL, s.20)

Temel atmak. “Bir girişimin gelişmesine dayanak olacak ilk işi yapmak.”

“Kürtlerle şehirlerde oturan Türkleri bir asır içinde Ermenileştirerek eski Ermeni imparatorluğunun *temelini atmak...*” (AK, s.115)

Tepeden tırnağa (kadar). “(İnsan ve hayvanlar için) Bütün vücudu, her yanı.”

“Bu reisler çok saçlı, sakalları uzun, vahşi kıyafetli, *tepeden tırnağa* kadar silahlanmış heriflerdi.” (BL, s.12)

“Müstakim Efendi onu *tepeden tırnağa* süzdü.” (ÜN, s.106)

Tepesine binmek. “Bir işi yaptırmak için sürekli olarak baskı altında bulundurmak.”

“Kesilmeyen Bulgarlar, çiftleşe çiftleşe çoğaldılar, kuvvetlendiler. Merhametli, yani zayıf hâkimlerinin altından kalktılar. İşte şimdi de *tepesine bindiler.*” (BL, s.15)

Ter dökmek. “Zor bir iş üzerinde uğraşmak.”

“Her gece dört saat, ucuz olsun diye Almanlardan satın aldığım karpit lambasının başında, bir lira için nasıl *terler döktüğümü* hatırladım.” (NZO, s.233)

Tersi dönmek. “Bir duruş, bir kişiye ters gibi görünmek, bulunduğu yeri ve gideceği yönü şaşırarak.”

“Sandıkburnu’nda kafayı çekmişti. Bastığı yeri görmüyordu. *Tersi dönmüştü.*” (HBS, s.336)

Topa tutmak (Bir yeri, birini). “Bir yere topla art arda ateş etmek.”

“Alçak düşman bu güzel memleketi *topa tutmuş*, zapta kalkmıştı.” (PTÇ1, s.224)

Turp gibi (kişi). “Sağlam, sağlığına diyecek yok.”

“Kızın babası *turp gibi!* Yakınlarda değil, uzaklarda bile öleceğe benzemiyor.”
(Niş., s.173)

Tuz(-la) buz olmak. “Özellikle cam türünden şeyler kırılarak çok küçük parçalara ayrılmak.”

“Nihayet husumetçinin gözlüğü yere düştü ve büyük adam üzerine basınca *tuzla buz oldu.*”
(Ş, s.339)

Tuzağa düşmek (Tongaya basmak). “Kendisini kötü bir duruma düşürmek için hazırlanan düzenin kurbanı olmak.”

“Bu kaleyi alıp içine girmek zaten *tuzağa düşmek* demektir.”
(V, s.148)

Tükürdüğünü yalamak. “Verdiği sözden dönme küçüklüğüne düşmek.”

“Aklına, tekrar aşağı kayıp ikinci katın penceresinden içeri girivermek geldi. Ama muvafık değildi. *Tükürdüğünü yalamaktı.*”
(HLK., s.68)

Tüyleri ürpermek (Tüyleri diken diken olmak). “Üşümekten, korkmaktan, dehşet duymaktan, vücuttaki kıl dipleri kabarmak.”

“Yanımdakiler konuşuyorlardı. Dikkat ettim. Birdenbire *tüylerim ürperdi.*”
(YD, s.89)

“*Tüyleri ürpermeden* kimse bu nefis kahraman hayale bakamazdı.”
(Ş, s.331)

Ufak tefek. “Kısa boylu, küçük gövdeli (canlı).”

“Kendisi kara bıyıklı, yumru kafalı, fesini kaşlarına kadar eğmiş, *ufak tefek*, otuz yaşlarında bir gençti.”
(½, s.295)

Uğurlar ola. “İyi yolculuklar dilerim.”

“*Uğurlar olsun* komiser efendi.”
(YD, s.93)

Umurunda değil. “Aldırış etmez, önem vermez.”

“Merhamet, şefkat, elalem, kimsenin *umurunda değil*. Sadakanın ismi unutulmuş.”
(Ter., s.347)

Uyku çekmek. “Uzun bir süre uyumak, iyice uyumak.”

“Vakıa şu alacalı gölgelerde uzanıp rahat bir *uyku çekmek*... hiç de fena değildi.”
(BŞ, s.158)

Uykusu kaçmak. “Uyuyacak durumda iken ya da uyuması gerekirken bir nedenle uyuyamamak.”

“Mehtap gezintisinden yorulacağım yerde sinirlerim gerilmiş, *uykum kaçmıştı*.”
(KH, s.307)

Uzun hikâye! “Çok ayrıntılı olduğundan anlatılması uzun sürecek konu.”

“Ben mi? *Uzun hikâye!* Evvela, bir zabitle evlendim. Sonra ayrıldık.” (ZE, s.330)

Uzun sözün(lafın) kısası! “Lafı uzatmayalım da sonuca gelelim, kısacası, özet olarak.”

“*Uzun sözün(lafın) kısası!* Vakit geçirmeyelim. Sekiz yüz lirayı getir...”
(Bom., s.212)

“*Uzun lafın kısası!* dedi, ben iddia ediyorum ki sende aşk filan yok!” (BT, s.277)

Uzun uzadıya. “Uzatarak, derinleştirerek, ayrıntılara girerek anlatmak.

“Belki bırakırım, bu arzudan vazgeçerim korkusuyla *uzun uzadıya* muhakemeye cesaret edemeyerek buna karar verdim.” (SK, s.64)

“Sonra *uzun uzadıya* hasbihâl ettiler.” (PTÇ1, s.228)

***Uzun uzun.** “Çok uzun, uzun süre.”

“İzdivacımızdan evvel, muhabbet ‘günlerinde’ senin yüzüne *uzun uzun* dalışlarımı ihtimal aşk buhranları sanıyordum.” (AAP, s.129)

“...küçük, *uzun uzun* nefeslerle uyuyor, ihtimal ki zavallı biraderini, ancak senede bir kere görebildiği bu kardeş ruhunu görerek dalıyordu.” (ÇH, s.83)

***Üç günlük ömür.** “Yaşamın kısalığını anlatır.”

“...kırk para mevcut ve daha aybaşına kadar üç gün, *üç günlük hayat* lazım!..” (AS, s.86)

Üst baş. “Giyim kuşam.”

“Artık *üstümüzü başımızı* düzeltip odadan çıkmak üzere idik.” (G, s.276)

***Üstü başı dökülmek.** “Giyecekleri çok eskimiş olmak.”

“Bir de baktım bizim Ahmet... Öpmek için elime sarıldı, *üstü başı dökülüyordu.*” (Vn., s.352)

Üstüne (üzerine) gelmek (Bir şeyin). “Bir kişi, bir şeyin yapılması ya da konuşulması sırasında gelmek.”

“Bir daha müzevirlerin sözüne uyup *üstüme gelme*, Sabri!” (Y, s.89)

Üstüne (üzerine) yürümek. “Saldırırcasına ona doğru gitmek.”

“Ben elimi kaldırsam ellisi değil, elli bin milyonu gelir... Diyor, köpürüyor ve *üzerime yürüyordu.*” (G, s.271)

“Kaçırıldığı müşterisine şaşkın şaşkın bakan berberi bir süzdüm. Hemen gözüme kestirdim. *Üzerine yürüdüm...*” (C, s319)

***Üzerine almak.** “(Evli iken) Karısına kuma getirmek

“Fakat, haydi beni boşadınız, Almanya’da sevdiğiniz bir kadını *üzerime aldınız* neyse...” (FSO, s.313)

Vakit vakit. “Ara sıra, belli olmayan zamanlarda.”

“Siyah bulutlar bazen ayı örtüyor, her tarafı *vakit vakit* koyu bir karanlık kaplıyordu.” (Kü., s.330)

Varı yoğu(birinin). “Nesi varsa hepsi, sahip olduğu her şey.”

“Yani bile bile *varımı yoğumu* sarf ettim. Yoksa öyle farkında olmayarak değil...” (M, s.287)

Vay anasını (canını). “Çok şaşılacak şey!”

“*Vay anasını* be... Bari karnın doydu mu?” (DZ, s.282)

“*Vay anasını!* O sefaletlere nasıl dayanmışım! Günde yarım liraya kapalı bir dersanede beş saat kafa patlatmak!” (NZO, s.235)

Vur patlasın, çal oynasın. “Elindeki avucundaki parayı zevk ve eğlencesi uğruna harcayan kişinin durumu.”

“Kendisine epeyce bir şey kalacaktı. Tabi bunların hepsini satacak, *vur patlasın çal oynasın*, Beyoğlu’nda yiyecekti.” (HBS, s.335)

Yaka silmek(birinden). “Bıkıp yakınmak.”

“Yalnız mahallenin değil, bütün semtin ahalisi onun şerrinden *yaka silkerdi.*” (HBS, s.334)

Yakasını bırakmamak. “Usandıracak kadar sürekli olarak ondan bir şey istemek.”

“Ama yine *yakamı bırakmadı.* ‘Bana iki kuruş verin. Şimdi ekme peynir alayım. Açlıktan ölüyorum.’ dedi.” (Vn., s.353)

Yakayı kurtarmak (sıyrmak). “İstemeyerek bulunduğu bir yerden, bir işten kurtulmak.”

“Bütün hülyası biraz para yapıp uzak bir Anadolu kasabasında garip bir Mekkeli gibi yerleşmek, beyaz bir Türk kızıyla evlenerek şu kötü Çingenelikten *yakayı adamakıllı sıyırmaktı.*” (D, s.187)

“Herkes merak ediyordu. Bu kadar sarıh bir hatadan Efruz Bey *yakayı nasıl sıyıracaktı?*” (BB, s.201)

Yalpa vurmak. “Bir o yana, bir bu yana sallanarak yürümek.”

“Uzun zayıf kollarını sallayarak, otuz beş derecelik bir zaviye ile dört tarafa *yalpa vurarak* yürürken onu gören çocuklar korkularından bağırırlardı.” (ÇE, s.99)

Yan gözle bakmak. “Göz ucuyla bakmak.”

“Tamamıyla düşünce ve hayretlerimden kurtulmuş, *yan gözle ona bakıyordum.*” (BŞİ, s.107)

“...kayalı bir sırtın kenarından yürümeye başladık. *Yan gözle çaktırmadan yüzüne bakıyordum.*” (HB, s.295)

Yanağından (yüzünden) kan damlamak (fışkırmak). “Çok sağlıklı olduğu, yüzünün renginden anlaşılacak.”

“Kara kaşlı, kara gözlü, tıknaz, insan esvabı giymiş bir öküz kadar kuvvetli İboş, hep sıksa arkadaşını tasdik ediyor... *yanaklarından kan damlarken*, Anadolu’ya geldi geleli hastalıktan baş kaldıramadığını söylüyordu.” (Ç, s.186)

Yarım yamalak. “Eksik, tamamlanmamış.”

“Âlimlerin en çok yazanı nihayet *yarım yamalak*, tercüme vadisini atlayamamış!” (MM, s.227)

Yarından tezi yok. “Hemen yarın, daha sonraya bırakmadan.”

“*Yarından tezi yok.* Hemen Açık Hava Mektebini bu memlekette tesis edelim.” (AHM, s.269)

Yaşlı başlı. “Yaşını başını almış.”

“Yeni zenginlerin ekserisi de evli, *yaşlı başlı* adamlar.” (UK, s.288)

Yavaş gel! “O kadar yüksekten atma.”

“—İşte sana çatıyorum!

diye güldüm.

—*Yavaş gel!* Diye bir kahkaha attı ben onun yedi gömlek uzak adamlarından birinin adamıyım.” (NZO, s.234)

Yedisinden yetmişine kadar. (Yediden yetmişe kadar.) “En küçüğünden en büyüğüne kadar herkes.”

“Beş sene içinde *yedi yaşından yetmiş yaşına kadar* hepsi Eseoğlu’na borçlandılar.”

(YE2, s.296)

Yere sermek (Birini). “Yenmek, sırtını yere getirmek.”

“Reisin gözleri parlıyordu. İşte nihayet hasmını *yere sermişti.*” (BB, s.199)

Yerin dibine geçmek. (Yere batmak.), (Yer yarılrsa içine gireceği gelmek.) “Pek çok utanmak, o anda kimsenin kendisini görmemesini istemek.”

“Zavallı Ayşe hiç sesini çıkaramıyor, utancından *yerlerin dibine geçiyor*, bastığı çamurlara bakarak, bütün göğsünü sarsan derin hıçkırıklarla hüngür hüngür ağlıyordu.” (Es., s.84)

“Acaba insanı, utanmaktan *yerin dibine geçirecek* bu hâdiseler ne?..” (Mİ, s.317)

Yerinde duramamak. “Bir eyleme geçmek için ivmek.”

“Dadaruh eline kaşağıyı alıp işe başladı mı, tıki tık, tıkt tık... tıpkı bir saat gibi... *Yerinde duramaz.*” (Kaş., s.376)

Yerinde yeller esmek. “Artık yerinde olmamak, yerinde görülmez olmak.”

“Yoksa şimdi İstanbul’un *yerlerinde yeller eser*; öyle ufacık göller değil, nihayetsiz ummanlar dalgalarıydı.” (T, s.180)

Yerle bir etmek. (Hak ile yeksan etmek.) “Yapıyı yıkıp yere indirmek.”

“Ben hangi kaleye gittimse geri dönmemişim, daha geçen gün iki küçük topla ‘Boza’ kulesini *yerle bir ettim*.” (K, s.135)

Yıldırımla vurulmuşa dönmek. “Ansızın aldığı kötü bir haberle ya da karşılaştığı kötü bir durumla çok sarsılmak, bitkin ve şaşkın bir duruma gelmek.”

“İhtiyar *yıldırımla vurulmuş gibi* dondu kaldı.” (Bom., s.211)

“Ben yükün içinde *yıldırımla vurulmuşa döndüm*. Yüreğim çarpıyor, yarı belimin aşağısı uyuşuyordu.” (Y, s.90)

Yok pahasına. “Değerinden pek çok az bir para ile.”

“Ee küçük bey, bu Mehdi ne vakit çıkacak? Diye eğleniyor, bari yakında gelecekte nafile çiftliklerimizi *yok pahasına* gâvurlara satmayalım...” (Meh., s.303)

“... ağır zırhlıları yırtan, demir tolgaları ikiye biçen tüy gibi hafif kılıçlar yetiştiriyor, *yok pahasına*, pir aşkına çalışıyordu.” (Di., s.269)

Yol açmak (Bir şeye). “Davranışıyla başkalarının da o işi yapmasına örnek olmak, öncülük etmek.”

“Bu hücumlar, bu akınlar, bu muhasaralar hep oraya *yol açmak* içindi.” (TT, s.233)

Yol göstermek. “Ne yapılacağını, nasıl davranılacağını öğretmek, kılavuzluk etmek.”

“Bize *yol gösteren*; bize müsaade edip, bizimle beraber çalanlardı!” (NZO, s.238)

Yol vermek. “Geçmesine izin vermek.”

“Radko’nun girmesi için geriledi. *Yol verdi.*” (BL, s.34)

“Ulaklar açılarak *yol veriyorlardı.*” (Fer., s.94)

Yola çıkmak. “Bir yere gitmek üzere, bulunduğu yerden ayrılmak.”

“Bingazi’deki muharebeye karışmak için beraber *yola çıktığım* arkadaşı Kahire’de hastalanmıştı.” (P, s.279)

Yola düzölmek. “Yola çıkıp yürümeye koyulmak.

“Geceleyin, ay aydınlığında *yola düzöldüler.*” (ÜN, s.109)

Yola gelmek (getirmek). “(Birinin) Ters tutumu düzölmek.

“Nihayet o da *yola geldi.* Sait’in yalısına bir hafta sonra uğrayacağını vaat etti.” (KH, s.314)

Yolu (ayağı) düşmek (Bir yere). “O yer, yolu üzerinde bulunmak.”

“*Yolu düştükçe* uğradığı Şam’ın ahvalini iyice bilmezdi.” (Büy., s.224)

Yolun açık olsun. “Yolda bir engel, bir kaza ile karşılaşmamamı dilerim.”

“İhtiyar kalktı: ‘*Yolun açık olsun.* Al şu hediyelerimi anana götür.’ Diye ona iki büyük somun uzattı.” (ÜN, s.110)

Yolunu bulmak (Bir işin). “Bir işi olumlu sonuca ulaştıracak hazırlığı yapmak.”

“Ama yine hükümete muhtaç olmadan, ticaret etmeden para kazanmanın *yolunu buluyordu.*” (KH, s.308)

***Yuva yapmak.** “Yuva oluşturmak, yuva hazırlamak.”

“İşte saadetin timsali! Siz de böyle bir *yuva yapmaya* çalışınız!” (Hrm., s.15)

Yuvasını yıkmak (Birinin, biri). “Biri, eşinden ayrılarak kendi aile düzenini yok etmek.”

“Kasabada bile canını yakmadığı, *yuvasının bir direğini olsun yıkmadığı* adam yoktu.” (YE2, s.296)

Yükte hafif pahada ağır. “Taşınması kolay olan değerli (eşya).”

“Hâlbuki vurgunda âdet ‘*yükte hafif, pahada ağır şeyler*’ i bulmaktı.” (Krm., s.350)

Yüreği ağzına gelmek. “Birdenbire çok korkmak.”

“Acaba o muydu? *Yüreği ağzına geldi*. Düşman safına karışıp kaynaşan kolun arkasında iri bir vücut yere uzanmıştı...” (BVŞ, s.208)

“Ah sevgilim. Seni nasıl seviyorum. Seni görünce *yüreğim ağzıma geliyor*. Ah sen, benim ruhumsun. Falan filan...” (Bb., s.45)

Yüreği cız etmek (cızlamak). “Ansızın içi sızlamak.”

“Çarşıdan yiyecek almaya gittiğim zaman ipek çoraplı kadınları gördükçe *yüreğim cız ederdi*.” (UK, s.288)

Yüreği çarpmak. “Çok heyecanlanma dolayısıyla yüreği hızlı hızlı çalışmak.”

“Hava biraz serindi, yanan soba daha odayı ısıtmamıştı. Birden *yüreğim çarpmaya* başladı.” (AAP, s.129)

Yüreği dayanmamak. “İçinde katlanılmaz bir acı duymak.”

“Babama *yüreğimin dayanamayacağından* bahsetmiş ve kandırmıştım. İlk trene atladım.” (P, s.288)

Yüreği hop etmek (hoplamak). “Birdenbire korkup heyecanlanmak.”

“Aşağı dönerken *yüreği hop etti*. Acaba aldaniyor muydu?” (HBS, s.335)

Yüreği hoplamak. “Birdenbire korkup heyecanlanmak.”

“Daha çoraplarımı giymemiştim. *Yüreğim hopladı*. Fakat dişimi sıktım.”
(AAP, s130)

“Kolu dokunan bira şişesi masadan aşağı yuvarlanmış ve gürültüden *yüreği hoplamıştı*.”
(BD, s.381)

“İhtiyar Bey, bilhassa Tosun Bey’le gönderilen bir fermanın ehemmiyetini düşündü. Yorgun *yüreği hopladı*.”
(Fer., s.104)

Yüreği(ciğeri) parçalanmak (parça parça olmak). “Birinün üzücü durumuna pek çok acımak.”

“Dünyada bu Cem’in hali kadar *yüreğimi parçalayan* bir acı yoktur.” (TT, s.234)

Yüreğine inmek. “Ölecek gibi üzölmek.”

“Ne kadar da korktum, az kaldı *yüreğime bir şey inecekti*.” (YD, s.91)

“İslam’ın bu parlak bu parlak galebelerinden kederlenen Papa’nın *yüreğine inmişti*.”
(Büy., s.226)

Yürek oynatması. “Büyük öfke ve üzüntü doğuran eylem.”

“Yalnız manzarası *yürek oynatmaya kâfiydi*.” (C, s318)

Yüz bulmak(biri). “İlgi ve yakınlıkgörmek.”

“Kaç defa müfrezedeki Bulgarca bilen İştıpli hüsnü Onbaşı’yı çağırıp sormak aklıma geldi. Lakin bu onbaşı hinoğluhin... Kendisine aşk şarkısı tercüme ettirdim mi *yüz bulur*.”
(Nak., s.59)

Yüz çevirmek (Bir kimseden). “Ona karşı gösterdiği ilgiyi kesmek.”

“Bozulacağız Paşam! dedi, asker *yüz çeviriyor*. Şehit çok!” (UÖ, s.357)

Yüz görümlüğü. “Güveyin, duvağını açarken geline verdiği armağan.”

“Gayet büyük adam onlara ‘*yüz görümlüğü*’ gibi gayet latif ve hayâli vaatler veriyor...” (Ş, s.343)

Yüz sürmek. “Büyük sevgi, saygı gösterilen birinin katına çıkarken eşiğine, ayağına... doğru eğilmek.”

“Bunlar hatırında durdukça peygamberin mezarına *yüz sürmeye* cesaret edemeyecekti.” (KA, s.144)

Yüz tutmak(Bir şey, belli bir durum almaya). “Olma yönünde ilerlemek.”

“Zırtaf yirmi senedir İstanbul’da umumhaneler, kumarhaneler işletmekle milyonerleşmeye *yüz tutmuş* bir Rum’un geçen sene yaptırdığı büyük ‘Megalo İdea’ apartmanında, ikinci kattaki dairede oturuyordu.” (Az., s.187)

Yüz vermek. “İlgi, yakınlık göstermek, bütün davranışlarını hoş görmek.”

“Herkes emreden, daima surat asan, kimseye *yüz vermeyen* Kurt Hoca şimdi yumuşamış, elpençe divan duruyordu.” (Es., s.81)

Yüzü gülmek. “Neşelenmek, sevinmek, sevindirici bir duruma kavuşmak.”

“Ama artık İslam’ın *yüzü gülmüştü*. Yıllarca süren zulümlerin intikamı alınacaktı.” (Büy., s.223)

“Murat’ın birdenbire *yüzü güldü*. Sarı yanaklarına hafif bir renk geldi.” (DZ, s.282)

“Onun sayesinde camiler şenlenmiş, köylü zulümden kurtulmuş, öksüzlerin, yoksulların *yüzü gülmüş*.” (YE1, s.374)

Yüzüne (bir daha) bakmamak (birinin, bir şeyin). “İlgilenmemek, önem vermemek.”

“Babam akrabalarım, dostlarına karşı benim hıyanetimden utanacak. Kimsenin *yüzüne bakamayacak*.” (Nak., s.56)

Yüzüne karşı (söylemek). “Karşısında ve kendisinden çekinmeden (söylemek).

“Meziyetler, sahiplerinin *yüzlerine karşı* tekrarlanıp vuruluyor.” (Hrm., s.25)

Yüzüne vurmak(çarpmak). “Kabahatini yüzüne karşı söyleyip kendisini ayıplamak.”

“Acaba bu kaba herif benim parasızlığımı *yüzüme vurmak*, taş mı atmak istiyordu?”
(GBA, s.329)

“Bu kadının şu tabiatsizliğini *yüzüne vurmak* istiyordum.” (BK, s117)

“Hatta spiritizm ile spiritüalizm arasındaki farkı bilmediğini *yüzüne vurmuşlardı.*”
(Ş, s.340)

Yüzünü (suratını) ekşitmek (buruşturmak). “Yüzüne memnun olmadığını belirten bir anlam vermek.”

“Kenan bilmediği bir yerinden yaralanmış gibi *yüzünü buruşturdu.*” (PTÇ1, s.229)

“*Suratını ekşiterek* hepimizi ayrı ayrı süzdü.” (Meh., s.305)

Yüzünü kızartmak (kendi ya da birinin). “Birini utanacak duruma düşürmek.”

“...doksan iki şişe bira içtiklerini ve daha *yüzümü kızartacak* birçok şeyler işitiyordum.” (GBA, s.325)

Yüzünün akıyla çıkmak. “Kendisinden beklenen işi, eksiksiz ve başarılı olarak yapıp bitirmek.”

“Ne olacak efendim, dedi, hesabını doğru veren işte böyle *yüzünün akıyla dışarı çıkar.*” (YA, s.208)

***Zararı yok.** “Önemli değil.”

“Ne çare, hele sen kurtul da, *zararı yok.* Yine bir gün olur eskisinden iyi yaşarız.”
(YD, s.91)

Zemin hazırlamak. “Ortam yaratmak.”

“Cevabına güzel bir *zemin hazırlamak* için –mutadı veçhile- yanında duran genç bir Robet Kolejliye yavaşça sordu.” (BB, s.202)

Zıvanadan çıkmak. “(İş) Çığırından çıkmak.

“İlmî, edebî, şöretini de *zıvanasından çıkarmamak* lazımdı.” (BB, s.222)

Zilzurna sarhoş. “Aşırı derecede sarhoş.”

“İçeriye girince bu katil herif *zil zurna sarhoş* başka bir katille gördüm.” (Mİ, s.308)

3.3. İkilemeler

Hikâyelerde yer alan ikilemeler bağlamlarıyla birlikte verilmiştir:

Abdestli abdestli.

“Evet... **Abdestli abdestli** Kur’an-ı Kerim’e el bastın. Matlube’yi kendisinden başka kimse görmediğine o herife yemin ettin.” (Y, s.90)

Abuk sabuk.

“**Abuk sabuk** taşları sürüyor, aldığı taşı, şeftali takdim eder gibi eliyle onun ağzına götürerek:

—Buyur, yut bakayım, haydi...” (DT, s.364)

“Pencerenin yanındaki **abuk sabuk** saçmalayan delileri güldürmemek için sesini çıkarmadı.” (MD, s.389)

Acele acele.

“**Acele acele** yiyor, fakat çekirdeklerini muntazaman çıkarıyordum.” (Ap., s124)

Acı acı.

“...bütün tabiatı istila eden şedit ve feci cıvıltılarla **acı acı** feryat ediyorlardı.” (BK, s.175)

“Arkasından **acı acı** bir çığlık işitti. Kenarda kalan Korkut bağırıyordu.” (İG, s.47)

“Ödlek Murat, bu kıyafeti düzgün eski arkadaşına **acı acı** baktı, acı acı sırttı.”
(DZ, s.282)

Aç açma.

“Büyük hakikatin herkes tarafından anlaşılması için **aç açma** kitaplar yazdı.”
(GBA, s.327)

Açar açmaz.

“Çakır İmam bu meseleyi **açar açmaz**, onun ağzını,
—Sabret! Kalbini sağlam tut! Allah seni imtihan ediyor!”
(Bn., s.249)

Açık açık.

“Ne sorarsa **açık açık** cevap vermeli.”
(Mİ, s.321)

Açık saçık.

“Artık kadınlar sokaklara **açık saçık** çıkıyorlardı.”
(T, s.179)

Adım adım.

“Nihayet Arslan Bey, terden sırlıklam olmuş atıyla duman içinde harp sıralarının arasında, **adım adım** göründü.”
(K, s.134)

Afal afal.

“Gidip **afal afal** sokaklarda gezeceğine hizmetçilere yardım edeceksin burada.”
(M, s.296)

Afilli afilli.

“**Afilli afilli** burnunu çekti. Kendi ismini bilen şu yabancıya dikkatle baktı.”
(DZ, s.278)

Ağır ağır.

“Dursalar düşeceklermiş gibi, omuzlarındaki çamurlu tüfeklerin altında iki büküm olmuş ve perişan, **ağır ağır** yürüyorlardı.” (BL, s.9)

Ağız ağıza.

“Tekrar şiddetle kucaklaştılar; **ağız ağıza**, mahzuz, meftun, derin derin birbirlerine baktılar.” (Hrm., s.49)

Ağızdan ağıza.

“Kahraman anlattıkça hikâyesi kulaklardan geçerek ağızlardan çıkıyor... **ağızdan ağıza** yayılarak kapıdan Babîâli'nin avlusundan dışarı savruluyordu.” (HLK., s.60)

Ağlatıla ağlatıla.

“Hâlbuki işte birkaç dakikaya kadar **ağlatıla ağlatıla** götürülen annesinin, büyük annesinin, kardeşlerinin bırakılacağı söyleniyordu.” (BL, s.34)

Ağlaya ağlaya.

“Hepsini kovdum. Nazan **ağlaya ağlaya** gitti.” (Hrm., s.44)

Ağzı ağzına.

“Nihayet uzaktan yaklaştığı görülen tramvay geldi. **Ağzı ağzına** dolu idi.” (PTÇ1, s.231)

Ağzı burnu.

“Bir hizmetçinin aleyhinde bulunurken, ‘çalışkan, temiz, atik kız ama, **ağzı burnu** yerinde...’ derler. Ağzı, burnu yerinde olmak onlar için en affolunmaz bir cinayettir.” (AD, s.260)

Aile aile.

“...bunların kimler olduğunu, mufassalan, isim isim, **aile aile**, sayarak anlattım.”
(Hrm., s.21)

Akıp gitmek.

“...aşağıda idraksiz bir nehir gürültüsüyle **akıp giden** ahaliye daldım.” (P, s.279)

Akla hayale.

“On parasız işe girmiş, **akla hayale** gelmedik dalavereler çevirerek, gizli siyah çetelerle, âli haydutlarla ortak olarak birkaç hatta içinde milyonlar kazanmıştı.”
(AN, s.193)

Aklı fikri.

“Sende saksagan kadar hissiyat yoktur, dedi, **aklın fikrin** hep yemekte...”
(YH, s.152)

“Zavallının **aklı fikri** hep dün akşamki kuzuda idi.” (MT, s.200)

Al aşağı ver yukarı.

“**Al aşağı ver yukarı**, sanki haberim yokmuş da, kazara buluyormuşum gibi cebimdeki çeyreği çıkardım, geriye kalan bir kuruş için de yeleğimi bıraktım.”
(GBA, s.327)

Allı yeşilli.

“...**al yeşil** bayraklarla kalenin tepesine dolan askerler bağışıyorlar...” (K, s.136)

Aldım alalı.

“Ben de üç senedir, seni **aldım alalı** bütün duyduklarımı, düşüncelerimi yazıyorum.”
(Hrm., s.18)

Alev alev.

“...levhalar **alev alev** yanan lambaların aydınlığıyla sanki daha ziyade büyüyor, daha ziyade parlıyor, bu sade sofaya muhteşem bir mabet şeklini veriyordu.” (T, s.183)

Alı al.

“Kız ne vakit onunla yalnız kalsa hemen **alı al**, moru mor kesilirdi.” (T, s.180)

Alı al, moru mor.

“Kız ne vakit onunla yalnız kalsa hemen **alı al, moru mor** kesilirdi.” (T, s.180)

Alıcı verici.

“Acaba Pazar dağıldı mı? Diye mırıldandı. Ama bu kadar erken!.. **Alıcı vericilerin** arasına saptı.” (MD, s.385)

Alık alık.

“Sonra **alık alık** etrafına bakındı:

—Ben bir şey yapmayacağım!” (Bom., s.207)

“Durmuş **alık alık** bakakaldı. Demek bir sene hep bu iki çift laf için çalışmıştı ha...” (ÜN, s.109)

Alım satım.

“En kârlı bulduğu ticaret, hayvan **alım satımıydı.**” (Kü., s.324)

Alıp satmak.

“Hürriyette tazminat alarak daireden çekilmiş, ev **alıp satmakla** geçinmeye başlamıştı.” (PK, s.263)

Alır almaz.

“Gişedeki kız, dışarı çıkandan parayı **alır almaz** başını aşağı çekti.” (C, s317)

Alış veriş.

“Atpazarında, eşek **alış verişinde** herkes onu hacı zannediyordu.” (D, s.187)

Alt üst.

“Akşam tam sofraya oturacağı vakit Rum hizmetçi kızın verdiği küçük ve kırmızı bir kitap, bütün sinirlerini **alt üst** etmişti.” (BD, s.373)

Amanı mamanı.

“**Amanı mamanı** yok. İç bakayım! Hadi...” (DT, s.364)

Ana baba.

“**Anam babam** ben pek küçükken ölmüşler.” (FSK, s.252)

Ana oğul.

“Bu münakaşa **ana oğul** arasında âdeta şiddetlice bir kavga hâlini aldı.” (HLK., s.63)

Anca beraber, kanca beraber.

“Karısını hiçbir yere göndermedi. ‘**Anca beraber, kanca beraber.**’ derdi.” (ÜN, s.114)

Anlata anlata.

“...çocukluk arkadaşlarının faziletlerini, **anlata anlata** bitiremezlerdi.” (HBS, s.333)

“İhtiyar kral ona teselli veriyor, devletin âli menfaati için fedakârlıkta bulunmasının ulviyetini **anlata anlata** bitiremiyordu.” (DMU, s.163)

Aptal aptal.

“**Aptal aptal** karşısındaki Bulgar zabitanın yüzüne baktı.” (BL, s.28)

Ara sıra.

“**Ara sıra** hayalî bir maça kâğıdının siyah noktaları gibi beyazlıklar içinde sekizer onar karga kümeleri geçiyordu.” (Tz., s.54)

“Köşelerin hafif karanlıklarından bazen uyanır gibi ayrılan gözlerini **ara sıra**, karşısında kitap okuyan genç kıza, bu torunun torununa atfediyordu...” (BK, s.165)

“**Ara sıra** hafif bir yağmur serpeiyordu.” (Es., s.78)

Arada sırada.

“Adriyan **arada sırada** hemşireme bir laf söylüyor ve gülümsüyordu.” (Mür., s.322)

Araya araya.

“Böyle kaybettiğim eski ‘kendimi’ **araya araya**, farkında olmayarak, taraçadan içeri girmişim.” (M, s.290)

Ardı arası.

“Bu yeşil cennette **ardı arası** kesilmez bir cehennem gürültüsü vardı.” (KD, s.135)

Arsız arsız.

“...Kocasının **arsız arsız** ‘tos, tos, haydi tos...’ dediğini iştir gibi oluyordu.” (T, s.182)

Asabi asabi.

“Altın çantayı avuçlarına aldı. **Asabi asabi** sıktı.” (ZE, s.326)

Aşağı yukarı.

“Ben de **aşağı yukarı** bir aydır buralardayım!” (Ç, s.186)

Aşk meşk.

“**Aşktan maşktan** bahsetti. Zavallıyı iyice azdırdı.” (As., s.176)

Ata ata.

“Kurtulan ürkmüş eşek çifte **ata ata**, kestane ağaçlarının altına kaçıyor, hem de avazı çıktığı kadar anırıyordu.” (Fal., s.66)

Atlar atlamaz.

“Vapurdan köprüye **atlar atlamaz** Dostum Diyamandis Efendi aklıma geldi.” (KH, s.310)

Avuç avuç.

“Kuruş kuruş kazandığım liraları **avuç avuç** harc etmek benim elimden gelmez.” (M, s.287)

Ayrı ayrı.

“Şaşırın çocuk hepimize **ayrı ayrı** bakarak mütereddit adımlarla çıkarken o masanın üzerinden kaptığı cetvele üç tane sıfırı yapıştırmıştı.” (G, s.271)

“Sonra her birine, **ayrı ayrı** şehrin en güzel kızlarından üçünün adını soruyordu.” (BL, s.25)

Ayrı gayrı.

“...tıpkı Amerikalılar gibi **ayrısız gayrısız** bir millet yapmak istediğimizi, Tanzimat dâhilerinin bir tohum halinde bıraktıkları ‘Osmanlılık’ gayesini...” (KH, s.310)

Ayrılr ayrılmaz.

“Labori’den **ayrılr ayrılmaz** mektepte iken senin hiç sevmediğin bir arkadaşımıza daha rast geldim.” (MM, s.225)

Az buçuk.

“**Az buçuk** daha kendini kaybedecekti.” (KA, s.146)

Azala azala.

“**Azala azala** diğer ensal-i zaife-i hayvaniye gibi bir gün bitecekler, hatta mstehaseleri bile kalmayacaktı.” (BK, s121)

Badikliye badikliye

“melmekten bacaklarımız öyle uyuşmuştı ki... tıpkı oğullarına kız aramaya giden romatizmalı ihtiyar anneler gibi, **badikliye badikliye** yürümeye çalışıyorduk.” (BTHU, s.286)

Bağıra bağıra.

“**Bağıra bağıra** sopaları yedi.” (An., s.248)

“Ayşe **bağıra bağıra** nasıl koştuğunu, nasıl eleğimsağmanın altından geçtiğini, nasıl erkek olduğunu anlattı.” (Es., s.81)

Bağırıp ağırmak.

“Sonra yüzünü yıkamaya giderken, sedefli dama kutusunun sofada, yerlerde süründüğünü görmüş, o anda kan başına sıçramış, avazı çıktığı kadar **bağırıp çağırmaya**, sövüp saymaya başlamıştı.” (MD, s.382)

Baka baka

“... ‘pest’in veba olduğunu hatırlayarak arkadaşlarımın yüzüne **baka baka**, ‘vebaiyt, vebaiyt...’ diye mırıldanıyordu.” (ř, s.344)

“Eğri büğrü gölgesine **baka baka** yürüyordu.” (BD, s.377)

Bakına bakına.

“Yine bir gün, ilk trenle Suadiye’ye inmiş, iki tarafına **bakına bakına**, Bostancı’ya doğru yürümüştü.” (AN, s.196)

Bakıp bakıp.

“— Ah, acaba ne?”

Diyor, yüzüne **bakıp bakıp** bulamadıkça seni sevmeye başlıyordum.” (AAP, s.129)

Bakkal çakkal.

“Sonra da yakın yerlere, **bakkala çakkala**, mahalle kahvesine entari, hırka ile gider ve soranlara ‘Artık derviş olduk.’ derdi...” (YBSB, s.16)

Ballandıra ballandıra.

“...hurilerle gılmanları aralarında nasıl pay edeceklerini **ballandıra ballandıra** anlatırken Gâvur Âli’yi hatırlayınca birdenbire susar, somurturdu. Bu kıpkızıl bir zındıktı.” (Bn., s.241)

“Papazın söylediklerini, Rumların nasıl dört gözle İngiliz ordusunu beklediklerini **ballandıra ballandıra** anlattı.” (BÇA, s.369)

Bangır bangır.

“Kadıncağız efendisini kesmeye götürüyorlarmış gibi **bangır bangır** ağlıyor, onu kurtarmaya çalışıyor.” (PTÇ2, s.365)

Basa basa.

“Haberi olmadan, gölgesine **basa basa**, yine kurbanlık koçun yanına gitti.” (T, s.184)

Bastı basalı.

“Gülsüm daha İstanbul’a ayak **bastı basalı** ilk defa evde yalnız kalacaktı.” (KC, s.254)

Başka başka.

“On cilt eseri **başka başka** matbaalar tarafından ayrı ayrı şekillerde basılmıştı.” (FSO, s.307)

Başlar başlamaz.

“Dinî taassupları maarif ilerleyince, yani terakki **başlar başlamaz** uçup gidecekti.”
(AK, s.124)

Başlı başına.

“Her yerde **başlı başına** bir muhit, bir içtimai vicdan vardır ki...” (AD, s.257)

“Sokaklarında, çarşısında, pazarında dolaşan her adam da **başlı başına** ayrı bir cihan, ayrı bir kitaptı.” (MT, s.192)

Baştan aşağı. (A’dan Z’ye kadar), (Baştan ayağa), (Baştan başa)

“Bu millet **baştan aşağıya** kadar korsan mıydı?” (PTÇ1, s.224)

“Geceleri dükkânı **baştan aşağı** yıkatıyor, uykuya yatırmadan ertesi sabah için koyun getirmek üzere mandırasına yolluyordu.” (Di., s.270)

Baştan başa.

“Arabada gelirken İkdam’ı **baştan başa** okumuştun.” (HLK., s.51)

Bata çıka.

“Hazin hazin gülümseyen kumral çocukluk arkadaşım canlı tahtelbahirler gibi **bata çıka** vapurla yarış yapmaya çalışan yunus balıklarını göstererek...” (BTHU, s.282)

Baygın baygın.

“**Baygın baygın** bakıyordu. Yarım saat kadar Valide Kırathanesi’nde bekledim.”
(Vn., s.354)

“Dar sokaklardan, önlerinde bir eşek, iki tarafa adım adım **baygın baygın** bakarak geçen bu mübarek hayvanlar çok hoşuma gidiyordu.” (D, s.187)

Bekleye bekleye.

“Kısmetini **bekleye bekleye** nihayet ihtiyarlamayacak, şimdi kalbini böyle şiddetle çarptıran bu tatlı ateş, bu arzu, bu heves sönmeyecek miydi?” (Nez., s.228)

Beş on.

“Fakat **beş on** ay geçmeden ümitsizliği eskisinden beter oldu.” (ÇS, s.87)

Bet beniz.

“Sana ne olmuş, dedi, **betin benzin** solmuş!” (BH, s.10)

Beyazlı siyahlı.

“Burcun tepesinde, **beyazlı siyahlı** bir bayrak, can çekişen bir kartal ıstırabıyla kıvranıyordu.” (K, s.127)

Bildim bileli.

“Sütannemin sandık odası, **bildim bileli** akar.” (GM, s.25)

Bile bile.

“Yani **bile bile** varımı yoğumu sarf ettim. Yoksa öyle farkında olmayarak değil...” (M, s.287)

Bilir bilmez

“Kendimi **bilir bilmez** yaptığım bu cinayetin üzerinden işte otuz seneden fazla bir zaman geçti.” (İC, s.39)

Bir aşağı bir yukarı.

“Kapı kapanınca Radko ayağa kalktı. **Bir aşağı bir yukarı** gezinmeye başladı.” (BL, s.29)

Bir bir.

“Arkadaşının fabrikadaki gündeliği **bir bir** üstüne ayda sekiz lirayı geçmiyordu.”
(FSK, s.255)

Birer birer.

“Bu meseleleri Avrupalılar **birer birer** halledeceklerdi.” (PTÇ1, s.224)

“İçindeki arpaları **birer birer** topladı.” (AH, s.140)

Bitip tükenmek.

“Bu kısa yol üç gündür **bitip tükenemiyordu.**” (Fer., s.93)

Bitmek tükenmek.

“Onun yine garip, sırf söylemiş olmak için söyleyenlere mahsus **bitmek tükenmek** bilmeyen gevezelikleri arasında nefret-engiz bir hâdiseyi izah eden birkaç perişan kelimecik ağzından kaçmış bulunuyordu.” (ÇH, s.83)

Bitmez tükenmez.

“Asil ve zengin bir çiftçi olan babasının **bitmez tükenmez** denilen parasıyla yaşıyor...” (BL, s.10)

“Ah romanlar! On yaşımdan beri kilometrelerle, hektometrelerle okuduğum o uzun, o **bitmez tükenmez**, nihayetsiz romanlar!” (M, s.289)

Boğaz boğaza.

“İlkin hızla birbirlerine çarptılar. Sonra tıpkı güreşir gibi **boğaz boğaza** geldiler.”
(An., s.251)

Boğazlaşa boğazlaşa.

“Bu adi, bu ne oldukları belirsiz adamlar birbirleriyle **boğazlaşa boğazlaşa** nihayet, didinmelerinden vazgeçecekler...”
Az., s.167)

Bol bol

“Artık Raçof onun taze yanaklarından **bol bol** öpüyordu.” Bom., s.214)

“Oğuz **bol bol** Türkçe konuşur, babasının getirdiği Türkolojiye dair kitapları iyice anlamadan okur, okuduklarını herkese anlatırdı.” (PTÇ2, s.346)

Boşu boşuna.

“Ama ‘yine’ ne kimseye boyun eğdi, ne de bütün servetini bir anda yere atmakla gösterdiği fedakârlığa dair gevezelikler yaparak **boşu boşuna** pohpohlandı!” (PİK, s.184)

“Gâvur Ali o günü **boşu boşuna** bütün meraları dolaştı, koyunlarını aradı.” (Bn., s.250)

Boy pos.

“Herkesi sokup taciz ettiği mahut iğnesine büyük bir ehemmiyet veren sivrisinek onu görmüş ve **boyuna posuna** bakmadan:

—Puh... puf... diye gülmüş.” (Ss., s.57)

Boydan boya.

“Önü **boydan boya** ayna olan uzun mermer masanın kenarında altı berber yavaş yavaş çalışıyorlardı” (C, s.315)

Boyu boyuna.

“Ah, işte on senedir tekrar varacak, **boyu boyuna** uyar, hotozu hotozuna uygun bir adam bulamamıştı.” (Nez., s.227)

Bulut mulut.

“Dikkatle baktı. **Bulut mulut** yoktu. Hava çok açıktı.” (MT, s.194)

Buruştura buruştura.

“İhtiyar velensenin altındaki ayaklarını, yüzünü **buruştura buruştura** topladı.”
(TBZ, s.73)

Bütün bütün.

“Böyle, bîtab-ı huzuz, geziniyorduk. O, **bütün bütün** kendini bırakıyordu.”
(TET, s.150)

“Zavallı saf Bidar **bütün bütün** sarardı.”
(TET, s.161)

“Gönlünü **bütün bütün** almak ve kendini tamamıyla affettirmek için feylosofun koluna girdi.”
(İM, s.97)

“Dün kovduğu küçük ihtiyarı görünce **bütün bütün** şaşırıldı.”
(MT, s.201)

Bütün bütüne.

“Ben hırkama **bütün bütüne** büründüm.”
(İN, s.57)

“Baba İstoyan **bütün bütüne** aptallaşmıştı.”
(Bom., s.212)

Büyük büyük.

“Yine dolmaya başlayan kütüphanesine bu sefer **büyük büyük** dolaplar da koydurmuştu.”
(Ş, s.334)

Büyük küçük.

“**Büyük küçük**, herkes ona levmediyor, lanetler yağdırıyordu.”
(Büy., s.224)

Can cana.

“Geceleri yataklarında yanyana yatıyorlar, sabahları **can cana** kalkıyorlardı.”
(ER, s.98)

Can ciğer.

“Bununla beraber Kozmidi ile **can ciğer** sevişirdi.” (Ş, s.333)

Canlı canlı.

“Fransız köylülerini doldurduğu evlere ateş verdirerek hepsini **canlı canı** yakar...” (BL, s.17)

Cır cır.

“Büyük çınarlar rüzgârla dalgalanarak fasılasız zikreder gibi fısıldıyorlar, ağustosböcekleri **cır cır** ötüyorlardı.” (Bn., s.242)

Cıvıl cıvıl.

“Güzeldi, tombuldu, **cıvıl cıvıl** bir şeydi.” (YÖ, s.354)

Cümbür cemaat.

“Cuma günü **cümbür cemaat** Bektaşî tekkesine gittik” (KD, s.135)

Çabuk çabuk.

“Haydi buradan **çabuk çabuk** bahçeye çık.” (T, s.184)

Çağlaya çağlaya.

“Ezan vakitleri yaklaşırken bütün köylü, kıssa evlerinde, yazsa dağdan **çağlaya çağlaya** gelen minimini derede abdestlerini alırlar, itiş kakış aceleyle camiye dolarlardı.” (Bn., s.240)

Çakıl çukul.

“...boşanmazsam yarın saraya gidip huzura çıkacağını, beni Fizan’a sürdüreceğini **çakıl çukul** söyledi.” (G, s.271)

“Asıl eski Türkçe fırtınasının **çakılı çukullu** gürültüsü dinince aynı lisanla:

—Bugcaglılar! Dedi.” (BB, s.209)

Çalgı çağanak.

“Her gece **çalgi çağanak**, yemek, içmek, keyif, sefa gırla giderdi.” (PK, s.265)

Çar naçar.

“Ne yapayım? **Çar naçar** çıktım. Gidecek yerim yoktu.” (KB, s.109)

Çarpa çarpa.

“Kalbim **çarpa çarpa** prömiyerle görüşüm.” (UK, s.290)

Çatır çatır.

“...gayet namuslu hükümetçeğizin üzerine aç ve kudurmuş bir hayvan gibi atılmış, onu **çatır çatır** paralayarak yutmuştu.” (PTÇ1, s.222)

“Hızla estiğim, fırtına, bora, kasırga olduğum zamanlar en kuvvetli, en ağır şeyler karşımda **çatır çatır** yıkılır.” (Ss., s.57)

Çekip gitmek.

“Aşağıya, memleketimize doğru **çekilip gideceğiz.**” (V, s.145)

“Sözde zavallılar serbestçe **çekilip gideceklerdi.**” (Tes., s.165)

Çelik çomak.

“Arkadaştık. Beraber **çelik çomak** oynardık.” (Mİ, s.321)

Çer çöp.

“Bu görünmez, ilahi süpürge sayesinde, böyle dik bir yerde **çerçöp** değil, kocaman kalaslar olsa duramayacak, aşağılara yuvarlanıp gidecekti.” (MD, s.384)

Çıkar çıkmaz.

“Hâlbuki İsmail Mirza haini daha kalenin kapılarından **çık ar çıkmaz** hepsini, çoluk çocuk, kadın, ihtiyar... hepsini doğramış...” (Tes., s.165)

Çıkıp gitmek.

“Efendisinin eteğini öptü. İzin aldı. **Çıkıp gidecekti.**” (ÜN, s.109)

Çıktık çıkalı.

“Mektepten **ç ıktık çık alı** görüşmedik.” (AD, s.256)

Çın çın.

“Camiler cemaatsizlikten **ç ın ç ın** ötüyordu.” (T, s.179)

Çıtır çıtır.

“Ben sütannemin nasihatlerini **ç ıtır ç ıtır** hep Çerkezceye tercüme ettim.” (GM, s.21)

Çıtır pıtır.

“Aralarında **ç ıtır p ıtır** bir hasbihâl başladı.” (YÖ, s.355)

Çift çubuk.

“Fakat kendi taksiratı haricinde parası çoğalınca **ç iftini ç ubuğ unu** bıraktı.” (BH, s.13)

Çifter çifter.

“Davullar, zurnalar çalıyor, ortada **ç ifter ç ifter** pehlivanlar güreşiyordu.” (Es., s.80)

Çiftleşe çiftleşe.

“Kesilmeyen Bulgarlar, **ç iftleşe ç iftleşe** çoğaldılar, kuvvetlendiler.” (BL, s.15)

Çingene mingene.

“Evet, **Çingene, mingene...** fakat ne büyük bir namus telakkisiydi!” (N, s.81)

Çoluk çocuk.

“**Çoluk çocuk**, ihtiyar, genç, zengin, fakir hepsi erkekti.” (AD, s.263)

“Yine o kadar muhacirlik olacak, **çoluk çocuk** meydanda kalacak.” (PTÇ2, s.353)

Çoluklu çocuklu.

“Ne abdest, ne oruç, ne namaz, ne niyaz... Karılı erkekli, **çoluklu çocuklu** hepsi akşamdan sabaha kadar sarhoş!” (PK, s.269)

Dağta dağta.

“Kuvvetin görünmez, elle tutulmaz bir ruhu olan kahraman rüzgâr bir gün kırlardan, çiçeklerden, çamlardan, ormanlardan topladığı güzel kokuları etrafa **dağta dağta** gidiyor, tatlı tatlı esiyormuş.” (Ss., s.56)

Dalar dalmaz.

“O gece hiç uyuyamadım. **Dalar dalmaz** Hasan’ın hayali gözümün önüne geliyor, ‘iftiracı, iftiracı!’ diye karşımda ağlıyordu.” (Kaş., s.380)

Dal budak.

“İçimden plan, dışımdan yalan devam ediyor, **dal budak** salıveriyordu.” (Hrm., s.38)

Dalga dalga.

“İşte Lüsi’nin piyanosu **dalga dalga** bir polka nagamatıyla kulaklarımı dolduruyor.” (AS, s.86)

“Elleriyle kralın saçlarını **dalga dalga** ayırdı.” (DMU, s.160)

Dalgın dalgın.

“Birden dönüyor, yüzükoyun uzanmış, benim **dalgın dalgın** soyunmamı seyreden bu vücut-ı nefise bakıyordum.” (E, s.107)

“Bir şey anlamıyor, **dalgın dalgın** yüzüne bakıyordum.” (P, s.285)

Damla damla.

“Nazan’ın gözlerinden hala **damla damla** yaşlar akıyordu.” (Hrm., s.19)

Dara dar.

“Kendisi namaza **dara dar** yetişti.” (Bn., s.248)

Dargın dargın.

“Fakat bir gün evvel kuzen geldi, Bedia ile yalnız kaldılar. Evvela **dargın dargın** bakıştılar.” (As., s.174)

Darmaduman.

“...genç hürriyet jandarmalarının aman vermez takipleri altında **darmaduman** olmuşlardı.” (DZ, s.274)

Davul zurna.

“Sokağın baş tarafından **davul zurna** sesleri işitti.” (Es., s.79)

Dehşetli dehşetli .

“...gelene geçene bir kral sarayı bekliyorlarmış gibi **dehşetli dehşetli** bakıyorlardı.” (Az., s.187)

Delik deşik.

“O, dizüstü sürünerek, her tarafı kılıçla, mızrakla **delik deşik** olup ölünceye kadar vuruştı.” (K, s.129)

Denk denk.

“Yeniçeriler, sipahiler, azaplar bu silahları kucak kucak toplayıp tümseğın arkasına taşıdılar. Barhan Bey, hepsini dikkatle saydırdı. **Denk denk** bağlattı.” (V, s.148)

Dere tepe.

“Gurbetçilerin arasına katıldı. **Dere tepe** aştı.” (ÜN, s.106)

Derece derece.

“Arkasında şaka devam ediyor, inek sekiz yüz on beş liradan **derece derece** sekiz yüz elliye çıkıyor, dokuz yüze doğru yükseliyordu.” (MD, s.386)

Dereden tepeden.

“Kendi de bir sigara yaktı. **Dereden tepeden** konuşmaya başladı.” (TR, s.103)

Derin derin.

“...cesim âbidelerin eşkâl-i hayaliyesini tersim ederek anlatan zevcemin vücud-ı bedîfını **derin derin** temaşa ederdim.” (TET, s.145)

“Tramvaya atladı. **Derin derin** düşünüyordu.” (PTÇ2, s.367)

“Ama en ufak, en ehemmiyetsiz şeyi **derin derin** düşünür, derin derin hesap ederdi.” (DZ, s.279)

Dersten mertsen.

“Gönen’den geldiğimiz günden beri bu mektebe devam ediyordum. Ama **dersten mertsen** hiç haberim yoktu.” (Fal., s.60)

Dır dır.

“Bu adam gayet titiz, gayet hysuz, gayet berbat bir ihtiyardı. Hiç durmadan **dır dır** söylenirdi.” (Di., s.270)

Didik didik.

“Camekânın, camların kırılmasından, kadınların bağışmalarından daha beter hiddetlenen kurbanlık koç ise hâlâ hızını alamıyor, yere serdiği efendiyle Makbule'nin üzerine çıkmış, birini eteklerini bırakıp ötekinin saçlarını yakalıyor, ikisini de **didik didik** ediyordu.” (T, s.183)

“Bu kocaman horoz saçlarımı yoluyor, üstümü başımı **didik didik** ediyordu.” (DN, s.111)

Dik dik.

“Kollarını göğsünün üzerine çaprazladı. **Dik dik** baktı.” (PTÇ2, s.346)

Dikkatli dikkatli.

“Dikkat ediyor, **dikkatli dikkatli** bakıyordum.” (HB, s.296)

“Çıkarken avlunun çitlerine, kapının kenarlarına, ahırın saçaklarına çaktırmadan **dikkatli dikkatli** baktı.” (Kü., s.329)

Dinlene dinlene.

“Kapıdan çıktı. Dar, karanlık merdivenleri **dinlene dinlene** indi.” (FSO, s.310)

Dinleye dinleye.

“Martıların:

—Geliyorlar, geliyorlar, seni kurtarmaya geliyorlar!

gibi işittiği tatlı seslerini **dinleye dinleye** daldı.” (Frs., s.218)

Diri diri.

“Öldüreceği, laf söyleteceği adamı **diri diri** fırına kor, gözünün önünde yakardı.” (BL, s.12)

“Naciye Hanım **diri diri** yere girecek olan kocasının dehşetli ulviyetinden şaşalayıp dışarı çıktı.” (HBS, s.336)

Dişi erkek.

“Muhteşem salonlarda insan esvabı giymiş, **dişi erkek**, bir sürü maymun...” (Hrm., s.24)

Doğma büyüme.

“Beş sene vardı ki İstanbul’dan dışarı çıkmamıştım. **Doğma büyüme** vatanımmış gibi ısınmıştım.” (Kıs.,234)

Doğru dürüst.

“Afif Efendi, vatan, millet, devlet ne olduğunu **doğru dürüst** bilmezdi.” (KA, s.375)

Doğrudan doğruya .

“Ona meseleyi **doğrudan doğruya** açsam inkâr edecek, belki bu müşterek intikama rıza göstermeyecekti.” (TET, s.158)

“Benim merciim **doğrudan doğruya** Yıldız’dı.” (YD, s.89)

Dolar dolar.

“Ben milyonlarımı, başka milyonerler gibi, **dolar dolar** kazanmadım.” (M, s.296)

Dolup boşalmak.

“Sen kasavet etme birader, yine bu öksüz milleti yine bir mucize kurtarır... falan derken Bekirağa Bölüğü **dolup boşalıyor**, kanlılar, katiller kaçıyor...” (YBSB, s.16)

Doya doya.

“**Doya doya** bakıyorum. Hem şu satırları yazıyorum.” (Nak., s.55)

Döne dolaşa.

“**Döne dolaşa** bu tabur bizim tarafa da gelir.” (NK, s.287)

Döne döne.

“...nihayetsiz bir ‘hurra’ zinciri, bağırarak, sallanarak kalabalığın içinden geçiyor, canlı bir girdap dalgası halinde, **döne döne**, sarayın meydanında birikiyordu.” (Top., s.240)

Dönüp dönüp.

“...Hacı Hüseyin, daha beter hiddetleniyor, **dönüp dönüp** Mıstık’ın ensesine tokatları indiriyor...” (Kü., s.331)

“Acı acı ulumalarla inleyerek, **dönüp dönüp** yabancıyla konuşan efendisine bakarak ağıla çıktı.” (Bn., s.244)

Dörder dörder.

“...beyaz atının üzerinde şaşırılmış bir gelin gibi sallanarak ve önüne bakarak gidiyor, arkasından **dörder dörder** gelen ezeli acemiler, amirleri gibi önlerine bakarak...” (HB, s.290)

“Merdivenleri **dörder dörder** atlayarak bahçeye çıktı.” (HLK, s.79)

Dört beş.

“**Dört beş** asır evvel yaşamak... Bu ne tatlı bir hayattı!” (A, s.113)

Döve döve.

“Bunlar öyle ağız patırtısına pabuç bırakır takımından değildiler. Derviş Hasan’ın başına üşüştüler. Tekme tokat, **döve döve** kaldırdılar.” (BŞ, s.163)

“Dinmez yağmurların, çılgın fırtınaların **döve döve** yosunlattığı tekir duvarlı büyük kale kuvvetine emindi.” (TT, s.231)

Dövünüp durmak.

“Hepsinin alınında çatkı vardı. **Dövünüp duruyorlardı.**” (ÜN, s.116)

Dudak dudağa.

“...yüksek şapkalarının altına üşümüş gibi büzülen yarım gecelik sarhoş aşıklarıyla **dudak dudağa** öpüşerek geçen artistlerin...” (PTÇ1, s.220)

“**Dudak dudağa** ebedî vefa yemini ediyorlardı.” (ER, s.97)

Dura dura.

“Sonra, hadsî bir gevezelikle dükkânların önlerinde **dura dura**, yiyeceklerin, içeceklerin, giyeceklerin fiyatlarını sora sora iskele yolunu tuttu.” (MD, s.390)

“Sandıkta **dura dura** küf kokan feracenin rengi ağarmıştı.” (Tür., s.211)

Durma dinlenme.

“Üç senelik **durma dinlenme** bilmeyen bir uğraşma onun sinirlerini çelikleştirmiş...” (KY, s.120)

Durmak dinlenmek.

“Sabahtan akşama kadar evin işleriyle uğraşıyor, **durmak dinlenmek** bilmez bir hırsıyla her tarafı, her şeyi yıkıyordu.” (Pir., s.366)

Durup dinlenmemek.

“...beş senelik hizmetini **durup dinlenmeden** gördüğü halde kendini yine ‘tembel, miskin’ diye tahkir etmeye sıklıkla bu kötü insanı ezici bir bakışla süzüyordu.” (Di., s.272)

Durup dururken.

“Yemin etme, çarpılacaksın, dedim, hiç adama öyle **durup dururken** lakap takarlar mı?” (Meh., s.346)

Durur durmaz.

“**Durur durmaz**, o an, kırk adım kadar yaklaştığı kesik başlı şehidin yerden fırladığını gördü.” (BVŞ, s.209)

Düşe kalka.

“**Düşe kalka** Hacı Hüseyin’in evine geldi.” (Kü., s.330)

Düşer düşmez.

“Göz kapakları düşer düşmez dün geceki derviş gene karşısına dikildi.” (İG, s.42)

Düşüne düşüne.

“Kalbim, bunları **düşüne düşüne** dimağında ateşlenen kanımdan yanmaya başladılar.” (P, s.279)

“Ali Usta’ya mermer tezgâhını kırdırmak için tasarladığı planını **düşüne düşüne** Yenicami’nin avlusuna girdi.” (MT, s.198)

Düşünüp durmak.

“Sen eski bir Ödleğ’sin. Polisten korkarsın. İşte böyle **düşünüp durursun**.” (DZ, s.281)

Düşünüp taşınmak.

“Maaşımla geçinemiyorum, Allah aşkına Şemi Bey bana bir iş ver! Dedin. Ben de **düşündüm taşındım**.” (Mİ, s.301)

Ede ede.

“Tabii onların hepsini öldürecekler yahut zulüm **ede ede** kaçıracaklardı.” (PTÇ2, s.366)

Eğilip eğilip.

“**Eğilip eğilip** ocakların içine bakıyorlardı.” (NZO, s.236)

Eğri büğrü.

“Pardösüsünü ve bastonunu alarak dışarı çıktı. **Eğri büğrü** gölgesine baka baka yürüyordu.” (BD, s.377)

El âlem.

“Lokantacıliktan maksat **el âlemi** doyurmak değil, kendini doyurmaktır.” (LE, s.130)

El ayak.

“Kimi kaşa göze, kimi cilde, kimi **ellere ayaklara**, kimi şişmanlığa zayıflığa, kimi esmerliğe beyazlığa, kimi boya, kimi kalçaya bakar.” (AAP, s127)

“Bu fani dünyadan **elini ayağını** tamamıyla çekmişti.” (HBS, s.333)

Elden ele.

“Falaka ve değnek, **elden ele** Hoca Efendi'nin önüne kadar geldi.” (Fal., s.65)

El etek.

“Çünkü ben boyun eğmem, **el etek** öpmem, dedi.” (PİK, s.177)

Eli ayağı.

“Fakat **eli ayağı** tutanlar hiçbir haksızlığa razı olmamalıydı.” (YE2, s.302)

Elini ayağını.

“Bu fani dünyadan **elini ayağını** tamamıyla çekmişti.” (HBS, s.333)

Enine boyuna.

“...ben de onu görünce şaşırılmışım. **Enine boyuna** belki birer metre büyümüş, genişlemişti.” (FSK, s.254)

Er geç.

“**Er geç** benim olacak bir servetti. Zira amcamın bizden başka vârisi yoktu.” (Mir., s.117)

Esmer beyaz.

“Kimi kaşa göze, kimi cilde, kimi ellere ayaklara, kimi şişmanlığa zayıflığa, kimi **esmerliğe beyazlığa**, kimi boya, kimi kalçaya bakar.” (AAP, s127)

Esreli üstünlü.

“Arapça ve **esreli üstünlü** kitapları derhatır ederek içimden söyledim, sonra fatiha...” (İN, s.59)

Ev bark.

“Meşrutiyetten sonra elektrikçilik öğrenmek için İstanbul’dan ayrılmış, Almanya’da **ev bark** düzerek bir daha dönmemişti.” (FSK, s.254)

Evlendi evleneli.

“...**evlendi evleneli** kocasının mevhum hıyanetini yakalamaya çalışmakla uğraşan Meliha’yı da çağırarak:

—Al, işte senden gizli kadın kıyafetine girerek haremleri sürten kocan!..”

(Hrm., s.38)

Ezilip büzülme.

“Muhsin çelebi çekinmeden, sıkılmadan, **ezilip büzülmeden** gayet tabii bir hareketle kendine gösterilen şilteye oturdu.” (PİK, s.176)

Fakadı makadı

“**Fakadı makadı** yok. Nazan için de aynı şeriat var.” (Hrm., s.43)

Fakir fukara.

“Üç ay oruç tuttu. **Fakire fukaraya** baktı. Öksüzler büyüttü.” (KA, s.147)

Falan filan.

“...başkâtip İzzet’e her sene turfanda üzüm, **falan filan** göndermeye başlamış.” (BH, s.14)

Feci feci.

“...baş ucunda ayakta duran ihtiyar dadısı, böyle birdenbire değişen beyinin haline **feci feci** baktı:

—Öyle ise artık size ne diyelim?

—Asıl ismimi söyleyiniz.” (HLK, s.71)

Ferah ferah.

“Biraz karanlıkça, temiz, geniş bir marangoz dükkanı... İçinde **ferah ferah** kırklık, pos kara bıyıklı, şişmanca bir adam...” (MT, s.195)

Fersah fersah.

“Esirlerimiz fikirce, ruhça, medeniyetçe bizi **fersah fersah** geride bıraktılar.” (PTÇ2, s.349)

Fıçı fıçı.

“**Fıçı fıçı** neftlerden, şişe şişe renkli sulardan, türlü türlü tozlardan ne olduğunu anlayamadıkları birtakım cetvellerden, pergellerden, hendese aletlerinden başka bir şey bulamadılar.” (Büy., s.226)

Fıkır fıkır.

“Başını önüne eğdi. Sivri omuzlarını kıstı, **fıkır fıkır** gülmeye başladı.” (DZ, s.286)

Fıldır fıldır.

“Hele o hocanın gözleri **fıldır fıldır** dönüyor.” (Mİ, s.329)

Fosur fosur.

“...bir kaplan postu üzerinde kehribar çubuğunu **fosur fosur** çeken koca bıyıklı, iri vücutlu, ateş nazarlı şair kumandan gözlerini alacağı kalenin sallanan bayrağına dikmişti.” (K, s.127)

“Arap hemen bir sigara sardı. Eğildi, maltızdaki tencerenin altından yaktı. **Fosur fosur** içmeye başladı.” (Tüt., s.94)

Gaile gaile.

“Rahat istedikçe **gaile gaile** üstüne çıkıyordu!” (PİK, s.173)

Gani gani.

“Allah **gani gani** rahmet eylesin.” (F, s.381)

Gece gündüz.

“Fakat tuhaf değil mi, **gece gündüz**, ne vakit sokağa çıksam hep doktora rast geldim...” (KH, s.320)

“Geçtiği yollardan **gece gündüz** dörtlü döndü.” (PİK, s.182)

Geceli gündüzlü.

“...**geceli gündüzlü**, az kuvvetleriyle bu çok düşmana saldırıyordu. Artık iki taraf da fütur getirmek üzereydi.” (Büy., s.228)

Geçer geçmez.

“Sanki İstanbul fethinin azmiyle dehası –tahta **geçer geçmez** babasının heykelini ‘Gölgesi yere düşüyor...’ diye kaldırıp sevaba girmeye kalkan – zahit halefinin zamanında da sönmüyor...” (PİK, s.173)

Gel zaman git zaman.

“Bana gelince; ben ne oldum... Ben... ben, **gel zaman git zaman** mutaassıp bir milliyetperver oldum.” (AK, s.156)

“**Gel zaman git zaman**, ama çok değil, az bir müddet içinde Cabi Efendi parasızlığa, açlığa, çıplaklığa alıştı.” (AN, s.192)

Geldi geleli.

“...Anadolu’ya **geldi geleli** hastalıktan baş kaldıramadığını söylüyordu.” (Ç, s.186)

Gelen geçen.

“Zavallıların hepsi açtı. **Gelene geçene** ‘Allah aşkınıza biraz ekmek...’ diye yalvarıyorlardı.” (PTÇ2, s.355)

Gelen giden.

“Fotoğrafçılarla yaptığı ‘kombinezyon’lar sayesinde her fotoğrafhanede büyütülmüş bir resmi girene çıkana, **gelene gidene** gülümserdi.” (BB, s.216)

Gelip geçmek.

“Yemeye **gelip geçen** Yunan neferleri sataşılıyorlar, adını soruyorlar, eğleniyorlardı.” (PTÇ2, s.365)

Gelip giden

“Edirne’den sık sık **gelip giden** oluyordu.” (D, s.187)

Gelip gitme

“Havagazları ‘**gelip gitme**’ kesildiği için yakılamamıştı.” (HLK., s.70)

Gelir gelmez.

“Sarayına **gelir gelmez** yeğeni olan kaymakam Ferruh Şah’ı huzuruna çağırdı:

—Halkın istemediği bu Doğan kim?” (Büy., s.224)

Genç genç.

“Vükelaya **genç genç** unsurlar giriyor, talihimiz, Türkiye’nin talihi taayyün etmek üzere...” (AK, s.120)

Geniş geniş.

“Dizlerimde, bileklerimde, omuzlarımda yorgun ağrılar hissediyor, **geniş geniş** gerinmek istiyordum.” (FSK, s.248)

Gere gere.

“...ben her ay tahsisatımı alır, daima yükselen rütbemle göğsümü **gere gere** gezinir, eğlenirdim.” (YD, s.89)

Geri geri.

“**Geri geri** gitti. Perdenin yanında dikildi.” (KN, s.221)

Gerilip gerilip.

“Bahçeye birisi çıktı mı hemen kurbanlık üzerine atılıyor, karnına, kafasına, neresine rast gelirse **gerilip gerilip** tos vurmaya başlıyor, yere düşürünce bile hırsını alamıyor, düşenin köpek gibi eteklerini, saçlarını ısıırıyordu.” (T, s.181)

Gerine gerine.

“Rebabî teessüründen, **gerine gerine** yatak odasına çıktı.” (YH, s.155)

Geveleyip geveleyip.

“Vatandaşların her gün **geveleyip geveleyip** de yutmaya çalıştığı şeyi göremeyecek kadar kendisiyle meşgul olan bu alim şüphesiz mutaasıp bir ‘iş bölümü’ mütehassısıydı.” (AN, s.192)

Gezine gezine.

“O, kalktı ve odanın içinde **gezine gezine** bana bir nutuk verdi.” (Mür., s.321)

Gıcır gıcır.

“...bazı geceler zavallı hayvancağızı tepeden tırnağa kadar **gıcır gıcır** sabunlardı.” (Pir., s.366)

Gıldır gıldır.²⁵

“Başka günlerde başımızın üstünde **gıldır gıldır** çocuğunun arabasını çektirir, yahut odasına kapanır, keyfine bakardı.” (½, s.296)

Gider gitmez.

“**Gider gitmez** çocuğumuz orada doğacak.” (Bom., s.203)

Gidip gelmek.

“...mandıraya **gidip gelirken**, salhanede koyunları yüzerken, müşterilere et keserken ‘Ne yapacağım, ne yapacağım?’ diye düşünüyor, hiçbir şeye karar veremiyordu.” (Di., s.271)

“Galatasaray Sultanisi’ne neharî olarak **gidip gelmeye** başladım.” (Mür., s.321)

Girdik gireli.

“Buraya **girdik gireli** peri masalından başka bir şey işittik mi?” (PK, s.266)

²⁵ Gıldır gıldır: Tok ve yüksek bir ses çıkararak.

Giren çıkan.

“Fotoğrafçılarla yaptığı ‘kombinezyon’lar sayesinde her fotoğrafhanede büyütülmüş bir resmi **girene çıkana**, gelene gidene gülümserdi.” (BB, s.216)

Girer girmez.

“Kapıdan **girer girmez** Hoca Efendi’nin işaretini üzerine hepimiz ayağa kalktık.” (Fal., s.60)

Gizli gizli.

“Magda, Boris’i düşünüyor ve **gizli gizli** hıçkırıyordu.” (Bom., s.210)

Gizli kapaklı.

“Tabiatın değişmeyen, asla **gizli kapaklı** olmayan âli kanunu zayıfın düşmanıydı.” (BL, s.17)

Gizliden gizliye.

“Nihayet dul kadın yirmi senedir **gizliden gizliye** sevdiği beyin köşküne geçmiş.” (Bb., s.45)

Görmemeye görmemeye.

“İşte aşağı yukarı dokuz sene vardı ki bu aziz arkadaşımı ilk defa görüyordu. **Görmemeye görmemeye** tamamıyla unutmuştu.” (DZ, s.279)

Görünür görünmez.

“Kapıda **görünür görünmez**, masanın üstündeki yamru yumru bir çıkını göstererek:
—İşte efendim, bu da bohçanız...” (MD, s.383)

Görür görmez.

“Beni **görür görmez**:

—Vay sen misin? diye haykırdı.” (S, s.69)

“Lali’yi **görür görmez** her tarafını, bütün mevcudiyetini sarmış olan o sersemlik bulutundan sıyrıldı.” (BL, s.35)

Güç bela.

“Bu bir facia gibi oldu. **Güç bela** yalıdan çıktılar.” (PTÇ2, s.365)

Güle güle.

“Anahtar deliğinden baktım, yüzünü görmediğim bir kadınla **güle güle** konuşuyorlardı.” (Hrm., s.43)

Gümbür gümbür.

“**Gümbür gümbür** şerefe yıkıldı. Ayşe aşağıya düştü.” (Es., s.83)

Gümrük mümrük.

“Topkapı tramvayına atladı. İçi evkaf, **gümrük mümrük** kâtipleriyle doluydu.” (MT, s.194)

Günü gününe.

“Üç senedir **günü gününe** hissiyatımı yazıyorum.” (Hrm., s.17)

Güzel güzel.

“Yine dayak, gürültü, hareket başlayınca, bu sersem, bu dağınık hayvancıklar bir yere toplanacaklar, uykuyu, uyuklamayı, pineklemeyi bırakıp **güzel güzel** yumurtlamaya, civciv çıkarmaya koyulacaklardı.” (H, s.112)

Güzel çirkin.

“On sekiz yaşında **güzellik çirkinlik** pek aranmaz değil mi?” (Mür., s.321)

Hacı hoca.

“Fatma Hanım’ın yedi cediti de **hacı hocaydı.**” (T, s.178)

Haddi hesabı.

“Sıkışanın, üzülenin, ezilenin **haddi hesabı** yoktu.” (HLK., s.61)

Hadsiz hesapsız.

“Siyah bayraklı **hadsiz hesapsız** bir ordu Akka’ya taştı. Fışkırıldı.” (Büy., s.226)

Hal hatır.

“**Hal hatır** sorduktan sonra:

—Hacıanne! Matlube başka birisine çıkıyormuş! İşittim.” (Y, s.88)

Halis muhlis.

“Beyoğlu arkadaşlarından bir Yusuf Pinko vardı ki **halis muhlis** asil bir prens, hatta bir kraldı.” (Az., s.168)

Hamle hamle.

“En sakın lafı bile havlar gibi **hamle hamle** söyler, sonra birdenbire susuverirdi.” (NK, s.281)

Haraç mezat.

“Bir insanla böyle resmi bir meydanda, **haraç mezat**, ulu orta eğlenmek hakikaten terbiyeye muhalifti.” (MD, s.386)

Harap türap.

“İhtimal bir gün bütün fakirler birleşecek, süse dair ne varsa, ev, apartman, gazino falan... hepsini yağmaya verecekler, hepsini **harap türap** edeceklerdi.” (AHM, s.260)

Harelene harelene.

“Ben **harelene harelene** karşımda değişmesine bakarken susmuyo, yine söyleniyordu.” (DN, s.110)

Harf be harf.

“Bu bir buçuk sahifeyi işte aynen, **harf be harf**, size tercüme ediyorum.”

(TET, s.158)

Harfi harfine.

“...bugünkü eski okunmaz tarihlerin tozlu yaprakları arasında uyuyan bu ulvi istirhamnameyi **harfi harfine** tercüme ediyorum...” (B, s.258)

Harıl harıl.

“Cerrah, **harıl harıl** akan kanı durdurdu.”

(TT, s.236)

Havadan sudan.

“Bir iki dakika kadar şundan bundan, **havadan sudan** bahsettiler.” (DMU, s.162)

Havaya havaya.

“Zaptiye **havaya havaya** bakıyor, kaymakam bir şey anlamıyordu.” (YE2, s.299)

Hayal meyal.

“Görebiliyorum ama pek az... **hayal meyal**...”

(Ş, s.339)

“Babası saatlerce anlatıyordu. O **hayal meyal** işitiyor, kendisinin kavmiyetini duyduğunu bir türk olduğunu, pek güzel bildiğini düşünüyordu.” (PTÇ2, s.360)

Hayır hasenat.

“Bu Hacı Ağa ona her vakit **hayır hasenat** için bir şey ayırmasını tavsiye eden komşusuydu.” (Bh., s.10)

Hayır hayır.

“Sapsarı, mosmor, kıpkırmızı, **hayır hayır**, belki simsiyah bir renge girdim.”
(YD, s.89)

Haykıra haykıra.

“Kurt görmüş bir kısrak heyecanıyla, **haykıra haykıra** kaçtı.” (KB, s.107)

Hayran hayran.

“Lakırtı söylemiyorlar, yeni âşıklar gibi **hayran hayran** birbirlerinin yüzüne bakıyorlardı.” (Ş, s.343)

Hazin hazin.

“Mıstık **hazin hazin** akan dereye bakarak:

—Ah, nerede bizim Mesta?

dedi.” (Ç, s.186)

“Karşiki mescitte **hazin hazin** akşam ezanı okunuyor, bacasının tepesindeki yuvada leylekler nihayetsiz bir takırtı koparıyorlar.” (Di., s.264)

Hemen hemen.

“Araplar Arabistan’da, Türkler Anadolu’da **hemen hemen** yalnız kalıyorlardı.”
(Ş, s.333)

“Kışlık zahiresi de **hemen hemen** tamamıyla oradan gelirdi.” (R, s.167)

Hepsi hepsi.

“Kendisinin morfoloji ile iştilig ettiğini, hatta tambura çaldığını, aşıklık ettiğini, dervişliğini, **hepsini hepsini** anlattı.” (KH, s.319)

Heyecanlı heyecanlı.

"Zavallı Bihter, nasıl **heyecanlı heyecanlı** soluyor, ah sevgili karıcığım, beni ne kadar sevdiğini işte şimdi anlıyorum." (YD, s.93)

Hıçkıra hıçkıra.

"Şaşırılmış Çingeneye **hıçkıra hıçkıra** yaklaştı." (N, s.81)

"Avazı çıktığı kadar, asabi bir buhran içinde, **hıçkıra hıçkıra** ağlıyordu."

(ZE, s.342)

Hıncahınc.

"Sur, Avrupa'dan **hıncahınc** gelen imdatlara o kadar doldu ki... kale bu kalabalığı almadı." (Büy., s.226)

Hısım akraba.

"Yanına çırak almaz, kimse ile çok konuşmaz, dükkânından dışarı çıkmaz... ha bire uğraşır. Bekârdı. **Hısımı akrabası** yoktu." (Di., s.262)

"Benden başka eve gelen erkekler hep **hısım akraba**, hep süt oğul, ahret evladı filandı." (Y, s.87)

Hızlı hızlı.

"Düşünüyor ve **hızlı hızlı** gidiyordu." (PTÇ1, s.225)

"Geldiği yollardan **hızlı hızlı** dönen Koca Ali ruhunda demin dinlediği ahengi tekrar buluyordu." (Di., s.266)

Hiddetli hiddetli.

"Kocasına **hiddetli hiddetli** bakarak:

—Sende saksagan kadar hissiyat yoktur, dedi, aklın fikrin hep yemekte...”
(YH, s.152)

Hotozu hotozuna.

“Ah, işte on senedir tekrar varacak, boyu boyuna uyar, **hotozu hotozuna** uygun bir adam bulamamıştı.”
(Nez., s.227)

Hüngür hüngür.

“Zavallı Ayşe hiç sesini çıkaramıyor, utancından yerlerin dibine geçiyor, bastığı çamurlara bakarak, bütün göğsünü sarsan derin hıçkırıklarla **hüngür hüngür** ağlıyordu.”
(Es., s.84)

Isına ısına.

“Ah, bir yangın olsa da alevlerin içine atılsam, **ısına ısına** ölsüm!”
(Şİ, s.140)

Isıra ısıra.

“**Isıra ısıra** parçaladığı memeleri yassılanmış, karnı içeri çökmüştü.”
(BL, s.39)

İçi dışı.

“Resmen Türk namı altında yaşadıkları onlara **için dışın** acıyorlar.”
(Hrm., s.25)

“Meclis odasının **içi dışı** dolmuştu. Herkes bir defacık olsun onu uzaktan görmek istiyordu.”
(HLK., s.54)

İçin için.

“Hafif bir romatizmadan, zayıflayan bacaklarınız **için için** sızlarken görünmez bir dudak kulağımıza...”
(Pİ, s.177)

İhtiyar genç.

“Bütün halk; **ihtiyar genç**, erkek kadın, çoluk çocuk herkes en coşkun cümbüşler esnasında bile birdenbire dururlar, sararırlar, ağlamaya, hıçkırmaya başlarlardı.”
(DMU, s.159)

İki üç.

“Tercüman herhalde **iki üç** ay için Selanik’i terk etmek pek münasip olacağını da söylemişti.”
(PTÇ1, s.236)

İkişer ikişer.

“Benimle **ikişer ikişer** güreşecek varsa meydana çıksın!...”
(Es., s.80)

“Silahları alınan düşman **ikişer ikişer** bağlanıyor, takım takım ordugâhın arkasına götürülüyordu.”
(K, s.136)

İleri geri.

“Nereden geldiği belli olmayan derin bir gürültü sis içinde kaynıyor, **ileri geri**, yaklaşıyor, uzaklaşıyor, dalgalanıyordu.”
(K, s.133)

İlim milim.

“Hep **ilim milim** konuşmak istiyor. Onu çok seviyorum.”
(Hrm., s.20)

İN cin.

“Sabahleyin arka tarafta, **in cin** olmayan bir yerde boş bir sandal bulmuş, hemen içine atlamıştı.”
(AHM, s.279)

İnce uzun.

“Şüphesiz **ince uzun** kaşlarını yukarı kaldırarak, ukalalık edceği zamanlar yaptığı gibi yavaş yavaş başını salladı.”
(DN, s.113)

İnceden inceye.

“İnceden inceye tahkikat yapıldı. Kim olduğu bir türlü anlaşılamadı.” (BVŞ, s.213)

İndi ineli.

“Nur sütunuyla gökten **indi ineli** ağzına bi şey koymamıştı.” (Az., s.173)

İnim inim.

“Zebanilerin kırbaçları altında, **inim inim** inliyor.” (BV, s.83)

İnleye inleye.

“Ve karınlarına delik açılan kadınlar hiç yaşamıyorlar, bir iki saat içinde **inleye inleye**, kıvrana kıvrana ölüveriyorlardı.” (BL, s.26)

“Şimdi bu ücra Anadolu kasabacığının dışarısında, **inleye inleye** akan çakıllı dereciğin başında böyle karşı karşıya gelmek...” (Ç, s.185)

İrili ufaklı.

“**İrili ufaklı** taşlar ayaklarımı acıtıyor, atların yürümesine mâni oluyordu.” (HB, s.292)

“Aralarına **irili ufaklı** mektep çocukları da karışmıştı.” (HLK, s.78)

İsim isim.

“...bunların kimler olduğunu, mufassalan, **isim isim**, aile aile, sayarak anlattım.” (Hrm., s.21)

İstemeye istemeye.

“Kalabalık buralara bile taşmıştı. **İstemeye istemeye:**

—Doğrusu bu Spencer biraz budala imiş...” (GBA, s.327)

“Yanında alçak sesle konuşanların sözlerine **istemeye istemeye** kulak kabarttı.”
(Di., s.264)

İş güç.

“Artık **işi gücü** Çerkezlik için çalışmak oldu.” (BKT, s.203)

İşitir işitmez.

“Magda kayın babasının sesini **işitir işitmez** kalktı.” (Bom., s.209)

İte kaka.

“Müstemend onu **ite kaka** intizar odasının kapısından içeri sokar, haykırır.”
(Mİ, s.339)

İtiş kakış.

“Ezan vakitleri yaklaşırken bütün köylü, kıssa evlerinde, yazsa dağdan çağlaya çağlaya gelen minimini dereye abdestlerini alırlar, **itiş kakış** aceleyle camiye dolarlardı.”
(Bn., s.240)

Kaba saba.

“Larousse bile ‘Turquerie...’ kelimesine ‘**kabalık sabalık**’ manasını veriyordu.”
(BD, s.375)

“Görüyordum; **kaba saba** bir şeydi. Halinde, tahsilin hani o pek uzaktan sezilen görülmez gölgesi yoktu.”
(M, s.295)

Kabahatli kabahatli.

“...kadınlar pencerelerden sarkarak **kabahatli kabahatli** geçen kümeleri gülümseyerek seyrediyorlar...”
(BL, s.9)

Kabara kabara.

“Şimdi İzmir’e geldi mi, en açık havalarda bile arkasında ayrı ayrı paltosunu, bastonunu, şemsiyesini taşıyan uşaklarıyla: ‘Ben paşayım, bana bakınız!’ der gibi **kabara kabara** dolaşır.” (BH, s.14)

Kaç göç.

“O vakitler şimdiki gibi değil, **kaç göç** gayet sıkı!” (Bb., s.45)

Kadeh kadeh.

“Artık Raçof onun taze yanaklarından bol bol öpüyordu. **Kadeh kadeh** içiyor ve tekrar tekrar öpüyordu.” (Bom., s.214)

Kadın erkek.

“**Kadın erkek** hepsi şapkalı idi.” (PTÇ1, s.231)

“Çoluk çocuk, **kadın erkek** birçok Yahudiler sandallara binmişler, geziyorlar, düşmanın zırhlılarını seyrediyorlardı.” (PTÇ2, s.366)

Kâğıt kalem.

“Akşam yemeğinden sonra Koştanof meyhaneciden **kâğıt kalem** istedi.” (TBZ, s.70)

Kala kala.

“İki ay içinde ağılda **kala kala** yirmi beş koyun kaldı, fakat bir kere ok yayından çıkmıştı.” (Bn., s.249)

Kaldı kalalı.

“Amcam, hele yalnız **kaldı kalalı** bütün hayatını kütüphanesine hasretmişti.” (Mir., s.116)

Kaldırıp kaldırıp.

“Çifter çifter karşısına çıkan pehlivanları **kaldırıp kaldırıp** yere çarptı.” (Es., s.80)

Kalın kalın.

“Birbiri arkasına **kalın kalın** sigaralar yapıyor; birini söndürmeden ikincisini yakıyordu.” (Bn., s.251)

Kalkar kalkmaz.

“Ayağa **kalkar kalkmaz** gene sızmaya başlayan terlerimi ıslak mendilimle silerek gene ısrar ettim.” (HB, s.295)

Kambur kambur.

“Yirmi yaşına girdiği hâlde daha salyasını, sümüğünü toplayamıyor, **kambur kambur**, dirseklerine kadar elleri pantolonunun cebinde, cami avlularında, viranelerde dolaşıyordu.” (AN, s.193)

“Belinim ağrısından doğrulamıyor, **kambur kambur** yürüyordu.” (Şİ, s.140)

Kana kana.

“Üç gündür kirli renginden korkup tadamadıkları suları **kana kana** içince biraz canlanan silahsız düşmanlar...” (V, s.150)

Kan ter.

“**Kan ter** içinde soluyan ihtiyarcığı dikkatle süzdü.” (MD, s.391)

Kapar kapamaz.

“Âdem Bey gözünü **kapar kapamaz** rahat uykusuna dalmıştı.” (ER, s.100)

Kara kuru.

“Birinci zabıt, onun gibi iri, yakışıklı değildi. **Kara kuru** bir şey...” (Top., s.241)

“Üç tane **kara kuru** küçük Rum çocuğu pirinçleri ayıklıyorlar, zerzevatları doğruyorlardı.” (LE, s.128)

Karga tulumba.

“Gözümü açtığım zaman –koltukla mı, **karga tulumba** mı- nasıl geldiğimi bilmediğim bir yatakta buldum.” (M, s.298)

“Yüzü sapsarıydı. Gardiyanlar sarası tutmuş sandılar. Hemen **karga tulumba**, doktorun odasına götürdüler.” (DT, s.368)

Kargacık burgacık.

“...eski elifbe kitaplarındaki ‘**kargacık burgacık**’ karşısında küçük çocukların duydukları bîmâna ve masum tecessüse müşabih değil miydi? ” (Tu., s.137)

“—Bu nasıl yazı? **Kargacık burgacık.**

—Ver, ben okuyayım, sen dinle.” (KY, s.118)

Karı koca.

“**Karı koca**, kahvelerini, her vakitki gibi yalının balkonunda içtiler.” (YH, s.151)

Karılı erkekli.

“Ne abdest, ne oruç, ne namaz, ne niyaz... **Karılı erkekli**, çoluklu çocuklu hepsi akşamdan sabaha kadar sarhoş!” (PK, s.269)

Karış karış.

“Asırlarca **karış karış** kan dökerek aldığımız yerleri bi hamlede kapıştılar.” (PTÇ2, s.349)

Karman çorman.

“Görüyordu ki, hadiselerle sebepler, vakalarla müessirler birbirine karışmış ve her şey **karman çorman** olmuştu.” (AN, s.194)

Karşı karşıya.

“Yemeklerimizi **karşı karşıya** yerdik.” (E, s.102)

“**Karşı karşıya** duran iki kapıdan birisine girecekler ve yatacaklardı.” (Bom., s.205)

Kasaba kasaba.

“Şehir şehir, **kasaba kasaba** dolaşmaya, ticaret etmeye başladı. Önüne gelene külah giydirdiyordu.” (Kü., s.324)

Kasıp kavurmak.

“Sıcak bir haziran güneşi dünyayı sebepsiz bir bela gibi **kasıp kavuruyordu.**” (BŞ, s.158)

Kaş göz.

“Kimi **kaşa göze**, kimi cilde, kimi ellere ayaklara, kimi şişmanlığa zayıflığa, kimi esmerliğe beyazlığa, kimi boya, kimi kalçaya bakar.” (AAP, s127)

Kaşık maşık.

“**Kaşık maşık** yok burda...” (TG, s.245)

Kat kat.

“Uzakta, tirşe rengi hafif bir sisle boyanmış **kat kat** dağlar görünüyordu.” (BŞ, s.158)

Kavga gürültü.

“**Kavga gürültü** çıkıp mahallelerin, köyleri asayiş bozulmasın diye afyon tarlalarını şenlendirmiş, esrarı, haşhaşı mübah ilan etmişti.” (HİS, s.372)

Kelime kelime.

“Sermet Bey’in **kelime kelime** söylediklerini tereddüt etmeden yazdı.” (PK, s.268)

Kelli felli.

“Kırk beş yaşında **kelli felli** bir efendiye şu mübarek hayvanı azdırmak yakışır mıydı?” (T, s.182)

Kendi kendime.

“**Kendi kendime:** ‘Acaba bir tanesini haberim olmadan yuttum mu?’ dedim.” (Ap., s124)

“Bidar şüphesiz bizim odamıza **kendi kendine** giremezdi.” (TET, s.157)

Kendi kendimize.

“Başkalarıyla, başkaları için değil, **kendi kendimize**, kendi kendimiz için yaşayalım...” (Hrm., s.33)

Kendi kendine.

“Bu musibetten sonra evin kadrosu **kendi kendine** küçüldüğünden ilk günleri tekaüt maaşı biraz işe yarıyordu.” (YBSB, s.14)

Kendi kendini.

“Öyle ise sen bir hançersin! **Kendi kendini** kullanan, sapı namlusunun elinde olan bir hançer...” (HG, S.71)

Kesik kesik.

“Hala tıkanmış, boğulmuş gibi hızlı hızlı, **kesik kesik** nefes alan Lalî’ye bir kere daha baktı.” (BL, s.37)

Kesilir kesilmez.

“Memeden **kesilir kesilmez** düşünmeye ve yazmaya başladığı gayri matbu altı yüz bin sahifelik eserinde medeniyetin ferdiyete doğru yürümek olduğunu ispat etmişti.” (Ş, s.332)

Kesip biçmek.

“Şu kalın çizmeli, Yavuzvarî palabıyıklı Karadağ tabancalı, Çerkez kamalı dev, şüphesiz bir sürü kurda, canavara, kaplana rast gelse böyle titremez, gözünü kırpmaz, hepsini **kesip biçerdi.**” (C, s321)

Keskin keskin.

“Bülbüller **keskin keskin** ötüyor, uzaktan mandıraların köpekleri havlıyorlardı.” (Di., s.266)

Kırıla kırıla.

“Ansızın iki ateş arasında ürken düşmanlar, mücahitlerin keskin kılıçları altında **kırıla kırıla** kaçtılar.” (Büy., s.228)

Kırıp kırıp.

“Sözüm ona yumurta işte... Balıkçılar Hayırsızada'dan martıların filan yumurtalarını toplarlar. **Kırıp kırıp** teknelere doldururlar.” (LE, s.130)

Kırta kırta.

“Sanki bir tarafa dokunmasın diye dikkatle vücudundan ayrı tuttuğu ağız tespihi elinde **kırta kırta** yürüyordu.” (BH, s.13)

Kırmızı kırmızı.

“Şu köycükte sallanan **kırmızı kırmızı** hürriyet bayraklarını görmüyor musunuz?” (HB, s.296)

Kısa kısa.

“Sordu. **Kısa kısa** cevaplar verdim.” (İDA, s.30)

Kıvrana kıvrana.

“Ve karınlarına delik açılan kadınlar hiç yaşamıyorlar, bir iki saat içinde inleye inleye, **kıvrana kıvrana** ölüveriyorlardı.” (BL, s.26)

“Dünyayı titreten bu kahraman sedye içinde **kıvrana kıvrana** Harube’ye gitti.” (Büy., s.227)

Kıyı bucak.

“Sungur Alp’la adamlarının hepsini bir anda öldürdüler. **Kıyıda bucakta** kalanları da esir ettiler.” (TT, s.233)

Kilit kürek.

“O gün her tarafı **kilit kürek** altına aldı.” (YÖ, s.354)

Kimse kimseye.

“Gel zaman, git zaman, bir gün gelecekti ki artık **kimse kimseye** inanmaz olacaktı.” (YA, s.205)

Koca koca.

“Ölüyorum vallahi! **Koca koca** taşların hepsini...” (DT, s.365)

Kol kol.

“...sefer eğlentisi yapan yüz binlerce asker, **kol kol** olmuş, cirit oynayarak, kaynaşarak otağ etrafında gniş bir daire çeviriyorlar:

—Kızılelma’ya...” (KN, s.222)

Kol kola.

“Kadınlarıyla **kol kola** umumi bahçelerde, lokantalarda gezerler, konuşurlar, eğlenirler, gülüşürler.” (AD, s.259)

Konak konak.

“**Konak konak** ilerledikçe bu yeni elçinin debdebesi, dârâtı, hele incili kaftanının şöhreti bütün Anadolu’dan geçerek Şah İsmail’in diyarına taşıyordu.” (PİK, s.181)

Konuşa konuşa.

“Artık **konuşa konuşa** yürüyorduk. İçimden plan, dışımdan yalan devam ediyor, dal budak salıveriyordu.” (Hrm., s.38)

Korka korka.

“Çocuklar, kadınlar, gençler sokakta küme küme dururlar, sık fıstık ağaçlarının tepelerinden havaya tüten kırmızı, sincabî, mor, yeşil dumanları **korka korka** seyrederdiler.” (Büy., s.224)

“Adriyan’ın kapısına yaklaştım, **korka korka** tokmağı çevirdim.” (Mür., s.324)

Koşa koşa.

“Demin **koşa koşa** geldiği yerlerden şimdi yavaş geçiyordu. (BL, s.27)

Koyun koyuna.

“Bu kaymak vücutla Hüsam Efendi tam yirmi sene **koyun koyuna** yattı.” (Hav., s.362)

Körü körüne.

“Türklerin **körü körüne** kara taassuplarından başka hiçbir siyasi fikirleri olmadığını, vatan, yurt, ocak bilmediklerini, İstanbul’daki her Türk mahallesine bir aile Bulgar yahut Rus yerleştirip yanlarına da serbest gezebilmek şartıyla birer sürü domuz verilirse az vakitte bütün Türklerin çil yavrusu gibi dağılacaklarını anlattım.” (TBZ, s.76)

Kös kös.

“Gözlüğünü çıkarmaya vakit bulamadan, **kös kös** önüne bakarak dükkândan çıktı.”
(MT, s.197)

“Yokuştan, bohçası koltuğunda **kös kös** inmeye başladı.”
(MD, s.384)

Köşe bucak.

“Kendi asaletimizle beraber **köşede bucakta** kalmış asaletleri de meydana çıkaracağız.”
(Az., s.187)

Kucak kucağa.

“Muvafakat etti. Yine **kucak kucağa** yekvücut, içeri girdik, yukarı çıktık.”
(TET, s.150)

Kucak kucak.

“Ah yarabbim! **Kucak kucak** evrak-ı mazarra, bunlardan biri daha birkaç ay evvel gözüme ilişse, birinin elinde veya cebinde görsem, ah babam olsa jurnal ederdim.”
(YD, s.89)

“Yeniçeriler, sipahiler, azaplar bu silahları **kucak kucak** toplayıp tümseğın arkasına taşıdılar.”
(V, s.148)

Kum kum.

“Güneşten **kum kum** parlayan tentenin kenarında el kadar bir gölge kımıldııyor.”
(İC, s.37)

Kuru kuruya.

“ Ben böyle bir şey bulsam yirmi sene kavuk sallamaya, otuz sene nişanlılığa, **kuru kuruya** lafla sevişme angaryasına katlanırım bel!”
(Niş., s.173)

Kurula kurula.

“Arabadan tek gözlüğünü tutarak, **kurula kurula** indi.” (HLK, s.89)

Kuruş kuruş.

“**Kuruş kuruş** kazandığım liraları avuç avuç harc etmek benim elimden gelmez.” (M, s.287)

Küçük küçük.

“Önümüzdeki kutuda elmas, akik, zümrüt, necef, sedef, kehribar vesaire gibi yüz kadar **küçük küçük** taşlar vardı.” (Kol., s.276)

Küfe küfe.

“Osmanlılar **küfe küfe** alınan bu kitapların hepsini okuyor zannederek ondan ürkerlerdi.” (Ş, s.334)

“Yine hayaline **küfe küfe** sıkılmış çürük limon kabukları döküldü.” (T, s.182)

Küme küme.

“Çocuklar, kadınlar, gençler sokakta **küme küme** dururlar, sık fıstık ağaçlarının tepelerinden havaya tüten kırmızı, sincabî, mor, yeşil dumanları korka korka seyrederlerdi.” (Büy., s.224)

Kürek kürek.

“Yalnız kapanan mezarın **kürek kürek** atılan toprakları boğuk, gizli bir şikâyet gibi duyuldu.” (YE2, s.315)

Kütle kütle.

“Milyonlarca adamın birbirini ne kadar ulvi bir mecburiyetin sevkiyle olursa olsun başak biçilir gibi, **kütle kütle** öldürmeleri sulh iştihakıyla artık bütün dünya gazetelerinin alenen yazdığı gibi şüphesiz bir vahşetti.” (AN, s.194)

Lime lime.

“Ökçeleri yenmiş ayakkabılarının üstünde çamurlu paçaları **lime lime** sarkıyordu.”
(DZ, s.277)

Lüle lüle.

“Elmaslı tacının altında **lüle lüle** sarkan gür beyaz saçları, yürürken ayaklarına dolaşan beyaz sakalları içinde balmumundan yapılmış ilahi bir resim gibi daima sessiz yaşar, devleti adaletle, şefkatle, mürüvvetle idare ederdi.” (DMU, s.158)

Mahzun mahzun.

“Sokakları dolduran sayılmaz şapkaların zalim ve kurnaz, gaddar ve namussuz gölgelerinde sararmış solmuş gibi boyunları eğri, zayıf **mahzun mahzun** dolaşan sarıklı yerlilere, bu zavallı Arap kardeşlerime kalbimde derin bir sızı duymadan bakamam.” (P, s.278)

“Durmuş **mahzun mahzun** yine önüne baktı.” (ÜN, s.108)

Manalı manalı.

“İkisi de **manalı manalı** gülümsüyordu.” (BTHU, s.282)

Manalı manasız

“Koştanof **manalı manasız** itirazlar etti.” (TBZ, s.72)

Mânasız mânasız.

“İki eski arkadaş ansızın alevlenen hatıralarının şaşkınlığıyla bir müddet **mânasız mânasız** bakıştılar.” (DZ, s.280)

Manga manga.

“Asker adımlarıyla **manga manga** Türk mekteplerinin, Darülfünunun, Tıbbiyenin talebeleri geçiyordu.” (AK, s.151)

Memleketten memlekete.

“Mazideki masalcının bir kutuya binip **memleketten memlekete** uçmak hülyası bugün bir hakikattir.” (KY, s.120)

Mesele mesele.

“Türkleri, Türklerin vatanını **mesele mesele** taksim edip taksit ile maddî olârak parçalamaya çalışan bu yağmacı ve doymaz Avrupalılar manevi hücumlarını da ihmal etmiyorlardı.” (PTÇ1, s.225)

Mırın kırın.

“Rumca, yanında boğaz tokluğuna çıraklık etmek istediğimi söyledim; **mırın kırın** etti.” (LE, s.128)

Mışıl mışıl.

“Annesinin haykırmasına uyanmadı. **Mışıl mışıl** uyudu.” (ÜN, s.115)

Mini mini.

“Dostumun kapısını çaldığım vakit, koynumdaki altın saatim **mini mini** taninleriyle dokuzu vuruyordu.” (KH, s.310)

Miskin miskin.

“...yakında İstanbul’u alacak olan Hristiyan efendilerimize sadakatle dua ederek hayatımızı diğer dindaşlarımız gibi **miskin miskin** taassup, cehalet ve rezalet içinde geçireceğimiz muhakkak... ve...” (Meh., s.302)

“Demin koştuğu yerlerden **miskin miskin** köye döndü.” (Es., s.84)

Morarıp morarıp.

“Gâvur Ali namazı bırakmıyor; hiddetten, gazaptan, pişmanlıktan çatık kaşlı esmer yüzü **morarıp morarıp** kızardıkça köylü onunla alay eder gibi,

—Suratına nur geldi, ülen namazabaşlayalı...

diyorlardı.” (Bn., s.249)

Moru mor.

“Kız ne vakit onunla yalnız kalsa hemen alı al, **moru mor** kesilirdi.” (T, s.180)

Namaz niyaz.

“Vaktim yok! diye **namazı niyazı** bıraktı.” (Hav., s.363)

Namuslu namuslu.

“Öşürcüler, ağnamcılar, tahsildarlar, zaptiyeler, köylerde kuzu gibi **namuslu namuslu** dolaşırlarmış.” (YE1, s.373)

Nazlı nazlı.

“Çocuk cevap vermedi. **Nazlı nazlı** sarı badanalı binanın yüksekliğini süzdü.” (FSO, s.303)

Ne gelen var ne giden.

“**Ne gelen vardı, ne giden...** Gözlerini yere indirince, birtakım hayvan, kağnı izleri gördü.” (BŞ, s.159)

Ne olur ne olmaz

“**Ne olur, ne olmaz.** Görmüyor musun, ele geçenler ne hâllere giriftar oluyor...” (YD, s.90)

Ne var, ne yok?

“**Ne var, ne yok** bakalım?” (PTÇ2, s.356)

“Acem atlıları şarkta **ne var ne yoksa** hepsini yağma etmişler.” (İG, s.44)

Nefes nefese.

“Üsküdar vapuruna **nefes nefese** kendini attı.” (DT, s.358)

“Mermer merdivenleri **nefes nefese** çıkıp elektrik düğmesine basarken kalbi müphem bir korku ile yırtılacak gibi çarpıyordu” (Hrm., s.16)

Nesi var nesi yok.

“Canını kurtarmak isteyen üzerinde başında **nesi var nesi yok** buraya bıraksın.” (ÜN, s.111)

Nim üryan.

“Yatağa baktım. **Nim üryan** Bidar yatıyordu.” (TET, s.154)

Noktası noktasına.

“...düşünün hatırasını **noktası noktasına** hayalinden geçiriyor ve göğsünün kabardığını duyuyordu.” (PTÇ1, s.240)

“Ne söylersen seve seve dinleyeceğim. Vasiyetini **noktası noktasına** yapacağım.” (P, s.286)

Okuma yazma.

“Yedi sene evvel köyünde gayet tabii bir hayat geçiriyordu, **okuyup yazması** yoktu.” (BH, s.13)

Okur yazar.

“Mesela ben **okur yazar**, şeytanca, şuh bir kadın isterdim.” (BTHU, s.285)

Okuyup yazmak.

“...Rusça, Fransızca, Ermenice mükemmel bildiği hâlde hâlâ Türkçe **okuyup yazmak** öğrenemediğini söyledi.” (KH, s.318)

Olan biten.

“Siz uyuyorsunuz. Harem yaptınız. **Olandan bitenden** haberiniz yok.” (Hrm., s.41)

Olsa olsa.

“Kendisi **olsa olsa** ‘Osmanlı’ olabilirdi.” (Ş, s.334)

Olup biten.

“Uslu akıllı İstanbul’a geçti. Daha mahalleye gelmeden dört senedir **olup biten** şeylerin esaslarını yolda tamamıyla anlamış gibiydi.” (AN, s.191)

Olup olmadığı.

“Husumetçiye gözlerinin miyop **olup olmadığını** sordu.” (Ş, s.339)

Onar onar.

“Her kurşunu ayrı ayrı sildi. Temizledi. Tekrar **onar onar** şarjöre taktı.” (PTÇ2, s.368)

Oraya buraya.

“Galippler sevinçlerinden bir yerde duramıyorlar, ayaklarında görünmez kanatlar varmış gibi, **oraya buraya** koşuyorlardı.” (BL, s.10)

Otura otura.

“Sonra, bu ihtiyar Karagöz taşralarda **otura otura** değişmiş garip lügatli bir İstanbul şivesiyle bana nasihat vermeye başladı.” (Nak., s.52)

Oturur oturmaz.

“**Oturur oturmaz** konuşmaya başladılar. İşler yolunda gidiyordu.” (BL, s.27)

Öbek öbek.

“**Öbek öbek** yığılmış gübre ehamlarının üstünde tavuklar eşiniyor, harap ahırların önünde dilleri dışarıda, sarı, iri köpekler dolaşıyordu.” (Nez., s.230)

Ölür ölmez.

“Kendisi **ölür ölmez** miras kavgasına düşecekler...” (Bh., s.11)

Örtülür örtülmez.

“Sokak kapısı **örtülür örtülmez** yükün kapısını ittim.” (Y, s.90)

Öte beri.

“Evlatlarının **ötesini berisini** kırmadığı için hanedanı çoğaldı.” (Az., s.173)

Ötede beride.

“**Ötede beride** gezmeye başladım. Aradım, aradım. Nihayet annemin akrabasından biri benim aradığımı buldu.” (G, s.268)

Öteden beriden.

“Ay aydınlıklarında ikisi buraya otururlar, karşılarındaki havuzun fiskiyesinden sivrilen gümüşü sulara, ayın akislerine dalarlar, **öteden beriden** konuşurlardı.” (İG, s.49)

Öteki beriki.

“Dünyda seksen milyon Türk olduğunu uydurarak, **ötekini berikini** kandırırlar.” (AK, s.147)

Öteye beriye.

“Esirler **öteye beriye** kaçıyorlar...” (PTÇ2, s.363)

“Babam her sabah dışarı giderken bir kere ahıra uğrar, **öteye beriye** bakardı.”
(Kaş., s.378)

Paldır küldür.

“**Paldır küldür** kapıdan çıktı.” (Krm., s.351)

Parça parça.

“...yani Türkiye Avrupalılar tarafından **parça parça** taksim edilince en büyük mevkileri böyle Kenan gibi mütefennin, Avrupa’da tahsil görmüş...” (PTÇ1, s.229)

“Bunlar âdeta hepsinin tıraşları uzamış, yüzleri pis ve kırmızı, esvapları **parça parça** idi.” (BL, s.9)

“...vahşi mutaassıplar yatağanlarla sokaklara dağıldıkları zaman beni de öldürsünler. **Parça parça** etsinler!” (PTÇ1, s.241)

Parıl parıl.

“Gördüğünü yiyecek gibi **parıl parıl** bakan müthiş, sarı kaplan gözleri...” (C, s.316)

“Ahter bu **parıl parıl** parlayan yuvarlak mavi elmasların ateşinden kurtulmak için başını çevirdi.” (Bb., s.46)

Pençe pençe.

“Şişman beyefendi tombul ve beyaz elleriyle karnını tutarak gülüyor, al yanakları **pençe pençe** kızarıyordu.” (Meh., s.303)

Perde perde.

“Dünü okudukça bugünün, yarının safahatı önümde **perde perde** açılıyor.” (TET, s.142)

Peynir ekmek.

“Elli beş bin liralık bir adam olduğu halde bir türlü aşçı dükkânına bile gitmez, öğle yemeğini **peynir ekmekle** geçiştirirdi.” (KA, s.374)

Pırıl pırıl.

“Belindeki yirmi sene evvel Karamürsel’den hediye gelen kayışın savatlı gümüş sarkıntılarını **pırıl pırıl** parlıyordu.” (BKT, s.204)

Pinti pinti.

“Kalk, **pinti pinti** yatağında yatacağına, kendin olmazsan bile, bari bu liyakatli adamın hayatını yaz...” (½, s.298)

Pis pis.

“Cabi Efendi baktı. Sarı, eflatun, turuncu, pembe **pis pis** kâğıtlar... Mecidiye, çeyrek yüzlükler...” (MD, s.389)

Rabıtalı rabıtasız.

“...meçhul bir ağız tarafından kulaklarına fısıldanıyormuş gibi **rabıtalı rabıtasız** aklından geçiyor...” (PTÇ1, s.222)

Rahat rahat.

“Artık Türklüğün düşmanları serbest kaldılar. **Rahat rahat** çalışacaklar.” (PTÇ2, s.349)

“Artık **rahat rahat** geziniyordu. Ona küçük olduğu için aldırıyorlardı.” (PTÇ2, s.361)

“Bey, sabah namazını kılarak selamlığa çıkmış, **rahat rahat** çubuğunu çekiyor, mahmurluk keyfini yetiştiriyordu.” (Fer., s.103)

Rezil rüsva.

“...İşte insanla da böyledir. Kendi içtimai seviyelerine, tabii mevkilerine uymayan bir vaziyet onlarda ibram edildi mi hemen düşer, **rezil rüsva** olurlar...” (BH, s.12)

Saati saatine.

“Nereye giderse, kiminle konuşursa, ne yaparsa hepsini **saati saatine** haber alıyordum.” (Hrm., s.42)

Sabah akşam.

“En yukarıda sokak üstüne küçük bir odanın içinde gece gündüz, **sabah akşam** ibadetten başını kaldıramazdı.” (HBS, s.333)

Sabahtan akşama.

“Cabi Efendi, öyle her ihtiyar gibi, **sabahtan akşama** kadar evinde pineklemezdi.” (MT, s.192)

Saç baş.

“Prensın elinden kurtulan Despina, **saçı başı** karmakarışık, tıpkı iffetine tecavüz olunmuş masum bir kız oğlan kız gibi, hıçkıra hıçkıra, derin derin ağlıyor.” (Az., s.185)

Saç sakal.

“Ömrüm ilim ile geçti. **Saçım sakalım** kitap üzerinde ağardı.” (ÜN, s.108)

“Kırkına girdi. **Saç sakal** sahibi oldu.” (Hav., s.362)

Saçlı sakallı.

“Benim gibi **saçlı sakallı** bir adamın on yedi yaşında bir züppe gibi aşk mektubu yazması ne rezalet!” (BT, s.280)

Saçmasapan.

“Evvela, bunlara kulak misafiri oldu. Hepsi **saçmasapan** konuşuyorlar, hatta birbirleriyle itişerek şakalaşıyorlardı.” (MT, s.194)

Saf saf.

“Saray kapısının önünde cesur boyar atları **saf saf** olmuş, bekliyorlardı.” (Top., s.240)

Sağ sol.

“Biga sancak beyi Mahmut Bey gibi zarif, kıymettar, şair bir adamla **sağ sol** cenah ağaları esir olmuşlar, ihtimal ki kesilmişlerdi de...” (Tes., s.166)

Sağa sola.

“Evvela hepsinin kollarını yukarı kaldırtıyor, bacaklarını sağa sola açtırıyordu.” (BL, s.25)

Sağına soluna.

“Durmuş Ağa mor dokuma örtülü yastığından başını kaldıramıyor, **sağına soluna** döndüremiyordu.” (BH, s.9)

Sağda solda.

“**Sağında solunda** birer zaptiye, dimdik duruyordu.” (Fal., s.65)

Sakır sakır.

“Zavallının toprak rengi elleri **sakır sakır** titriyordu.” (DZ, s.285)

Salına salına.

“Kuru Kadi'nın dili tutulmuştu. Cevap veremedi. Sarhoş gibi **sallana sallana** hisara girdi.” (BVŞ, s.210)

Sallana süzüle.

“Bu küçük alay **sallana süzüle** önümüzden geçti.” (BH, s.13)

Sallaya sallaya.

“Kuyruğunu **sallaya sallaya** efendisinin papuçlarını yalayan köpeğe tabasbus pek yakıştırdı...” (PİK, s.177)

“Elçi büyük kavuğunu **sallaya sallaya** yürüyordu!” (Top., s.245)

Sandık sandık.

“Orta halli bir molla gibi yaşar, **sandık sandık** floriler toplayıp fâni dünya evini baki sanan haris gafillerin budalalıklarına şaşardı.” (Na., s.378)

Santimetre santimetre.

“Son bir gayretle ipe sarıldı. **Santimetre santimetre** yükseliyordu.” (HLK., s.68)

Sararıp solmak.

“Malı, mülkü varken, hiçbir sıkıntısı yokken, bu hizmetçi üzüntüsünden zayıflıyor, **sararıp soluyordu.**” (YÖ, s.355)

Sararmak solmak.

“Sokakları dolduran sayılmaz şapkaların zalim ve kurnaz, gaddar ve namussuz gölgelerinde **sararmış solmuş** gibi boyunları eğri, zayıf mahzun mahzun dolaşan sarıklı yerlilere, bu zavallı Arap kardeşlerime kalbimde derin bir sızı duymadan bakamam.” (P, s.278)

Sarı sarı.

“Ortaya çıkan pembe kutunun kapağını birdenbire açtı. İçi **sarı sarı**, gayet nefis kuru incirle doluydu.” (Y, s.91)

Sarmaş dolaş.

“Odaya girince karısıyla çok kıvırcık saçlı bir herifin **sarmaş dolaş** yattığını gördü.”
(KC, s.255)

Sarsıla sarsıla.

“**Sarsıla sarsıla** yokuşları çıkarken sabırsızlığından patlayacaktı.” (DT, s.359)

Satıp savmak

“İki senedir, **satıp savıp**, üzerine on beş lira daha ekleyip ölümden kurtuluyoruz.”
(NZO, s.232)

Satırı satırına

“Ali mektepten çıkan, en münevver gençler bile Derviş Vahdeti’nin yazılarını **satırı satırına** okuyorlardı.” (AK, s.120)

Savuşup gitmek.

“Hem zaten artık burada oturamazlar, hep muhacir olurlar, yarın **savuşup giderler...**” (BL, s.14)

Sebepli sebepsiz.

“Şehirde hiç olmazsa **sebepli sebepsiz** insanın yalnız haysiyetine tecavüz ediyorlar, fakat öldürmeye kalkmıyorlardı.” (AN, s.199)

Seke seke.

“Efruz Bey’le havarileri karşısındaki müthiş mağlubiyetimin yorgun sersemliği içinde **seke seke** vapura koşarken çamlığa çıkan bir sürü eşek gördüm.” (İn., s.353)

Sekizer onar.

“Ara sıra hayalî bir maça kâğıdının siyah noktaları gibi beyazlıklar içinde **sekizer onar** karga kümeleri geçiyordu.” (Tz., s.54)

Selam sabah.

“Hepsiyle, o beyin karısıyla, ailesiyle **selamı sabahı** kesmiş.” (Bb., s.46)

Senli benli.

“Hâlbuki seni eski kalem arkadaşım gibi görürüm. Bak işte **senli benli** konuşuyoruz.” (Mİ, s.302)

Serbest serbest.

“Bu manevi zindandaki mahpus kardeşlerimin arasında **serbest serbest** gezmek hoşuma gitmez.” (P, s.279)

Serin serin.

“Ara sıra itiraz eder gibi görünüyor, تنها yolun esmeyen bir rüzgâr gibi **serin serin** duyulan temiz havasını kokluyordu.” (Vn., s.350)

Sersem sersem.

“**Sersem sersem** iş aradı. Bulamadı.” (ÜN, s.109)

Serseri serseri.

“Sakin evimde oturamıyor, bulamadığım manayı arayarak تنها sahillerde, kalabalık caddelerde, dar sokaklarda **serseri serseri** dolaşıyordum.” (BH, s.10)

Sert sert.

“Arsızca, kadın ve kız kardeşini arayan bu herife karşı Primo da **sert sert** baktı.” (PTÇ2, s.364)

Ses seda.

“Düşe kalka Hacı Hüseyin’in evine geldi. Durdu. Dinlendi. **Ses seda** yoktu.” (Kü., s.330)

Sessiz sedasız.

“...fakat ağlayarak, **sessiz sedasız**, içimden, ruhumdan ağlayarak bunları, bu öldürücü hisleri yazıyorum.” (AS, s.86)

“Kadınlar **sessiz sedasız** çoraplarını örerek, erkeklerin arabaları, yük hayvanları etrafında daima dikkatli, konuşmadan yürüyorlardı.” (BÇA, s.357)

Seve seve.

“Ne söylersen **seve seve** dinleyeceğim. Vasiyetini noktası noktasına yapacağım.” (P, s.286)

Sevine sevine.

“...ananeleri, vatanları, ayrı kalmış kardeşleri için **sevine sevine** kanlarını döküyorlardı.” (PTÇ2, s.360)

“Ölümün tesellisine böyle **sevine sevine** koşarken karşısına birkaç gölge çıktı.” (Şİ, s.141)

Seyrekleşe seyrekleşe.

“Sokaktaki kalabalık **seyrekleşe seyrekleşe** caddeye aktı.” (HLK, s.70)

Sıcak sıcak

“Koca Ali susar, kalbinin yırtıldığını, göğsüne **sıcak sıcak** bir şeyler yayıldığını, kilitlenen çenelerinin çatırdadığını, şakaklarının attığını duyardı.” (Di., s.271)

Sıçrata sıçrata.

“Yularından tuttum. **Sıçrata sıçrata** taş merdivenin önüne doğru götürdüm.” (Fal., s.64)

Sık sık.

“Vapur, önünden geçen mavnalara **sık sık** düdüğü çalıyordu.” (AD, s.256)

Sıkı sıkıya.

“Fakat **sıkı sıkıya** kilitlemiş olan bu dolapların içinde hiç kâğıt yoktu.” (Ş, s.335)

“Uyumak azmiyle gözlerimi **sıkı sıkıya** kapadım.” (TBZ, s.77)

Sıkıla sıkıla.

“**Sıkıla sıkıla** bu mazereti söyledi.” (ZE, s.332)

Sıkışa sıkışa.

“Birbirlerini kucaklar gibi **sıkışa sıkışa** çıkan halk sanki mevud bir cennete gidiyor gibi acele ediyordu.” (BT, s.271)

Sigara sigara.

“İhtiyar diplomat **sigara sigara** üstüne yakıyor, her defasında bize de zorla birer tane yaktırıyor, eski muvaffakiyetlerini anlata anlata bitiremiyordu.” (TBZ, s.77)

Silinip süpürülmek.

“İçindeki şeyler **silinmiş süpürülmüş** de sonra havaya mihlanmış gümüş bir tepsiye benzeyen ay her tarafı aydınlatıyor...” (YH, s.151)

Silip süpürmek.

“En tabii bir fikri küçük bir ima ile, dahiyane bir mantık ile **silip süpürüyor**, en basit hakları korkunç cinayetler gibi gösterebiliyordu.” (BB, s.197)

Silkip atmak.

“Yahut Alman kadını denilen bir mesudiyet makinesi olarak her şeyi **silkip atmak**... Rahat, müsterih, mesut yaşamak...” (FSK, s.256)

Sivri sivri.

“Düşe kalka geçtiğimiz sarp keçi yolları bazen sel yarıntıları içinde kayboluyor, bazen sık fundalıklardan ayrılarak, dibinde **sivri sivri** çam tepeleri görünen karanlık çukurlara sapıyordu.” (YE1, s.370)

Siyah siyah.

“Bu **siyah siyah** zeytinler sanki birer azap aletiydi.” (ZE, s.335)

Soğuk soğuk.

“Ateşsiz bir humma her tarafımı yakıyor, **soğuk soğuk** terliyordum.” (TBZ, s.77)

Sokak sokak.

“Bu kaparozlar; **sokak sokak** fink atan kokona kızlarının, tango çarşaflarına, havaleli iskarpinlerine gidiyor...” (YBSB, s.15)

Soluk soluğa.

“Artemisya arkadaşları ile o büyük evin içinde **soluk soluğa** konuşurken Melpomeni, o zavallı...” (AS, s.86)

Sora sora.

“Sonra, hadsî bir gevezelikle dükkânların önlerinde dura dura, yiyeceklerin, içeceklerin, giyeceklerin fiyatlarını **sora sora** iskele yolunu tuttu.” (MD, s.390)

Soyu sopu.

“Muhacir ama, çok asilzade! **Soyu sopu** belli... Ona tamah ettim.” (BTHU, s.284)

Söküle mihlana.

“Söküle mihlana, **söküle mihlana**, bu güzel halıların uçları yıpranmıştı.” (M, s.296)

Söner sönmez.

“Yavaşça yatağa girdi. Lamba **söner sönmez** aynanın önündeki büyük saati gördüm.” (G, s.269)

Sönük sönük.

“Arslan Bey Şalgo’nun, ıslanmış, hasta, ateş böcekleri gibi **sönük sönük** parlayan ziyalarına bakıyor...” (K, s.130)

Sövüp saymak.

“Sonra yüzünü yıkamaya giderken, sedefli dama kutusunun sofada, yerlerde süründüğünü görmüş, o anda kan başına sıçramış, avazı çıktığı kadar bağırıp çağırmaya, **sövüp saymaya** başlamıştı.” (MD, s.382)

Söylene söylene.

“Kendi cinsini inkâr eden Çingeneden alçaktır! diye **söylene söylene** Tophane tarafındaki kahvelerine döndüler.” (HLK, s.83)

Sürahi sürahi.

“Bu masanın üstünde **sürahi sürahi** şerbetler, irili ufaklı bardaklar, tabak tabak şekerlemeler, şekerler duruyordu.” (T, s.183)

Sürü sürü

“...**sürü sürü** geçen kargalar tam hisarın üstünden uçarken sanki gizli bir kara haber götürüyorlarmış gibi, acı acı bağırıyorlardı.” (BVŞ, s.202)

Sürüm sürüm

Yalancının gözleri kör olsun. **Sürüm sürüm** sürünsünler inşallah...” (Y, s.89)

Sürüne sürüne.

“Kahraman, hareketlerini, vücuduyla tekrarlayarak yerde nasıl **sürüne sürüne** gittiğini...” (HLK., s.59)

Şakır şakır.

“Herkes önüne bakıyor ve **şakır şakır** yağmur yağıyordu.” (Fer., s.93)

Şam’ı mamı.

“Aldatılabilecek milyonlarca saf adamlar arasında kalınca **Şam’ı mamı** unuttu.” (Kü., s.324)

Şangır şangır.

“Heybeden bir somun çıkardılar. Kırınca **şangır şangır** etrafa altınlar yayıldı.” (ÜN, s.112)

Şangur şungur.

“Levha parçalanmış ve camlar **şangur şungur** etrafa saçılmıştı...” (PTÇ1, s.244)

Şapır şupur.

“Azıcık daha bu yeni zenginin ellerine yapışacak, **şapır şupur** öpecektim.” (NZO, s.234)

Şart mart.

“Gayet muvafık bir kız bulduğunu söyledi. **Şart mart** koşmaya meydan vermedi.” (BTHU, s.285)

Şartsız şurtsuz.

“Yoksa herkes, hatta zabıta bile biliyordu ki Kötü Tahsin besmelesiz, **şartsız şurtsuz** bir piç değildir.” (HBS, s.335)

Şaşkın şaşkın.

“Kaçırıldığı müşterisine **şaşkın şaşkın** bakan berberi bir süzdüm. Hemen gözüme kestirdim. Üzerine yürüdüm...” (C, s.319)

Şehir şehir.

“**Şehir şehir**, kasaba kasaba dolaşmaya, ticaret etmeye başladı. Önüne gelene külah giydiriyordu.” (Kü., s.324)

Şeksiz şüphesiz.

“—Evvvela biz kendimizi, sonra birbirimizi bilelim. Birbirlerimize unvanlarımızla hitap edelim. Toplanalım. Birleşelim. Kuvvetlenelim. Birleşmekten kuvvet doğar!

—Şüphesiz.

—Evet, şüphesiz.

—Evet, **şeksiz şüphesiz.**” (Az., s.169)

Şıkır şıkır.

“Hayır, Deli, **şıkır şıkır** atını kaşağılıyor, keyifli bir türkü söylüyordu.” (BVŞ, s.210)

Şımartıla şımartıla.

“İhtiyar paşa babasının çılgınca muhabbeti içinde lalaların, dadıların kucaklarında **şımartıla şımartıla** büyütülen bu kızcağız da daha on sekizini doldurmadan abus bir zabite verilmişti.” (Bb., s.41)

Şıpır şıpır.

“Hele beyaz sakallı hâkimin gözlerinden **şıpır şıpır** yaşlar damlıyordu.” (N, s.81)

Şişe şişe.

“Fıçı fıçı petrolerden, **şişe şişe** renkli sulardan, türlü türlü tozlardan ne olduğunu anlayamadıkları birtakım cetvellerden, pergellerden, hendese aletlerinden başka bir şey bulamadılar.” (Büy., s.226)

Şişman zayıf.

“Kimi kaşa göze, kimi cilde, kimi ellere ayaklara, kimi **şişmanlığa zayıflığa**, kimi esmerliğe beyazlığa, kimi boya, kimi kalçaya bakar.” (AAP, s.127)

Şu bu.

“Müşhiller, **şunlar bunlar** hiçbir fayda vermedi.” (Pir., s.366)

Şundan bundan.

“Bir iki dakika kadar **şundan bundan**, havadan sudan bahsettiler.” (DMU, s.162)

Şurdan buradan.

“Dün gece, evvelsi gece, pazar sabahı hep **şurdan burdan** mı konuştunuz?” (Az., s.191)

Tabak tabak.

“Bu masanın üstünde sürahi sürahi şerbetler, irili ufaklı bardaklar, **tabak tabak** şekerlemeler, şekerler duruyordu.” (T, s.183)

Taban tabana.

“Kocalarının yanında açık saçık, örtüsüz ve çarşafsız, hatta bazı dekolte, yabancı erkeklerle konuşan kadınlar da öyle kaba, münasebetsiz, hakikate **taban tabana** zıt soğuk ve sahte hayallerdir.” (AD, s.262)

“Sizinle münakaşa edemem, dedi, çünkü fikirlerimiz **taban tabana** zıt...” (HB, s.295)

Tabur mabur.

“**Tabur mabur** istemez, serbestçe dışarı çıkınız.” (AHM, s.275)

Tak tak.

“Hoca Efendi sopayı eline aldı. Nallar gibi ‘**tak tak**’ vurmaya başladı.” (Fal., s.65)

Takım takım.

“Silahları alınan düşman ikişer ikişer bağlanıyor, **takım takım** ordugâhın arkasına götürülüyordu.” (K, s.136)

“Nihayet **takım takım** buralarını bırakırlar. Kendi yurtlarına dönerler.” (YE1, s.373)

Takır takır.

“Etrafindan, üstü başı perişan **takır takır**, takunyalı adamlar geçiyordu.” (MD, s.386)

“Bu yüksek ökçelerle merdivenleri **takır takır** bir hamlede iner, ayağı burkulmadan bir aşağı, bir yukarı koşar dururdu.” (YÖ, s.354)

Takır tukur.

“Hiç Türkçe bilmez bir Çerkez fesahatıyla başını ağır ağır sallayarak, elindeki gümüş savatlı kamçıyı çizmelerinin uzun konçlarına vurarak **takır tukur** konuşuyordu.” (BKT, s.202)

Tatlı tatlı.

“Çılgınlığı bırak! Diye **tatlı tatlı** gülerek gerindi.” (TET, s.152)

“Geceleri hücum ve boğazlanmak korkusundan uzak, **tatlı tatlı** konuşacağız.” (Bom., s.204)

Tatsız tuzsuz.

“Berlin mekteplerinde tahsilini bitirip tamamıyla Almanlaşan bu adam, ağaçtan, hem kayın ağacından yapılmış bir manken kadar katı, hissiz, duygusuz, hayalsiz, zevksiz, hâsılı **tatsız tuzsuz** bir şeydi.” (Bb., s.41)

Taze taze.

“Efruz Bey merkez ittihaz ettiği handa İstanbul’un dört bir tarafına **taze taze** hatipler gönderir...” (HLK, s.80)

Tek tük.

“Kırmızı dudaklarının üstünde sert ve kumral bıyıklar çıkmış, şakaklarındaki saçları **tek tük** ağarmış ve biraz şişmanlamıştı.” (AD, s.255)

“Bu tarafı çok تنها idi. **Tek tük** birkaç kişi geçiyordu.” (PTÇ1, s.230)

“Üsküdar’da, Çamlıca’da, Kuzguncuk’ta **tek tük** ışıklar vardı.” (HG, s.71)

Teke tek.

“Cem dedi ki: ‘Benim canım sıkılıyor. Vuruşmak istiyorum.’ Sonra: ‘Haydi gelin, düşmanın başmuharibini **teke tek** çağıralım. Kabul ederse eğleniriz.’ dedi.” (TT, s.235)

“**Teke tek** dövüşlerde kimse karşısına çıkamazdı.” (TT, s.237)

Teker teker.

“Sürü, sayı sıra tanır akıllı mahlûklar gibi **teker teker** içeri girdi.” (YE2, s.290)

Tekme tokat.

“Hepsini, **tekme tokat** kovdu.” (ÜN, s.116)

“Bunlar öyle ağız patırtısına pabuç bırakır takımından değildiler. Derviş Hasan’ın başına üşüştüler. **Tekme tokat**, döve döve kaldırdılar.” (BŞ, s.163)

Tekmeleye tekmeleye.

“Tekmeleye tekmeleye kapıdan dışarı attı.” (YA, s.208)

Tekrar tekrar.

“...varlığını idrak ve ilan eden küçük mabudunu **tekrar tekrar** öpüyor, öpüyor...”
(PTÇ1, s.245)

“Artık Raçof onun taze yanaklarından bol bol öpüyordu. Kadeh kadeh içiyor ve **tekrar tekrar** öpüyordu.”
(Bom., s.214)

Temiz temiz.

“Suyu ısınmış gusülhanaya koşuyor, soyunup abdestimizi alıyor, sofranın başına, **temiz temiz**, saçlarımızın nemiyle geliyorduk.”
(Y, s.87)

Tepeden tırnağa.

“Bu reisler çok saçlı, sakalları uzun, vahşi kıyafetli, **tepeden tırnağa** kadar silahlanmış heriflerdi.”
(BL, s.12)

Tepine tepine.

“Zavallı Nazan meyus bir çocuk perişanlığıyla duvara dayadığı başını koymuş, **tepine tepine** hıçkırıyordu:

—Vcdansız, vcdansız!” (Hrm., s.16)

Tıka basa.

“Ben gösterilen işleri yapıyor, sabah akşam karnım **tıka basa** doyacağı için ayda açıktan doksan lira kâr edeceğimi hesaplıyordum.”
(LE, s.128)

Tıkı tık.

“Dadaruh eline kaşağıyı alıp işe başladı mı, **tıkı tık**, tıkt tık... tıpkı bir saat gibi... Yerinde duramaz.”
(Kaş., s.376)

Tıkır tıkır.

“Araba تنها, düz yolda **tıkır tıkır** gidiyor, ara sıra kır kokuları getiren hafif bir rüzgar getiriyordu.” (Nez., s.229)

Tıpır tıpır.

“Durmadan yağın yağmurun sayısız ve asabi damlaları **tıpır tıpır** çadırın üstüne düşüyor...” (Fer., s.98)

Tik tak.

“Ocağın üzerindeki saatin kırık bir kalp gibi vuran kuvvetsiz ve mahzun **tik taklarını** duydu.” (Bom., s.202)

Tin tin

“Serçecik, bir metre yetmiş santimetre ötesinde gayet taze bir gübre yığınına görünce, mahmur gözlerini açtı. **Tin tin** sıçradı.” (AH, s.140)

Tir tir.

“Hiddetinden **tir tir** titriyordu.” (ÜN, s.115)

Toplar toplamaz.

“Kendimi **toplar toplamaz** tombul bileklerinden tuttum.” (BV, s.84)

Toplayıp toplayıp.

“Kumarcıları **toplayıp toplayıp** buraya getiriyorsun.” (Az., s.190)

Toplu tüfekli.

“Bir milletin bire kadar açlıktan ölmesi için **toplu tüfekli** teşkilat yapan Topal’ı, bu alçağı tutanları öldüreceğim.” (NZO, s.238)

Toz duman.

“Hâlbuki **toz duman** içinde yaklaşanlar ancak beş on gaziydi.” (BVŞ, s.208)

“Uzaktan kaldırdıkları **toz duman** önünde birtakım süvariler koşuyordu.”
(Tes., 169)

Tuhaf tuhaf.

“Bidar gözlerini bana kaldırdı, **tuhaf tuhaf** baktı.” (TET, s.146)

Tutam tutam.

—Tütün değil, mübarek, tezek! dedi.

—Ah bizim tütünler!

—Dilber saçı sanırdın...

—**Tutam tutam** sırmaydı...” (Ç, s.187)

Tutar tutmaz

“Atından atlıyor, koşuyor, onu tutuyordu. Ama **tutar tutmaz** elleri kan içinde kalmıştı.” (Tes., s.167)

Tuzla buz.

“Nihayet husumetçinin gözlüğü yere düştü ve büyük adam üzerine basınca **tuzla buz** oldu.” (Ş, s.339)

Türeyip çoğalmak.

“Ada tavşanı olsalar bu kadar **türeyip çoğalamazlar**...” (Ş, s.333)

Türk mürk.

“Osmanlı namı altında yaşayacak **Türk mürk** hangi milletten olursa olsun, milletler, kendi milliyetlerinden vazgeçecekler.” (AK, s.134)

Türkoloji mürkoloji.

“Onlar şimdi **Türkolojilerinden mürkolojilerinden** bi cevap çıkarıp verebilecekler mi, bakalım...” (AK, s.147)

Türlü türlü.

“Fıçı fıçı neftlerden, şişe şişe renkli sulardan, **türlü türlü** tozlardan ne olduğunu anlayamadıkları birtakım cetvellerden, pergellerden, hendese aletlerinden başka bir şey bulamadılar.” (Büy., s.226)

Ucuz ucuz.

“**Ucuz ucuz** topladığı, yetiştirdiği koyunların sayısı beş yüzü bulunca sürüsüyle beraber gâvur İzmir’in yolunu tutuyor.” (Bn., s.241)

Ufak tefek.

“Kendisi kara bıyıklı, yumru kafalı, fesini kaşlarına kadar eğmiş, **ufak tefek**, otuz yaşlarında bir gençti.” (½, s.295)

Ulam ulam.

“Hatta ben mahcubiyetimden kızarmak değil, gözlerimden **ulam ulam** yaş döktürebilirim.” (Mİ, s.313)

Ulu orta.

“Bir insanla böyle resmi bir meydanda, haraç mezat, **ulu orta** eğlenmek hakikaten terbiyeye muhalifti.” (MD, s.386)

Uslu akıllı.

“**Uslu akıllı** İstanbul’a geçti. Daha mahalleye gelmeden dört senedir olup biten şeylerin esaslarını yolda tamamıyla anlamış gibiydi.” (AN, s.191)

Uslu uslu.

“**Uslu uslu** yemeğimi yemeye başladım.” (Mür., s.322)

Utana utana.

“**Utana utana** giydi.” (ZE, s.332)

Uyuya uyuya.

“**Uyuya uyuya** nihayet iştihası kapandı. Midesi bozuldu.” (Pir., s.370)

Uzak yakın.

“...**uzak yakın** ineklerin böğürtüsü, köpeklerin havlayışı fark olunmaz bir uğultunun içinde kayboluyor...” (NK, s.289)

Uzaktan uzağa.

“Koyu karanlık içinden **uzaktan uzağa** Şalgo Burcu’ndaki nöbetçilerin attıkları acı naralar, acı köpek ulumaları iştiliyordu.” (K, s.131)

Uzaktan yakından.

“**Uzaktan yakından** miras falan ümidi yoktu.” (G, s.268)

“Kalbi o kadar temiz, o kadar hayırsever, o kadar sofı idi ki **uzaktan yakından** kendini tanıyanlar: ‘Bu insan değil, bir melaike!’ derlerdi.” (T, s.179)

Uzun kısa.

“**Uzun kısa**, hepsi, hepsi bize ‘Ey milletini inkâr eden alçak, sefiller! Biz Türküz, ne milliyetimizi inkâr ederiz, ne de dinimizi değiştiririz...’ diyorlardı.” (AK, s.149)

Uzun uzadı.

“Abil Ana beni yere yatırdı. **Uzun uzadı** kasıklarım, korku damarlarım bastı.” (An., s.252)

Uzun uzadıya.

“Bu arzudan vazgeçerim korkusuyla **uzun uzadıya** muhakemeye cesaret edemeyerek buna karar verdim.” (SK, s.64)

“Sonra **uzun uzadıya** hasbihâl ettiler.” (PTÇ1, s.228)

“Şeyhülislam pek müşkül bulduğu bu suali **uzun uzadıya** düşünür, taşınır.” (Pİ, s.179)

Uzun uzun.

“İzdivacımızdan evvel, muhabbet ‘günlerinde’ senin yüzüne **uzun uzun** dalışlarımı ihtimal aşk buhranları sanıyordum.” (AAP, s129)

“İkisi ta yemek zamanına kadar pencereden güzel İstanbul’un nur içinde parlamışına **uzun uzun** baktılar.” (FSO, s.309)

“Kral hanedanının kutsiyetini, devletin tarihinde oynadığı rolü, **uzun uzun** hikâye etti.” (DMU, s.162)

Üçer üçer.

“Mazgallardan sızan hafif bir ziyayla aydınlanmış dar merdivenleri **üçer üçer** atladı.” (V, s.141)

Üst baş.

“Artık **üstümüzü başımızı** düzeltip odadan çıkmak üzere idik.” (Kol., s.276)

“Bu zavallının **üstleri başları** parça parça idi.” (İG, s.43)

Vaade maada.

“Ben, böyle **vaade maada** kanmazdım ama, galiba o tarafları görmek arzum da vardı.” (Kıs.,234)

Vakit vakit.

“**Vakit vakit** inlettiği trampet, boru seslerini akşamın hafif rüzgârı, derin bir uğultu halinde, her tarafa yayıyor...” (K, s.127)

“Siyah bulutlar bazen ayı örtüyor, her tarafı **vakit vakit** koyu bir karanlık kaplıyordu.” (Kü., s.330)

Vapur vapur.

“Şimdi ezanın sustuğu bu öksüz yurtlara canlarını ulutmak için Selanik’e **vapur vapur** gelen Kafkasya Rumları yerleşiyorlardı.” (Meh., s.300)

Varı yoğu.

“Yani bile bile **varımı yoğumu** sarf ettim. Yoksa öyle farkında olmayarak değil...” (M, s.287)

Vere vere.

“Eseoğlu hükümete fit **vere vere** ovadaki her köyü Çınarlılar gibi silahsız bırakmıştı.” (YE2, s.299)

Vızır vızır.

“Adanın kendine mahsus motorbotları **vızır vızır** İstanbul’a martı yumurtası taşır.” (AHM, s.279)

Vura kıra.

“İran’a, Turan’a kadar **vura kıra** girer, namına birçok şanlar, şerefler ilave ederdi.” (Fer., s.102)

Yağlı ballı.

“Efendim memuriyet-i cedidenizde muvaffakiyetler temenni eder ve arz-ı tebrikat eder, irfan-ı âlinizi ihmal edenler cihana maskara oldular Paşam... gibi **yağlı ballı** huluslar savurarak geçip gidiyorlardı.” (YBSB, s.17)

Yakıp kavurmak.

“ Kütüb-i mukaddese tarafından tasvir olunan cehennemlerin o öldürmeyen, fakat asırlarca **yakıp kavuran** fevka’l-kavanin ateş-ifesane-amizi gibi bu hançerler...” (TET, s.163)

Yalvarmak yakarmak.

“Hiddetimi hissetti. Rica etti, ben ısrar ettim, **yalvardı yakardı:**

—İstemem git, dedi.” (EM, s.80)

Yamru yumru.

“Kapıda görünür görünmez, masanın üstündeki **yamru yumru** bir çıkını göstererek:

—İşte efendim, bu da bohçanız...” (MD, s.383)

Yan yana.

“Salonda Mösyö Durant’la madamı **yan yana** kitap okuyor bulduk.” (Kol., s.277)

“Yokuşu **yan yana** inmeye başladılar.” (DZ, s.283)

Yana yakıla.

“Efendisiyle, eski papaz muharebeye dair köylüye havadisler verirler, Türklerin kış geçmeden bozulacağını, ne kadar Türk varsa bir tane kalmamak üzere kesileceğini **yana yakıla** söylerlerdi.” (BÇA, s.359)

Yanık yanık.

“—Şeytan alsın, şeytan alsın; onun yüzünü bir daha gösterme Allah’ım!

diye diz çökerek **yanık yanık** ibadet etmeye başlar, gözlerinden acı acı gözyaşları boşanırdı.” (FSO, s.308)

Yanıla yakıla.

“Merhum meclise geldi, **yanıla yakıla** müdürün odasında gördüğü aynalı dolapları, tuvalet takımlarını, pudraları, lavantaları, kolonyaları anlattı.” (F, s.381)

Yapıp yapıp.

“Gözler kulaklardan daha seriü’l-itimattır. Ne **yapıp yapıp** onu çıplak görmeye çalış.” (TET, s.159)

“Ordu gelinceye kadar ne **yapıp yapıp** bu ücra kaleyi bırakmamak vazifesiydi.” (V, s.139)

Yarı yarıya.

“Ahali **yarı yarıya**, belki de yarıdan ziyadesi Türktü.” (TBZ, s.74)

Yarım yamalak.

“**Yarım yamalak** öğrendiğimiz fûnun-ı garbiyenin esaslarını...” (BK, s.119)

“Âlimlerin en çok yazanı nihayet **yarım yamalak**, tercüme vadisini atlayamamış!” (MM, s.227)

Yaşlı başlı.

“Ben gençtim. Ama o **yaşlı başlı** idi.” (P, s.287)

“Yeni zenginlerin ekserisi de evli, **yaşlı başlı** adamlar.” (UK, s.288)

Yavaş yavaş.

“**Yavaş yavaş** odayı ararlar... Bihter başına bir örtü alır.” (YD, s.92)

“Sanki benden **yavaş yavaş** emin oluyordu.” (BŞİ, s.109)

“Tavuklar önlerindeki muhteşem horozlarıyla, **yavaş yavaş**, tekrar geldiler.” (Ta., s.133)

Yaz kış.

“Caminin dışında oldu mu, **yaz kış**, daima kolları sıvalı, abdet almaya alesta bir vaziyette bulunurdu.” (Bn., s.240)

Yaza yaza.

“Gazeteler boyuna hudutlarda muzafferiyetleri yazıyorlar, yazıyorlar, **yaza yaza** bitiremiyorlardı.” (PTÇ2, s.354)

Yeni yeni.

“Karaktersizliklerini bütün dünyaya ilan için mütemadiyen **yeni yeni** cemiyetler kuruyorlar.” (MM, s.223)

Yerden yere.

“...şu boş kafamı –meşhur hokkabaz Casanova gibi – bizzat kendi elimle koparıp yerlere, **yerlerden yerlere** çarpmak isterim!” (M, s.299)

Yersiz yurtsuz.

“Şimdi **yersiz yurtsuz** kalan Küçükalanlılar ne olacaklar?” (YE2, s.294)

Yığın yığın.

“Bugün kahvede o **yığın yığın** gazetelere bakarak...” (YD, s.89)

Yol yol.

“Ahırdan bembeyaz çıkan eŖeğin rengi atıyor, boynunda, sırtında, sağrısında **yol yol** siyah çizgiler peyda oluyordu.” (Kü., s.331)

Yorgun argın.

“Dönüşte Rose, **yorgun argın** potinlerimizin altını borikli suyla siler...” (Pir., s.366)

Yorgun yorgun.

“Küçük Ayşe sabahtan beri önünde mekik dokuduğu yüksek bez tezgâhından kalktı. **Yorgun yorgun** gerindi.” (Es., s.77)

“Ali, onun **yorgun yorgun** oynayan dudaklarına bakıyor, anlamadığı kelimelerden bir mana çıkarmaya çalışıyordu.” (BÇA, s.369)

Yudum yudum.

“Çocuğun getirdiği kahveyi **yudum yudum** içtikçe açıldı” (MD, s.388)

Yuvarlana yuvarlana.

“Tekrar, **yuvarlana yuvarlana** yürüdü. Caddeye çıktı.” (MT, s.194)

Yüklü yüksüz.

“Çeşmenin biraz ilerisinde **yüklü yüksüz** birçok atlar, katırlar duruyordu.” (BŞ, s.162)

Yüz yüze.

“Vakıa bir daha **yüz yüze** gelmemek üzere ayrılmışlardı.” (Hrm., s.16)

Yüze yüze.

“Gece suyun üstünde, gündüz dibinde **yüze yüze** İspanya sahillerine geldim.”
(Mİ, s.339)

Zangır zangır.

“Ansızın sokağa bakan pencerelerin camları **zangır zangır** yerinden oynadı.”
(C, s.316)

“Fakat ağır bir kâbus hareketsizliğiyle bir şey yapamıyor, dişlerini sıkıyor, **zangır zangır** titriyor, inim inim inliyordu.”
(TR, s.101)

Zıp zıp.

“Önüne bak. Frenk karıları gibi **zıp zıp** yürüme. Yavaş, yavaş...”
(AD, s.261)

“Yürürken **zıp zıp** sıçırıyordu.”
(Kü., s.328)

Zırt zırt

“O tiyatrolarda uşağın, hanımların yanına **zırt zırt** çıkması, ‘oh kaymak’ diye süt ninelerin memelerini sıkması...”
(AD, s.262)

Zil zurna

“İçeriye girince bu katil herif **zil zurna** sarhoş başka bir katille gördüm.” (Mİ, s.308)

3.4. Kalıp Sözler (İlişki Sözleri)

Hikâyelerde geçen kalıp sözlerin bir kısmı bağlamlarıyla birlikte verilmiştir:

3.4.1. Hayır dua ve iyi dilek bildirenler:

Allah akıbetimizi hayreylesin...

“Bu Jöntürk rezillerinin zaptı kâbil olmayacağını anlatmak istedik. Kâr emedi. *Allah akıbetimizi hayreylesin...*”
(HLK, s.50)

Allah bağışlasın.

“—Ulan, ben güzel miyim?

—*Allah bağışlasın efendum.*” (Nez., s.230)

Allah eksik etmesin.

“*Allah böyle doğruları dünya yüzünden eksik etmesin.*” (R, s.166)

Allah gani gani rahmet eylesin.

“*Allah gani gani rahmet eylesin. Zavallı Emrullah Efendi...*” (F, s.381)

Allah göstermesin.

“*Ya Allah göstermesin, telefonu okuyaymışız. Demek hepsi füceten öleceklermiş.*”
(Mİ, s.334)

Allah insanı bir kere düşürmesin...

“İçinden: ‘Vay ölüsü kınalı! Kabahata yan gel...’ dedi. Bu olur iş değildi. Ama...
Allah insanı düşürmesin bir kere... Eski namlı arkadaşının haline ağlayacağı geldi.”

(DZ, s.281)

Allah kusurunu affetsin!

“*Allah kusurunu affetsin!* diye söze başladı. Ben senin haklı olduğunu biliyorum. Ama ne yapalım? Başımız şeriata, kanuna bağlı! Dünyada son arzun ne? Bana söyle.”

(N, s.81)

Allah rahatlık versin.

“Öyleyse *Allah rahatlık versin!*”

(Kü., s.328)

Allah rahmet eylesin.

“Hangisini sorsa, ya ‘*Allah rahmet eylesin*, Çanakkale’de şehit düştü!’ yahut, ‘Zavallı, ailesini geçindiremedi. Sattı. Savdı...’ (AN, s.194)

“Dünyada bunun kadar iyi adam yoktu! *Allah rahmet eylesin!* Diye acıyorlardı.” (KA, s.146)

Allah razı olsun!

“*Allah sizden razı olsun!* Düşseydim parça parça olacaktım.” (D, s.189)

“*Allah senden razı olsun.* Şimdiye kadar benim itikâfımı bozmadın. Artık oraya da eskisi gibi nafakamı bırakırsın.” (HBS, s.336)

Başım gözüm sadakası.

“Elini koynuna soktu. Bir avuç altın çıkardı. İçinden:

‘*Başım gözüm sadakası...*’ diyerek bu yoksullara fırlattı.” (İG, s.43)

Başın sağ olsun.

“Sen de herkesle beraber ağlayacaksın! Cenazenin önünde yürüyeceksin! Senden kimse şüphelenmeyecek! Bilakis kederine iştirak edecekler: ‘*Başınız sağ olsun!*’ diyecekler.” (Mir., s.119)

Eksik olma.

“Murat’ın birdenbire yüzü güldü. Sarı yanaklarına hafif bir renk geldi.

—*Eksik olma...*

diye mırıldandı. “ (DZ, s.283)

İki cihanda yüzün ak olsun.

“*İki cihanda yüzün ak olsun.* Şahoğlu askeriyle senin küfvün değildi. Ancak ispat-ı vücut ettin.” (Tes., s.170)

İnşallah.

“Hasta imiş yavrum, dedi. *İnşallah* iyi olunca yine oynarsınız, şimdi rahatsızlık etmek ayıptır.” (An., s.252)

Yüzün ak olsun.

“Herkes kaçan düşmanı kovalıyordu. Yalnız Deli Hüsrev...

—*Yüzün ak olsun*, ey cilasun!

diye bağırdı.” (BVŞ, s.209)

3.4.2. Beddua-ilenç ve küfür bildirenler:

Allah belasını versin!

“Hay *Allah belasını versin!* İşte tam Şulever’e layık tütün...” (Tüt., s.93)

“*Allah belasını versin!* Bir asır yaşında diyorum. Senin miden nasıl alıyor?..

(As., s.174)

“Ah şu kâğıt parçalarını götürüp kitapçı Acem’e, ‘Al işte tercümelerini başına çal! Paran da senin olsun. *Allah belanı versin!*’ diyebilecek miyim?” (NZO, s.234)

“İzzet Paşa –*Allah yüz bin kere belasını versin-* işte ben onun bir bendesi. Onun sadık, adsak, bir kulu idim.” (YD, s.89)

Allah müstahakını vermesin!

“Hay *Allah müstahakını vermesin*, dedi. Ee o gün Meliha’ya haber göndermiş miydin?” (Hrm., s.40)

Allah müstahakını versin!

“Ağlar gibi ıslak bir sesle, koluyla yüzünü kapayarak, utancından hanıma arkasını dönerek:

—Kirliyim!

dedi.

—Hay *Allah müstahakkını versin!*

Şimdi Fatma Hanım ne yapacaktı; mevlit okunan yere bu pis kız sokulamazdı.”
(T, s.183)

Allah’ın cezası.

“Karım yemeklere inmiyor, odasında oturuyor, bir de sokağa çıkıyordu. İkinci ayın başında halam: ‘Bu gelin değil, *Allah’ın cezası...*’ diye söylenmeye başladı.”
(FSK, s.253)

Allah’tan bul!

“*Allah’tan bul*, anne, beni yaktın!”
(BTHU, s.284)

Allah’tan korkmazlar.

“Ah müzevirler, *Allah’tan korkmaz* bühtancılar...”
(Fer., s.102)

Defol.

“Haydi *defol*, şimdi evimden çık. Hem bu dakika...”
(Hrm., s.44)

Defolun.

“*Defolun* bakayım oradan, terbiyesizler!”
(Fal., s.66)

Düşman başına.

“Lakin bu kadar mukaddes, bu kadar sofü, bu kadar mübarek bir adamın birde oğlu vardı ki... neuzubillah! ‘Eşi *düşman başına*’ demeye kalbinde bir parça merhameti olan insanın ağzı varmaz. Gece gündüz içen rezil bir sarhoş! Namussuz bir kumarbaz!”
(HBS, s.334)

Eden elbet bulur.

“*Eden elbet bulur*, tıksınlar haini, assınlar katili, hamiyeti varsa artık çekilsin.”
(YBSB, s.16)

Eşek cennetine göndermek.

“Geçen sene İtalyanlar da yarım milyondan ziyade *eşek cennetine gönderdiler*.
(MD, s.388)

Gözü kör olası.

“Elinde *gözü kör olası* münasebetsiz Loti’nin Desenchatees’si.” (EM, s.81)

Gözü kör olsun.

“*Gözleri kör olsun* iftiracıların! İşte sen, işte ev!.. Her tarafı kalk, ara.” (Y, s.89)

Haydi oradan.

“*Haydi oradan* bunak, sen de...” (MT, s.200)

İki elim yakanda kalsın.

“Namus bire namus... Yaptırmazsan ahrette *iki elim yakanda kalsın!* diye jandarmaların kolları arasında çırpınıyordu.” (N, s.82)

Lanet olası.

“Doktorların garazı... *Lanet olası* çoluğumun çocuğumun iftirası... Damayı çok oynamamı çekemediler. ‘Deli’ diye iftira attılar. Beni tımarhaneye verdiler.”
(DT, s.362)

Nezubillah.

“Lakin bu kadar mukaddes, bu kadar sofı, bu kadar mübarek bir adamın birde oğlu vardı ki... *nezubillah!* ‘Eşi düşman başına’ demeye kalbinde bir parça merhameti

olan insanın ağız varmaz. Gece gündüz içen rezil bir sarhoş! Namussuz bir kumarbaz!” (HBS, s.334)

Oh olsun.

“Kahrolsunlar, kaçmışlar; yahut neler oluyormuş da ruhumuz duymuyormuş, oh olsun... *oh olsun...*” (YBSB, s.16)

Onu da adam zannettikti.

“*Onu da bir adam zannettikti* yahu.” (YBSB, s.16)

Ölümlerden ölüm beğen!

“*O* vakit bana ister misin, ‘Kırk satır mı? Kırk katır mı?’ diye *ölümlerden ölüm beğendirsinler!*” (F, s.382)

Seni doğuracağıma...

“*Seni doğuracağıma keşke cehennem taşları doğuraydım!* diye çırpınıyordu.”

(KB, s.108)

Sürüm sürüm sürünsünler.

“Benim namusum var. Sana darılırım. Yüzüne bakmam. Şimdi seccadeden kalktım. Taze abdestimle sana yemin edeyim. Yalancının gözleri kör olsun. *Sürüm sürüm sürünsünler* inşallah...” (Y, s.89)

Şeytan alsın.

“*Şeytan alsın*, şeytan alsın; onun yüzünü bir daha gösterme Allah’ım.” (FSO, s.308)

Verdiğim süt haram olsun.

“Demek sen de Farmasonmuşsun! *Verdiğim süt sana haram olsun*. Ah, demek sen de Farmasonmuşsun da bizim haberimiz yokmuş...” (KB, s.108)

3.4.3. Duygusal tepkileri dile getirenler:

Allah aşkına!

“Yaklaşırsanız haykıracağım. *Allah aşkınıza* çıkınız, çıkınız.” (BŞİ, s.108)

“*Allah aşkınıza* hemen Boris’i gönderiniz.” (Bom., s.217)

“Zavallıların hepsi açtı. Gelene geçene ‘*Allah aşkınıza* biraz ekmek...’ diye yalvarıyorlardı.” (PTÇ2, s.355)

Allah be!

“Topal’ın kim olduğunu bilmiyorsun ha?.. *Allah be!* Tuttuğunu bir anda milyoner yapar.” (NZO, s.233)

Aman yarabbi!

“*Aman yarabbi.* Bakalım bu gidişle başımıza daha neler gelecek!.. (YD, s.88)

“Yüreğimiz ağzımıza geldi. *Aman yarabbi!* O ne heybetti! Mübalağasız iki metre boy...” (C, s.316)

Aşk olsun!

“*Aşk olsun!* Ben olsam bir türbe yaptırırım vallahi...” (K, s.130)

Ayol.

“Oğullarının ve kızlarının gizlice görüşmelerine, mektuplaşmalarına aldırmayan, göz yuman annelere bütün tanıdıkları, yine birden darılır, ‘Ah; *ayol* kadın bu yaştan sonra boynuz dikiyo...’ diye ondan öğrenirler.” (AD, s.261)

Bunu da mı işitecektim?

“Nihayet *bunu da mı işitecektim*; bu müthiş, bu yaralayıcı, bu öldürücü tahkire de mi hedef olacaktım?..” (ÇH, s.83)

Deme gitsin.

“Bir kargaşalık ki... *deme gitsin* ...” (PTÇ2, s.354)

Fesüphanallah!

“—Yo... yo... İşte bu katiyen olamaz! Dedi, onun yanına biz bir çöp bile sokamayız.

—*Fesüphanallah!* Niçin?

—Bir fenalık yapar.” (DT, s.360)

Gözünü sevdiğim.

“*Gözünü sevdiğim* Ahmet Mithat! Yirmi beş sene içinde beş yüzden fazla kitap yazmış diyorlar.” (F, s.380)

Hayrola.

“**Hayrola**, dedi. Bu kuzu nereden esti?” (MT, s.199)

Hey gidi günler, hey!

“İki arkadaş yan yana geldiler mi her defasında, ‘*Hey gidi günler, hey!*’ diye birbirlerine bakarlar, gülümserlerdi.” (YE2, s.293)

İşler kesat.

“*İşler kesat*, kesat, kesat, kesat... Ticaret âlemini de terk etmeyerek siyasiyata atılmağı canım o kadar istiyor ki!” (AK, s.117)

İşte bir melek!

“Böyle bir kıza rast geldiler mi, ‘Ah, *işte bir melek!*’ diye haykırırlar.” (AD, s.261)

Kaderin cilvesine bak.

“Hele şu *cilve-i kadere bak*. Meğer devlet kuşu yakınlarla gelmiş de haberimiz yok.” (YBSB, s.16)

Müsterih ol.

“*Müsterih ol* Magdacığım, artık hiç korkmayacak, mesut olacaksın!..” (Bom., s.202)

Nen var kuzum?

“O kadar dalgındın ki yanına sokulduğumu duymadın. *Nen var kuzum?*” (AD, s.256)

Oh.

“*Oh...* Ne kadar güzel, beyaz, her taraf beyazdı.” (Tz., s.54)

“*Oh*, bu sabah ne kadar soğuktu.” (İN, s.56)

Oh olsun.

“Kahrolsunlar, kaçmışlar; yahut neler oluyormuş da ruhumuz duymuyormuş, oh olsun... *oh olsun...*” (YBSB, s.16)

Süphanallah.

“Orada gayet iri, kart bir kurbağanın kendisine baktığını gördü. Dikkat etti.

—*Süphanallah*, ne benzeyiş...” (DT, s.357)

Vay anasını!

“*Vay anasını!* O sefaetlere nasıl dayanmışım! Günde yarım liraya kapalı bir dersanede beş saat kafa patlatmak!” (NZO, s.235)

Yarına çıkmaz.

“Doktorlar her gün: ‘*Yarına çıkmaz*’ diyorlarmış. Beklemedim. Hemen yanına girdim.” (P, s.285)

Yaşa!

“*Yaşa* Tosun Bey! Seni hangi ana doğurdu!” (Fer., s.95)

3.4.4. Selamlaşma bildirenler:

Aleykümüsselam.

“Merhaba, merhaba! *Aleykümüsselam*, hak-i payiniz, keyf-i âliniz, refika cariyeniz, mahdum bendeniz... değil mi?” (Hrm., s.23)

Hoş bulduk.

“—Hoş geldin Mustafa.

—*Hoş bulduk* beyim.” (PTÇ2, s.355)

Hoş geldin.

“—*Hoş geldin* Mustafa.

—Hoş bulduk beyim.” (PTÇ2, s.355)

Kolay gelsin.

“Şaşkın bir sesle tarladaki Bulgara: —*Kolay gelsin* gospodin!” (HB, s.298)

Merhaba.

“*Merhaba* Ali Hoca, dedi böyle vakitsiz ne arıyorsun burada? Daha pazara iki gün var...” (R, s.166)

Sabah-ı şerifler hayırlar olsun.

“Sabahleyin geç uyandım. Acele giyindim. Dayımın odasına indim. O da giyinmiş, fesini süpürüyordu. Benim girdiğimi aynanın içinden görünce döndü:

—*Sabah-ı şerifler hayırlar olsun* yavrum, bugün beni teşyi edeceksin ya!..” (Kıs.,235)

Safa geldin.

“Hemen ayağa kalktı. Kucakladı. Alnından öptü:

—*Safa geldin* yiğidim, hayır haberler getirdin...” (Fer., s.104)

Vay!

“**Vay**, Juli Hala dedi, buralarda nâpıyorsunuz?” (Tz., s.54)

3.4.5. Ayrılık bildirenler:

Allaha ısmarladık!

“Vazifemin hüsn-i ifasına muavenetinizden dolayı teşekkür ederim hanım. *Allaha ısmarladık!..*” (YD, s.93)

“Her Pazar yayan Çamlıca Tepesi’ne çıkarız. Sen de gelirsen orada görüşürüz. *Allahaısmarladık!..*” (FSK, s.260)

Bu gece şansım yok.

“...işte ben her gece kumar masasının başına giderim. Oynamaya başlarım. Beş liram gitti mi ‘*Bu gece şansım yok*’ der, kalkarım.” (S, s.75)

Size doyum olmaz.

“Doktor, ‘*Size doyum olmaz!*’ diye gülererek müsaade istedi.” (TR, s.104)

Uğurlar olsun.

“Vazifemin hüsn-i ifasına muavenetinizden dolayı teşekkür ederim hanım. *Allaha ısmarladık!..*

—*Uğurlar olsun* komiser efendi.” (YD, s.93)

Yolun açık olsun.

“İhtiyar kalktı: ‘*Yolun açık olsun*. Al şu hediyelerimi anana götür.’ diye ona iki büyük somun uzattı.” (ÜN, s.109)

Yolun uğurlu olsun.

“Haydi aslanım, *yolun uğurlu olsun!*” (Fer., s.99)

3.4.6. Bir istek bildirenler:

Allah rızası için...

“*Allah rızası için* bir dilim ekmek!” (Ter., s.347)

Allah’ını seven...

“Yerde duran kopuk bacağına bakıyor, ‘*Allah’ını seven* beni öldürsün!’ diyordu.” (TT, s.236)

Aman yarabbi!

“*Aman yarabbi!* O ne heybetti!” (C, s.316)

Ananızın ak sütü gibi.

“Bana hakkınızı helal ediyor musunuz?”

—Ediyoruz.

—Ediyoruz.

—*Ananızın ak sütü gibi.*” (PİK, s.183)

Dünyada son arzun ne?

“*Dünyada son arzun ne?* Banasöyle.” (N, s.81)

Hakkınızı helal ediniz.

“—*Bana hakkınızı helal ediniz*, efendim.

—Helal olsun oğlum, inşallah muradına eresin. Sakın bana laf söyletme...” (Tes., s.169)

Merhamet buyurunuz.

“*Merhamet buyurunuz*, beyim, affedin beyefendim, yapmayınız, bırakınız beyefendi hazretlerim. Kusura bakmayınız. Bunak bir kulunuz...” (AN, s.199)

Merhamet edin.

“Eğer o gelmezse açlıktan ve ümitsizlikten ölürüz. Bize *merhamet et.*” (Bom., s.216)

Müsaade ederseniz.

“Kabalığımı affediniz madam, dedim. *Müsaade ederseniz* size bir şey soracağım.” (BK, s117)

Rica ederim.

“*Rica ederim*, dedi, bu sebat dediğin şeyi benim için temenni etme...” (S, s.72)

3.4.7. Konuşanı veya dinleyeni yüceltme bildirenler:

Dünyada eşi yok.

“*Dünyada eşi yoktur...* Zülfikar’ın sırrı ondadır!” (Di., s.263)

Estağfurullah.

“—Uyuyordun, seni rahatsız ettim! dedim. Tatlı tatlı güldü. Son derece sarhoş olduğumu görüyor ve tuhaf bir tavr-ı içtinap ile:

—*Estağfurullah* efendim, diyordu.” (TET, s.153)

İşte saadetin timsali!

“Daha düne kadar bütün kibar Şişli halkının, yeni yetişen erkek ve kız çocuklarına: ‘*İşte saadetin timsali!* Siz de böyle bir yuva yapmaya çalışınız!’ diye gösterdiği bu çift şimdi birbirlerine öyle korkunç bir nazarla, öyle vahşi bir hiddetle bakıyorlardı ki...” (Hrm., s.14)

Maşallah!

“Ben bir kalenin karşısında çok duramam, dedi, hiç sabrım yoktur. Ama Ali Paşa, çok sabırlı... *maşallah!*” (K, s.128)

Rica ederim.

“**Rica erdim**, üstat, edebiyattan bahsetmeyiniz!” (İM, s.96)

Seni hangi ana doğurdu!

“Yaşa Tosun Bey! *Seni hangi ana doğurdu!*” (Fer., s.95)

Tebrik ederim

“Herkes yanılıyor da, aldanıyor da hakikati yalnız siz anlıyorsunuz, tebrik ederim, *tebrik ederim* öyleyse...” (HB, s.295)

3.4.8. Bir isteği kabul veya reddetme bildirenler:

Baş üstüne.

“Sen de koş, yanına bir adam al, gerideki Değirmenli çiftliği’nde biriktirdiğim elli mandayı hemen buraya sür. Burca giden yolun yanında hazır tut... Orada beni bekle. Haydi.

—*Baş üstüne.*” (K, s.133)

Buyurun efendim.

“—Diğer odaları da görmek isterim.

—*Buyurunuz efendim.*” (YD, s.93)

Eyvallah!

“—Hoş geldin?

—Hoş bulduk!

—Otur bakalım...

—*Eyvallah!*

(YA, s.207)

Haşa.

“—Öyleyse çakmak nerede?

—Ben ne bileyim?

—Sen aldın...

—*Haşa...*”

(Ç, s.188)

Pekâlâ.

“—Tramvaya binelim, dedi, bugünkü yorgunluğumuz kâfi...

—*Pekâlâ*”

(SK, s.66)

3.4.9. Dinî inançları bildirenler:

Allah affetsin.

“*Allah affetsin*, bir günahı, kurtuldum, diye teselli buldu.”

(KA, s.375)

Allah bilir.

“—Ne vakit evlenecekler!

—*Allah bilir*”

(Niş., s.173)

Allah her şeyi affeder.

“—*Allah her şeyi affeder.*

—Benim kabahatim yok. Günahlarım çok büyük...”

(KA, s.144)

Allah için.

“—‘Bonjur, bonsuvar, şeri, mon diyö...’den iyi ya?

—Çok, çok, *Allah için* çok iyi!” (Hrm., s.23)

Allah kerim.

“—Hürriyet bu... Gündüz uyku, gece keyif...

—Eee, para?..

—*Allah kerim!*” (GBA, s.325)

“Birkaç güne kadar burası da alınınca Holloko, Boyak, Şağ, Keyarmat kaleleri kalıyordu. Ama *Allah kerimdi.*” (K, s.130)

Allah rahatlık versin.

“*Allah rahatlık versin*, oğlum, ben sabahları erken kalkamıyorum. Lütfen beni uyandır.” (Kıs.,235)

Allah’a çok şükür.

“*Allah’a çok şükür*, geçinip gidiyoruz!” (ZE, s.329)

Allah’tan gelen kazaya rızadan baka çare yok!

“Hasan Bey de koştu. Bir de ne görsün? Kendi evi yanıyor.

—*Allah’tan gelen kazaya rızadan baka çare yok!*

diyerek kollarına atılan çocuklarını kucakladı.” (İG, s.44)

Amin.

“—Allah böyle doğruları dünya yüzünden eksik etmesin!

—*Amin*, amin!” (R, s.168)

Aziz Allah, şefa'at ya Resulallah.

“...ayakta besmelesiz su içmez, ezanı işitince ‘Aziz Allah, şefa'at ya Resulallah’ diye hemen sözünü keserdi.” (D, s.187)

Bugün varsak yarın yokuz!

“Dünyaya kim kazık dikecek? *Bugün varsak yarın yokuz!*” (SS, s.388)

Dini bütün.

“O Allah’tan korkardı. *Dini bütündü.*” (YE1, s.375)

Düşmez kalkmaz bir Allah.

“—Ulan, bu kıyafet ne? diye haykırdı.

—Ee, dünya bu...

— !?!

—*Düşmez kalkmaz bir Allah...*

—!!!” (DZ, s.279)

Elbet bunda bir hikmet var!

“Kırk yaşına yaklaştığı halde henüz Allah ona evlat ihsan etmemişti. Daima kocasını hatırlar:

—*Elbet bunda bir hikmet var!*

der asla me'vus olmazdı.” (T, s.179)

Elhamdülillah.

“*Elhamdülillah* namus, vicdan, hamiyet kelimelerinin gölgelerine bile malik değilim... Fakat korkuyorum...” (YD, s.89)

“Neye ağlıyorsunuz canım, dedi. Başımız sağ olsun. *Elhamdülillah* genciz. Allah başkasını verir.” (ÜN, s.116)

Estağfurullah, estağfurullah.

“Pencereden gözü nasılsa bahçeye kaçmıştı:

—Lahavle vela kuvvete illa billah...

Dedi. Başını salladı. ‘*Estağfurullah, estağfurullah*’ diye geçirdi.” (T, s.178)

Hamdolsun.

“Ama *hamdolsun*, korktuğuma uğramadım.” (KY, s.125)

Hayırdır inşallah.

“Hiçbir tehlike karşısında intizamını bozmayan kalbi şimdi hızlı hızlı çarpıyordu. Doğruldu: ‘*Hayırdır inşallah...*’ dedi.” (Fer., s.100)

İnşallah.

“Hasta imiş yavrum, dedi. *İnşallah* iyi olunca yine oynarsınız, şimdi rahatsızlık etmek ayıptır.” (An., s.252)

“Niçin ağlıyorsun Anneciğim? *İnşallah* iyi olacaksın!” (P, s.285)

Lahavle vela kuvvete illa billah...

“Pencereden gözü nasılsa bahçeye kaçmıştı:

—Lahavle vela kuvvete illa billah...

Dedi. Başını salladı. ‘*Estağfurullah, estağfurullah*’ diye geçirdi.” (T, s.178)

Sen kalbini sağlam tut.

“...*sen kalbini sağlam tut*. Allah ellinin yerine yüz verir. Sonunda göreceksin...” (Bn., s.249)

Şükür yarabbi!

“—Oh, *şükür yarabbi!*

Diye haykırdı. Önünde küçük kubbesiyle al, yeşil camlı penceresiyle güzel, zarif bir türbe yükseliyordu.” (Tür., s.213)

3.4.10. Dinleyeni eleştirme, uyarma, tehdit etme bildirenler:

Allah layığını versin.

“Hay *Allah layığını versin!* Meğer o, köyde Takunyalı Fıtnat’lar, Belalı Ayşe’lerle uğraşırken, açığöz tekaütler rahat kârın kolayını bulmuşlar da, bunun haberi yok!” (YBSB, s.15)

Allah’tan kork.

“Gözleri dönen kadın Radko’nun beline sarılıyor:

—*Allah’tan kork, Allah’tan kork...*” (BL, s.22)

Böyle şey olur mu?

“*Böyle şey olur mu ya.* Bu kadar garip, bu kadar aksi bir fikir?” (S, s.73)

Dağdan mı geldin?

“*Dağdan mı gelmişindir* hele! On paraya gazete oluptur?..” (MD, s.389)

Esef ederim.

“*Esef ederim,* böyle patrus(?) herifleri doktor diye davet ediyorsun.” (EM, s.80)

Şart olsun.

“Kim hapşırırsa *şart olsun* ki öldürünceye kadar döveceğim.” (Fal., s.61)

Tövbe olsun.

“Gözlerini bana dik. Hiç ayırma. Sakın savuşayım deme. *Tövbe olsun* seni çok fena ederim...” (T, s.184)

Var git işine.

“Sen bir Türksün! Ata binmekten, kılıç sallamaktan başka bir şey bilmezsin, *var git işine...*” (İG, s.47)

Yavaş gel!

“*Yavaş gel!* Diye bir kakhaha attı ben onun yedi gömlek uzak adamlarından birinin adamıyım.” (NZO, s.234)

3.4.11. Özür dileme bildirenler:

Affedersiniz.

“Bu şaşkınlığıma sebep hüsnünüzdür. Sevgilim. *Affedersiniz*, mümkün mü isminizi bilmeyeyim? Fakat...” (EM, s.78)

“—Beni tanımadınız mı?

—*Affedersiniz*, fakat hatırlayamıyorum.” (P, s.281)

Kusura bakmayınız.

“Merhamet buyurunuz, beyim, affedin beyefendim, yapmayınız, bırakınız beyefendi hazretlerim. *Kusura bakmayınız*. Bunak bir kulunuz...” (AN, s.199)

3.4.12. Minnet, teşekkür bildirenler:

Allah bereket versin.

“*Allah bin bin bereket versin*. Meğer fincancı katırlarını ürkütmeyenlerin bu kadcırcık olsun mükâfatı varmış, hem de ne hoş.” (YBSB, s.16)

Allah'a çok şükür.

“Allah'a çok şükür, geçinip gidiyoruz!” (ZE, s.329)

Bereket versin ki...

“Bereket versin ki yarası ehemmiyetli değildi” (Kıs.,239)

Elhamdülillah.

“Elhamdülillah namus, vicdan, hamiyet kelimelerinin gölgelerine bile malik değilim... Fakat korkuyorum...” (YD, s.89)

“Ben ömrümde bir katre ağzıma koymamışım, elhamdülillah...” (Kü., s.327)

Şükür.

“Vay sen misin Dana! Kardeşim! Şükür bizi dünya gözüyle görüştürene!” (DT, s.361)

Şükür yarabbi!

“—Oh, şükür yarabbi!

Diye haykırdı. Önünde küçük kubbesiyle al, yeşil camlı penceresiyle güzel, zarif bir türbe yükseliyordu.” (Tür., s.213)

Tebrik ederim.

“Herkes yanılıyor da, aldanıyor da hakikati yalnız siz anlıyorsunuz, tebrik ederim, tebrik ederim öyleyse...” (HB, s.295)

Teşekkür ederim.

“Vazifemin hüsn-i ifasına muavenetinizden dolayı teşekkür ederim hanım.” (YD, s.93)

Varolunuz!

“Eksik olmayınız oğlum. *Varolunuz.*” (KB, s.110)

3.4.13. Sembolik olarak ödüllendirme bildirenler:

Bravo!

“*Bravo!*... Memnun oldum. Öyleyse Allaha ısmarladık! (Bom., s.217)

Sen bir arslansın.

“*Sen bir arslansın* yavrum, aslan bir Türk. Adın tarihe geçecek.” (PTÇ2, s.346)

Tebrik ederim.

“Ooo, kahramanlık ha... *Tebrik ederim.* Fakat boşuna çalışıyorsunuz. Artık orası yandı.” (P, s.282)

3.4.14. Töre, gelenek ve kültürel değerleri yansıtanlar:

Allah bağışlasın.

“—Ulan, ben güzel miyim?

—*Allah bağışlasın* efendum.” (Nez., s.230)

Allah başkasını verir.

“Neye ağlıyorsunuz canım, dedi. Başımız sağ olsun. Elhamdülillah genciz. *Allah başkasını verir.*” (ÜN, s.116)

Allah gani gani rahmet eylesin.

“*Allah gani gani rahmet eylesin.* Zavallı Emrullah Efendi...” (F, s.381)

Allah rahmet eylesin.

“Hangisini sorsa, ya ‘*Allah rahmet eylesin,* Çanakkale’de şehit düştü!’ yahut, ‘Zavallı, ailesini geçindiremedi. Sattı. Savdı...’ (AN, s.194)

“Dünyada bunun kadar iyi adam yoktu! *Allah rahmet eylesin!* Diye acıyorlardı.”
(KA, s.146)

Allah’ın emriyle, peygamberin kavliyle...

“Bu zavallı adamın hatırı için onu *Allah’ın emri ile peygamberin kavliyle* almak isterim, diye boyuna haberciler gönderiyor, Kezban’dan ne evet, ne hayır, bir cevap alamıyordu.”
(YE2, s.316)

Başınız sağ olsun.

“Neye ağlıyorsunuz canım, dedi. *Başımız sağ olsun.* Elhamdülillah genciz. Allah başkasını verir.”
(ÜN, s.116)

Bir varmış, bir yokmuş.

“Genç kadın gülümseyerek bir masal ahengiyle başladı.

—*Bir varmış, bir yokmuş...*”
(Bb., s.45)

Bugün varsak yarın yokuz!

“Dünyaya kim kazık diyecek? *Bugün varsak yarın yokuz!*”
(SS, s.388)

Evvel zaman içinde.

“Evet, *evvel zaman içinde.* Ama o kadar eski zamanlarda değil. Şöyle yirmi, yirmi beş sene evvel, تنها bir köşkün genç bir kızı varmış.”
(Bb., s.45)

Gel zaman, git zaman.

“*Gel zaman, git zaman,* köşkün genç kızı dul kalmış.”
(Bb., s.45)

Sizden laf çıkmaz.

“Tavsiyeler, himmetler, biraz da etek öpmelerle Paşam da muradın nail oldu! *Sizden laf çıkmaz,* açıkçası ihracat vesikası işine kayırıldı.”
(YBSB, s.15)

Sizlere ömür. (Siz sağ olun.)

“Yalnız anam var. Babam *sizlere ömür...*” (ÜN, s.106)

Vatan al bayrağın dalgalandığı yerdir.

“Şehit olursam bunu üzerime örtün! *Vatan al bayrağın dalgalandığı yer değil midir?*” (Frs., s.221)

3.4.15. Genel bir davranış veya düşünce bildirenler:

Adamına göre muamele etmeli.

“—Buyurunuz paşam! Buyurunuz paşam!

—Hah... şöyle!

—...

—*Adamına göre muamele etmeli.*” (C, s317)

Bin âlimin bilmediğini bir arif bilir

“*Bin âlimin bilmediğini bi arif bilir*, derler. İrade buyurun. Bir arif bulalım. Ona sorun.” (KN, s.219)

Evveli Şam, ahiri Şam.

“Biliyorum. ‘*Evveli Şam, ahiri Şam*’, bunu büyük ulema efendilerimiz söylemiş...”

(PTÇ2, s.353)

Hayat bir uykudur, aşk onun rüyasıdır!

“*Hayat bir uykudur, aşk onun rüyasıdır!* Derler. Ne doğru. Ben de sevdim.” (AK, s.146)

İyi bir komşu kadar dünyada ala bir şey yoktur!

“Derler ki: ‘*İyi bir komşu kadar dünyada ala bir şey yoktur!* İmdi bitin de teklifsiz komşusu akıl, zeka, fikir, hikmettir!” (B, s.259)

Kümesin kapısı açık kalınca içeri tilki dalar.

“Oğul! İstanbul’a avrat götürmek adet değildir emme sen bu işi idiyon... *Gumesin gapısı açıl galınca içeri dikli dalar...*” (KC, s.255)

Ne yalan söyleyeyim?

“Lakin, *ne yalan söyleyeyim*, makale gayet büyüktü. Ben de beğendim.”(AK, s.145)

Sinekten yağ çıkarmak.

“Lisanı gibi tabiatını da değiştirmeyen bu köylü Çerkez, *sineği sıkıp yağını çıkaracak* derecede muktesitti.” (HLK, s.73)

3.5. Terimler

3.5.1. Musikî Terimleri:

Balo.

“Grazia’yı ilk defa İzmir’de bir **baloda** görmüş ve hayret etmişti.” (PTÇ1, s.227)

Bando.

“**Bandoların**, marşların, şarkıların akisleri yükseliyor, esmeyen bir rüzgar cereyanı gibi pencereden giriyordu.” (FSO, s.301)

Beste.

“...Bizans İmparatoru ve Yunanistan Kralı XII’nci Konstantin için **bestelenmiş** Fransızca bir şarkıyı haykırıyordu.” (Meh., s.306)

Gramofon.

“Mademki artık haremde yaşayacağım, musikiye ne lüzum var? İnsan kendisi için **gramofon** da çalabilir.” (Hrm., s.36)

Güfte.

“Bestelerinin güftesi, bu **güftenin** manası hep birdi... Hep bir...” (Ş, s.337)

Kanun.

“Telgrafçı udunu, tapu memuru **kanunu** aldı. Kemancı Aleko da gelmişti.” (KD, s.135)

Kaval.

“Bana biraz **kaval** çalıvı.” (YE2, s.317)

Keman.

“Sabih Hüsni, **kemanla** bana refakat etti, alkışlandık.” (Hrm., s.28)

Lâterna.²⁶

“**Laternalarıyla** sokakları dolaşıyorlar, hiç durmadan ötüyorlar, gülüyorlar, şarkı söylüyorlar, içiyorlar, nara atıyorlar, ben nereye gideceğimi bilmiyorum.” (MM, s.222)

Mandolin.²⁷

“...çalınan **mandolinin** keskin sesini dinler gibi uyukluyorlardı.” (Bom., s.199)

“Haydi ben **mandolin** çalayım, bize biraz raks et...” (Bom., s.215)

Mars.

“Bandoların, **marşların**, şarkıların akisleri yükseliyor, esmeyen bir rüzgâr cereyanı gibi pencereden giriyordu.” (FSO, s.301)

²⁶ Lâterna(İt.): Kolu çevrilerek çalınan, sandık biçiminde bir tür org. (TS)

²⁷ Mandolin(Fr.): İkişer ikişer aynı değerde dört çift telli, kısa saplı bir çalgı.(TS)

Mızıka.

“... el şakırtılılarıyla ve ‘Yaşasın!’ feryatlarıyla uğuldayan bir **mızıka** sesi yaklaşıyordu.” (HB, s.290)

Mızıka.

“**Mızıka** çalacak. Opera etrafımızda oynayacak.” (M, s.293)

Mozart.²⁸

“**Mozart**’ı sever misiniz?” (G, s.269)

Nakarat.

“Maî gözleriyle karısına baktı. Ve marşın **nakaratını** tekrar etti:

Da jivee turada...” (Bom., s.201)

Nota.

“Piyano biraz sustu, galiba **notalar** değişiyordu.” (EM, s.80)

Opera.

“...daima odama kapanır, bağırarak millî parçalar, **operalar** söyler, kalkar bazı da yapılmış oynardım.” (P, s.284)

Orkestra.

“Kumral genzin sorduğu primadonna şimdi ötüyor, ötüyor ve **orkestra** hiç durmuyordu.” (M, s.294)

Parça.

“Ne hazin bir **parça**, değil mi efendim?” (BT, s.273)

²⁸ Avusturyalı bir besteci. (MAS)

Piyano.

“**Piyano** çaldı, galiba biraz da dışarı çıktı.” (EM, s.79)

Plak.

“**Plaklar** harikulade bir tekâmüle uğrayıp cilt hâline geçirilse okumadan âlim olmak mümkündü.” (AHM, s.253)

Polka.²⁹

“İşte Lüsi’nin piyanosu dalga dalga bir **polka** nagamatıyla kulaklarımı dolduruyor.” (AS, s.86)

“Ve ocağın yanından mandolinini alarak bir **polka** çalmaya başladı.” (Bom., s.215)

Primadonna.³⁰

“Gayet mühim bir opera kumpanyası da varmış diyorlar. **Primadonnayı** çok methettiler.” (M, s.291)

“Kumral genzin sorduğu **primadonna** şimdi ötüyor, ötüyor ve orkestra hiç durmuyordu.” (M, s.294)

Raks.³¹

“...dışarıda yağan karların **raks-** hafif ü namütenahisine daldı. (Tz., s.53)

Santur.³²

“Bu baytar İslam olduğu halde **santur** mu, keman mı, mandolin mi ne idi, şimdi unuttum bir çalgı ismi taşıyordu.” (Pir., s.366)

²⁹ Polka: Bir çeşit Polonya dansı. (TS)

³⁰ Primadonna(İt.): Operada başkadın rolünü oynayan oyuncu. (TS)

³¹ Raks(Ar.): Dans. (TS)

³² Santur(Far.): Kanuna benzeyen, tokmaklarla çalınan bir tür telli çalgı. (TS)

Şan.³³

“Sonra genç şair Manukyan ‘şan’ yaptı. Sesi güzel.” (Hrm., s.21)

Şantöz.³⁴

“Onlar yine arabalara biniyor, şantözlerle konuşuyor, hala birbirleriyle politikaya dair münakaşalar ediyorlardı.” (PTÇ2, s.359)

“Sofya’yı dolduran şantözlerin de hemen hepsi kumraldı.” (BL, s.26)

Şarkı.

“Bandoların, marşların, şarkıların akisleri yükseliyor, esmeyen bir rüzgar cereyanı gibi pencereden giriyordu.” (FSO, s.301)

Tango.³⁵

“Bu kaparozlar; sokak sokak fink atan kokona kızlarının, tango çarşaflarına, havaleli iskarpinlerine gidiyor...” (YBSB, s.15)

Ud.

“Telgrafçı **udunu**, tapu memuru kanunu aldı. Kemancı Aleko da gelmişti.” (KD, s.135)

Verdi.³⁶

“—Mozart’ı sever misiniz?

—Evet, ya Wagner?

—Oh hele **Verdi**, işte parçası...” (G, s.269)

³³ Şan(Fr. chant): İnsan gırtlığından makamla çıkan ve perde ayrımlarıyla çeşitli duyular uyandıran ses dizisi. (TS)

³⁴ Şantöz(Fr. chanteuse): Kadın şarkıcı. (TS)

³⁵ Tango(İsp. ta’ngo): Özel ritimli ağır bir dans. (TS)

³⁶ İtalyan bir besteci. (MAS)

Wagner.³⁷

“—Mozart’ı sever misiniz?

—Evet, ya **Wagner**?”

(G, s.269)

3.5.2. Denizcilik Terimleri:

Çark.³⁸

“Vapur dopdoluydu. Son düdük öttü. İki yandaki **çarklar** dar kafeslerinde birden uyanan alışkın ve müthiş deniz aygırları gibi, hiddetli bir gürültü çıkararak kımıldandı.”

(AD, s.254)

Dalga.

“...fecrin zail gölgeleriyle titreyen uzak ve sisli sahillere beyaz **dalgalarıyla** nihayetsiz bir hattı-ı fasıl çiziyordu.”

(İN, s.56)

Davlumbaz.³⁹

“Biz hala **davlumbazın** üstünde, beyaz parmaklıkta idik.”

(AD, s.263)

Demir atmak.⁴⁰

“Bir gemim olsa, gözümü kapar, Kabataş’ın önüne **demir atarım**, diye düşünürdü.”

(Frs., s.217)

Donanma.

“...Navarin’de **donanmamızı** yakarak Yunanistan’ı icat etmişlerdi.” (PTÇ1, s.223)

³⁷ Alman bir besteci. (MAS)

³⁸ Çark: Bir eksenin döndürdüğü tekerlek biçimindeki makine parçası. (TS)

³⁹ Davlumbaz: Yandan çarklı vapurların çarklarını örten yarı daire biçimindeki kapak. (TS)

⁴⁰ Demir atmak: Çapasını denize atmak(gemi). (TS)

Fok balıkları.

“Çünkü orada **fok balıkları**, penguenler, Eskimolar bulunur. Fiyorlar da vardır.”
(AH, s.138)

Forsa.⁴¹

“Bu, her gece uykusunda kendini kurtarmak için birçok gemilerin pupa yelken geldiğini gören zavallı eski bir Türk **forsasıydı.**”
(Frs., s.216)

Güverte.

“Kahvemi içtikten sonra **güverteye** gezmeye çıktım.”
(BK, s117)

İskele.

“Vapur **iskele** tarafına eğilmişti.”
(AD, s.263)

Kadırga.⁴²

“Yirmi sene onların **kadırgalarında** kürek çekti.”
(Frs., s.216)

Kamara.⁴³

“Ve daima birinci sınıf yolculara mahsus **kamara** bileti alırım.”
(BK, s115)

Kano.⁴⁴

“Limanın sahilleri, en büyük vapurlardan en küçük **kanolara** varıncaya kadar ne varsa hepsi donatılmıştı.”
(FSO, s.300)

Kayık.

“Madamı **kayığından** yalya çıkardıktan sonra ben de döndüm.”
(KH, s.307)

⁴¹ Forsa(İt.): Gemilerde kürek çeken tutsak veya hükümlü kimse. (TS)

⁴² Kadırga(Yun.): Hem yelken, hem kürekle yol alan, özellikle Akdeniz’de kullanılmış bir savaş gemisi. (TS)

⁴³ Kamara(İt.): Gemilerde oda. (TS)

⁴⁴ Kano(Fr.): Kürekle yürütülen dar, uzun, hafif tekne. (TS)

Kıç.⁴⁵

“Kahvemi içtikten sonra güverteye gezmeye çıktım. **Kıç** tarafta bir şezlonga uzanmış, onu gördüm.” (BK, s.117)

Korsan.⁴⁶

“Bu millet baştan aşağıya kadar **korsan** mıydı?” (PTÇ1, s.224)

Kürek çekmek.⁴⁷

“Yirmi sene onların kadırgalarında **kürek çekti.**” (Frs., s.216)

Mavna.⁴⁸

“Vapur, önünden geçen **mavnalara** sık sık düdüğü çalıyordu.” (AD, s.256)

Penguen.

“Çünkü orada fok balıkları, **penguenler**, Eskimolar bulunur. Fiyorlar da vardır.” (AH, s.138)

Rıhtım.

“**Rıhtım** تنها idi...” (PTÇ1, s.219)

Sahil.

“...fecrin zail gölgeleriyle titreyen uzak ve sisli **sahillere** beyaz dalgalarıyla nihayetsiz bir hattı-ı fasıl çiziyordu.” (İN, s.56)

⁴⁵ Kıç: Art taraf (deniz teknelerinde). (TS)

⁴⁶ Korsan(İt.): Düşman veya kendi ulusunun gemilerine saldıran deniz haydudu. (TS)

⁴⁷ Kürek çekmek: Deniz teknesini yürütmek için küreği kullanmak. (TS)

⁴⁸ Mavna(Ar.): Gemilere ve yakın kıyılara yük taşıyan, güvertesiz büyük tekne. (TS)

***Tahtelbahir.*⁴⁹**

“Hazin hazin gülümseyen kumral çocukluk arkadaşım canlı **tahtelbahirler** gibi bata çıka vapurla yarış yapmaya çalışan yunus balıklarını göstererek...” (BTHU, s.282)

***Tayfa.*⁵⁰**

“Ben kaptan! Çarkçı Peride! Ali **tayfa..**” (Mİ, s.301)

Vapur.

“**Vapur**, önünden geçen mavnalara sık sık düdüğü çalıyordu.” (AD, s.256)

Yalı.

“Evini, **yalısını** hatırlayınca soğuk bir titreme duydu.” (PTÇ1, s.226)

“Madamı kayığından **yalıya** çıkardıktan sonra ben de döndüm.” (KH, s.307)

3.5.3. Dinî Terimler:

Abdest.

“**Abdest** bitince annemle beraber yavaş bir sesle namaz dualarını okuyarak kollarımı ve yüzümü kuruladık...” (İN, s.58)

Ahlak.

“Hükûmet, kanun, aile, din, **ahlak** hâsılı her şey, nazarında, manası olmayan birtakım uydurma latifelerdi.” (BŞ, s.158)

***Aşır.*⁵¹**

“İmamdan namaz surelerinden başka iki de **aşır** öğrendi.” (Bn., s.248)

⁴⁹ Tahtelbahir(Ar.): Denizaltı. (TS)

⁵⁰ Tayfa(Ar.): Bir gemide bulunan, türlü işlerde çalıştırılan sefer işçileri, mürettebat. (TS)

⁵¹ Aşır(Ar.): Bir dinî tören sırasında veya cemaatle namaz kılındıktan sonra Kur'an'dan okunan on ayetlik bölüm.(TS)

Aşk.

“**Aşk**ı, Allah’ı, hakikati, saadeti, gayesi ruhunda idi.” (BŞ, s.159)

Ayet.⁵²

“Abdest alabiliyor, tam kıblenin karşısına geçiyor, unutmadığı **ayetlerle** namaz kılıyor, dua edebiliyordu.” (Frs., s.217)

Azrail.⁵³

“Artık işte ölecekti. **Azrail** etrafında dolaşıyordu.” (AH, s.139)

Besmele.

“Haydi, **besmele** çek...” (İN, s.58)

Cami.

“...semaya doğru yükselen eski **caminin** küçük ve ihtiyar minaresi daha boştu.” (İN, s.56)

Cizvit.⁵⁴

“Ben **Cizvitlerin** mektebinde okudum.” (Pİ, s.187)

Derviş.⁵⁵

“Konya’dan iki garip **derviş** geldiğini, yatsı zamanına kadar Mesnevi okuyacaklarını duydu.” (Di., s.264)

Din.

“Hükûmet, kanun, aile, **din**, ahlak hâsılı her şey, nazarında, manası olmayan birtakım uydurma latifelerdi.” (BŞ, s.158)

⁵² Ayet(Ar.): Kur’an surelerini oluşturan cümlelerden her biri. (TS)

⁵³ Azrail(Ar.): Tanrı buyruğu ile insanların canını almakla görevli olduğuna inanılan melek. (TS)

⁵⁴ Cizvit(Fr.): İsa Derneği denilen bir Hristiyan Derneğinin üyesi. (TS)

⁵⁵ Derviş: Bir tarikata girmiş, onun yasa ve törelerine bağlı kimse, alp eren. (TS)

Dua.

“...yavaş bir sesle namaz **dualarını** okuyarak kollarımı ve yüzümü kuruladık...”
(İN, s.57)

Dua etmek.

“Nasıl **dua edeceğim** anne?..” (İN, s.59)

Eren.⁵⁶

“Derviş Hasan işte bu **erenlerden** biriydi.” (BŞ, s.159)

Ezan.

“...ruhumu lerzeriş-i haşyet eden **ezanı** dinlerken...” (İN, s.57)

Fatiha.

“Arapça ve esreli üstünlü kitapları derhatır ederek içimden söyledim, sonra **fatiha**...”
(İN, s.59)

Haç.⁵⁷

“Ateşe, nura, **haça**, İncil’e, Zebur’a yemin ediyor, çıkıp giderlerken muhafızlara hiçbir ziyanı dokunmayacağına dair söz veriyordu.” (BVŞ, s.206)

Hafız.⁵⁸

“Kendisinin sofuluğundan, küçükken **hafızlığa** çalıştığından, ama hastalandığı için vazgeçtiğinden, babasının yirmi yedi defa hacca gittiğinden bahsetti.” (Kü., s.326)

⁵⁶ Eren: Benliğinden sıyrılmış, öz varlığından geçmiş, kendini Tanrı’ya adanmış, ermiş, evliya, veli. (TS)

⁵⁷ Haç(Erm.): Hristyanlığın sembolü sayılan ve birbirini dikey olarak kesen iki çizgiden oluşan biçim, istavroz, salip. (TS)

⁵⁸ Hafız: Kur’an’ı bütünüyle ezbere bilen ve okuyabilen kimse. (TS)

Hakikat.

“Aşk1, Allah’1, **hakikati**, saadeti, gayesi ruhunda idi.” (BŞ, s.159)

Halâs.⁵⁹

“Bu Mehdi İslam selikasının şuursuz bir emniyetle beklediği **halasçı**, hâdidir.” (Meh., s.304)

Huri.⁶⁰

“...çocukluğunun saf muhayyilesini süsleyen cennet bahçelerini, **huri** gılman alaylarını, Tûba ağacını, Sırat köprüsünü şimdi düşünemiyordu bile...” (Tes., 165)

İlahi.

“Camide **ilahîler** okundu.” (Bn., s.247)

İncil.

“Ateşe, nura, haça, **İncil’e**, Zebur’a yemin ediyor, çıkıp giderlerken muhafızlara hiçbir ziyanı dokunmayacağına dair söz veriyordu.” (BVŞ, s.206)

Katolik.⁶¹

“Hayat- zevciyetin haricinde ihtiyar ve çirkin bir **Katolik** mürebbiye kadar mutaassıp ve iffetşinas idi.” (TET, s.145)

“**Katolik** kilisesinin hâkim ve müstevlî çanı saat üçü vuruyor...” (PTÇ1, s.219)

Keramet.

“Zannederler ki benim **kerametim** var.” (AAP, s.127)

⁵⁹ Halâs(Ar.): Bir yerden, bir şeyden kurtulma, kurtuluş. (TS)

⁶⁰ Huri(Ar.): Cennette yaşadığına inanılan kızlara verilen ad. (TS)

⁶¹ Katolik(Fr.): Katoliklik mezhebinden olan kimse. (TS)

Kızılbaş.⁶²

“Doğan çocukların anası babası da kabilenin bütün halkı imiş. Bu hal, ayin gibi hala bazı cemaatlerde devam eder. Mesela ‘**Kızılbaşlar**’ gibi...” (Hrm., s.32)

Kilise.

“Bu sabah **kiliseden** çıktıktan sonra bahçede yarım saat gezdim.” (Pİ, s.188)

Melaike.

“O **melaikeler** bu gece de, uykumda bana dersimi öğretmişlerdi.” (İN, s.60)

Merhamet.

“**Merhamet**, şefkat, elalem, kimsenin umurunda değil. Sadakanın ismi unutulmuş.” (Ter., s.347)

Mesh.⁶³

“A! Hani başına **mesh**?” (İN, s.57)

Mesnevi.

“Konya’dan iki garip derviş geldiğini, yatsı zamanına kadar **Mesnevi** okuyacaklarını duydu.” (Di., s.264)

Minare.

“...semaya doğru yükselen eski caminin küçük ve ihtiyar **minaresi** daha boştu.” (İN, s.56)

Mukaddes.⁶⁴

“Evet, muktedir olduğu kadar âli, dindar, **mukaddes** bir zattır, o kadar büyük bir zattır ki...” (Pİ, s.188)

⁶² Kızılbaş: Şiî mezhebinin bir kolundan olanlara verilen ad. (TS)

⁶³ Mesh(Ar.): Abdest alırken ıslak eli başa ve meste sürme. (TS)

⁶⁴ Mukaddes(Ar.): Kutsal. (TS)

“Hatta din, ulûhiyet, **mukaddes** bile pek mahduttu.” (KY, s.120)

Müezzin.

“...minarenin şerefesinde genç **müezzinin** zıllı-ı zaifi hareket etti.” (İN, s.56)

Nafile namazı.

“— **Nafile namazı** kıl, aşır oku, hiç canın sıkılmaz yavrum.” (Y, s.87)

Papaz.

“Müdürümüz gayet muhterem, gayet âli, gayet mübarek bir **papazdı...**” (PI, s.187)

Patrikhane.

“**Patrikhanede** büyücek bir memuriyeti olsa gerekti.” (KH, s.310)

Rekât.

“İki **rekât** sünnet...” (İN, s.58)

Rukû.

“Sureleri okuyor, **rukûya**, secdeye varıyordu.” (Tes., 169)

Sadaka.

“Daha ömründe bir defacık olsun abdest aldığı, camiye girdiğini, **sadaka**, zekât verdiği gören yoktu.” (Bn., s.241)

“Merhamet, şefkat, elalem, kimsenin umurunda değil. **Sadakanın** ismi unutulmuş.” (Ter., s.347)

Sahur.

“**Sahurdan** bir saat evvel, Hacıhanım kapımızı vurarak bizi uyandırıyor.” (Y, s.87)

Seccade.

“...arkama dönünce annemi Irakiyye **seccadeyi** açıyor gördüm...” (İN, s.58)

“...oh onunla bir **seccadede**, bir yavru samimiyet ve saadetiyle...” (İN, s.58)

Secde.

“Sureleri okuyor, rukûya, **secdeye** varıyordu.” (Tes., 169)

Sırat köprüsü.⁶⁵

“...çocukluğunun saf muhayyilesini süsleyen cennet bahçelerini, huri gılman alaylarını, Tûba ağacını, **Sırat** köprüsünü şimdi düşünemiyordu bile...” (Tes., 165)

Sofu.

“Kendisinin **sofuluğundan**, küçükken hafızlığa çalıştığından, ama hastalandığı için vazgeçtiğinden, babasının yirmi yedi defa hacca gittiğinden bahsetti.” (Kü., s.326)

Sure.

“İmamdan namaz **surelerinden** başka iki de aşır öğrendi.” (Bn., s.248)

Sülûk.⁶⁶

“İskender Paşa bir gün seccadesinin üstünde, iki büklüm, **sülûke** varmış bir derviş tevekkülüyle, muhakkak ölümünü unutmak istedi.” (Tes., 165)

Sünnet.

“İki rekat **sünnet**...” (İN, s.58)

Şefkat.

“Merhamet, **şefkat**, elalem, kimsenin umurunda değil. Sadakanın ismi unutulmuş.” (Ter., s.347)

⁶⁵ Sırat köprüsü: Mahşer günü, üstünden geçileceğine inanılan köprü. (TS)

⁶⁶ Sülûk/Ar.): Bir tarikata girme. (TS)

Şehadet.

“Şehadet getiriyor, tekbir çekiyordu.” (KC, s.256)

Şeyhülislam.⁶⁷

“Şeyhülislam pek müşkül bulduğu bu suali uzun uzadıya düşünür, taşınır.” (Pİ, s.179)

Şeytan.

“...şeytanın yalanlarına aldanmaman için dua et! demişti.” (İN, s.59)

Tekbir.

“Şehadet getiriyor, **tekbir** çekiyordu.” (KC, s.256)

Tevekkül.⁶⁸

“İskender Paşa bir gün seccadesinin üstünde, iki büklüm, sülûke varmış bir derviş **tevekkülüyle**, muhakkak ölümünü unutmak istedi.” (Tes., 165)

Tilâvet.⁶⁹

“...geniş sedire oturarak mühtez ve rakik sesiyle **tilavete** başladı.” (İN, s.60)

Tûba.⁷⁰

“...çocukluğunun saf muhayyilesini süsleyen cennet bahçelerini, huri gılman alaylarını, **Tûba** ağacını, Sırat köprüsünü şimdi düşünemiyordu bile...” (Tes., s.165)

Ulûhiyet.⁷¹

“Hatta din, **ulûhiyet**, mukaddes bile pek mahduttu.” (KY, s.121)

⁶⁷ Şeyhülislam: Osmanlı Devletinde dîni işlere, mahkemeler ile medrese ve ilim tahsil eden talebelerin işlerine bakan ve bu konularda pâdişaha vekillik eden kimse. (İTS)

⁶⁸ Tevekkül(Ar.): Her şeyi Allah’a bırakma, Allah’tan bekleme, kadere boyun eğme. (TS)

⁶⁹ Tilâvet(Ar.): Kur’an’ı usûlünce uygun olarak, güzel sesle, anlamını düşünerek okuma. (İTS)

⁷⁰ Tuba: Cennette bulunduğu inanan, kökü yukarıda, dalları aşağıda büyük bir ağaç. (TS)

⁷¹ Ulûhiyet(Ar.): Tanrılık sıfatı, Allah’ın vasfı. (TS)

Zebur.

“Ateşe, nura, haça, İncil’e, **Zebur’a** yemin ediyor, çıkıp giderlerken muhafızlara hiçbir ziyanı dokunmayacağına dair söz veriyordu.” (BVŞ, s.206)

Zekât.

“Daha ömründe bir defacık olsun abdest aldığı, camiye girdiğini, , sadaka, **zekât** verdiğini gören yoktu.” (Bn., s.241)

***Zikir.*⁷²**

“İmadeddin Efendi yine ezeli **zikirlerine** başladı.” (HBS, s.336)

3.5.4. Edebi Terimler:

Aruz.

“...o kadar zeki idi ki, **aruzu** bir derste ona ihsas ettim.” (SK, s.64)

Beyit.

“Bu iki minimini **beyit** benim hayalime bile tesir etmişti.” (An., s.250)

“Hatta on, on beş sene evvel yazdığım bir sonenin bir **beytini** hatırlıyorum.” (Niş., s.170)

***Cem.*⁷³**

“Kelimelerimizin **cemlerini** Arapça, Acemce kaidelerle yapacaktık.” (KH, s.316)

***Gazel.*⁷⁴**

“Tuhfe-i Vehbi’yi okuturlardı. Fuzuli’nin, Baki’nin **gazellerini** ezberlerdik. Mesnevi’yi anlardık.” (BK, s.168)

⁷² Zikir: Allah’ı anma, namaz kılma. (İTS)

⁷³ Cem : Çokluk. (TS)

⁷⁴ Gazel : Divan edebiyatının yaygın olarak kullanılan ve beyitler halinde yazılan nazım şekli. (TDET)

Hikâye.

“Şiirlerimi, **hikâyelerimi**, trajedilerimi evvela masal halinde ondan işittim.”
(FSO, s.307)

Kafiye.

“Ne vakit ki insan edebiyattan nefret hissetmeye, **kafiyeler**, mısralar nazarında boş, vahi, muacciz görünmeye başlar...”
(İM, s.96)

***Kaside.*⁷⁵**

“Bu sert ve temiz, sanki altın ve çelikten yapılmış bir **kaside** idi.” (PTÇ1, s.233)

***Koşma.*⁷⁶**

“Hasan Bey oturdu. Bir hamlede Turan destanının birinci **koşmasını** yazdı.”
(İG, s.48)

Lehçe.

“İstanbul **lehçesi** onun sayesinde bütün bir milletin samimi lisanı oldu.” (FSO, s.306)

Lirik.

“**Lirik** bir aşk neşidesi gibi dinlediğim, söylediğim bu latif şarkının acaba müstehcen, ayıp, namusa muhalif, kaba bir güftesi mi vardı?”
(Nak., s.65)

***Lirizm.*⁷⁷**

“Şiirimde duyduğumuz ‘**lirizmin**’ menbaı ondan aldığım dini terbiyenin heyecanlarıdır.”
(FSO, s.306)

⁷⁵ Kaside: Divan edebiyatı nazım şekillerindendir. (TDET)

⁷⁶ Koşma: Sazla okunmak için hece ölçüsü ile yazılmış, ilk parçasının birinci, ikinci ve dördüncü dizeleriyle öteki parçaların dördüncü dizeleri birbiriyle, kalan dizeler de kendi aralarında uyaklı, konuları sevgi ve doğa olayları olan bir halk şiiri. (TS)

⁷⁷ Lirizm(Fr.): Kişisel duyguların ilham yolu ile coşkulu ve etkili anlatımı. (TS)

Makale.

“... aklıma iki üç sene evvel okuduğum Roland de Mares’in ‘Mal Ottoman’ **makalesi** geliyor.” (İH, s.192)

Mâni.⁷⁸

“Semai kahvelerinde onun gibi destan söyleyen, **mâni** düzen yoktu.” (DZ, s.279)

Manzume.

“Boş ve arkadaşsız geçen uzun kış gecelerinin vüs’at-i tenhaîsinde yazdığım **manzumeleri** ona okumak âdetimdi.” (SK, s.63)

Masal.

“Şiirlerimi, hikâyelerimi, trajedilerimi evvela **masal** halinde ondan işittim.” (FSO, s.307)

Mersiye.⁷⁹

“Orada sanayi-i nefiseye ait matemler, pervanelerin ölümü için **mersiyeler**, kırmızı balıkların mana-yı enzarı, sevilmeyen bir kadının öksürükleri için şiirler, gecelerin kahkahalarını, gölgelerin musafahalarını hâki neşideler vardır.” (SK, s.62)

Mesnevi.

“Tuhfe-i Vehbi’yi okuturlardı. Fuzuli’nin, Baki’nin gazellerini ezberlerdik. **Mesnevi**’yi anlardık.” (BK, s.168)

Mısra.

“Ne vakit ki insan edebiyattan nefret hissetmeye, kafiyeleler, **mısralar** nazarında boş, vahi, muacciz görünmeye başlar...” (İM, s.96)

⁷⁸ Mâni :Halk edebiyatında yaygın olarak kullanılan nazım şekillerindendir. (TDET)

⁷⁹ Mersiye: Divan şiirinde, sevilen bir kimsenin vefatından duyulan üzüntüyü belirtmek için söylenmiş şiirlere mersiye denir. (TDET)

Nesir.

“Kendi hayatı bu samimi şiirin yanında ağır bir **nesre**, bir bakkal dükkânının ilanına benziyordu.” (FSO, s.311)

*Neşide.*⁸⁰

“Orada sanayi-i nefiseye ait matemler, pervanelerin ölümü için mersiyeler, kırmızı balıkların mana-yı enzarı, sevilmeyen bir kadının öksürükleri için şiirler, gecelerin kahkahalarını, gölgelerin musafahalarını hâki **neşideler** vardır.” (SK, s.62)

*Pan-türkizm.*⁸¹

“Bilirler ki doktorun olduğu yerde Pan-islamizm, **Pan-türkizm** dalaveresi sökmez.” (KH, s.309)

*Parnas.*⁸²

“Edebiyatta da böyle; **parnasları** düşün, sonra romantikleri, Sembolistlerin içinde bazılarını...” (S, s.74)

Roman.

“Bu nâtamam ve rabitasız bir **romandır.**” (SK, s.62)

“Sonra milletine üç cilt nefis şiir, iki cilt **roman** vermiş, üç mükemmel trajedi yazmıştı.” (FSO, s.305)

*Romantik.*⁸³

“Edebiyatta da böyle; parnasları düşün, sonra **romantikleri**, Sembolistlerin içinde bazılarını...” (S, s.74)

⁸⁰ Neşide(Ar.): Bir toplulukta okunmaya değer şiir. (TS)

⁸¹ Pan-türkizm: Türk birliğini savunan düşünce akımı.(TDET)

⁸² 19. yüzyılın ikinci yarısında Romantizme tepki olarak doğan ve “Sanat sanat içindir.” ilkesini benimseyen, genellikle, şiirde kendini gösteren bir edebiyat akımına bağlı olanlar. (TDET)

⁸³ Duygu, coşku ve sembole aşırı şekilde yer veren sanat akımını benimseyen kişiler. (TDET)

Satır.

“**Satırların** arasında bütün heveskâr-ı edep gençlerin gıpta ettiği bir şairin, hurdebinî bir hizmetçisinin bastonunu sallayarak müstehzi ve vakur gezindiğini görüyordum.
(SK, s.66)

Seci.⁸⁴

“Mesneviyi anlardık. Mükemmel **seciler**, kafiye yapar, kocalarımızla müşaare eder...”
(BK, s.168)

Semaî.⁸⁵

“...bahar kelebekleri altında beyaz kelebeğin şerefine **semailler** okurduk...”
(BK, s.171)

Semaî kahve.⁸⁶

“**Semai kahvelerinde** onun gibi destan söyleyen, mâni düzen yoktu.” (DZ, s.279)

Sembolist.⁸⁷

“Edebiyatta da böyle; parnasları düşün, sonra romantikleri, **sembolistlerin** içinde bazılarını...”
(S, s.74)

Sîga.⁸⁸

“Yarına kadar hepiniz bilmediğiniz **sîgaları**, lugatları öğrenmelisiniz.” (BB, s.209)

Sone.⁸⁹

“Hatta on, on beş sene evvel yazdığım bir **sonenin** bir beytini hatırlıyorum.”
(Niş., s.170)

⁸⁴ Seci(Ar.): Nesirde yapılan kafiye veya uyak. (TS)

⁸⁵ Semaî(Ar.): Sekizer hece ölçüsüyle yazılmış olan halk şiiri türü. (TS)

⁸⁶ Semaî kahvesi: Halk şairlerinin toplandıkları, sazlı sözlü eğlencelerin yapıldığı, semaî, mani ve türkülerin okunduğu kahve. (TS)

⁸⁷ Sembolist(Fr.): Sembolizm yanlısı olan kimse, simgeci. (TS)

⁸⁸ Sîga: Eskiden dilbilgisinde “kip” karşılığında kullanılmıştır. (TDET)

⁸⁹ Sone(Fr.): İki dördlü ve iki üçlüden oluşan, on dört dizeli bir batı şiir türü. (TS)

Şiir.

“Sonraları **şiire** heves etti...” (SK, s.64)

“**Şiirlerimi**, hikâyelerimi, trajedilerimi evvela masal halinde ondan işittim.” (FSO, s.307)

Şive.

“Taşra Rumeli **şivesiyle** oldukça kıymettar, haykırıyordu.” (İH, s.196)

Vezin.

“Bunu ne kadar sever ve ‘damlalar **vezni**’ derdi.” (SK, s.64)

3.5.5. Meyhâne Terimleri:

Afyon sarhoşu.

“Koltuğunda bir **afyon sarhoşu** gibi sızıverdi.” (FSO, s.309)

Afyon yutmak.

“Geceleri **afyon yutan** bu serseriler ehl-i ırzlar nazarında hırsızlardan, uğursuzlardan daha korkunçtu.” (Di., s.265)

Âlem.

“...en sefillerinden tutunuz da tiyatro, rakı **âlemlerine** kadar merakların umumunu...” (SK, s.62)

Bade.

“...hiçbir yaralının akmış ve daha kurumamış kan selleri üzerinde **badeler** içilir, keyifler çatılır, naralar atılır mı?” (P, s.278)

Bira.

“İşte ben burada **biranın** verdiği hafif baş ağrısıyla dertlerimi yazmaya çalışırken onlar orada mesut, müsterih bir hayat geçiriyorlar...” (AS, s.85)

Birahane.

“Şimdi şu **birahane** penceresinden seyrettiğim sokak panoraması...” (Tu., s.135)

Çakır.⁹⁰

“O kadar zengin olduğu halde nefsine uymaz, **çakır** içmez, ömrünü çok sevdiği Uluç Bikem’le geçirir, erken yatar, erken kalkardı.” (İG, s.42)

Garson.

“Önümdeki büyük kadehi bir yudumda içtim ve **garsona** tekrar:—Bir bira daha...” (Tu., s.135)

Gazino.

“Bağlarbaşı **gazinosa** geleceğimi vaat etmişim.” (TET, s.152)

İskambil.

“Gecelerimiz, Çarşı meydanında Dimko’nun hanında bira içmekle, **iskambil** oynamakla geçiyordu.” (TBZ, s.69)

Kadeh.

“**Kadeh** tokuşmalarına öpüşme sesleri de karışıyordu.” (M, s.295)

“Önümdeki büyük **kadehi** bir yudumda içtim ve garsona tekrar:—Bir bira daha...” (Tu., s.135)

⁹⁰ Çakır: Şarap

Kafayı çekmek.

“Kıvırcık Emin’i vurduğu akşam Sandıkburnu’nda **kafayı çekerken** meclistekilere bir saat sonra onu nerede, nerelerinden, kaç defa şişleyeceğini söylemişti.”
(DZ, s.275)

“Sandıkburnu’nda **kafayı çekmişti**. Bastığı yeri görmüyordu. Ters dönmüştü.”
(HBS, s.336)

Konyak.⁹¹

“İyi okumak için iki **konyak** atmalıyım! Diye bizi bıraktı ve Merkez Oteli’nin yanından saptı.”
(İH, s.196)

Kumar.

“Sonra **kumara** gelem: Çantamın ayrı bir gözünde yirmi liram var.”
(S, s.75)

Külhanbeyi.

“Nihayet mahzun mahzun eve doğru dönerken karşıdan bir **külhanbeyinin** geldiğini gördü.”
(KC, s.254)

Likör.⁹²

“Dışarı çıktı. Ve elinde küçücük bir **likör** şişesiyle geldi. Bir kadeh içti.”
(G, s.270)

“İki kadeh **likör** içti.”
(BD, s.374)

Metres.

“**Metresiniz** olsam beni yine bu arzu ile seveceksiniz.”
(Pİ, s.182)

⁹¹ Konyak(Fr.): İspirto derecesi yüksek, özel kokulu sarımtırak renkte bir tür içkinin patent adı. (TS)

⁹² Likör: Meyve, alkol, esans karışımıyla yapılan şekerli içki. (TS)

Meze.

“... kahvecinin köpeği karşısında onun **mezeleri** nasıl yediğini seyrediyordu.”
(İH, s.190)

Nara.

“...hiçbir yaralının akmış ve daha kurumamış kan selleri üzerinde badeler içilir, keyifler çatılır, **naralar** atılır mı?”
(P, s.278)

Poker.

“Bacanak Bey ile **pokere** girdim. Kazandım, kaybettim.”
(M, s.290)

“**Poker** bütün arkadaşlarının eğlencesiydi.”
(Şİ, s.139)

“Üç gece birbiri arkasına **poker** ha... Allah belanı versin! Gebereceksin!”
(BT, s.274)

Rakı.

“...en sefillerinden tutunuz da tiyatro, **rakı** âlemlerine kadar merakların umumunu...”
(SK, s.62)

Saki.⁹³

“Saz başladı. Doktor, ‘**Saki** benim!’ diye herkese sunuyor, Bahir Hoca’nın önünde dikilip duruyordu.”
(KD, s.135)

Sarhoş olmak.

“Senede hiç olmazsa bir gün kendimi kaybedecek kadar **sarhoş olmak** on altı yaşımdan beri âdetimdi.”
(TET, s.153)

Şampanya.

“Sizi kırmızı fesinizle tıpkı bir **şampanya** şişesine benzetiyorum!”
(BK, s115)

⁹³ Saki (Ar.): İçki toplantılarında içki dağıtan kimse. (TS)

Şarap.

“Üç bardak ile bir testi **şarap** getirdi.” (Bom., s.214)

***Tek.*⁹⁴**

“—Anladım, şampanya istiyorsun, ama o burada yok oğlum... Nasıl, gelir misin akşam çadıra! Birkaç **tek** atalım...” (Nak., s.52)

***Tulumbacı.*⁹⁵**

“Namussuz bir kumarbaz! Çapkın, mütecaviz, cesur, edepsiz bir **tulumbacı!**” (HBS, s.334)

3.5.6. Tiyatro Terimleri:

Sahne.

“İlk **sahnesini**, ilk perdesini oynadığımız bu piyesin ikinci perdesini itmam etmek hakkı bana isabet ediyordu.” (TET, s.158)

Aktör.

“Kulislerden sahne esvaplarıyla **aktörler**, aktrisler sükün etti.” (M, s.294)

“Sonra bu uçurumun başında serseri bir **aktör** vardır ki...” (SK, s.62)

Aktris.

“Kulislerden sahne esvaplarıyla aktörler, **aktrisler** sükün etti.” (M, s.294)

Cambaz.

“Ben biçare ip üstünde **cambaz**: muvazenemi kaybedecekmişim gibi parmaklarımın üzerinde yürüyor...” (EM, s.81)

⁹⁴ Tek: Bir kadeh içki. (MBTS)

⁹⁵ Tulumbacı: Külhanbeyi. (MBTS)

Dekor.

“Hatta **dekorlar** bile müşabih idi.” (TET, s.158)

“Fakat bazen **dekor** uymuyor. O vakit aktör, yahut aktris işi meddahlığa vuruyor.”
(Hrm., s.29)

Karagöz.

“Kavga eder gibi konuşur, kelimelerine sanki yumruk şeklinde vücutlar vermek istiyormuş gibi sağ kolunu –bir **Karagöz** çevikliğiyle- sallardı.” (KD, s.134)

Komedi.

“Bir Perdelik **Komedi**” (YD, s.88)

Komedyası.

“...güvercin profili durmaz, aşk ve şefkat **komedyası** oynar...” (AAP, s129)

Kulis.

“**Kulislerden** sahne esvaplarıyla aktörler, aktrisler sökün etti.” (M, s.294)

Meddah.

“Fakat bazen dekor uymuyor. O vakit aktör, yahut aktris işi **meddahlığa** vuruyor.”
(Hrm., s.29)

Monolog.

“Bir kadın karşısında lakırtı mı bulamayacaksın... Bir rol, hemen bir **monolog**...
Velev barit olsun...” (EM, s.79)

Perde.

“**Perde** arlarında aktrisler yanlarımıza oturmakla kalmıyorlar, kucaklarımıza çıkıyorlardı.” (M, s.295)

“İlk sahnesini, ilk **perdesini** oynadığımız bu piyesin ikinci perdesini itmam etmek hakkı bana isabet ediyordu.” (TET, s.158)

Piyes.

“Sanki bu müstehcen **piyesi** binlerce sene sonra siz tekrar oynamak istediniz.” (TET, s.158)

Rol.

“Onların hepsi yalancı bir **roldü.**” (SK, s.63)

“Bir kadın karşısında lakırtı mı bulamayacaksın... Bir **rol**, hemen bir monolog... Velev barit olsun...” (EM, s.79)

Sahne.

“Kulislerden **sahne** esvaplarıyla aktörler, aktrisler sökün etti.” (M, s.294)

Trajedi.

“Sonra milletine üç cilt nefis şiir, iki cilt roman vermiş, üç mükemmel **trajedi** yazmıştı.” (FSO, s.305)

3.5.7. Askeri Terimler:

Alay.⁹⁶

“Kaymakamdan sonra Süvari **Alay** Kumandanı Hasan Bey çıktı.” (İH, s.197)

Barut.

“Cephaneliğimiz **barut** dolu, silahlarımız mükemmel, gazilerimiz hazır, üç aylık yiyeceğimiz de var.” (V, 142)

⁹⁶ Alay: Genel olarak üç tabur ve bunlara bağlı birliklerden oluşan asker topluluğu. (TS)

Bölük.⁹⁷

“Kasabaya giden yolda birkaç **bölük** asker çıkarmışlardı.” (Frs., s.218)

Bölükbaşı.

“Zabitleri, **bölükbaşları**, çavuşları çağır.” (V, s.142)

Çavuş.⁹⁸

“Neferler, onbaşılar, **çavuşlar**, zabitler keyifleri çatsınlar da onlar Katolik papazları gibi pineklesinler mi?” (BL, s.20)

Feriklik.⁹⁹

“...düğün olmadan evvel el öpmelik binbaşılığı, sonra da kandilde, bayramda münasebet düştükçe kaymakamlığı, miralaylığı, Meşrutiyet’ten bir sene evvel de **ferikliği** yakalamış olduğunu hikâye ederler...” (YBSB, s.14)

Gülle.

“Oradaki silahsız adamları, ihtiyarları, kadınları, kızları, çocukları top **gülleriyle** öldürdüler.” (PTÇ1, s.240)

Harbiye.¹⁰⁰

“**Harbiye** nâzırıyla sadrazamı vurmuşlar. Ahmet Rıza tehlikeli surette mecruh...” (İH, s.191)

Kalkan.¹⁰¹

“Dördüncü günü sabahı burcun etrafında ansızın bir ok, yay, kılıç, **kalkan**, tüfek, meç yağmuru başladı.” (V, s.148)

⁹⁷ Bölük: Takımlardan oluşan, üçü veya dördü bir tabur oluşturan ve öbür birliklerin temeli sayılan birlik. (TS)

⁹⁸ Çavuş: Onbaşidan sonra gelen ve görevi manga komutanlığı olan er rütbesi. (TS)

⁹⁹ Feriklik: Tümgenerallik veya korgenerallik.(TS)

¹⁰⁰ Harbiye: Subay yetiştiren yüksek okul. (TS)

¹⁰¹ Kalkan: Oktan veya kılıçtan korunmak için savaşçıların kullandığı korunmalık.(TS)

Kılıç.

“Dördüncü günü sabahı burcun etrafında ansızın bir ok, yay, **kılıç**, kalkan, tüfek, meç yağmuru başladı.” (V, s.148)

Kışla.¹⁰²

“Bana müsaade, dedim, **kışlaya** gideceğim.” (İH, s.192)

Kumandan.

“Kaymakamdan sonra Süvari Alay **Kumandanı** Hasan Bey çıktı.” (İH, s.197)

Levazım.¹⁰³

“Evet, bu harp zamanında tekaüt olup bir köşeye atılacağım, **levazıma** filan verileceğim diye ödüm kopuyordu.” (KY, s.125)

Manga.¹⁰⁴

“Her çeteye muavin olarak ikişer **manga** asker ve birer süvari posta neferi verilecek.” (BL, s.19)

Meç.¹⁰⁵

“Dördüncü günü sabahı burcun etrafında ansızın bir ok, yay, kılıç, kalkan, tüfek, **meç** yağmuru başladı.” (V, s.148)

Miralay.¹⁰⁶

“**Miralaylığına** kadar İstanbul’dan çıkmamış olan paşa, şüphesiz eskiden geçirdiği sakın ve tatlı ubudiyet günlerini derhatır ediyordu.” (İH, s.195)

¹⁰² Kışla: Askerlerin toplu olarak barındıkları büyük yapı.(TS)

¹⁰³ Levazım: Ordunun lojistik hizmetinde bulunan bütün malzeme veya bu malzemeyi sağlayan bölüm.(TS)

¹⁰⁴ Manga: On kişilik asker birliği. (TS)

¹⁰⁵ Meç(Fr.): Süngü gibi yalnız batırılarak yaralamaya yarayan, kısa, düz ve ensiz kılıç. (TS)

¹⁰⁶ Miralay:Albay.

Muhafız.¹⁰⁷

“İçinde elli kişi **muhafız** bırakırız...” (V, s.138)

Muharebe.

“Ama bütün zabitler, askerler hiç **muharebe** olacak diye sevinmiyorlardı.”
(PTÇ2, s.354)

Muhasara.

“İki bin kişilik **muhasara** ordusunun çadırları, kaleye giren geniş yolun sağındaki büyük dişbudak ağaçlarının etrafına kurulmuştu.” (K, s.127)

Müfreze.¹⁰⁸

“Şimdi ben **müfrezemle** beraber burada kaldım.” (Nak., s.53)

Mülazım.¹⁰⁹

“Genç **mülazımın** koyu siyah gözlerinde sanki bir taassup ateşi parladı.” (HB, s.293)

Nefer.¹¹⁰

“**Neferler**, onbaşılar, çavuşlar, zabitler keyifleri çatsınlar da onlar Katolik papazları gibi pineklesinler mi?” (BL, s.20)

Ok.

“Dördüncü günü sabahı burcun etrafında ansızın bir **ok**, yay, kılıç, kalkan, tüfek, meç yağmuru başladı.” (V, s.148)

¹⁰⁷ Muhafız: Bir kalenin veya bir şehrin önemli yerlerini korumak, düzeni ve güvenliği sağlamakla görevli komutan.(TS)

¹⁰⁸ Müfreze(Ar.): Türlü askerî görev ve hizmetlerin yapılması için, küçük birliklerden, belli bir kuruluşa bağlı kalmadan geçici olarak oluşturulan gruplara verilen ad. (TS)

¹⁰⁹ Mülazım: Teğmen.(TS)

¹¹⁰ Nefer: Derecesi olmayan asker, er. (TS)

Onbaşı.¹¹¹

“Neferler, **onbaşılar**, çavuşlar, zabitler keyifleri çatsınlar da onlar Katolik papazları gibi pineklesinler mi?” (BL, s.20)

Palaska.¹¹²

“Hala çavuş forması taşıyordu. Belinde **palaskası** asılıydı.” (AK, s.118)

Parola.¹¹³

“Ondan sonra **parolayı** bilen askerler, jandarmalar, polisler bahçenin içindekileri hep kurşuna dizecekler ...” (BL, s.21)

Piyade.¹¹⁴

“Büyük fedakârlıklar yaparak **piyadeden** süvariliğe becayiş etti.” (BKT, s.203)

Redif.¹¹⁵

“Gönüllüler geliyor. **Redif** taburu toplanıyor. Emsalsiz bir faaliyet!” (İH, s.198)

Rövelver.

“Elinde hiç kullanmadığım **rövelverim** de vardı.” (TET, s.152)

Siper.

“Asabi adımlarla kapının üstündeki yüksek **sipere** gittiler.” (V, s.143)

Süvari.¹¹⁶

“ Birkaç dakika sonra bir **süvari** zabiti geldi, selamlaştık.” (İH, s.191)

¹¹¹ Onbaşı: Erbaş sıralamasının ilk basamağı. (TS)

¹¹² Palaska: Askerlerin bellerine bağladıkları veya göğüslerine çaprazlama taktıkları, üzerinde fişek, kasatura vb. koymak için yerleri bulunan, genellikle köseleden yapılmış kayış. (TS)

¹¹³ Parola: Askerlerin veya gizli derneklerin toplantılarına katılan kimselerin birbirlerini tanımlarını sağlayan ve kendi aralarında önceden kararlaştırdıkları kelime veya söz. (TS)

¹¹⁴ Piyade: Yaya savaşan askerlerin oluşturduğu sınıf. (TS)

¹¹⁵ Redif: Son dönem Osmanlı ordusunda, askerlik görevini bitirdikten sonra yedeğe ayrılan er.(TS)

¹¹⁶ Süvari: Atlı asker. (TS)

Şarjör.

“Her kurşunu ayrı ayrı sildi. Temizledi. Tekrar onar onar **şarjöre** taktı.”

(PTÇ2, s.368)

***Tabur.*¹¹⁷**

“İhtimal bizim **tabur** da hareket edecek. Kışlaya geldim.”

(İH, s.197)

“Yalının önünde düşman **taburları** mızıka çalarak geçiyorlardı.”

(PTÇ2, s.358)

Top.

“Oradaki silahsız adamları, ihtiyarları, kadınları, kızları, çocukları **top** gülleleriyle öldürdüler.”

(PTÇ1, s.240)

Tüfek.

“Dördüncü günü sabahı burcun etrafında ansızın bir ok, yay, kılıç, kalkan, **tüfek**, meç yağmuru başladı.”

(V, s.148)

Yay.

“Dördüncü günü sabahı burcun etrafında ansızın bir ok, **yay**, kılıç, kalkan, tüfek, meç yağmuru başladı.”

(V, s.148)

Yüzbaşı.

“...**yüzbaşım** kırmızı velensesi altında, Şişman Galip köşede karyolasında, nöbetçi zabiti yatağında uyuyorlardı.”

(İH, s.193)

***Zabit.*¹¹⁸**

“ Birkaç dakika sonra bir süvari **zabiti** geldi, selamlaştık.”

(İH, s.191)

¹¹⁷ Tabur: Dört bölükten kurulan, bir binbaşının komutasında bulunan asker birliği.(TS)

¹¹⁸ Zabit: Rütbesi teğmenden binbaşuya kadar olan asker, subay. (TS)

“Neferler, onbaşılar, çavuşlar, **zabitler** keyifleri çatsınlar da onlar Katolik papazları gibi pineklesinler mi?” (BL, s.20)

Zapt.

“Bu kalenin **zaptı** mı beyim?” (K, s.130)

3.5.8. Spor Terimleri:

Barfiks.¹¹⁹

“O kadar zayıftı ki, muallim, eğer **barfikse** asılacak olursa kollarının mutlaka kopacağını söylerdi.” (FSK, s.251)

Cirit.¹²⁰

“Bu dallardan kendimize atlar yapar, **cirit** oynar, yarışa çıkardık.” (An., s.250)

Eskrim.¹²¹

“**Eskrim** egzersizleriyle kalınlaşan adali bacaklarıma bakarak onunla aramızdaki farkı düşünüyordum.” (SK, s.67)

Güreş.

“Zaimgillerin düğününde **güreş** var.” (Es., s.80)

Halter.

“...**halterlerin**, av takımlarının, köpeklerin, velospitlerin karışık ve sayılmaz gölgeleriyle kaynaşan...” (SK, s.67)

Jimnastik.

¹¹⁹ Barfiks: Çeşitli beden hareketleri yapmaya yükseklikte, iki ayak üzerine tutturulmuş çubuklu jimnastik aracı. (TS)

¹²⁰ Cirit: At koşturup birbirine değnek atarak topluca oynanan oyun. (TS)

¹²¹ Eskrim(Fr): Dürtücü kılıç, kesici kılıç ve delici kılıç adı verilen silâhlarla yapılan spor, kılıç oyunu. (TS)

“Hususi bir **jïmnastik** müsabakasından bîtap ve pür-taab avdet ediyorduk.”
(SK, s.67)

Müsabaka.

“Hususi bir jimnastik **müsabakasından** bîtap ve pür-taab avdet ediyorduk.”
(SK, s.67)

Pehlivan.

“Davullar, zurnalar çalıyor, ortada çiftler çiftler **pehlivanlar** güreşiyordu.” (Es., s.80)

***Perende atmak.*¹²²**

“...koşmak, raksetmek, **perende atmak**, tehlikeli jimnastik hünlerleri icra etmek arzuları duyuyordum.” (TET, s.150)

3.5.9. Felsefi Terimler:

***Ahlak.*¹²³**

“Hükûmet, kanun, aile, din, **ahlak** hâsılı her şey, nazarında, manası olmayan birtakım uydurma latifelerdi.” (BŞ, s.158)

***Anarşi.*¹²⁴**

“İrfan merkezi, hars ocağı böyle manevi bir **anarşi** içinde kalmış fert yaşamamalı!”
(MM, s.228)

***Din.*¹²⁵**

“Hükûmet, kanun, aile, **din**, ahlak hâsılı her şey, nazarında, manası olmayan birtakım uydurma latifelerdi.” (BŞ, s.158)

¹²² Perende atmak: Havada çark gibi dönerek takla atmak.

¹²³ Ahlak: Genel anlamda, mutlak olarak iyi olduğu düşünülen ya da belli bir yaşam anlayışından kaynaklanan davranış kuralları bütünü. (FS)

¹²⁴ Anarşi: Kimi faaliyet alanlarında, kuralsızlığın, yönlendirici bir ilkedden yoksunluğun veya varolan ilkelere uyulmamasının sonucu olarak ortaya çıkan düzensizlik ve kargaşa hali. (FS)

¹²⁵ Din: İnsan varlığının yaşam ve tecrübelerinin üç temel boyutuyla ilgili sorulara, belirli özellikleri olan bir Tanrı kavramıyla yanıt getirmeye çalışan inanç sistemi. (FS)

Felsefe.¹²⁶

“Sözde **felsefe** feneriyle büyük bir hakikat bulacaktım.” (BH, s.9)

Feminizm.¹²⁷

“Kadınların hukukunu tanımayan, **feminizmi** inkâr eden...” (BŞİ, s.111)

Filozof.¹²⁸

“**Filozofların** pek o kadar mana murat etmeden yumurtladığı fikirler, bence bir ‘ilahi nas’ gibiydi.” (BH, s.9)

İdeolog.¹²⁹

“Osmanlılık kaynaşması vehmiyle toplandığımız günler, o masum **ideolog**, saf arkadaşlarımı hatırlıyorum.” (AK, s.148)

Konfüçyus.¹³⁰

“Berlin’de de **Konfüçyus** müminleri var.” (Hrm., s.27)

Mantık.¹³¹

“**Mantık**, şiir, güzellik, iyilik yalnız kitaplarda idi.” (Şİ, s.140)

¹²⁶ Felsefe: Yunanca ‘seviyorum, peşinden koşuyorum, arıyorum’ anlamına gelen *phileo* ve ‘bilgi, bilgelik’ anlamına gelen *sophia* sözcüklerinden türeyen terimin işaret ettiği entelektüel faaliyet ve disiplin. (FS)

¹²⁷ Feminizm: Genel olarak, fakat dar bir anlam içinde, kökleri 19. yüzyılda bulunmakla birlikte daha ziyade 1960’lı yıllarda gelişen, ve kadınlar için erkeklerle eşit sosyal ve politik haklar talep eden hareket veya öğretisi. (FS)

¹²⁸ Filozof: En genel anlamda, düşünce ve teorileriyle, başta kendisi olmak üzere, halkının ve insanlığın ufkunu genişletmiş, bir şeylerin yepyeni perspektiften görülmesini sağlayan kişi. (FS)

¹²⁹ İdeolog: Soyut düşüncesi... Bu deyim *ideye* bağlanan anlamında kullanılır ve nesnel gerçeklikten kopmuş soyut düşünceler ileri sürenleri dile getirir. (FA)

¹³⁰ Konfüçyüs: Çinli düşünür. Antik Çin’in günümüze kadar sürüp gelen en büyük öğretilerinden birinin kurucusudur. (FA)

¹³¹ Mantık: Geniş anlamı içinde, öncül ya da öncüllerden bir sonuca giden akıl yürütmenin yapısıyla ilkelerini konu alan bilim dalı.(FS)

Mazoşizm.¹³²

“Fakat hastalığın sadizm değil, onun aksi. **Mazoşizm** ki bu benim çok hoşuma gider.” (BŞİ, s.111)

Monogami.¹³³

“Dünyaya ilk defa olmak üzere **monogaminin** temel taşı vazettiler.” (Pİ, s.185)

Nihilist.¹³⁴

“Bu şiddetli yasağa karşı duranlar, iş devresine girmiş anarşistlerin, **nihilistlerin** yahut eski zamandaki dinsizlerin akıbetlerine uğrarlar.” (AD, s.258)

Pan-islamizm.¹³⁵

“Bilirler ki doktorun olduğu yerde **Pan-islamizm**, Pan-türkizm dalaveresi sökmez.” (KH, s.309)

Pan-türkizm.¹³⁶

“Bilirler ki doktorun olduğu yerde Pan-islamizm, **Pan-türkizm** dalaveresi sökmez.” (KH, s.309)

Paradoks.¹³⁷

“Vakıa Logaritmamacının **paradoks**al bir adam olduğunu biliyordum.” (BH, s.11)

“Bu tavsiyeyi bir **paradoks** telakki ettim.” (Pir., s.367)

¹³² Mazoşizm: Kişinin cinsel doyuma, salt ızdırap çekerek, kendisine eziyet ederek veya kendisini onur kırıcı duruma düşürmek suretiyle ulaşabilmesinden oluşan sapkınlık. (FS)

¹³³ Monogami: Tek evlilik. (FA)

¹³⁴ Nihilist: Genel olarak, Tanrı'nın varoluşunu, ruhun ölümsüzlüğünü, irâdenin özerkliğini, aklın otoritesini, değerlerin nesnellliğini, bilginin imkânını, tarihin mutlu sonunu yadsıma türünden bir reddiyeye ek olarak, bir de umutsuzluk ve düş kırıklığı duygusu ihtiva eden görüşe inananlar. (FS)

¹³⁵ Pan-islamizm: İslam birliği. (FA)

¹³⁶ Pantürkizm: Türk ırkından olanları birleştirme ülküsü...(FA)

¹³⁷ Paradoks: Yanlışlığı açık olduğu halde mantıksal olarak doğrulanabilen...(FA)

Paradoksal.

“...hiçbir şeye inanmaz, **paradoksal** ve münasebetsiz bir herif olmuştu.”
(TET, s.143)

Poliandri.¹³⁸

“Sizde hem poligami varmış, hem de **poliandri**...”
(Pİ, s.180)

Poligami.¹³⁹

“Sizde hem **poligami** varmış, hem de poliandri...”
(Pİ, s.180)

Sadizm.¹⁴⁰

“**Sadizmin** ne olduğunu bilmiyor musunuz?”
(BŞİ, s.109)

Sosyalizm.¹⁴¹

“...hatta **sosyalizm** ve antimilitarizm gibi gafletle yeni addolunan harekak-u içtimaiyenin bile pek eski olduğunu feylesof Seneque’in ve ondan evvel gelenlerin akvaliyle ispat ediyorsunuz.”
(TET, s.141)

“İçtimai hareketlerin en azametlisi, en mehibi **sosyalizm!**”
(Pİ, s.187)

Spiritüalizm.¹⁴²

“Hasan Rudi dört beş sahifenin içinde içtimaiyattan, gariziyattan, tarihten, hayvanattan, metafizikten, patolojiden bahsediyor, spirtizm ile **spiritüalizm** arasında hiçbir fark olmadığını, bütün ilimlerin saçma olduğunu ispat ediyor; nihayetle kendinin âlim olduğundan fahirleniyordu.”
(AK, s.145)

¹³⁸ Poliandri: Çokkocalılık. (FA)

¹³⁹ Poligami: Çokevlilik. (FA)

¹⁴⁰ Sadizm: Başkasına acı çektirerek cinsel zevk alma hastalığı. (FA)

¹⁴¹ Sosyalizm: İnsanın insanı sömürmediği toplum düzeni. (FA)

¹⁴² Spiritüalizm: Ruhçuluk, evrenin tinsel bir temele dayandığını ileri süren öğretilerin genel adı. (FA)

Spiritizm.¹⁴³

“Hasan Rudi dört beş sahifenin içinde içtimaiyattan, gariziyattan, tarihten, hayvanattan, metafizikten, patolojiden bahsediyor, **spiritizm** ile spiritüalizm arasında hiçbir fark olmadığını, bütün ilimlerin saçma olduğunu ispat ediyor; nihayette kendinin âlim olduğundan fahirleniyordu.” (AK, s.145)

Teokrasi.¹⁴⁴

“**Teokrasi** esasları üzerine halis bir bedevî hâkimiyeti teşkil etmek!” (MM, s.227)

3.5.10. Sağlık Terimleri:

Ameliyat.

“Gözümün önüne **ameliyat**-ı cerrahiye masaları, parlak neşterler...” (Ap., s124)

Apandisit.

“iltihab-ı zeyl-i dudî : **Apandisit!**..” (Ap., s124)

Bakteriyolog.¹⁴⁵

“Arkadaşın **bakteriyolog** Sabit’ten biraz tifo mikrobu çalacaksın...” (Mir., s.119)

Bronşit.

“Mümeyyizlik kansızlığı, veremi, **bronşiti**, soğuk algınlığını, hummayı, romatizmayı, müzmin ve ne kadar hastalık varsa hepsini, belki nikrisi, kanseri bile geçirir.” (G, s.265)

Cerrahi.

“Gözümün önüne ameliyat-ı **cerrahiye** masaları, parlak neşterler...” (Ap., s124)

¹⁴³ Spiritizm: Ruhçağırıcılık. (FA)

¹⁴⁴ Teokrasi: Dinci erkî. (FA)

¹⁴⁵ Bakteriyolog: Bakteriyoloji alanında uzman olmuş hekim. (MBTS)

Dizanteri.

“**Dizanterinin** sırrı ta Lokman Hekim’den beri ailemizin malıdır.” (Az., s.177)

Humma.

“Mümeyyizlik kansızlığı, veremi, bronşiti, soğuk algınlığını, **hummayı**, romatizmayı, müzmin ve ne kadar hastalık varsa hepsini, belki nikrisi, kanseri bile geçirir.” (G, s.265)

İltihap.

“Zeyl-i dudîye gider, orada kalır ve müthiş **iltihabata** sebebiyet verirdi.” (Ap., s124)

***İsteri.*¹⁴⁶**

“Mefkûre birdenbire kaybolmayıp yavaş yavaş zayıflarsa, şeker hastalığı, nevrasteni, **isteri** başlarmış.” (İDA, s.33)

Kanser.

“Mümeyyizlik kansızlığı, veremi, bronşiti, soğuk algınlığını, hummayı, romatizmayı, müzmin ve ne kadar hastalık varsa hepsini, belki nikrisi, **kanseri** bile geçirir.” (G, s.265)

“Tıpkı **kanser**, tifüs, İspanyol nezlesi mikrobu gibi...” (AH, s.138)

Kansızlık.

“Mümeyyizlik **kansızlığı**, veremi, bronşiti, soğuk algınlığını, hummayı, romatizmayı, müzmin ve ne kadar hastalık varsa hepsini, belki nikrisi, kanseri bile geçirir.” (G, s.265)

¹⁴⁶ İsteri: Duyu bozuklukları, türlü ruh karışıklıkları, çırpınma, kasılmalar ve bazen inmelerle kendini gösteren bir sinir bozukluğu, histeri.

Kolera.

“...tifoya, **koleraya**, tifüse aşilar bularak bir sene içinde ‘fevkaladeden’ terfi etmiş, binbaşı olmuştu.” (KY, s.117)

Mikrop.

“Arkadaşın bakteriyolog Sabit’ten biraz tifo **mikrobu** çalacaksın...” (Mir., s.119)

Muayenehane.

“...ameliyata hazırlanmak için dostum ‘S...’in **muayenehanesine** gidiyordum.” (Ap., s125)

Neşter.¹⁴⁷

“Gözümün önüne ameliyat-ı cerrahiye masaları, parlak **neşterler**...” (Ap., s124)

Nevrasteni.¹⁴⁸

"Zayıflamıştım. ‘**Nevrasteni** oluyorum’ şüphesi beni doktora sürükledi.” (İDA, s.29)

Nezle.

“Tıpkı kanser, tifüs, İspanyol **nezlesi** mikrobu gibi...” (AH, s.138)

Nikris.¹⁴⁹

“Mümeyyizlik kansızlığı, veremi, bronşiti, soğuk algınlığını, hummayı, romatizmayı, müzmin ve ne kadar hastalık varsa hepsini, belki **nikrisi**, kanseri bile geçirir.” (G, s.265)

¹⁴⁷ Neşter: Cerrahların kesmek ve yarmak için kullandıkları keskin ve sivri uçlu ufak bıçak. (MBTS)

¹⁴⁸ Nevrastani: Baş ağrıları, sindirim güçlükleri gibi fizikî rahatsızlıklar ve ruhsal görevlerde gevşeme ve bitkinlik biçiminde görülen, sinirsel güçlerin zayıflamasından doğan nevroz. (TS)

¹⁴⁹ Nikris: Damla hastalığı.

Operatör.

“Bittesadüf önünden geçtiğim lokantanın içine baktım. **Operatör** orada idi.”
(Ap., s125)

Romatizma.

“Hafif bir **romatizmadan**, zayıflayan bacaklarınız için için sızlarken görünmez bir dudak kulağınıza...”
(Pİ, s.177)

“Mümeyyizlik kansızlığı, veremi, bronşiti, soğuk algınlığını, hummayı, **romatizmayı**, müzmin ve ne kadar hastalık varsa hepsini, belki nikrisi, kanseri bile geçirir.”
(G, s.265)

Soğuk algınlığı.

“Mümeyyizlik kansızlığı, veremi, bronşiti, **soğuk algınlığını**, hummayı, romatizmayı, müzmin ve ne kadar hastalık varsa hepsini, belki nikrisi, kanseri bile geçirir.”
(G, s.265)

Tifo.

“...**tifo**ya, koleraya, tifüse aşilar bularak bir sene içinde ‘fevkaladeden’ terfi etmiş, binbaşı olmuştu.”
(KY, s.117)

“Arkadaşın bakteriyolog Sabit’ten biraz **tifo** mikrobu çalacaksın...”
(Mir., s.119)

Tifüs.

“Tıpkı kanser, **tifüs**, İspanyol nezlesi mikrobu gibi...”
(AH, s.138)

Veba

“Frenklik bir **veba** gibi içimize girmiş...”
(BK, s.169)

Verem

“Mümeyyizlik kansızlığı, **veremi**, bronşiti, soğuk algınlığını, hummayı, romatizmayı, müzmin ve ne kadar hastalık varsa hepsini, belki nikrisi, kanseri bile geçirir.” (G, s.265)

“Üçüncü derecede **veremden** yatağa düşmüş bir zavallıya teselli ve cesaret vermek...” (AD, s.256)

Zatürre

“Annesi de **zatürreden** ölmüştü.” (ZE, s.325)

3.6. Doldurma Sözcükler

Aşağıda Ömer Seyfettin hikâyelerinde geçen kahramanlar tarafından kullanılan bazı doldurma sözcükler bağlamlarıyla verilmiştir.

A!..

“—**A!..** Doktor, Türkçe mi yazıyorsunuz?” (TR, s.104)

Acayip.

“Ah bu Tanzimat... Bu, işte asıl felaketimizin başlangıcıdır.

Primo:

—**Acayip**, bu Tanzimat ne? diye sordu.” (PTÇ2, s.346)

Ayol.

“—Kimdir o bakayım, kimdir o?

—Ben.

—Sen kimsin **ayol**?

—Burası mermer tezgâhlı marangoz meşhur Ali Usta'nın evi değil mi?” (MT, s.198)

Böyle.

“Her kadına ayrı ayrı :

—Siz şöyle güzelsiniz,

—Siz **böyle** güzelsiniz,

—İyi giyiniyorsunuz,

—Zekisiniz,

—Naziksiniz,

—Kurnazsınız,

İlah... ilah... gibi basmakalıp naziklikleri sıalamak...”

(Hrm., s.24)

Canım.

“—Vay, sen şiiri hakir görüyorsun ha...

—**Canım**... şey...

—Ne...”

(YH, s.154)

Demek.

“Bir serçe var mıydı ki kendi kümesini bıraksın da, gitsin kargalara, yahut güvercinlere karışsın? **Demek** kendi milletlerinden, kendi sürülerinden ayrılan, yabancı ve düşman milletlerin kuvvetlerine karışan Türk zabitlerinde şu serçecikler kadar idrak, basiret, asalet yoktu...”

(PTÇ2, s.350)

Ee.

“—Hiç boş yatağım yok.

—**Ee**, ben şimdi ne yapayım?”

(GBA, s.329)

Evet.

“...bir mısrayla işte bana galebe etmişti mesela... **Evet**, belki yalnız bununla:
‘Benim kadınlığa ifrat-ı hürmetim vardır.’” (SK, s.66)

Falan filan.

“...başkâtip İzzet’e her sene turfanda üzüm, **falan filan** göndermeye başlamış.”
(BH, s.14)

“Ah sevgilim. Seni nasıl seviyorum. Seni görünce yüreğim ağzıma geliyor. Ah sen,
benim ruhumsun. **Falan filan...**” (Bb., s.45)

Falan.

“Ben onun ismi için mitolojik bir istiare icat edeceğim diye günlerle, haftalarla eski
kitapları, Taberîleri, **falanları...**” (SK, s.66)

Filan.

“Kalın sahifelerini çevirdikçe Bidar yanımda, ‘**filan** heykeltıraşın, filan sanatkârın’
diye tafsıllar veriyor...” (TET, s.146)

Ha.

“**Ha** şimdi, dur... Sakın kelime üzerinde oynama... demek ki: — ‘Acz’in mukabili
‘kuvvet’tir.’” (Ss., s.56)

Hâsılı.

“**Hâsılı** o bir sanatkârdan asla bir ikametgâh yapamadığı halde, mükemmelen tezyin
ve tefriş eder.” (S, s.71)

Havadan sudan.

“Bir iki dakika kadar şundan bundan, **havadan sudan** bahsettiler.” (DMU, s.162)

Heyhat.

“—Ya ordumuz, babacığım; ya ordumuz?

Diye haykırdı. Babası başını salladı!

—**Heyhat** yavrum, heyhat... Artık o bir efsane...” (PTÇ2, s.350)

Hım...

“Nafîle üzölüyörsün Mahmut, bu heriflere lüzumundan fazla ehemmiyet veriyörsün, **hım...** Donanma yapacaklar da Yunanlılık nurunu söndürecekler ha, akıllarına şaşayım...” (BD, s.378)

Hiç.

“—Ee, ne arıyorsun buralarda?

—**Hiç...**” (Di., s.266)

Malum ya.

“Hem çok büyük... **Malum ya**, asker geç evlenir. İhtimal benim gibi kırkından sonra evlendi.” (TT, s.231)

Malumunuz.

“Nasıl haberimiz olsun bizim, **malumunuz** bu zırdeli! Yalnız oturuyor. Şey etmiş, güneşte kurutmuş. O taşları öyle kendisi yapmış işte...” (DT, s.366)

Nasıl anlatmalı.

“Sende hiç his yoktur, dedi, mesela... **nasıl anlatmalı**; aşkımda daha kavi, daha erkek, daha hür, daha müsavî, daha şedit olma için...” (Hrm., s.30)

Neyse.

“Hıncır Arab’ın hatırını kırmaya... Bu soğukta kalktım, gittim. Yanıma şeyi... Evet, **neyse**... onu yanıma aldım.” (HLK, s.72)

Ooo...

“**Ooo**... Hoş geldin. Ama ne çabuk!” (AHM, s.255)

Peki.

“—**Peki** okumayalım, fakat yazmayalım mı?” (Ş, s.339)

“—**Peki**... Zabitler öyle... Ya askerlerimiz?” (PTÇ2, s.350)

Şey.

“**Şey**, sadede gelelim: Ne diyorduk? Minimini serçecik açıklıktan ölmek, soğuktan donmak üzere idi.” (AH, s.139)

“—Beni tanıyamadın mı?”

—**Şey**...” (AD, s.255)

“—Pekâlâ, **şeye** dair yazdığım yazıları sana veririm...

—Neye dair?

— Şeye canım...

—Neye?” (Ş, s.337)

“Nasıl haberimiz olsun bizim, malumunuz bu zırdeli! Yalnız oturuyor. **Şey** etmiş, güneşte kurutmuş. O taşları öyle kendisi yapmış işte...” (DT, s.366)

Şöyle.

“Her kadına ayrı ayrı :

—Siz **şöyle** güzelsiniz,

—Siz böyle güzelsiniz,

—İyi giyiniyorsunuz,

—Zekisiniz,

—Naziksiniz,

—Kurnazsınız,

İlah... ilah... gibi basmakalıp naziklikleri sıalamak...” (Hrm., s.24)

Şundan bundan.

“Bir iki dakika kadar **şundan bundan**, havadan sudan bahsettiler.” (DMU, s.162)

Tuhaf.

“**Tuhaf**, şaka ediyorsun baba... Türklerin kullandıkları bu adlar nasıl Türkçe olmaz.”

(PTÇ2, s.346)

“**Tuhaf** şey. Babacığım, bu Türk zabitleri Türk olduklarını bilmiyorlar ha?..”

(PTÇ2, s.350)

Uzatmayayım.

“**Uzatmayayım**; nihayet bir fabrikaya ihtiramı işletmek hakkını verdim.” (M, s.298)

Vesaire.

“Yemek ve **vesaire** için, terzideki esvaplarına dair birkaç şey daha söyledi.”

(PTÇ2, s.366)

Yahu.

“Ne oluyorsun **yahu**? dedi, otursana... Tuhaf bir tesadüf? Hiddetlenmeye lüzum yok.” (Ş, s.338)

3.7. Lakaplar

Ömer Seyfettin hikâyelerin söz varlığında yer alan bazı lakaplar bağlamlarıyla birlikte verilmiştir.

3.7.1. Köken Adlarından Kurulmuş Lakaplar

Aksaraylı.

“**Aksaraylı** Câbir Paşa’yı bir zamanlar tanımayan yoktu; zevcesi cennetmekânın gözdelerinden mi, hazinedar ustalarından mı ne imiş.” (YBSB, s.14)

Çerkez.¹⁵⁰

“Öğrendiği mükemmel bir **Çerkez** şivesiydi. Adını alay için

‘**Çerkez** Mahmut’ takmıştık. O buna kızmaz hatta iftihar ederdi.” (BKT, s.203)

Debreli.¹⁵¹

“Bir sabah Gâvur Ali ağılının dış kapısına serdiği kara kebeye yan gelmiş, kavalıyla, askerde öğrendiği:

Drama köprüsünden

Gece mi geçtin,

Debreli Hasan...”

(Bn., s.243)

¹⁵⁰ Çerkez: Kafkasya’nın yerli boylarından birinin adı. Bu boya mensup olan kimse. (MBTS)

¹⁵¹ Debre: Makedonya’da bir kasaba

Fraşarlı.¹⁵²

“**Fraşarlı** Nadir, Arnavutluk Krallığı matbuat müdürü olmuş.” (AK, s.155)

Frenk.¹⁵³

“Siz, Türkler, bana ‘**Frenk** Nihat’ derdiniz ve hakkınız da vardı.” (P, s.283)

Gümülcineli.¹⁵⁴

“Bir gün riyaziye muallimi **Gümülcineli** Hüseyin Efendi, bice bir haber verdi.”
(½, s.295)

Harzemşah.

“Üç küçük kardeşini yirmi senedir görmemişti. Biri Kızıl Arslan’ın, biri Pehlivanoğlu Özbek’in, biri de **Harzemşah** Döğüş’ün ordusunda idi.” (Büy., s.223)

İştipli.¹⁵⁵

“Kaç defa müfrezedeki Bulgarca bilen **İştipli** Hüsnü Onbaşı’yı çağırıp sormak aklıma geldi. Lakin bu onbaşı hinoğluhin... Kendisine aşk şarkısı tercüme ettirdim mi yüz bulur.” (Nak., s.59)

Karamanlı.

“Makamını **Karamanlı** Bodos’a terk ederek ertesi günü taşı tarağı topladı, kaçış hâlâ o kaçış.” (YBSB, s.15)

Selanikli.

“**Selanikli** Akil’i buldum. Bu kırmızı saçlı, çalışkan, faal bir çocuktü.” (İH, s.189)

¹⁵² Fraşer: Arnavutluk’ta bir kasaba.

¹⁵³ Frenk: Avrupalı. (MBTS)

¹⁵⁴ Gümülcine: Yunanistan’da bir şehir.

¹⁵⁵ İştîp: Makedonya’da bir şehir.

***Yörük.*¹⁵⁶**

“**Yörük** Hoca boz renkte keçe kaplı sedire çıktı.” (YE2, s.291)

3.7.2. Alışkanlıkları Bildiren Lakaplar

$\frac{1}{2}$.

“Cüsse, lafı, zekâsı, idaresi, mektebin hâli, hülâsa her şeyi ‘ $\frac{1}{2}$ ’ idi. Ona bu adı talebe takmış.” (1/2, s.295)

Abdülmennan.

“Mestan Ağa doğduğu büyüdüğü Edirne’de ‘Çingene’ olarak yaşamaya tahammül edemedi. İstanbula geldi. Adını ‘**Abdülmennan**’ koymuştu.” (D, s.187)

***Derviş.*¹⁵⁷**

“**Derviş** Vahdetî, iyice büyük bir rol oynamıştı.” (AK, s.120)

“**Derviş** Hasan bunu asla bilmez, düşünmez, aklına getirmezdi.” (BŞ, s.156)

Fon Sadriştayn.

“**Fon Sadriştayn**, değil mi? Bu benim ismim değil, lakabımdır. Benim ismim ‘Sadrettin’dir.” (FSK, s.250)

Hacı Zırt.

“Asaletten, tarihî kıdemden anlamayan Türkler onunla alay ederler, ‘**Hacı Zırt**’ diye lakap takmaya cesaret ederlerdi.” (Az., s.168)

Kazın Ayağı.

“Piyasada lakabı ‘**Kazın Ayağı**’ idi. Hazır bulunmadığı yerde lafı geçerken adını söylemezler.” (KA, s.375)

¹⁵⁶ Yörük: Anadolu’da hayvancılıkla geçinen konar göçer halk, çadırda oturan göçebe Türkmen boyu. (MBTS)

¹⁵⁷ Derviş: Kanâatkâr, saf, alçakgönüllü, her şeyi hoş gören kimse.

Kötü.¹⁵⁸

“Yoksa herkes, hatta zabıta bile biliyordu ki **Kötü** Tahsin besmelesiz, şartsız şurtsuz bir piç değıldir.” (HBS, s.335)

Ödlek.¹⁵⁹

“**Ödlek** Murat aba ceketinin düğmesiz göğsüne elini vurdu.” (DZ, s.280)

Pehlivan.¹⁶⁰

“Hem öyle kuvvetli idi ki... erkek akranlarını bir tutuşta kaldırıp yere çarpıyordu. Ona ‘**Pehlivan** Ayşe’ derlerdi.” (Es., s.77)

Zımnında.¹⁶¹

“Hele müdür... Aramızda lakabı ‘**Zımnında**’ idi.” (KD, s.133)

3.7.3. Uğraşı ve Meslek Adlarından Kurulmuş Lakaplar

Aşçı.¹⁶²

“**Aşçı** Şulever Bacı kendisini görür görmez eteklerine yapışır:

—Beni tütünü bitti efendi, tütün ister ben...” (Tüt., s.92)

Avcı.¹⁶³

“Sonra, **Avcı** Sultan Mehmet’in yanında, bundan iki buçuk asır evvel...” (Pİ, s.179)

¹⁵⁸ Kötü: İstenilen nitelikte olmayan, sâhip bulunması gereken vasıfları taşımayan. (MBTS)

¹⁵⁹ Ödlek: Korkak, ürkek, tabansız kimse. (MBTS)

¹⁶⁰ Pehlivan: Güreş yapan kimse. İri yapılı, kuvvetli, yiğit, cesur kimse. (MBTS)

¹⁶¹ Zımnında: İçin, maksadıyla. (MBTS)

¹⁶² Aşçı: Yemek pişirmeyi meslek edinmiş olan, konaklarda ve evlerde yemek pişirmekle görevli kimse. (MBTS)

¹⁶³ Avcı: Avlanmayı kendine meslek edinen veya spor amacıyla avlanan kimse. (MBTS)

Avukat.

“Bir Cuma günü sabahleyin Şadırvan Meydanı’nda, **Avukat** Hüsamettin Efendi’nin dükkânında oturuyordu.” (NK, s.281)

Baytar.¹⁶⁴

“Beş senedir bir gün yanımdan ayrılmayan sevgili köpeğim Koton’u, **Baytar** Mazlum Bey’e bırakacağım.” (İH, s.198)

Bestekâr.¹⁶⁵

“**Bestekâr** Verdi’nin ismini hatırladı. Tokatlıyan’da anlatırlarken işitmişti.” (HLK, s.74)

Büyücü.¹⁶⁶

“En umulmaz zafer haberlerinin verdiği neşe bile halka **Büyücü** Doğan’ı unutturamadı.” (Büy., s.224)

Çarkçı.¹⁶⁷

“Ben kaptan! **Çarkçı** Peride! Ali tayfa..” (Mİ, s.301)

Dizanterici.¹⁶⁸

“**Dizanterici** Salih Paşa’nın oğlu Meşrutiyetin esaslarından biri ‘müsavat’ oldukça ‘asalet’ için bir kalmayacağını ispata çalışıyordu.” (Az., s.165)

Hacı.

“Arkamızdaki evlerin sahibi **Hacı** Budakların benim kadar bir çocukları vardı ki en çok adı hoşuma giderdi: Mıstık...” (An., s.250)

¹⁶⁴ Baytar: Hayvan hekimi, veteriner. (MBTS)

¹⁶⁵ Bestekâr: Beste yapan kimse. (MBTS)

¹⁶⁶ Büyücü: Büyü yapan kimse, efsuncu. (MBTS)

¹⁶⁷ Çarkçı: Gemilerde makine bölümünü yöneten kimse. (MBTS)

¹⁶⁸ Dizanteri: Kanlı ve sümüklü bir ishalle beliren ağrılı, kalın bağırsak iltihâbı. (MBTS)

“—Kaptan, haydi kalk, gayet çabuk, **Hacı** Hasan Bey’i benim yanıma getireceksiniz.” (BL, s.27)

Hancı.

“Hanın kapısına geldim. Tuhaf! **Hancı** Mesut beni bekliyordu.” (GBA, s.327)

Kadı.¹⁶⁹

“Kasaba içinde **Kadı** Mustafa Efendi’den hazzeden kimse yoktu!” (NK, s.281)

Kaptan.¹⁷⁰

“Tekrar **Kaptan** Raçof’un ayaklarına kapandı:

—Affet gospodin, Boris’i affet...” (Bom., s.212)

Kemancı.¹⁷¹

“Telgrafçı udunu, tapu memuru kanunu aldı. **Kemancı** Aleko da gelmişti.” (KD, s.135)

Kitapçı.

“Biraz yürüdü. Ahmediye’ye giden üç yol ağzında, mescidin önündeki asfalt döşeli meydancıkta mahalle çocukları topaç döndürüyorlardı. **Kitapçı** Acem’in önünde durdu.” (MD, s.389)

Logaritmacı.¹⁷²

“Geçen gün hava ne güzeldi! **Logaritmacı** Hasan’la Hürriyet Tepesi’ne gittik.” (Vn., s.349)

¹⁶⁹ Kadı: İslâm hükûkuyla yönetilen devletlerde halk arasında çıkan anlaşmazlıkları, her türlü dâvâyı halletmek üzere devlet tarafından tâyin edilen memur. (MBTS)

¹⁷⁰ Kaptan: Bir gemiyi sevk ve idâre etmekle görevli, bu hususta her türlü yetkiye sahip gemi kumandanı. (MBTS)

¹⁷¹ Kemancı: Keman çalan bestekâr. (MBTS)

¹⁷² Logaritma: Taban adı verilen bir sayıdan bir başka sayıyı elde etmek için tabanın kendisiyle kaç defa çarpılacağını gösteren sayının adı. (MBTS)

***Nalbant.*¹⁷³**

“Muhtarın sağındaki uzun boylu, hasta yüzlü, perişan bir köylü **Nalbant** İsmail âdeta inledi.” (YE2, s.296)

Nişancı.

“Karşısında Silahtar Cafer Ağa ile **Nişancı** Feridun Bey divan duruyorlardı.” (Fer., s.98)

***Semerci.*¹⁷⁴**

“**Semerci** Niyazi'nin sıracalı bir oğlu vardı.” (AN, s.193)

***Silahtar.*¹⁷⁵**

“Karşısında **Silahtar** Cafer Ağa ile Nişancı Feridun Bey divan duruyorlardı.” (Fer., s.98)

3.7.4. Fiziksel Özelliği Bildiren Lakaplar

***Alp.*¹⁷⁶**

“Babası, **Alp** Arslan'ın en eski kumandanlarındandı.” (Büy., s.223)

***Badik.*¹⁷⁷**

“**Badik** Ahmet, semtinin en eski kabadayılarındandı.” (DZ, s.274)

***Çakır.*¹⁷⁸**

“**Çakır** İmam kesin bir köylü mantığıyla namazın karlarını anlatmaya başladı.” (Bn., s.245)

¹⁷³ Nalbant: At ve benzeri hayvanları nallayan kimse. (MBTS)

¹⁷⁴ Semerci: Semer yapan veya satan kimse. (MBTS)

¹⁷⁵ Silahtar: Pâdişahı veya sadrâzamı, vezir, beylerbeyi gibi bir devlet büyüğünü korumakla, silahlarını muhâfaza etmek ve bakımını yapmakla görevli kimse. (MBTS)

¹⁷⁶ Alp: Kahraman, cesur, bahâdır kimse. (MBTS)

¹⁷⁷ Badik: Kısa boylu. (TS)

¹⁷⁸ Çakır: Açık mavi, hareli elâ(göz için). (TS)

Çam.

“Çam Hüseyin tavana varan uzun boyuyla kapıdan çıkarken:

—Keşke Hoca, bize biraz kitap okuyuvereydin! Konuştuk, zehirlendik! dedi.”

(YE2, s.303)

Çiroz.¹⁷⁹

“Çiroz Ahmet etrafına bir göz gezdirdi.”

(Krm., s.350)

Eşek.

“Bu otuz beş kırk yaşlarında, çok kuvvetli, hissiz, hayvan gibi bir adamdı. Köyünde kendisine ‘Eşek Hasan’ diyorlardı.”

(Na., s.379)

Gedik.¹⁸⁰

“Gedik Ahmet Paşa niçin hançerlendi, paşam?”

(PIK, s.177)

Hadım.¹⁸¹

“Ahmet Paşa’yla **Hadım** Ali Paşa’nın arkasından kazaskerler, Sokollu Mehmet Paşa, Haydar Paşa, Ayas Paşa, İskender gözleri yerlerde otağa girdiler.”

(KN, s.215)

Kambur.¹⁸²

“Kambur Hasan -bu köyün en tuhaf bir adamıydı- hepsini teselli kabul etmez matemleri içinde güldürdü.”

(YE2, s.297)

Kara.

“Kara Memiş, o vakit, birdenbire gençleşmiş bir kaptan gibi doğruldu.” (Frs., s.220)

¹⁷⁹ Çiroz: Çok zayıf, kupkuru kimse. (MBTS)

¹⁸⁰ Gedik: 1.Eksik dişli. (TS), 2.Osmanlı döneminde belli bir husus için verilen imtiyaz. (MBTS)

¹⁸¹ Hadım: Kısırlaştırılmış, enenmiş erkek. (TS)

¹⁸² Kambur: Sirtında veya göğsünde çıkıntı bulunan kimse. (MBTS)

Kel.

“Bu romanlarda anlatılan Avrupalılaşımiş aileler, meşhur sanatkârlarımızdan **Kel** Hasan’ın ve Abdi’nin hususi ve muharriri bilinmez piyesleri kadar hakiki Türklüğe mugayirdir.” (AD, s.262)

Kıvırcık.

“**Kıvırcık** Emin’i vurduğu akşam Sandıkburnu’nda kafayı çekerken meclistekilere bir saat sonra onu nerede, nerelerinden, kaç defa şişleyeceğini söylemişti.” (DZ, s.275)

Kızıl.¹⁸³

“Ecdadı ihtimal ki... Hayır, ‘ihtimal ki’ değil, muhakkak surette ‘**Kızıl** Ahmet’lilerdi.” (Az., s.184)

Koca.

“**Koca** Ali mescide girince her vakitkinden fazla kalabalık gördü.” (Di., s.264)

Kör.

“...payitahtı ayağa kaldıran ‘**Kör** Ali’ye ilişmeyen, hatta bu haini okşayan adalet eli onların mı canını yakacaktı.” (İH, s.192)

Köse.¹⁸⁴

“...kahveci **Köse** Remzi bir gün sıtmasını bağlatmak için Şefika Molla’ya gittiği vakit onu duvar dibinde bir çukur kazmakla uğraşır gördüğünü söyler...” (Tür., s.210)

“Bu korkunç buhranın önünü alacak bir adam yoktu. Son ümit **Köse** Vezir’deydi.” (Na., s.376)

¹⁸³ Kızıl: Parlak kırmızı renk.

¹⁸⁴ Köse: Sakalı ve bıyığı çıkmayan veya çok seyrek olan kimse. (MBTS)

Pehlivanoğlu.

“Üç küçük kardeşini yirmi senedir görmemişti. Biri Kızıl Arslan’ın, biri **Pehlivanoğlu** Özbek’in, biri de Harzemşah Döğüş’ün ordusunda idi.” (Büy., s.223)

Serçe.

“Mazinin birden önüme açılan hatırası içinde **Serçe** Pehlivan’ı, Sıska Sadrettin’i gördüm.” (FSK, s.250)

***Sıska.*¹⁸⁵**

“Mazinin birden önüme açılan hatırası içinde Serçe Pehlivan’ı, **Sıska** Sadrettin’i gördüm.” (FSK, s.250)

Şişman.

“...yüzbaşım kırmızı velensesi altında, **Şişman** Galip köşede karyolasında, nöbetçi zabiti yatağında uyuyorlardı.” (İH, s.193)

Uzun.

“Tanin’de ‘Prens **Uzun** Hasan’ın nasıl kartı teşhir edilerek maskaraya çevrildiğini hatırladı.” (Az., s.190)

***Takunyalı.*¹⁸⁶**

“Fakat günün birinde, vesika şekerini tevzi ederken köyün sayılı suculularından hatta azıllılarından **Takunyalı** Fıtnat namında bir kadın ona bir bayrak açtı, bütün mahalleyi bir anda başına topladı.” (YBSB, s.15)

3.7.5. Davranış Bildiren Lakaplar

Altın Peri.

“Beyoğlu âleminde herkes bu kıza ‘**Altın Peri**’ derlerdi.” (Kol., s.273)

¹⁸⁵ Sıska: Pek zayıf, çok cılız, çelimsiz. (MBTS)

¹⁸⁶ Takunya: Nalın. (MBTS)

Âşık.¹⁸⁷

“Hey budala **Âşık** Kerem devrinde miyiz?” (Niş., s.170)

Baba.¹⁸⁸

“Aç **Baba** İstoyan, biziz. Konuşmaya geldik. Korkma!” (Bom., s.210)

Belalı.¹⁸⁹

“Hay Allah layığı versin! Meğer o, köyde Takunyalı Fıtnat’lar, **Belalı** Ayşe’lerle uğraşırken, açıkgöz tekaütler rahat kârın kolayını bulmuşlar da, bunun haberi yok!” (YBSB, s.15)

Bitli.¹⁹⁰

“**Bitli** Nuri geldi. Ortadaki masada duran torbadan bir kâğıt çekti.” (Meh., s.347)

Cin.¹⁹¹

“Mavi gözlü, köse, kamburu çıkmış bir ihtiyardı. Bölükte ona ‘**Cin** Durmuş’ derlerdi.” (YE2, s.293)

Çağır.¹⁹²

“**Çağır** Yasef’i, Halil Efendi ver aşağı, tut yukarı, bayıl paraları, kısa günün kârı az olur.” (YBSB, s.16)

Deli.

“Palanganın ruhu, neşesi, keyfi olan iki arkadaş bu esnada tuhaf tuhaf laflar söyleyip yine herkesi güldürüyordu. Bunların ikisine de ‘deli’ derlerdi; **Deli** Mehmet, Deli Hüsrev...” (BVŞ, s.205)

¹⁸⁷ Âşık: Şiirlerini çaldığı saz eşliğinde söyleyen şair, saz şairi. (MBTS)

¹⁸⁸ Baba: Babalık vasıflarını taşıyan, baba gibi sevilip sayılan kimse. (MBTS)

¹⁸⁹ Belalı: Eziyet verici, çok sıkıcı, belâ açan. (MBTS)

¹⁹⁰ Bitli: Kirli, pis, pasaklı. (MBTS)

¹⁹¹ Cin: Zeki, akıllı ve kurnaz kimse. (MBTS)

¹⁹² Çağır: Şarap, içki(halk ağzında). (MBTS)

Ebulfuruva.

“Labori’den ayrılır ayrılmaz mektepte iken senin hiç sevmediğin bir arkadaşımıza daha rast geldim. **Ebulfuruva!** Hatırladın ya! Soğukluğundan kinaye olarak bu ismi takmıştık.” (MM, s.225)

Fakacı.¹⁹³

“**Fakacı** Sıtkı Efendi gece yarısından sonra evine dönerken bir yangın yerinden boğuk feryatlar geldiğini işitti.” (Kar., s.123)

Gâvur.¹⁹⁴

“Fakat işte içinde uyanırken hiç abdestsiz insan bulunmayan bu sofuk köyün tek bir beynamazı vardı: **Gâvur** Ali...” (Bn., s.240)

İmparator.¹⁹⁵

“Bu kız eski Roma tarzında fantezi esvaplar giyiyor ve tıpkı **İmparator** Adrian’ın metresi Antinous’a benziyordu.” (PTÇ1, s.227)

Kırmızı.

“O kadar kardeşlerimizi Kürt cellatlarına doğratan **Kırmızı** Sultan’ın kuvveti, iktidarı birdenbire söndü.” (AK, s.114)

Kuduz.¹⁹⁶

“Şehzade Beyazıt’ın bütün Anadolu’yu hayrette bırakan meşhur pehlivanı kahraman **Kuduz** Ferhat’ın üvey kardeşiydi.” (V, s.139)

Kurt.¹⁹⁷

“Yüz adım ötede **Kurt** Hoca’nın bahçesinden horozlar ötüyordu.” (Es., s.78)

¹⁹³ Fâka: İhtiyaç, zarûret, yoksulluk. (MBTS)

¹⁹⁴ Gâvur: Müslüman olmayan kimse. (MBTS)

¹⁹⁵ İmparator: Bir imparatorluğun başında bulunan hükümdar. (MBTS)

¹⁹⁶ Kuduz: Azmış,azgın. (MBTS)

¹⁹⁷ Kurt: İşini çok iyi bilen kurnaz kimse. (MBTS)

Mehmaemken.¹⁹⁸

“Yüzbaşım kendi misline delil olarak daima **Mehmaemken**’i gösterirdi. Mehmaemken’in asıl ismi Ali Efendi’ydi.” (Mm., s.345)

Pabucu Büyük.

“Bunamışsın ayol, git kendini **Pabucu Büyük**’e okut.” (MT, s.200)

Sultan.

“...milletin ümidine vurulan bu yeni ve tahammül olunmaz darbe **Sultan Hamit**’tendir!” (İH, s.195)

Zal.¹⁹⁹

“İhtiyar **Zal** Mahmut’tan daha kuvvetli olduğunu herkes biliyordu.” (Fer., s.95)

3.8. Argo ve Kaba Sözler

Ömer Seyfettin hikâyelerin söz varlığında belli bir oranda yer alan unsurlardan bir tanesi de argo ve kaba sözlerdir. Hikâyelerde geçen argo ve kaba sözler bağlamlarıyla birlikte aşağıda verilmiştir:

Afili.²⁰⁰

“**Afili** afilli burnunu çekti. Kendi ismini bilen şu yabancıya dikkatle baktı.” (DZ, s.278)

Ahmak.

“Elindeki yayıyla yavaşça Kuru Kadı’nın arkasına dokundu.

—**Ahmak**, dedi, niye gördüğünü halka söyledin?” (BVŞ, s.212)

¹⁹⁸ Mehmaemken: Mükkün olduğu kadar, olabildiği kadar, imkân ölçüsünde, mümkün merteye. (MBTS)

¹⁹⁹ Zal: 1. Deli.(TS), 2. Ak sakallı, ihtiyar kimse. (MBTS)

²⁰⁰ Afili: Gösterişli, çalımlı.(TS)

“Semercinin **ahmak** olduğunu gözleriyle gördü.”

(AN, s.194)

Alçak.

“—**Alçak**...

—Alçak...

—Hain,

—Hain,

—Asıl sensin vicdansız...”

(Hrm., s.15)

*Alüfte.*²⁰¹

“...adi **âlüfteler** tarafından dövülerek ayrıldığı hafif yaradan üç gün sonra ölüveren bu talihsiz sanatkârın yegâne mefkûresi ahşap çirkinlik yığınları arkasında kaybolmuş cami dediğimiz o mermerden nefis sanat âbidelerini ortaya çıkarmak, aydınlık geniş caddeler, heykelli meydanlar açmaktı!”

(Hey., s.392)

Anasını ağlatmak.

“Doğrusu ben olsam o beyin **anasını ağlatırdım.**”

(DZ, s.281)

*Anasını bellemek.*²⁰²

“Ben cahile kızmam ama... parasızı bir elime, geçse **anasına bellerim...**”

(GBA, s.329)

*Aşüfte.*²⁰³

“**Aşüfte** diyecekler. Önüne bak.”

(AD, s.261)

²⁰¹ Alüfte: İffetsiz, oynak, cilveli (kadın).(TS)

²⁰² Anasını bellemek: En büyük kötülüğü yapmak.(TS)

²⁰³ Aşüfte: Oynak, açık saçık kadın, kokot. (TS)

Azgın.

“Haydi yalancı, ihtiyar **azgın!**” (BV, s.85)

“Göğsünü ileri çıkarma, arkamıza takılacaklar. Sana **azgın** diyecekler.” (AD, s.261)

Azmak.

“Herifi **azdır**. Seni öpmeye kalkışsın.” (As., s.175)

Baldırı çıplak.²⁰⁴

“Avrupa’da, Amerika’da olduğu gibi frankla, dolarla değil, rayiç akçe lira ile birkaç defa ‘arşı milyon’ olan bu eyyam ağalarından tanıdıkları hep sefiller, ümmiler, ipten kazıktan kurtulmuş **baldırı çıplaklardı.**” (AN, s.193)

Budala.

“—Sen **budalasın** be! Dedi. Yüz bin lira bu... Ben böyle bir şey bulsam yirmi sene kavuk sallamaya, otuz sene nişanlılığa, kuru kuruya lafla sevişme angaryasına katlanırım be! (Niş., s.173)

“Hakikaten Sermet **budaladır.**” (Hrm., s.43)

Bunak.

“Merhamet buyurunuz, beyim, affedin beyefendim, yapmayınız, bırakınız beyefendi hazretlerim. Kusura bakmayınız. **Bunak** bir kulunuz...” (AN, s.199)

Bunamak.

“Seni koca çapkın! Sen **bunadın** mı artık?” (BV, s.84)

Caka satmak.

“Herkesi inandırmakta son derece mahirdi. Çünkü görünmek, **caka satmak** istediği şeyin aslına hiç ehemmiyet vermezdi.” (HLK, s.73)

²⁰⁴ Baldırı çıplak: Ayak takımından, işsiz serseri. (TS)

Çakmak.

“Kule kahvelerinden rüştiye görmüş, biraz hesaptan **çakan** Türkler onun günde üç dört mecdiyeden ziyade kazandığını iddia ederlerdi.” (Tür., s.209)

Çalmak.

“Ah şu kâğıt parçalarını götürüp kitapçı Acem’e, ‘Al işte tercümelerini başına **çal!** Paran da senin olsun. Allah belanı versin!’ diyebilecek miyim?” (NZO, s.234)

Çek arabası.

“Haydi bakalım, gevezelik yeter!.. **Çek arabamı** işine...” (MT, s.197)

Çüş.

“Kumar ziyarı zaten canını sıkıyordu. Öfkelendi. Bağırıldı:

—**Çüş**, be!

—...

(DZ, s.277)

Dağdan mı geldin?

“**Dağdan mı gelmişindir** hele! On paraya gazete oluptur?..Diye çıkışınca, yine cevap vermedi.” (MD, s.389)

Dangalak.

“Bu **dangalağın** hiçbir şeyden haberi yoktu.” (Nez., s.230)

Daniska.

“İn değil, cin! Halis cinin **daniskası**...” (Mİ, s.300)

Dolma yutmak.²⁰⁵

“Sen bana **dolma yutturamazsın**, dedi, demek ki sokakları dolduran züppelerin hepsinin bıyıkları kibritle mi yandı?” (KB, s.109)

Edepsiz.

“—Terbiyesiz, **edepsiz**, hayasız, maskara! Herife bak! Deli sensin be!” (MD, s.387)

Enayi.

“Murat’ın birdenbire yüzü güldü. Sarı yanaklarına hafif bir renk geldi.

—Eksik olma...

diye mırıldandı.

—Haydi yürü! Vay **enayi** vay... Düşünecek şey mi bu” (DZ, s.283)

Eşek cennetine göndermek.

“—Son ay içinde, İngilizler altı yüz bin kişi kaybetmişler.

—Fransızlar da ona yakın.

—Geçen sene İtalyanlar da yarım milyondan ziyade **eşek cennetine gönderdiler.**” (MD, s.388)

Eşek.

“Evet **eşeğin** biri... Payitahtlarına göz diktiği milletin daha ruhunu bilmiyordu.” (TBZ, s.76)

Eşşek.

“Bir zatın, bir evliyanın yanına, bir türbeye şapkalı gâvurlar giriyor da siz Müslümanlar **eşşek** gibi bakıyorsunuz...” (Tür., s.215)

²⁰⁵ Dolma yutmak: Kanıp aldanmak. (TS)

Faka (tongaya) basmak.²⁰⁶

“Barhan Bey çok düşünen, hiç **faka basmayan** akıllı cesurlardandı.” (V, s.139)

Fellah.²⁰⁷

“Öyleyse, kaymak gibi ayaliniz dururken bir pis Servinur **fellahına** sataşmaya sıkılmıyor musunuz?” (Hav., s.364)

Fink atmak.

“Bu kaparozlar; sokak sokak **fink atan** kokona kızlarının, tango çarşaflarına, havaleli iskarpinlerine gidiyor...” (YBSB, s.15)

Gâvur.

“Hâlâ akılsız ve cahil babalarımız gibi, ‘domuz derisinden post, **gâvurdan** dost olmaz...’ der, medeniyetin, büyük yirminci asrın doğurduğu insanîyet, uhuvvet, müsavat fikirleriyle eğlenirsiniz.” (HB, s.297)

Gebeş.²⁰⁸

“İçinden ‘Bu **gebeşin** kafasına ben bir külah geçiririm!’ dedi.” (Kü., s.326)

Gıcıklamak.²⁰⁹

“O baştan çıkarıcı çiçek kokularını, şehvet **gıcıklayan** rutubeti duydum.”(BT, s.276)

Hain.

“—Alçak...

—Alçak...

—**Hain,**

²⁰⁶ Faka basmak: aldatılmak, tuzağa düşmek. (TS)

²⁰⁷ Fellâh: Zenci, Arap. (TS)

²⁰⁸ Gebeş: Aptal, sersem. (TS)

²⁰⁹ Gıcıklamak: Cinsî istek uyandırmak. (TS)

—Hain,

—Asıl sensin vicdansız...” (Hrm., s.15)

Halt.

“İnsan bir ‘**halt**’ ettiği zaman damın üzerine çıkıp bağırmamalıdır!” (AH, s.140)

Hampur.²¹⁰

“Mabeyin tünelin deliğini ararken halkın meraklıları da oradaki deliği bulmaya çalışıyorlardı.

—Yıldız’a giden tüneli bize gösteriniz!

Diye bahşış vermeye kalkıyorlar, bu tekliften bir şey anlamayanlar hücum edenleri sarhoş sanarak ellerinden biraz mangiz koparmak hülyasıyla keriz atıyorlar... ‘**hampur...**’ çekiyorlardı.” (HLK, s.81)

Haşlamak.²¹¹

“Ufak bir şeyden hiddetlenir, bakkalı, zerzevatçıyı, sütçüyü, hâsılı önüne geleni **haşlar**, gözünü kapar, ağzını açardı.” (Tür., s.210)

Hayasız.

“Terbiyesiz, edepsiz, **hayasız**, maskara! Herife bak! Deli sensin be!” (MD, s.387)

Herif.

“Terbiyesiz, edepsiz, hayasız, maskara! **Herife** bak! Deli sensin be!” (MD, s.387)

Hımbıl.²¹²

“On sene evvel Petersburg’a gitmiştim. Sazanof’la görüştim. Malum ya, bu **hımbıla** Avrupa’da diplomat derler.” (TBZ, s.76)

²¹⁰ Hampur: Aptal, salak.(TS)

²¹¹ Haşlamak: Sertçe paylamak, azarlamak. (TS)

²¹² Hımbıl: Uyuşuk, tembel. (TS)

Hınzır.

“Benim işimi bitirdikten sonra bu **hınzır** kız soğukkanla kapıdan çıktı. Gitti. Bu ne hakaretti yarabbi! Kocamın metresinden dayak yemek...” (Hrm., s.45)

Hödük.²¹³

“Eskiden kendisine sokakta bir şey soran lafa ‘Lütuf buyurunuz beybaba...’ filan diye başlarken şimdi bir karış piçler bile zavallıya ‘Ulan, **hödük**, bana baksana...’ diye hitap ediyorlardı.” (AN, s.196)

Kaçık.²¹⁴

“Niçin olduğunu söylesem gülecekler. **Kaçıklığıma** hükmedecekler.” (H, s.101)

“Kaili deli, yahut **kaçık** olmak şöyle dursun, zekasıyla, vukufuyla şöhret kazanmış gayet nümtaz bir şahsiyetti: Daniel Heiticus.” (B, s.258)

“Haydi bakalım, seni dinliyorum! Gibi bu Türk **kaçığının**, bu hissiz Sart’ın yüzüne baktım.” (P, s.283)

Kâfir.

“**Kâfiri** perişan ederiz.” (UÖ, s.358)

Kahpe.

“Bir gün bu sarhoş, kızcağıza öfkelenir. Ağzını bozar:

‘Bre **kahpe**! Bir daha buraya gelersen senin bacaklarını ayırırım.’ der.” (YE1, s.372)

Kalın kafalı.

“**Kalın kafalı** Çerkez! Laf anlamazsın ki...” (Az., s.183)

²¹³ Hödük: Görgüsüz, kaba, anlayışı kıt (kimse). (TS)

²¹⁴ Kaçık: Bazı davranışları delice olan. (TS)

Kaltak.

“Şimdi bakın soyunmayan ve karşı gelen bu **kaltağı** nasıl pişireceğiz.” (BL, s.23)

Kaparoz.²¹⁵

“Bu **kaparozlar**; sokak sokak fink atan kokona kızlarının, tango çarşaflarına, havaleli iskarpinlerine gidiyor...” (YBSB, s.15)

Karı.

“Ulan gahpe **garı!** Bu kim?” (KC, s.255)

Karmanyolacı.²¹⁶

“Muhakkak **karmanyolacılar** yine biçarenin birini soyuyorlardı.” (Kar., s.123)

Kart.

“Kahvelerimizi içerken **kart** bir kadınla önümüzden dostum Rupen Dikran Hayikyan geçti.” (KH, s.313)

Kerata.

—Ulan, alçak **kerata!** Sağır mısın söyle bakayım? Sualini işitince tepesine kulplarından kopmuş kaynar su dolu bir kazan devrilmiş gibi sarsıldı.” (AN, s.198)

Keriz.²¹⁷

“Mabeyin tünelin deliğini ararken halkın meraklıları da oradaki deliği bulmaya çalışıyorlardı.

—Yıldız’a giden tüneli bize gösteriniz!

²¹⁵ Kaparoz: Yolsuzca veya zorla elde edilen mal. (TS)

²¹⁶ Karmanyolacı: Karmanyola yoluyla adam soyan kimse.

²¹⁷ Keriz: 1. Geriz, çirkef, pislik. 2.Kumar. 3. Kolayca kandırılabilen kimse, aptal. 4. Eğlenti. (TS)

Diye bahşış vermeye kalkıyorlar, bu tekliften bir şey anlamayanlar hücum edenleri sarhoş sanarak ellerinden biraz mangiz koparmak hülyasıyla **keriz** atıyorlar... ‘hampur...’ çekiyorlardı.” (HLK, s.81)

Kıç.²¹⁸

“Kalın kaşlarının altındaki baygın gözlerini sertleştirmeye çalışarak,
—Herif! Otomobilin **kıçına** bir kere bak da öğren! diye vakladı.” (AN, s.199)

Kocakarı.

“İçine bir kurt *girdi*. Döndü. Arkasına baktı. Bir **kocakarı** geçiyordu. Ondan bunu anlamak istedi.” (ÜN, s.114)

Kokot.²¹⁹

“Böyle düşünceler **kokotlara** yakışır, diye susturuyor...” (Bb., s.41)

Köftehor.²²⁰

“Şimdi o yalancıkdan bayılmış **köftehoru** kolanya ile ovduruyor.” (Mİ, s.324)

Küfürbaz.

“Erkek, kadın, ihtiyar, genç, çoluk çocuk, bütün halk deniz tutmuş sarhoş tayfalara, bunak kaptanlara taş çıkartacak derecede **küfürbaz** kesilmişti!” (AN, s.196)

Mangiz.²²¹

“Mabeyin tünelin deliğini ararken halkın meraklıları da oradaki deliği bulmaya çalışıyorlardı.

—Yıldız’a giden tüneli bize gösteriniz!

²¹⁸ Kıç: Arka bölümde olan. (TS)

²¹⁹ Kokot: Aşüfte. (TS)

²²⁰ Köftehor: Sevgiyle söylenen paylama sözü. (TS)

²²¹ Mangiz: Para. (TS)

Diye bahşış vermeye kalkıyorlar, bu tekliften bir şey anlamayanlar hücum edenleri sarhoş sanarak ellerinden biraz **mangiz** koparmak hülyasıyla keriz atıyorlar... ‘hampur...’ çekiyorlardı.” (HLK, s.81)

Mankafa.²²²

“**Mankafa** Türkler işte... Teşrifattan, merasimden ne anlarlar?” (Top., s.240)

Maskara.

“—Terbiyesiz, edepsiz, hayasız, **maskara!** Herife bak! Deli sensin be!” (MD, s.387)

Metres.

“Benim işimi bitirdikten sonra bu hınzır kız soğukkanla kapıdan çıktı. Gitti. Bu ne hakaretti yarabbi! Kocamın **metresinden** dayak yemek...” (Hrm., s.45)

Moruk.

“Kahveye sendeleyerek girerken ‘Hoş bulduk imanım!’ diye bir nara atar, akabinde bu suali sorardı:

—Bizim ölüsü kınalı **moruk** daha caddeyi tutmadı mı?” (HBS, s.334)

Nah.

“—Günde altı okka süt kim veriyor?

—**Nah** bu inek.

—Sekiz yüz on beş liraya ha?

—Ne sandın?” (MD, s.385)

²²² Mankafa: Anlayışsız, aptal.

Orospu.

“...necip garbın vahşi Türkiye’ye bir hediyesi olan bu kibar ve mümtaz **orospuların** arsız kahkahalarını işitmiyordu.” (PTÇ1, s.220)

“Hemen üzerine atıldım. Saçlarından tuttum. Fesi yere düştü

—**Orospu**, orospu!

diye haykırdı.” (Hrm., s.45)

Pezevenk.

“Yatağın kenarında sessiz, solgun ayakta duran külhanbeyinin önüne gitti. Eğildi.

—Bin ulan **pezevenk!** dedi.” (KC, s.256)

Piç.

“Anladım, lakin zaten Türk değilmişsiniz ki... **Piçmişsiniz!**” (P, s.288)

“Yoksa herkes, hatta zabıta bile biliyordu ki Kötü Tahsin besmelesiz, şartsız şurtsuz bir **piç** değildir.” (HBS, s.335)

Sıkmak.

“Fakat kafama **sıkmazdan** evvel son vazifemi yapmak istiyorum.” (BV, s.83)

Sökmek.

“Bilirler ki doktorun olduğu yerde Pan-islamizm, Pan-türkizim dalaveresi **sökmez**” (KH, s.309)

Sürtmek.

“Al, işte senden gizli kadın kıyafetine girerek haremleri **sürten** kocan!..”

(Hrm., s.38)

Şıllık.²²³

“Fakat bu budala bugünlerde müdire denilen o **şılığa** tutulmuş, onun emrine tâbidir.”
(Mİ, s.324)

Şırfıntı.²²⁴

“Zira müdire olacak o **şırfıntı** haftada ancak iki üçdefa geliyor.” (Mİ, s.324)

Tıkmak.

“Beni içeri **tıkınız**. Allah aşkınıza! Ya ben akıllanmamışım ya bütün dünya zır deli olmuş!”
(MD, s.391)

Ulan.

“**Ulan**, hâlâ burada sen ne arıyorsun?” (GBA, s.324)

Ülen.

“Terbiye, hürmet, namaz, niyaz ne olduğunu bilmez:

‘Allah’ın kim?’ dendiği zaman:

‘Ne bileyün ben **ülen**...’ diye sırtırdı.” (Na., s.379)

Yosma.²²⁵

“Heyhat! Artık İstanbulda ne Matlube gibi körpe, temiz, boyasız, masum, süssüz **yosmalar** kaldı; ne de Sabri gibi dostunu kesmeye gelen saldırmalı, yemine inanır kabadayılar!..”
(Y, s.91)

Zampara.²²⁶

“Ah o hain! Zavallı hayvanzadeye, kendi **zamparasını** sırtında taşıttı.” (Mİ, s.324)

²²³ Şıllık: Aşırı ve bayağı biçimde süslenip boyanmış kadın. (TS)

²²⁴ Şırfıntı: Seviyesi düşük, bayağı(kadın). (TS)

²²⁵ Yosma: Şen, güzel, fettan(genç kadın). (TS)

²²⁶ Zampara: Sürekli kadın peşinde koşan erkek, çapkın erkek. (TS)

Zındık.²²⁷

“...hurilerle gılmanları aralarında nasıl pay edeceklerini ballandıra ballandıra anlatırken Gavur Ali’yi hatırlayınca birdenbire susar, somurturdu. Bu kıpkızıl bir **zındıktı.**” (Bn., s.241)

“Nazarında herkes **zındıktı**, hırsızdı, yalancıydı.” (KA, s.374)

Züppe.

“Bakalım ne saçmalar söyleyecek. Şüphesiz yine bir **züppelik..**” (Hrm., s.41)

“Benim gibi saçlı sakallı bir adamın on yedi yaşında bir **züppe** gibi aşk mektubu yazması ne rezalet!” (BT, s.280)

“Sen bana dolma yutturamazsın, dedi, demek ki sokakları dolduran **züppelerin** hepsinin bıyıkları kibritle mi yandı?” (KB, s.109)

3.9. Özlü Sözler

“Akıl olmazsa para hiçbir işe yaramazdı.” (ÜN, s.113)

“Senin için yapılacak yegâne şey, evvela liyakatin ne olduğunu öğrenmek, sonra ona sahip olmaya çalışmaktır.” (Ss., s.58)

“İlim, tarif demektir.” (Ss., s.55)

“Hayattaki her gülünç şeyin altında görünmez bir facia yok mudur?” (Fal., s.67)

“İnsan düşünendir.” (HG, s.65)

“Milletin mesut olmadan sen mesut olabileceğini ümit ediyormusun?” (HG, s.74)

“Karını kendin gitmediğin yere gece yatısına gönderme!” (ÜN, s.109)

“Türk ölmeyi teslim olmaya tercih eder.” (V, s.142)

²²⁷ Zındık: Tanrı’ya ve ahrete inanmayan. (TS)

- “Allah, mutlaka dünyayı kullarına sevdirmek için baharı yaratmış olacaktı.”
(MT, s.193)
- “Para kazanmak erkeğin, kazanılan paranın iştirâ kuvvetini artırmak da kadının vazifesidir.”
(FSK, s.257)
- “Dünya bir cîfedir. Hayf onu isteyen köpeklere. Uyanın, kâinata ibretle bakın. Fâni olan şeylere aldanmayın.”
(Ter., s.346)
- “Nadanla sohbet etmek âkile cehennem ateşinden beterdir!..”
(Na., s.379)
- “Sen genç gibi yaşar, ihtiyar gibi düşünürsün. Vücudun bugünün, ruhun yüz sene evvelinin...”
(Hrm., s.27)
- “Faziletli olmak insanın elinde değildir. Fakat kim isterse namuslu olabilir. Bu, ihtiyarî bir şeydir!”
(Nak., s.55)
- “Milletleri uyandıran büyük felaketlerdir.”
(AK, s.139)
- “Vatan al bayrağın dalgalandığı yer değil midir?”
(Frs., s.221)
- “Zaman ne dehşetli bir deva!”
(NZO, s.230)
- “Eflatun, ‘Haz mahrumiyetten doğar!’ demiş.”
(B, s.260)
- “Gözümüz kulağımızdan giren yalanları görür.”
(PK, s.266)
- “Kadın dururken sönmüş bir lamba gibidir. Güzelliği gülerken tutuşur.”
(BT, s.272)
- “Kalpte iman nuru sönünce yüz kararırımış!”
(NK, s.282)
- “Ecel yaşa bakmaz oğul! Sayısı sırası yoktur.”
(YE2, s.300)
- “Aşk yavaş yavaş doğar. Fakat birdenbire ölür.”
(Bb., s.44)
- “İnsanın hayvaniyeti yemekle, insanıyeti okumakla kaimdir!”
(LE, s.125)
- “İçtimai inkılâbın yeri mektep değil, hayattır.”
(KD, s.133)

“Milleti için ölenler daima yaşarlar.” (BÇA, s.371)

“Hayat, hakikaten en uzun vakalarıyla çabuk biten bir sinema şeridinden başka bir şey değil!” (AD, s.255)

“Kuvvetli zayıfın her zaman tepesindedir. Daima onu gagalar, öldürmezse süründürür.” (G, s.265)

“Onlar ‘İtilaf, mesleğin ölümüdür...’ derlerdi.” (Ş, s.336)

“Hayat bir fırtına ki bizi önüne katmış değiştirerek sürüp götürüyor. Bir dakika bir yerde, bir halde duramıyoruz.” (AK, s.114)

“İftihar olunacak şey bu idi, yine edebiyat mualliminin:

Baki kalan bu kubbede bir hoş seda imiş

diye verdiği izahatı hatırladı.” (PTÇ2, s.371)

“Gece, gündüz, sabah, akşam, dere, tepe düz gittiler, ormanların kovuklarında yatıyorlar, billur pınarlardan su içiyorlardı.” (İG, s.46)

“Başkasına ait sırmalı kaftanı giymekten ise kendi malım olan eski hırkayı tercih ederim.” (Hrm., s.23)

“Hâline, tavrına bakan sana aldanır. Sen genç gibi yaşar, ihtiyar gibi düşünürsün.” (Hrm., s.27)

“Bunu yazan bir muhalif rüzigâr

Kendi gitti, ismi kaldı yadigâr.” (Nak., s.54)

“Faziletli olmak insanın elinde değildir. Fakat kim isterse namuslu olabilir. Bu, ihtiyari bir şeydir!” (Nak., s.55)

“Bugün varız, yarın yok! Gündüzün sonu gece. Aydınlığın sonu karanlık. Ateşin sonu kül. Hayatın sonu ölüm.” (Ter., 346)

- “Hak yoktu. Her şey kuvvetti. Ölümünden hayat çıkıyordu. Yutulan zaafılardan kuvvet doğuyordu.” (BL, s.16–17)
- “Bin olsun, evvela birden başlanır.” (YE2, s.296)
- “Aynı kanunlar aynı şeylere tesir dince neticeler de aynı olur.” (Meh., s.302)
- “Zaten en büyük, en kahraman cesurlar en korkakların hıyanetine kurban gitmemiş miydi?” (C, s.319)
- “İnsafın dünyada yalnız adı kalmış.” (DZ, s.281)
- “Ölümlere mükâfat dirilerin hatırasıdır.” (KY, s.124)
- “Hayat acı bir ilaç... Aşk onun içine katılmış bir şeker!” (Nak., s.61)
- “Güzellik: İrilik demek, sıhhat demek, can demek, kan demektir...” (Nak., s.61)
- “Bir asker için ömrü oldukça dövüşmemek ‘yarım ölü’ demektir.” (TT, s.234)
- “Dünyada yataktan daha azaplı bir mezar var mı?” (TT, s.238)
- “Dünyada ne kadar meçhul var. İlmimiz bu meçhulün yüz milyonda biri bile değildir!” (KD, s.138)
- “Başkasına teslim olunan mal kaybolmuş sayılırdı.” (Bn., s.247)
- “ ‘Kula kul olmak’ fani dünyada ‘birisine minnettar kalmak’ azapların en ağırı idi.” (Di., s.270)
- “Hakikat kitapta değil, hayatın kendisinde idi.” (MT, s.192)
- “Her şeyin bir usulü, bir kaidesi vardı. Usulleri kaideleri bozanların zarar görecekleri muhakkaktı.” (MT, s.195)
- “Ecelin gelişi duyulmaz!” (BH, s.10)

- “Büyükleri küçükler, zenginleri fakirler, kuvvetlileri zayıflar, güzelleri çirkinler çekemezler.” (DN, s.110)
- “Herkes deli olduktan sonra birkaç kişinin aklına lüzum yoktur.” (HİS, s.375)
- “Güzellik kadınlar içindir. Güzellik erkeklerde iğrenç bir çirkinliktir.” (ÇE, s.98)
- “İnsanın kendi nefsinden nefret etmesi kadar dünyada azap verici bir şey yoktur.” (Mir., s.114)
- “Uyumayan genç, uyuyan ihtiyar hastadır.” (Kıs., s.237)
- “...ruh kirlendikten sonra, en belli bir süs yine insanı güzelleştiremez.” (UK, s.291)
- “Ayinesi laftır kişinin işe bakılmaz...” (NK, s.282)
- “Kırk sene görülen rüya yalan olmaz.” (Frs., s.218)
- “Sükût sözden hayırlıdır.” (KN, s.218)
- “İhtimal, delilin annesidir.” (Hrm., s.43)
- “İyi bir komşu kadar dünyada âlâ bir şey yoktur.” (B, s.259)
- “İnsanın hayvanıyeti yemekle, insanıyeti okumakla kaimdir.” (LE, s.125)
- “Hayat yalnızken pek kederlidir. İnsan çift oldu mu, bu hayat daha latif olur. Üçleşince hayat pek tatlıdır.” (İDA, s.35)
- “Bin âlimin bilmediğini bir arif bilir.” (KN, s.219)

SONUÇ

Ömer Seyfettin, Türk hikâyeciliğinin en ünlü simalarından biridir. Bütün ömrü boyunca Türk dili, Türk vatani ve Türk milliyetçiliğine hizmeti düşünmüş ve eserlerinin hepsinde bu idealin gerçekleşmesi için çaba sarf etmiştir.

Bu çalışma da Ömer Seyfettin'in hikâyeleri söz varlığı öğeleri bakımından incelenmiştir. Araştırma sürecinde Ömer Seyfettin yazdığı 150 hikâyedeki söz varlığı öğeleri(atasözleri, deyim, terim, kalıp sözler, ikilemeler, lakaplar, doldurma sözler ve argo kullanımlar) saptanmış ve bunların sözlüksel alan çalışması yapılmıştır. Ancak çalışmada, saptanan söz değerlerinin çeşitliliği ve sayıca fazlalığı nedeniyle hikâyelerdeki söz varlığı öğelerinin tamamı sunulmamıştır.

Ömer Seyfettin hikâyelerinin söz varlığında 61 atasözü ve 761 deyime rastlanmıştır.

Saptanan 61 atasözünün 10'u Ömer Asım Aksoy'un (1988a) "Atasözleri Sözlüğü"nde yer almamıştır.

Saptanan 761 deyimden 46'sı Ömer Asım Aksoy'un (1988b) "Deyimler Sözlüğü"nde yer almamıştır.

Böylece bu araştırma sayesinde Türkçe sözlüklere, dolayısıyla Türkçeye yeni söz varlığı öğeleri kazandırılmış olacaktır.

Terim olabileceğini düşündüğümüz 300 sözcük, argo veya kaba söz olabileceğini düşündüğümüz 79 tane örnek ve birbirinden farklı 604 ikileme hikâyelerin söz varlığında yer almaktadır. Ayrıca hikâyelerin söz varlığında 81 lakap, 30 doldurma sözcük ve 67 özlü söze rastlanmıştır.

Hikâyelerde 163 tane kalıp sözün kullanıldığı görülmüştür. Birkaç başlığa da ait olabileceğini düşündüğümüz kalıp söz varlığı öğeleri, farklı başlıklar altında tekrarlanmıştır.

Büyük çoğunluğu anonim olan, ait olduğu toplumun düşüncelerini yansıtan, geçmişte yaşananların tekrarında yardımcı ve yol gösterici olma yolunda ipuçları taşıyan, anlatım sanatlarına bürünmüş, eski ve özlü sözler olan atasözleri Ömer Seyfettin hikâyelerinin söz varlığı içerisinde önemli bir yer tutar.

Atasözleri anlamsal kuruluşları, olumlu ya da olumsuz yargıları, dil içinde gösterdiği farklılıkları ile bir dilin en iyi yansıtıcısıdır. Kahramanlar, mesajlarını kısa yoldan ulaştırmak, soyut kavram ve ifadeleri somutlaştırıp kolay anlaşılacak için atasözlerine başvururlar.

Hikâyede yer alan atasözlerinden bazıları kaynak olarak kullandığımız Ömer Asım Aksoy (1988a) “Atasözleri Sözlüğü”nde yer almamıştır. *‘Deli pazarı... pazarı.’*, *‘Karaman’ın koyunu, sonra çıkar oyunu...’*, *‘Köpeksiz köy bulmuş, değneksiz gezer.’* atasözleri bunlar arasında yer alır.

Derleme özelliği taşıyan atasözü sözlüklerini bir derin dondurucuya benzeten M. Y. Sağlam, atasözlerinin anlam ve işlevlerinin ancak bir metin ya da söylem içinde çözülebileceğini ifade eder (2004: 62). Atasözleri, halk hikmetleri ve halk felsefesidir. Dilinden çıktıkları milletin nasıl düşündüğünü, yâni fikirlerinin nasıl ve ne şekilde olduğunu anlatırlar. Hikâyelerdeki atasözleri, insanların davranış biçimlerini, hayat felsefelerini, gelenek ve göreneklerini, inançlarını özlü bir biçimde ortaya koymaktadır. Ömer Seyfettin hikâyelerinin söz varlığında belli bir oranda yer alan atasözleri birtakım farklılıklarla karşımıza çıkmaktadır. Bazı atasözlerinde sözcüklerin değiştiği, bazılarında sözcük/ses düzeyinde eklemeler ve eksiltmeler yapıldığı, bazılarının da sözdiziminde sapmalar olduğu tespit edilmiştir.

Pilavdan dönenin kaşığı sapı (dönenin kaşığı) kırılınsın (**Aştan** kalanın kaşığı kırılınsın. *YBSB, s.15*), arpa eken **buğday** biçmez(Arpa ekerken **darı** biçeceğiz galiba. *M, s.292*), denize düşen **yılana** sarılır(Ama denize düşen **köpeğe** sarılır! (*Pir., s.367*) gibi örneklerde, atasözünü oluşturan öğelerden bir veya bir kaçının benzer büyüklükte başka öğelerle yer değiştirmesi söz konusudur. İki gönül bir olunca samanlık seyran olur(İki gönül bir olunca samanlık **nasıl** seyran olursa...(AHM, s.254, denize düşen yılana sarılır(**Ama** denize düşen köpeğe sarılır! (*Pir., s.367*) gibi

örneklerde ise, atasözüne ilâve yapılmaktadır. Bu ilaveler sadece tek bir sestem ibaret olabileceği gibi, sözcük ve hatta sözcük grubundan da oluşabilmektedir. Köpeksiz köy **bulmuş**, değneksiz gezer(Türklerin ‘edebiyat’ denilen bu köpeksiz köyünde sopasız gezerler... *BD, s.377*), eden bulur, **inleyen ölür**(*Eden elbet bulur*, tıksınlar haini... *YBSB, s.16*) gibi örneklerde de atasözünün asıl biçimini oluşturan öğelerden bir veya birkaçı eksiltilmekte ve yerlerine yeni öğeler gelmemektedir. **Geç** olsun da **güç** olmasın(**Güç** olsun da **geç** olmasın, anneciğim. *Bk., s.154*) örneğinde olduğu gibi, biçimsel değişiklik atasözünü oluşturan öğelerin sadece tümce içindeki sırasının değişmesinden ibarettir.

Kalıplaşmış olan atasözleri, sözlüklerde sabit şekillerini muhafaza ederken yazılı ve sözlü ürünlerde birtakım değişikliklerle karşımıza çıkarlar. Hikâyelerde de farklı biçimlerde kullanıldığı karşımıza çıktığı görülmektedir. Birtakım farklılıklarla karşımıza çıkan atasözleri hikâyelerin dilini konuşma diline yakınlaştırmıştır.

Anlatımı güçlendirici etkisi olan deyimler, Ömer Seyfettin hikâyelerindeki söz varlığının önemli bir bölümünü oluşturur. Anlatıma renk katan olaylar ya da durumları tek tek sözcükler yerine etkileme amacıyla anlatımda deyimler baş sıradadır. Ömer Seyfettin’in hemen her hikâyesinde görülen deyimler, kolay anlaşılabilir, konuşma dilinden örneklerle bir arada verilmektedir. Deyimler, hikâyelerde yer alan kahramanların dünya görüşü, olay ve durumlar karşısında gösterdikleri tepkiler, onların yaşam biçimi, çevre koşulları, gelenek, görenek, inançları ve düşünme biçimleri hakkında ipuçları verir.

Ömer Seyfettin’in hikâyelerinde deyimler, kahramanlar kadar anlatıcı tarafından da kullanılmaktadır. Ömer Seyfettin hikâyelerindeki kahramanların içinde buldukları koşulları, duygu ve düşünce dünyalarını en açık ve kısa yoldan aktarabilmek için, deyimlerin somutlaştırma özelliğinden de yararlanmıştır.

Ömer Seyfettin hikâyelerinde yer alan deyimlerin niteliklerini ve türlerini belirlemek için Aksan’ın belirlediği ölçütler esas alınmıştır (Aksan 2006c: 98–110).

1. Anlatım gücünü artıran anlam olaylarından, söz sanatlarından yararlanmaları nedeniyle anlambilim açısından,

a) Deyimlerimizin bir bölümü, benzetmelerden yararlanır. **Turp gibi**(Niş., s.173), **avuç içi kadar**(FSO, s.301), **çorap söküğü gibi**(HLK, s.73), **damdan düşer gibi**(Kü., s.331), **mal bulmuş Mağribi gibi**(PTÇ1, s.227)...deyimleri örnek olarak gösterilebilir.

b) Anlambilimde benzetmelerin ikinci aşaması aktarmalardır. Bunlardan en yaygın olanı deyim aktarmasıdır. Aralarında somutlaştırma ürünü taşıyan bazı deyimler de vardır. **Baba ocağı**(İG, s.44), **aşağı tükürsem sakal, yukarı tükürsem bıyık**(KD, s.138), **dünyaya kazık kakmak**(YE2, s.300), **ekmeğini taştan çıkarmak**(Di., s.263), **pireyi deve yapmak**(B, s.258)...deyimlerinde olduğu gibi.

c) Deyimlerimizde görülen ikinci bir aktarma türü ad aktarmasıdır. **El etek öpmek**(PİK, s.177), **eli bayraklı**(YBSB, s.16), **ense yapmak**(Nak., s.52), **dirsek çürütmek**(BB, s.202)...deyimleri buna örnek olarak gösterilebilir.

2. Kuruluş, sözdizimi özellikleri açısından incelenecek olursa, deyimlerimizin büyük bir çeşitlilik ve zenginlik gösterdiği görülür. Değişik sözcük türlerinin bu öğelerin oluşumunda görev aldığına tanık olmaktadır.

Sözdizimi bakımından ele alındıklarında deyimlerin en büyük bölümünün mastarlarla oluşmuş “yüklemsel kuruluşlar” olduğu göze çarpar. **Ağzı açık kalmak**(Meh., s.303), **boyun eğmek**(PİK, s.172), **hal hatır sormak**(Y, s.88), **paçaları sıvamak**(Hav., s.361)...deyimleri örnek olarak gösterilebilir.

“Yüklemsel olmayan” bağdaştırmalar da deyimler arasında yer almaktadır. **Ağzı burnu yerinde**(AD, s.260), **dizinin dibinde**(T, s.180), **gel zaman git zaman**(AK, s.156), **boğaz tokluğuna**(DZ, s.280), **boş yere**(PTÇ1, s.236)...deyimlerinde olduğu gibi.

Bir mastarla oluşturulmuş deyimlerin çekimli eyleme dönüştüğü görülür. **Ağzı açık kalmak**(...*ağzım açık kaldı*.Meh., s.303), **ağzını aramak**(...*ağzını aradım*.Hrm., s.26), **havsalasına sığmamak**(...*havsalasına sığamıyor*. Tes., s.165), **pireyi deve yapmak**(...*geçti mi ‘pire’yi ‘deve’yaparız!* B, s.258)...gibi mastarla oluşturulmuş deyimler kullanım sırasında çekimli eyleme dönüşür.

Bunların yanı sıra, doğrudan doğruya çekimli eylemle kurulmuş, tek yargılı tümce biçiminde deyimler de yer almaktadır. **Açtı ağzını, kapadı gözünü**(Fer., s.97), **Nuh der peygamber demezdi**(BH, s.10), **bir yaşına daha girdim**(SS, s.389)...örneklerinde olduğu gibi.

Yazarın söz varlığında yer alan deyimlerin bir bölümü tamlama niteliği taşır. Ad tamlamaları arasında **bit yeniği**(Kü., s.331), **bostan korkuluğu** (YBSB, s.17), **can acısı**(Hrm., s.16), **göz aşinalığı**(Kol., s.273), **iman tahtası**(DT, s.359), **sıra dayacağı** (Fal., s.61), **bit yeniği**(Kü., s.331)...gibi deyimler örnek gösterilebilir.

Sıfat tamlamalarına örnek olarak **deliksiz uyku**(Ss., s.53), **kara haber**(BVŞ, s.202), **kör talih**(Di., s.270), **kuru iftira**(Mİ, s.306), **sabır taşı**(MT, s.198), **tatlı dil**(NK, s.281), ...gibi deyimler örnek gösterilebilir.

İkilemelerden deyimleşmiş olan, bir deyim olarak kullanılanlar da az değildir: **Çift çubuk**(BH, s.13), **çoluk çocuk**(PTÇ2, s.353), **doğru dürüst**(KA, s.375), **eğri büğrü**(Hey., s.392), **mırın kırın**(LE, s.128), **tepeden tırnağa**(ÜN, s.106)...gibi.

3. Kimi deyimlerin, şiir dilinde görülen ölçü, uyak, yineleme gibi ses özelliklerinden ve biçime ilişkin niteliklerinden yararlanmasıdır:

“**Açtı ağzını, kapadı gözünü**...Fer., s.97”(5+6 ölçü; açtı/kapadı yinelemesi; /t/,/d/ses yinelemeleri.)

“...**bir varmış bir yokmuş** gibi...(1/2, s.296)”(...mış/...mış ses yinelemesi, bir/bir yinelemesi)

“...bu **ismi var cismi yok** ilahların karşısında...(PTÇ1, s.221)”(isim/cisim uyaklı kuruluşu ve iyelik ekinin yinelenmesiyle dikkati çekmektedir.

“**Kırk satır mı? Kırk katır mı?** (F, s.382)”(4+4 ölçü; kırk/kırk, mı/mı yinelemelerine; ...ır/...ır ses yinelemelerine başvurulduğu görülmektedir.

“...**vur patlasın çal oynasın**.(HBS, s.335)”(vur/çal yinelemesi, [-sın] ekinin yinelenmesi.)

4. Tıpkı sözcükler ve atasözleri gibi, deyimlerin de bir bölümü zamanla unutulur; kullanımdan düşer. **Ahfeş'in keçisi gibi baş sallamak**(TG, s.242), **fütür getirmemek**(Büy., s.228)...gibi deyimler buna örnek verilebilir.

Yazarın söz varlığında yer alan **mortuyu çekmek**(YE2, s.310), **nara atmak**(HBS, s.334), **ölüsü kınalı**(DZ, s.281)...gibi bazı argo ifadeler de deyimler arsında yerini alamaktadır.

Hikâyelerde kullanılan deyimlerin birçoğu tıpkı atasözlerinde olduğu gibi Ömer Asım Aksoy'un "Atasözleri ve Deyimler" sözlüğünde yer almamaktadır. **Başı çatlamak**(YH, s.159), **çocuk oyuncağı**(KY, s.120), **dünyayı zindan etmek**(ÜN, s.114), **eski çamlar bardak oldu**(Ç, s.186), **göz aşinalığı**(Kol., s.273), **kin bağlaması**(Büy., s.225), **kurum satmak**(ZE, s.335), **ortalığı pislik götürmek**(AN, s.195)...gibi deyimler Aksoy'un sözlüğünde yer almamaktadır.

Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde bazı deyimlerde sözcüklerin değiştiği, bazılarında sözcük/ses düzeyinde ekleme ve eksiltme yapıldığı, bazılarının da sözdiziminde sapmalar olduğu tespit edilmiştir. *Açtı ağzını yumdu gözünü*(Açtı ağzını, **kapadı** gözünü...*Fer., s.97*), *el ayak çekilmek*(El ayak **kesildikten** sonra seni götürür...*ÜN, s.115*) gibi örneklerde, deyimi oluşturan öğelerden bir veya birkaçının başka öğelerle yer değiştirmesi söz konusudur. *Kendini atmak*(Sokağa kendimi **dar** attım. *P, s.289*), *aklına koymak*(Aklıma **ant içmeyi** koymuştum. *An., s.249*) gibi örneklerde ise, deyime ilâve yapılmaktadır. Bu ilâveler ses, sözcük ya da sözcük grubu boyutunda olabilir. *Avucunun içine almak*(Avcumun içindediniz. *V, s.147*) örneğinde olduğu gibi bazı deyimlerde deyim asıl biçimini oluşturan öğelerden bir veya birkaçı eksiltilmekte ve yerlerine yeni öğeler gelmemektedir. *Gözünden uyku akmak*(**Uyku gözlerimden** akıyordu. *GBA, s.329*), *Kırk katır mı kırk satır mı?*(**Kırk satır** mı? **Kırk katır** mı? *F, s.382*) gibi örneklerde ise deyimi oluşturan öğelerin sadece cümle içindeki sırasının değişmesi söz konusudur.

Ömer Seyfettin hikâyelerinin söz varlığı içinde deyimlerin atasözlerine göre daha fazla yer kapladığı görülmektedir. Yazar deyimlerin biçimsel kullanımında yapmış olduğu sapmalarla dilini konuşma diline yaklaştırmıştır.

Ömer Seyfettin'in hikâyeleri deyimler açısından olduğu kadar Türkçe söz varlığının önemli öğelerinden olan ikilemeler açısından da zengindir. Hikâyeler üzerinde yapılan incelemede ikilemelerin çeşitli biçimlerine rastlanmıştır. Hikâyelerde yer alan ikilemeleri şöyle sınıflandırabiliriz: Aynı sözcüğün tekrarlanmasıyla kurulanlar (**açık açık**(T, s.179), **afilli afilli**(DZ, s.278), **sürü sürü**(BVŞ, s.202) ...*gibi*), eşanlamlıların bir araya gelmesiyle(**hısım akraba**(Di., s.262), **ev bark**(FSK, s.254), **açık saçık**(T, s.179)...*gibi.*), karşıt anlamlıların bir araya getirilmesiyle (**uzak yakın**(NK, s.289), **şişman zayıf**(AAP, s.127), **alış veriş**(D, s.187)...*gibi.*), yakın anlamlıların bir araya getirilmesiyle (**üst baş**(Kol., s.276), **toz duman**(BVŞ, s.208), **sövüp saymak**(MD, s.382), ...*gibi.*), kurucularından biri anlamını kaybetmiş ikilemelerle (**ufak tefek**(½, s.295), **hayal meyal**(PTÇ2, s.360), **eğri büğrü**(BD, s.377)...*gibi.*), kurucuların ikisinin de anlamını kaybettiği ikilemelerin bir araya gelmesiyle(**karman çorman**(AN, s.194), **falan filan**(BH, s.14), **abuk sabuk**(MD, s.389)... *gibi.*), kurucuları yansıma olan ikilemeler ile(**tak tak**(Fal., s.65), **şıkır şıkır** (BVŞ, s.210), **şangır şangır**(ÜN, s.112)...*gibi.*), önsesi /m/ ile değiştirilerek oluşturulanlar(**tabur mabur**(AHM, s.275), **şart mart**(BTHU, s.285), **kaşık maşık**(TG, s.245)...*gibi.*), aynı sözcükten kurulan çıkmalı ikilemeler(**elden ele**(Fal., s.65), **yerden yere**(M, s.299), **uzaktan uzağa**(K, s.131)...*gibi.*), aynı sözcükten kurulan yönelmeli ikilemeler(**yüz yüze**(Hrm., s.16), **yan yana**(DZ, s.283)...*gibi.*

Günlük yaşantıyı düzenleyen ve kolaylaştıran, konuşma dilinin hazır ifadeleri olan kalıp sözler, Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde önemli ölçüde yer almaktadır. Hikâyelerde yer alan kalıp sözler hikâye kişilerinin kültürüne ışık tutarak, onların inançlarını, insan ilişkilerindeki ayrıntıları, gelenek ve göreneklerini yansıtır.

Kalıp sözlerin birçoğunda İslam kültürünün izlerini görmek mümkündür. **Allah bilir**(Niş., s.173), **Allah kerim**(GBA, s.325), **Allah'a çok şükür**(ZE, s.329), **dini bütün**(YE1, s.375)...ancak bunlardan birkaçıdır. Bir kimse için hayır dua ve iyi dilek temennilerinde bulunmak için **Allah eksik etmesin**(R, s.166), **Allah kusurunu affetsin**(N, s.81), **Allah rahatlık versin**(Kü., s.328), **Allah razı olsun**(D, s.189),

yüzün ak olsun(BVŞ, s.209)...gibi kullandığımız ifadeler yazarın söz varlığında çokça yer alır.

Günlük hayatta, bir yerden ayrılırken ya da birini uğurlarken *Allaha ısmarladık*(YD, s.93), *size doyum olmaz*(TR, s.104), *uğurlar olsun*(YD, s.93), *yolun açık olsun*(ÜN, s.109); birine teşekkür ederken *Allah'a çok şükür*(ZE, s.329), *şükür*(DT, s.361), *teşekkür ederim*(YD, s.93), *varolunuz*(KB, s.110); özür dilerken *affedersiniz*(EM, s.78), *kusura bakmayın*(AN, s.199); birine beddua ederken *Allah belasını versin*(Tüt., s.93), *Allah müstahakkını versin*(T, s.183), *Allah'tan bul*(BTHU, s.284), *eden elbet bulur*(YBSB, s.16), *gözü kör olası*(EM, s.81)... gibi kalıp sözlerin hikâyelerin söz varlığında yerini almış olduğu tespit edilmiştir. Bunların haricinde yemeğe başlanırken yol sorulurken, ölüm, evlenme gibi olaylar karşısında söylenmesi gerekli olan sözler yine hikâyelerin söz varlığında mevcuttur. Yer alan bu kalıp sözlerin hepsi dilimizin zenginliğinin bir göstergesidir.

Ömer Seyfettin hikâyelerinin söz varlığına bakıldığında çeşitli alanlara ait birçok terimle karşılaşmak mümkündür. Musikî *gramofon*(Hrm., s.36), *keman*(Hrm., s.28), *mandolin*(Bom., s.199)...gibi; denizcilik *donanma*(PTÇ1, s.223), *kadırga*(Frs., s.216), *kıç*(BK, s.117)...gibi; dini *ayet*(Frs., s.217), *derviş*(Di., s.264), *eren*(BŞ, s.159)...gibi; edebi *kafiye*(İM, s.96), *koşma*(İG, s.48), *lehçe*(FSO,s.306)... gibi; meyhâne *afyon yutmak*(Di., s.265), *çakır*(İG, s.42), *tek atmak*(Nak., s.52) ...gibi; tiyatro *aktör*(M, s.294), *dekor*(TET, s.158), *kulis*(M, s.294)...gibi; askeri *bölük*(Frs., s.218), *kışla*(İH, s.192)...gibi; spor *eskrim*(SK, s.67), *müسابaka*(SK, s.67), *halter*(SK, s.67)...gibi; felsefi *ideolog*(AK, s.148), *paradoks*(BH, s.11) ...gibi; sağlık *neşter*(Ap., s.124), *operatör*(Ap., s.125)...gibi alanlardaki terimler saptanmaya çalışılmıştır. Birçok alana ait terimler hikâyelerde yer alabilir. Çalışma yukardaki alanlarla sınırlandırılmıştır.

Aksan'ın, “genellikle konuşulan dilde bir şeyi anımsamak üzere zaman kazanma, söyleneni pekiştirip kesinleştirme gibi amaçlarla, konuşan kimsenin kullandığı, çoğu kez gereksiz olan sözcüklere ve anlatım kalıpları” (Aksan:2006a: 199) olarak tanımladığı doldurma sözler, Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde az da olsa rastlanmaktadır. *Böyle*(Hrm., s.24), *ee*(GBA, s.329), *falan filan*(BH, s.14), *malum*

ya(TT, s.231)...gibi. Söz varlığı dar ve kültür düzeyi sınırlı kimselerde bu gibi doldurma sözlere daha sık rastlanır. Çoğunlukla, anımsanmak istenen sözcük bulunamadığı zaman kullanılmaktadır.

Filoloji, dil bilimi, kültür tarihi ve halk bilimi çalışmaları açısından önem taşıyan lakaplar, hikâyelerin söz varlığında sınırlı da olsa yer alır. Lakapların verilmiş sebeplerine bakıldığında lakap alana ait kişilik özelliklerinin asıl kaynak olduğu görülür. Kişinin tutum ve davranışları, karakter özellikleri, mizacı, fiziki görünüşü, yaşama biçimi, özel zevkleri ve yeteneklerini karşılayan veya çağrıştıran türlü isim ve sıfatlar da ona lakap olabilmektedir. Aynı zamanda kişinin doğrudan karakter özellikleri yanı sıra mesleğine, başından geçen bir olaya, memleketine ve ailesine ait dikkat çeken özellikleri gösteren kelimeler de lakap olarak verilebilmektedir (Coşar 2003: 29). *Debreli*(Bn., s.243), *Fon Sadriştayn*(FSK, s.250), *çarkçı*(Mİ, s.301), *badik*(DZ, s.274), *kıvrıcık*(DZ, s.275)...gibi lakaplar hikaye kişilerinin bazılarının lakaplarındandır.

Ömer Seyfettin hikâyelerin söz varlığında belli bir oranda yer alan unsurlardan bir tanesi de argo ve kaba sözlere dir. *Alüfte*(Hey., s.392), *aşüfte*(AD, s.261), *bunak*(AN, s.199), *çüş*(DZ, s.277), *daniska*(Mİ, s.300), *kart*(KH, s.313), *mangiz*(HLK, s.81)...gibi bazı argo kullanımlar yazarın söz varlığında yer almaktadır. Hikâye kişileri, argo ve kaba ifadelerle olumsuz düşüncelerini söze yansıtırlar.

Ayrıca hikâyelerde yaşanmışlıklara dair pek çok özlü söz vardır. Hikâyelerdeki özlü sözlerin hiçbirinde yanlış yönlendirmeyi amaçlayan bir anlatım kullanılmamıştır. Tersine iyiyi, doğruyu, güzeli vurgulayan mesajlar içermektedirler.

Bir söz varlığı tespiti olan bu çalışmayla, dönemin maddi ve manevi kültür unsurlarını ortaya çıkarmak ve bir yazarın üslubunu ele veren söz varlığı öğelerini belirleyip genel söz varlığına katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Yapılan çalışmadan anlaşılıyor ki söz varlığını belirleme çalışmalarının önemli dilbilimsel çalışmalar olduğunun bilincinde olunmalı ve bu çalışmalara dilbilimsel alanda gerek bireysel yazın çıkarımları için gerekse ulusal yazına yönelik çıkarımlar için çok yer

verilmelidir. Yapılacak yeni “derleme ve tarama” çalışmaları Türkçenin söz varlığı bakımından zenginliğinin ortaya çıkarılmasına katkı sağlayacaktır. Çünkü ÷lkemizde söz varlığını belirlemeye dönük çalışmaların sayısı sınırlıdır. Bu nedenle her türde ve yaş düzeyinde yazılan eserlerin söz varlığını belirlemeye dönük çalışmaların sayısı artırılmalıdır.

KAYNAKÇA

ACAROĞLU, M. Türker; *Dünya Atasözleri*, Kaya Yay., İstanbul.

AĞAKAY, Mehmet Ali 1954; “Türkçede Kelime Koşmaları”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, s.97–104.

AKARSU, Bedia 1998; *Wilhelm von Humboldt'ta Dil-Kültür Bağlantısı*, İnkılâp Yay., İstanbul.

AKAY, Hasan 2005; *İslami Terimler Sözlüğü*, İşaret Yay., İstanbul.

AKSAN, Doğan 2006a; *Türkçenin Sözcük Varlığı*, Engin Yay., Ankara.

AKSAN, Doğan 2006b; *Anadilimizin Söz Denzinde*, Bilgi Yay., Ankara.

AKSAN, Doğan 2006c; *Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri*, Bilgi Yay., Ankara.

AKSAN, Doğan 2009; *Türkçenin Gücü*, Bilgi Yay., Ankara.

AKSAN, Doğan 2009a; *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yay., Ankara.

AKSAN, Doğan 2009b; *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yay., Ankara.

AKSAN, Doğan 2009c; *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yay., Ankara.

AKSAN, Doğan 2010; *Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını*, Bilgi Yay., Ankara.

AKSAN, Doğan 1961; “Anlam Alışverişi Olayları ve Türkçe”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, s.207–273.

AKSOY, Ömer Asım 1988a; *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. Atasözleri Sözlüğü*, İnkılâp Yay., İstanbul.

AKSOY, Ömer Asım 1988b; *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. Deyimler Sözlüğü*, İnkılâp Yay., İstanbul.

AKSOY, Ömer Asım 2009; *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler*, TDK Yay., Ankara.

AKTUNÇ, Hulki 2002; *Büyük Argo Sözlüğü*, Yapı Kredi Yay., İstanbul.

AKYALÇIN, Necmi 2007; *Türkçe İnkilemeler Sözlüğü*, Anı Yay., Ankara.

ARGUNŞAH, Hülya 2007a; *Ömer Seyfettin Bütün Eserleri Hikâyeler 1*, Dergâh Yay., İstanbul.

ARGUNŞAH, Hülya 2007b; *Ömer Seyfettin Bütün Eserleri Hikâyeler 2*, Dergâh Yay., İstanbul.

ARGUNŞAH, Hülya 2007c; *Ömer Seyfettin Bütün Eserleri Hikâyeler 3*, Dergâh Yay., İstanbul.

ARGUNŞAH, Hülya 2007d; *Ömer Seyfettin Bütün Eserleri Hikâyeler 4*, Dergâh Yay., İstanbul.

ARSLAN, Mehmet. 2004; *Argo Kitabı*, Kitabevi Yay., İstanbul.

AYDIN, Erhan 1997; “Orhon Yazıtlarında Hendiadyoinler.” *Türk Dili Dergisi*, S.544, s. 417–421, TDK Yay., Ankara.

AYVERDİ, İlhan 2008; *Misalli Büyük Türkçe Sözlük(I. C, II. C, III. C.)*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.

BANARLI, Nihad Sâmî 2006; *Türkçenin Sırları*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.

BARIN, Erol; “Yabancılarla Türkçenin Öğretiminde Temel Sözvarlığının Önemi”, *TÜBAR-XIII/2003-Bahar* s.311–317.

BAŞ, Bayram 2006; *1985–2005 Yılları Arasında Çocuk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Tahkiyeli Metinlerin Söz Varlığı Üzerine Bir Çalışma*(Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı. Dan. Prof. Dr. Metin Ergun. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

BAŞ, Bayram; “Söz Varlığının Oluşumu ve Gelişiminde Çocuk Edebiyatının Rolü”, *TÜBAR-XXVII-/2010-Bahar* s.137–158.

BAŞKAN, Özcan 2006; “Türkçede Dil İçi Dünya Görüşü”. *Dilde Yaratıcılık, Multilingual*. s.162–185, İstanbul.

BAŞKAN, Özcan 1974; “Terimlerde Özleşme Sorunu” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1973–74*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

BATUR, Zekerya; “Atasözü ve Deyimlerde Kadın ve Kadının Sosyopsikolojik Özellikleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer 2011*, p. 577–584 TURKEY.

BOLULU, Osman 1998; “Deyimler-Deyimleyemeyenler”, *Türk Dili Dergisi*, S.64, s.16–18.

BORATAV, Pertev Naili; *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yay., İstanbul.

BOYRAZ, Şeref; “Lakaplar Konusunda Bazı Dikkatler ve Bir Yöre Örneği”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, VII. Sayı, Sivas 1998, s. 107- 138.

CEVİZCİ, Ahmet 2003; *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul.

CEVİZCİ, Ahmet 2002; *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul.

COŞAR, Mevhibe 2003; “Trabzon’da Derlenen Lâkaplar Üzerine Bir Derleme/Değerlendirme” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1999*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

ÇAĞATAY, Saadet 1978; “Uygurcuda Hendiadyoinler”. *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, No: 279. Ankara.

ÇİFÇİ, Musa 2006; “Argonun Niteliği ve Argoya Bakış Açımız”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, Cilt VI, Sayı 2, s. 297-301, İzmir.

ÇOBANOĞLU, Özkul 2004; *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara.

ÇOBANOĞLU, Özkul 2003; “Atasözleri”, *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 287, s. 151–201.

ÇOTUKSÖKEN, Yusuf 1989; “Bir Dilin Sözvarlığı”, *Varlık* 987.s.11.

ÇOTUKSÖKEN, Yusuf 2004; *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Toroslu Kitaplığı, İstanbul.

DEVELLİOĞLU, Ferit 1990; *Türk Argosu İnceleme- Sözlük*, Ankara: Aydın Kitabevi Yay.

DEVELLİOĞLU, Ferit 2002; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara.

DİLÂÇAR, Agop 1957; “Terim Nedir?”. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi* C. VI. S. 64. s. 207–210.

DİLÇİN, Cem 1983; “Türkiye Türkçesinin Sözvarlığı ve Tarihsel Sözlüğü.” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1972*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

DİLÇİN, Cem 2009; *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara.

DOĞAN, D. Ahmet 2005; *Büyük Türkçe Sözlük*, Pınar Yay., İstanbul.

ERGİN, Muharrem 1993; *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, İstanbul.

EYÜBOĞLU, E.Kemal 1975; *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, İstanbul.

GEÇGEL, Hulusi; SARIÇAN, Ersin; “Ömer Seyfettin’in Hikâyelerinde Çocuk ve Eğitim Teması”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (2011) 4/2, s.176–187.

GÖKDAYI, Hürriyet 2008; “Türkçede Kalıp Sözler”. *Bilig. Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütavelliği Heyet Başkanlığı, S.44, s.89–110.

GÖZLER, H. Fethi 1976; *Ömer Seyfettin Bütün Yönleriyle*, Çağdaş Yayınevi, İstanbul.

GÜVÂHÎ(Haz. Mehmet Hengirmen) 1990; *Pend-nâme(Öğütler ve Atasözleri)*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

HANÇERLİOĞLU, Orhan 1993; *Felsefe Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

HATİBOĞLU, Vecihe 1981; *Türk Dilinde İkileme*. Ankara Ün. Basımevi, Ankara.

HATİBOĞLU, Vecihe; 1963–64. “Atasözleri ve Deyimler” *Türk Dili*. C. 13. S. 152. s. 469–471, TDK Yay., Ankara.

HENGİRMEN, Mehmet 2007; *Deyimler Sözlüğü*, Engin Yay., Ankara.

İMER, Kâmile 1998; *Türkiye’de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara.

İMER, Kâmile 1991; “Türkçenin Sözvarlığındaki Yeni Öğeler”. *Dilbilim Araştırmaları*. İstanbul: Hitit Yay., s.18–28.

KABAKLI, Ahmet 2002; *Türk Edebiyatı III*, Türk Edebiyatı Vakfı Yay., İstanbul.

KALAFAT, Yaşar; BAYATLI, Necdet Yaşar 2011; *Türk Kültürlü Halklarda alkışlar- kargışlar*, Berikan Yay., Ankara.

KAPLAN, Mehmet 2003; *Hikâye Tahlilleri*, Dergâh Yay., İstanbul.

KAPLAN, Mehmet 1993; *Kültür ve Dil*, Dergâh Yay., İstanbul.

KIRAN, Zeynel; KIRAN, Ayşe (Eziler) 2010; *Dilbilime Giriş*, Seçkin Yay., Ankara.

KIRIMLI, Sadi G. 1939; *Atalar Sözü*, Kanaat Kitabevi, İstanbul.

KORKMAZ, Zeynep(Haz.) 1992; *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yay., Ankara.

KURT, İhsan 1991; *Türk Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

KÜLTÜRAL, Zuhal; “Dil Bilgisi Terimleri Sözlükleri ve Terimlerin Kullanımında Görülen Aksaklıklar”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/3 Spring 2009*, s.2378–2386.

MANGIR, Mediha 2009; *Osman Cemal Kaygılı'nın Eserlerindeki Sözcük Varlığı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dan. Prof. Dr. Mustafa Özbacı), Samsun.

OKUYAN, Hülya Yazıcı 2006; *Türkçenin Sözcük Varlığı Açısından Fakir Baykurt'un Romanları*(A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi ABD, Dan. Prof.Dr. Cahit Kavcar, Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

OLGUN, İbrahim 1989; “Farsça ve Türkçe Atasözleri ve Deyimler Üzerine”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1972*, Ankara Üniversitesi Basımevi, S.371, s.153–172.

ÖZEZEN, Muna Yüceol 2001; “Türkçe Deyimler Üzerine Birkaç Söz” *Türk Dili Dergisi*, S.600, s. 869. 879.

ÖZKAN, Bülent 2011; Türkiye Türkçesinde İkili Tekrarlar, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/1 Winter 2011*, p. 1625–1648, TURKEY.

ÖZKAN, Bülent; GÜNDOĞDU, Ayşe Eda; “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkçede Atasözleri ve Deyimler”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer 2011*, p. 1133–1147 TURKEY.

ÖZÖN, Mustafa Nihat 1943; *Türkçe Tâbirler Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

ÖZTÜRK, Sevgi; “Yeni Uygur Türkçesinde İkilemeler”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/4 Summer 2008*, s.1036–1048.

PALA, İskender 2002; *Atasözleri Sözlüğü*, L&M Yay., İstanbul.

PARLATIR, İsmail 2008; *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Yargı Yay., Ankara.

PEKİN, Nermin; “Ömer Seyfeddin ve Türkçe'nin Sâdeleşmesi”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, C. 2, S. 1, 1973, s. 55.

PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali 1993; *Anadolu Söylenceleri*, Arkadaş Yay., Ankara.

PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali 2002; *Öz Türkçe Sözlük*, Arkadaş Yay., Ankara.

PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali 2004; *Türkçedeki Yabancı Sözcükler Sözlüğü*, Arkadaş Yay., Ankara.

PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali 2006; *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, Arkadaş Yay., Ankara.

SAFA, Peyami 1952; “Terim Davamız”. Dil Davası, TDK Yay. Ankara.

SAĞLAM, Musa Yasar 2004; *Atasözleri-Kaybolan Kültür Mirasımız*, Ürün Yay., Ankara.

SEMİH, Mehmet 1993; *Türk Edebiyatında Mahlaslar, Takma Adlar Tapşırmalar ve Lakaplar*, Anahtar Kitaplar Yay., İstanbul.

SÖZER, Vural 2005; *Müzik Ansiklopedik Sözlük*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

SUÇİN, Mehmet Hakkı; “Türkçe ve Arapça İkilemelerde Sözcük Dizilişi ve Ses Benzeşmesi”, *EKEV Akademi Dergisi Yıl: 10 Sayı: 28 (Yaz 2006)* s.281–294.

TEKİN, Arslan 2010; *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler Sözlüğü*, Bilgeoğuz Yay., İstanbul.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri 1977; *Türkçemiz ve Uydurmacılık*, Boğaziçi Yay., İstanbul.

TOKER, Yalçın 1975; *Ömer Seyfettin*, Toker Yay., İstanbul.

TOPALOĞLU, Ahmet(Haz.) 1989; *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ötüken Yay., İstanbul.

TUNA, Osman Nedim 1949; “Türkçede Tekrarlar”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. III. Kasım, S. 3–4, s.429–447.

Türk Dil Kurumu 1998; *Türkçe Sözlük*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yay., Ankara.

TÜRKMEN, Seyfullah; “Türkçenin Söz Varlığında Nasreddin Hoca'nın Yeri”, *Karadeniz Araştırmaları*, C. 5, S.17, Bahar 2008, s.153–1592.

TÜRKMEN, Seyfullah; “Arap Harfli Yazının Türkçenin Söz Varlığında Bıraktığı İzler”, *Dil Araştırmaları Dergisi*, S.3, Güz 2008, s.35–40.

TÜRKMEN, Seyfullah; “Türkî-i Basît’in Söz Varlığı”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/5 Summer 2009*, s.279–291.

USLU, Mustafa 2007; *Ansiklopedik Türk Dili ve Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Yağmur Yay., İstanbul.

UYGUNER, Muzaffer 1999; *Ömer Seyfettin Bütün Eserleri 13, Dil Konusunda Yazılar*, Bilgi Yay., Ankara.

UYGUNER, Muzaffer 1990; *Ömer Seyfettin Yaşamı, Sanatı, Yapıtlarından Seçmeler*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

UZUN, Leyla Subası 1991; “Deyimleşme ve Türkçede Deyimleşme Dereceleri”. *Dilbilim Araştırmaları*, İstanbul, Hitit Yayınevi, s. 29–39.

ÜÇOK, Necip 2004; *Genel Dilbilim(Lengüistik)*, Multilingual Yay., İstanbul.

VARDAR, Berke(yönetiminde) 2002; *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yay., İstanbul.

YALÇIN, Nafi; “Yabancı Sözcüklerin Doğal Dil Konuşmalarınca Algılanışının İncelenmesi”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/4 Fall 2010*, s.705–720.

YARDIM, Mehmet Nuri 2002; *Ömer Seyfettin Hayatı-Sanatı-Eserleri-Eserlerinden Seçmeler*, Hikmet Neşriyat, İstanbul.

YASTI, Mehmet; “Türkçe Deyimlerde Geçen İkilemelerin Ses ve Şekil Özellikleri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s.51–87.

YURTBAŞI, Metin 1996; *Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü*, Özdemir Yay., İstanbul.

ZÜLFİKAR, Hamza 1991; *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, TDK Yay., Ankara.

ZÜLFİKAR, Hamza 1995; *Türkçede Ses Yansımaları İkilemeler*, TDK Yay., Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

1983 yılında Sungurlu/ ÇORUM’da doğan Tuncay TÜRKBEN, orta ve lise öğrenimini sırasıyla Bunalan Köyü İlkokulu, Mehmet Akif Ersoy İlköğretim Okulu ve Çorum Anadolu Öğretmen Lisesi’nde tamamlamıştır. 2002 yılında kazandığı Marmara Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği bölümünü 2006 yılında bitirmiştir.

2006 yılında başladığı öğretmenlik hayatında yurdun değişik yerlerinde Türkçe öğretmeni olarak çalışmıştır. Bu görevini halen Tokat Melik Ahmet Gazi İlköğretim Okulunda Türkçe Öğretmeni olarak sürdürmektedir. 2010 yılında yüksek lisans eğitimine Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı alanında başlamıştır.

Yrd. Doç. Dr. Seyfullah TÜRKMEN danışmanlığında hazırladığı “Ömer Seyfettin Hikâyelerinde Söz Varlığı” başlıklı teziyle 2012 yılında mezun olmuştur.

İletişim Bilgileri

Adres :

Yeni Mah. Halis Cinlioğlu Cad.

Alkan Apt. Nu: 8/2 Merkez/ TOKAT

Telefon : (506) 3791948

E-posta : tuncayturkben@hotmail.com